Carl Svenstrup:

Fra det gamle Grenaa

Særtryk af en Række Avisartikler

1940

GRENAA BIBLIOTEK
GRENAA

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1940

Indholdsfortegnelse

1. Grenaa ældste Raadhus — 1929
2. De gamle Vægtere. Digt — 1927
3. Apoteker Dahls Have — 1927
4. Den gamle Trommeslager. Digt — 1928
5. Blade af Grenaa Haandværkerforenings Historie i Anledning af 75-Aars Jubilæet — 1928
6. Den gamle Bryggergaard paa Lillegade — 1929
7. Nederstræde. Digt — 1929
8. Grenaa Raadhus i Anledning af 125 Aars Jubilæet — 1930
9. Konsul C. I. Momme i Hundredaaret for hans Fødsel — 1930
10. Baunhøj Mølle Digt. — 1930
11. Grenaa Digt. — 1931
12. Sommermarked i Grenaa i gamle Dage — 1931
13. Lidt om Bavnhøj Mølles Brand i 1881 — 1931
14. Paa Inkvisition efter Brændevinstøj — 1931
15. Ved Aften paa Kirkegaarden. Digt — 1932
16. Slægten Broge og Harboe i Grenaa — 1932

17a. Den Brochske Gaard (nu Købmand Skovs). Digt — 1933
17b. Jernstøberigaarden paa Torvet — 1927

18. Den gamle Bagerbutik paa Lillegade — 1933
19. To Dokumenter fra „Dauws Annotationer“ — 1933
20. Den gamle Borgmestergaard i Grenaa — 1927
21. Da Birkedommer Bays Gaard brændte — 1932
22. Skorstensfejer Sørensens Gaard („Brænderigaarden“) — 1930
23. Anna Andersdatter Basse. En lille Kærlighedshistorie fra det gamle Grenaa — 1929
24. Den gamle Garvergaard, Lillegade 37 — 1933
25. Den gamle Skolebygning, Lillegade 2 — 1939
26. Bødkermester Emil Madsens Forfædre — 1939
27. En gammel Drabssag fra Dolmer — 1930
28. Da Degnekonen i Nimtofte solgte Kirkens Messeskjorte for Brændevin — 1933
29. Morderne Schræm og Schatteberg og deres Henrettelse paa Hessel Hede 4. Maj 1825 — 1937
30. Søren Kanne og Hans Jensen Sejer — 1927
31. Fra Reberbane til Raadhusplads, Nytorvs Historie — 1937
32. Nogle Træk af Grenaa Lystanlægs Historie — 1938
33. Grenaa Kirkegaard gennem Tiderne — 1936
34. De lokale Revyer i Grenaa Haandværkerforening — 1935
35. Grenaa og Omegn under Krigen i 1864 — 1940
36. Lidt Hjemstavnslære til Skolebrug — 1933
37. Er Grenaa By og Kirke afbrændt under Krigen i 1627? — 1939
38. Gjertruds Hansdatters Henrettelse paa Hessel Hede 19. Juni 1856 — 1940

Grenaa ældste Raadhus

AF

CARL SVENSTRUP

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

Ved den Gravning, som for Tiden finder Sted paa Torvet i Grenaa, dels for at lægge Fortov om Kirken, dels for at nedlægge Kloakrør, er man stødt paa en Mængde Menneskeknogler, hvad jo ikke er saa mærkeligt, naar det erindres, at Pladsen uden om Kirken (til alle fire Sider) var Byens eneste Kirkegaard indtil 1822.

At man har sparet og maattet spare paa Pladsen, mærkes tydeligt paa, at Skeletterne har ligget i flere Lag oven paa hinanden. De øverste laa kun en halv Snes Tommer under Jordens Overflade, de nederst en Alen længere nede.

Det er fortalt mig, at man ved Gravning Syd for Kirken i sin Tid (i 80'erne) har fundet 4 forskellige Lag Begravelser oven over hinanden.

At det øverste Lag Skeletter her kun er faa Tommer fra Jordens Overflade maa forklares ved, at denne ved Kirkegaardens Sløjfning er blevet sænket ikke saa lidt.

Men mærkeligere end Forekomsten af de talrige, ret velbevarede Skeletdele er, at man mod Øst, i omtrent 2 Meters Afstand fra Kirkens nordøstre Hjørne og lige ret i N. Ø. derfor (NB. altsaa i en Afstand af kun godt 1 Meter fra Støttepillen) fandt en Del af et solidt Fundament fra en ældre Bygning. Det bestod af Flint samt enkelte Murbrokker af Munkesten sammenbundet med Kalk, øjensynlig dannet ved, at man har fyldt Flintesten, Murbrokker og brændt, men ulæsket Kalk sammen og saa ladet det læske sig paa Stedet, ganske paa samme Vis, som vi sidste Aar saa det i selve Kirkens Mure. —

Fundamentet, der var overordentlig stærkt og næsten ikke til at gennembryde, havde en Tykkelse paa knap 1 Meter.

Der er ingen Tvivl om, at vi her har Resterne af Byens ældste Raadhus, der ifølge samstemmende Beretninger netop har ligget N. Ø. for Kirken. Dog har ingen t dligere anet, at det har ligget saa tæt (altsaa kun knap 2 Meter fra Hjørne til Hjørne).

Om dette ældste Raadhus skal jeg i Anledning af det fundne give en kort Beretning.

Bygningen, der var, hvad man i gamle Dage kaldte et Stenhus, var i tidligere Tid det eneste grundmurede Hus i hele Byen med Undtagelse af Kirken.

Ved den store Brand, som under Trediveaarskrigen ødelagde den østre Trediedel af Byen og bl. a. ifl. paalidelige Beretninger ogsaa ramte Kirken, undgik Raadhuset at blive Ildens Bytte.

Den nye Kirke opførtes paany, kort efter Branden, men havde oprindelig ingen Sideskib.

Raadhuset har antagelig været bygget adskilligt før 1600.

Den ældste Beskrivelse af dets Udseende findes i Pontoppidans danske Atlas for 1768 og er vistnok bygget paa Pastor Risoms Indberetning, der interessant nok findes i Originalmanuskript indlagt i et Haandskrift paa det kgl. Bibliotek. (Kalls Saml. 379).

Den lyder saaledes: »Raadhuset er en gammel og trofast grundmuret Bygning, liggende ved den nordøstlige Ende af Kirkegaarden. I den øverste Etage er en stor Sal, hvor Retten holdes, nemlig baade Byetinget og Herreds-Tinget.

Neden under har Vægteren sine Værelser, derhos tvende vel forsynede Arrest-Kammere. Men allerunderst er en stor hvælvet Kielder. (Pont. Danske Atlas IV Side 273).

I senere Beskrivelser nemlig Brandtaksationsforretningen i 1801 omtales det som en Bygning, der bestaar af 2 Etager med Kielder under, 5 Kvarter tyk Mur og i Omkreds 56 ½ Alen. Den er tækket med Tegl.

I nederste Etage er der indrettet Arrest og Vægter Kamre. Mod Vest er tilbygget et Halvtag, hvori findes Trappe til Opgang.

Endelig giver Byfoged Aagaard i 1806 i Begtrups Bog »Agerdyrkningens Tilstand i Danmark« den Karakteristik af Raadhuset, at »Bygningen er yderst forfalden og til Vanzir for Byen, desuden er Arresterne ikke sikre for Arrestanternes Udbrud« . . .

Om Raadhusets Inventarium oplyses i et Haandskrift paa det kgl. Bibliotek fra c 1739, (Dauws Annotationer angaaende Kiøbstaden Greenaae), at der i 1693 fandtes: 1 Nye Korn Maal Tønde, 1 Nye Skieppe, 1 Nye Jern Bismer af 2 Lispunds Vægt, 1 Jern Alen, 1 stor gammel Bismer med Messing Lod, 1 gammel Vægt. (NB.: Det maa her erindres, at i gamle Dage opbevaredes Købstædernes Maal og Vægte altid paa Raadhuset, og Handelen foregik omtrent altid paa Torvet. C. S.)

Desuden 2 Par gamle Haand-Knuder og en Laas. 1 Bolt med 2 Krammer om Benene. (NB.: Beregnet til Misdæderne. C. S.)

I 1732 findes yderligere følgende Inventar, som Byfoged Chr. Bager faar overleveret af sin Formand

1) et langt Fyre-Bord med aaben Fod af Fyr. 2) et mindre Dito. 3) 3de lange lukte Fyre-Bænker. 4) 1

aaben Fyre-Bænk. 5) 1 gammel Fyre-Kiste med Hængsler, uden Laas. 6) en Messing Spare-Bøsse med Hænge-Laas. 7) en gammel Pæl med Halsjern. (NB : Vi mindes her om Datidens almindelige Straf »Gabestokken«, hvis det da ikke er en Rest fra Byens »Kag«, der stod paa Torvet foran Raadhuset, og hvortil Misdæderne blev bundet og kagstrøget d. s. v. pisket. C. S.) 8) en gammel Tromme med Lær-Rem og 2de Tromme-Stokke. 9) 1 gammel ubrugelig Træ-Sprøite med Slange og uden Rør. 10) 3de Fyre Skabe med Laase og Nøgler ; indsatte i Muuren, hvorudi findes indlagt en lang Række specificerede Dokumenter. 11) Et Raadstue Segl af Træ med Messing indlagt.

Det gamle Raadhus var altsaa brøstfældigt ved Slutningen af det 18. Aarhundrede, og i 1805 tog man fat paa at opføre den nuværende Raadhusbygning, som stod færdig omkring 1808.

Det gamle Raadhus blev dog ikke straks nedbrudt. Det har antagelig været benyttet til Materialskur osv.

Først i 1834, da Byen trængte til et nyt Sprøjtehus, fik den, der skulde paatage sig dette Arbejde, det var Murmester N. Marthinus, Fader til afdøde Murmester P. Marthinus, Tilladelse til, at han maatte nedbryde det gamle Raadhus og af Materialerne benytte, hvad der endnu var brugeligt til Sprøjtehusets Opførelse.

Fra 1834 har altsaa det gamle Raadhus været forsvundet fra Jordens Overflade, indtil det nu ved Gravning minder om sin Tilværelse.

En lille Julehilsen.

Fra

Det gamle Grenaa

af

Carl Svenstrup.

Julen 1927.

GRENAA
CHRISTIANSEN & JØRGENSENS BOGTRYKKERI
1927

Den sidste af de gamle Vægtere i Grenaa,
P. Poulsen (Svitring)
(f. 1842 d. 1925.)

De gamle Vægtere.

Naar Tællepraasen i Stagen brænder,
Og Dagens Værk er tilendebragt,
Naar mod Alkoven sig Tanken vender,
Saa drager Vægteren ud paa Vagt.

I tunge Støvler og Vams — og gerne
Kabudsen dybt ned i Panden sat,
Og med sin Lygte og Morgenstjerne
Gaar han sin Runde den lange Nat.

I brandmørk Gade, hvis Rendestene
Tit lugter syrligt af Spildevand,
Der gaar den Vægter saa muttersene
Og vogter Byen for Rov og Brand.

Kun Sviregaster og løse Fugle
Gør Støj i Gaden og Vægt'ren Meen.
Men er der roligt, kan nok han smugle
Sig til en Lur paa en Trappesten.

Dog hver Gang Klokken i Taarnet bryder
Den stille Nat i den lille By,
„Hov Vægter, Hov", gennem Gaden lyder
Og Vægt'ren gaar paa sin Post paany.

Men Bindingsværket og Straa paa Tage
Og Rendestene, som lugted' slemt,
Og Tran i Lygter med Flammer svage
Er længst forsvundet og næsten glemt.

Nu reflekteres i Spejlglasruder
Elektrisk Lys, mens en Natbetjent
Paa Byen vogter, hvor Biler tuder —
De gamle Vægteres Tid er endt.

APOTEKER DAHLS HAVE

NOGLE BLADE AF DET GAMLE GRENAA'S HISTORIE

Af Grenaa Bys 5 Hovedgader er Østergade den yngste. Paa Resens Atlas, der er udarbejdet omkring 1680, findes den ikke aftegnet. Husrækken paa Søndergades østre Side fortsattes ned ad Nørregade uden nogen Afbrydelse. Vejen til Stranden gik gennem Kannikegade, som da ogsaa meget betegnende paa Resens Kort kaldes Strandstræde, et Navn, som man endnu kan træffe i Dokumenter fra hen imod 1780. Hvornaar saa Østergade er bleven ført igennem fra Torvet, kan næppe bestemt afgøres, men at dømme efter Skøder i de ældste Panteprotokoller har det næppe været senere end 1700. Paa Kortet i Pontoppidans »Danske Atlas« fra 1768 findes den i hvert Fald i sin nuværende Skikkelse. Og rykker vi saa frem til 1799, saa træffes — paa kgl. Landmaaler Storms fortræffelige Kort over Grenaa — Østergade aftegnet med et Forløb, som ganske svarer til Nutidens, ligesom ogsaa Gadens Sammenløb med Kannikestræde er omtrent som nu. Den Ejendom, hvis Historie her skulde skrives, er Østergades nordvestlige Hjørne, altsaa fra Købmandsgaarden og ud til Bildes Ejendoms østre Mur.

Det vil sige Østergade Nr. 1 a, b, c og 3 (Købmandsgaarden, Biografteatret og A. Bildes). Her var i Aarene før 1800 en stor, øde, ubebygget Plads, der i mere end en Menneskealder havde henligget saaledes. Og hvad der for Nutidsmennesker er det mest uforstaaelige er, at denne Plads, som udgjorde et Areal paa 7000 □ Al. eller ½ Td. Land, midt inde i Byen, at denne Plads var uden nogen Ejermand. Om den har ligget som en »afbrændt Plads« (som man dengang kaldte Brandtomterne) siden den store Brand i Svenskekrigen, da Byens østlige Del gik op i Luer, altsaa i 1627, eller om en senere Brand har borttaget en Bygning, som muligvis har ligget derpaa, lader sig næppe oplyse.

Østergade set fra Torvet, omkring 1890.

Men siden ingen gjorde Krav paa den, og ingen Ejermand kunde findes, maa den jo altsaa have henligget i den nævnte Tilstand i meget lange Tidsrum.

Henimod 1800 var man imidlertid ked af at se paa denne øde Plads og lod den stille til offentlig Auction, som afholdtes paa Grenaa Raadhus d. 27. Oct. 1798. Der blev først budt 5 Rdl. for hele Pladsen, og den blev endelig tilslaaet Forvalter Jespersen for en Sum af 25 Rdl. 1 Sk. Det anføres i Skødet, at der er tilslaaet ham »en Greenaae Kirke tilhørende øde Plads, østen for Kirken eller Raadstuen (det maa erindres, at det gamle Raadhus laa nordøst for Kirken, tæt op mod Østergade og i Flugt med denne), som ingen anden vedkiender sig at have nogen beviselig Part eller Deel udi«. Og det nævnes, »at Hoved Conditionen er, at paa den bortsolgte Plads skal opføres forsvarlig Kiøbstadbygning efter Brandforordningen, og at denne opføres inden Udgangen af Aaret 1799, samt at Køberen lader hele Pladsen indhegne enten med Steen-Muur eller Plankeværk efter Godtbefindende«. Købesummen skulde indbetales til Kirkeværgen, Bogbinder Ramshart, inden 6 Uger fra Auctionsdagen. I Auctionsomk. betaltes 3 pCt.

Køberen, Laurits Jespersen, var Forpagter af Ørbækgaard, der stod under Grevskabet Scheel (nuv. Benzon) og havde et udstrakt Jordtilliggende. Han var tillige

Godsforvalter paa Scheel og Birkedommer sammesteds. Desuden var han Lieutnant ved Landeværnet og blev senere, kort før sin Død, Kaptajn.

Af en Mængde Pantebogstilførsler fremgaar, at Jespersen maa have været en særdeles dygtig og virksom Mand med baade Administrationsevne og Forretningstalent. Her i Grenaa ejede han bl. a. den Gaard, som laa, hvor nu Hotel Dagmar.

Naa, Forvalter Jespersen satte et Stakit omkring den købte store Grund, der strakte sig 68 Alen langs Nørregade og 107 Alen langs Østergade, og opførte paa Hjørnet af de to Gader, men lidt fra Gadelinien en lille Bindingsværksbygning. Den var kun 190 □ Alen og har vel altsaa bestaaet af Stue, Sovekammer, Køkken, Bryggers o. s. v. og selvfølgelig været udlejet.

Forvalter Jespersen døde kort efter i en ung Alder (1804) og hans Enke, Cathrine f. Esmarck, solgte Aaret efter Pladsen og det opførte Hus til Generalkrigscommissair Chr. Fischer for 300 Rdl. Det nævnes i Skødet, at Huset » . . . . af min Sal. Mand er opført efter Bevilling af 26. Juli 1798 . . . . «. Det er mig ikke klart, hvorfor J. skulde have kgl. Bevilling til at opføre et Hus, med mindre det skulde dreje sig om Bevilling til at overføre Brandassurancesummen fra et andet Sted til Opførelse af dette.

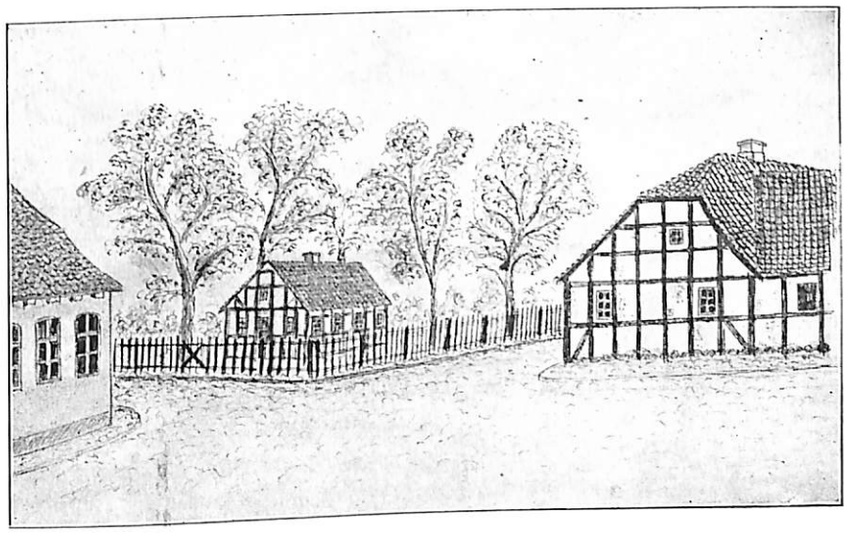

Hjørnet af Østergade og Søndergade med Apoteker Dahls Have, omkring 1850, efter en Haandtegning.

Den nævnte Chr. Fischer, der senere adledes og kom til at hedde de Fischer, og hvis smukke Gravsten ses paa den forreste Runddel ude paa Kirkegaarden, ejede den store Gaard paa Søndergade, som nu tilhører Købmand Skov. Da han imidlertid kun ejede Grunden her i faa Aar, skal jeg ikke paa dette Sted komme ind paa Omtale af ham. I 1809 solgte de Fischer Grund og Hus til Svigersønnen Apoteker Chr. Anton Dahl, som just kort før havde flyttet sit Apotek op paa Torvet, og som nu indrettede sig en Have paa den store Grund. Ved at flytte fra det ældre Apotek paa Søndergade mistede Dahl jo sin daværende, store Have, og det maa altsaa have været ham kært at kunne erhverve sig en ny Have saa forholdsvis tæt ved Apoteket.

Apoteker Dahl den ældre var født i Aarhus 1776 og Søn af Mølleejer Dahl. Efter at have været Discipel og senere Laborant paa Svane Apoteket i København og efter at have taget pharm. Eksamen havde han i 1800 af den foregaaende Apoteker Albergs Arvinger købt Apoteket paa Søndergade, som han saa faa Aar efter flyttede op i en Gaard, han havde købt paa Torvet.

Efter C. A. Dahls Død i 1834 drev Enken nogle Aar Apoteket med Provisor, men afhændede det faa Aar efter til sin Søn, Christian Fischer Dahl. Formodentlig har denne ogsaa samtidig taget Haven, hvorom her tales, i Besiddelse; men Skøde derpaa fik han først langt senere (i 1854), indtil da stod hans Søskende som Medejere.

I de mange Aar har saa den lille Bygning i Havens vestlige Hjørne været udlejet. Jeg har hørt, at bl. a. »Student Hansen«, der i mangfoldige Aar drev en privat Drengeskole her i Byen, en Tid havde Skolelokale i nævnte Havehus. Ligeledes har jeg ladet mig fortælle, at Nørregade ud derfor ikke var brolagt paa den Side, som hørte til Apotekerens Have. Det maa jo i saa Fald have været en Reminiscens fra den Tid, da Ejerne af Købstadgrundene selv skulde sørge for Gadens Brolægning paa det Stykke, som laa foran deres egen Grund. Og denne »øde Plads« har altsaa ikke haft nogen Ejer, som man kunde holde sig til.

I 1854 solgte den ældre Apoteker Dahls Arvinger hele den vestlige Del af Haven med det lille Hus til Tømrer P. Rødkjær og den østlige Del (hvor nu Bildes Ejendom) til Medarvingen C. F. Dahl.

Paa den købte Grund opførte Rødkjær straks 2 Ejendomme, som dannede een sammenhængende, lang Husrække, saaledes som det ses paa vedføjede Billede, som er taget oppe fra Kirketaarnet for et lille halvt Aarhundrede tilbage.

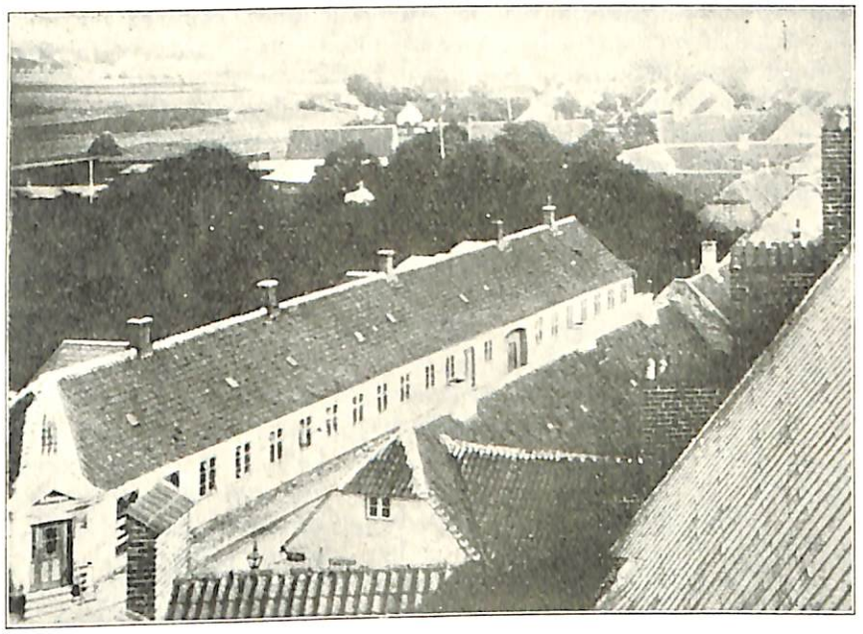

Østergade, set fra Kirketaarnet, efter Fotografi fra omkr. 1880.

Hjørneejendommen var den nuværende, stærkt forandrede Købmandsgaard, den østlige Del derimod en Privatbolig.

Begge disse solgte Rødkjær straks efter Opførelsen i Aaret 1856 til Købmand N. L. Balle, som saa et Par Aar efter afhændede den østlige Bygning til Læge Richter.

Vi holder os foreløbig til Købmandsgaarden paa Hjørnet, altsaa Østergade 1 a.

Dens Ejer, Købmand Laurits Balle, var Søn af en Skolelærer Hans Pedersen Balle i Glatved, og han var altsaa Broder til den ældre Rebslager Balle i Grenaa. N. L. Balle var vistnok en ganske dygtig Købmand, men var, som man siger, »bidt af en gal Skuespiller«. I de Dage blomstrede Dilettantkomedien ret i Byens »bedre Kredse«, og Balle var den virksomste af de virksomme ved Dilettantforestillingerne. Han brillerede som Klokker Link i Erik Bøghs »Nej« og som Skytten i »Fastelavnsgildet«.

Men disse dramatiske Interesser blev en dyr Spas for Balle, idet han derved i nogen Grad forsømte sin Forretning og snart gik Fallit. Han drog derpaa til Norge, hvor han en Tid ernærede sig som Fotograf, og hvor han kom til at spille en særdeles betydelig Rolle inden for Afholdsbevægelsen, idet han blev Chef for I. O. G. T.s Afdeling i Norge, som kort i Forvejen var stiftet der af Skibskaptajn Reynolds.

Købmandsgaarden solgtes ved Auction i 1861 til Jernstøber Chr. Christensen i Aarhus, som udlejede den til Købmand P. P. Raundrup, (Peter Polycarpus Raundrup), der efter faa Aars Forløb i 1865 efterfulgtes af de to unge Købmænd Johannes Sørensen og Anders Sørensen. Sidstnævnte blev dog snart efter Eneejer af Forretningen, og efter Jernstøber Christensens Død i 1873 købte han ogsaa Gaarden.

Købmand A. Sørensen,
(f. $^{12}/_{10}$ 1841.)

A. Sørensen var i 1876 Medstifter af Grenaa Handelsforening og er som saadan omtalt og portræteret i Handelsforeningens Jubilæumsskrift forrige Aar. Her skal derfor blot nævnes, at han blev født 1841 i Karlby, lærte Handelen og senere arbejdede som Kommis hos Købmand Harboe her i Byen og derpaa efter at have deltaget i Felttoget 1864 etablerede sig som Købmand i Grenaa. Ved Flid, Dygtighed og Paapasselighed oparbejdede S. sig en grundmuret Forretning, som han efter omtrent 50 Aars Virksomhed solgte sammen med hele Ejendommen til Købmand H. C. Hjortkjær i 1914. A. Sørensen, der var mangeaarigt Byraadsmedlem og Medstifter af Grenaa Handels- og Landbrugsbank, fortsatte endnu i mange Aar derefter som Meddirektør for denne.

Købmand Hjortkjær overtog senere en Trælasthandel i Brabrand ved Aarhus, og hans Efterfølger blev Chr. Klejs, der nu i Sommer har solgt Købmandsgaarden til Poul Ilsøe.

Fra første Færd var de østlige Fag af Købmandsgaarden udlejet.

Her var det, at Bogtrykker Hertel i 1857 drev sit lille Bogtrykkeri, hvor Byens første Blad »Grenaa Avis« trykkedes. Den var i Størrelse og Format som et Ark Skrivepapir og udkom endda kun i halv Ark hveranden Gang.

Hertel døde af Hjernebetændelse efter ganske kort Tids Forløb, og hans Ven C. Lemmich overtog saa Bladet. Han flyttede senere Trykkeri og Kontor længere ud paa Østergade til nuv. Murer Kroghs Ejendom.

Derpaa indrettedes nævnte Del af Bygningen til Barberstue for C. Lyngbye (død 1867) og efter et Mellemrum af mange Aar til Slagterbutik for Fr. Krogh, som boede privat, hvor nu Skrædder Svith, men her havde sit Udsalg. Slagter Krogh var i adskillige Aar Byraadsmedlem og en af Byens kendte Mænd.

I Slutningen af forrige Aarhundrede begyndte Købmand Hartmann Sørensen der Byens første og daværende eneste Cykleforretning. Og siden har den nuværende Indehaver, Cigarhandler Jacobi Jacobsen købt og ombygget det paagældende Stykke af Ejendommen.

Østergade 1c.

Som før omtalt solgte Købmand Balle i 1858 den østre af de 2 Ejendomme til Læge Richter. Denne havde boet til Leje her i Byen i adskillige Aar, men flyttede nu ind i sit eget Hus, som han beholdt og beboede i en Snes Aar.

Læge J. C. Richter
(f. $^{25}/_{7}$ 1816, d. $^{11}/_{1}$ 1903.)

Johan Christian Richter var født 1816 i København, Søn af Silke- og Klædekræmmer Hans V. Richter. Faa Aar efter at være bleven Student rejste han til Amerika for at besøge en Søster og tog saa Plads paa et Apotek derovre. Efter et Par Aars Forløb vendte han tilbage til København, hvor han fuldendte sine medicinske Studier og i1847 tog Eksamen med 1. Karakter.

Derpaa kom Krigen, og Richter tog ud som Skibslæge, først med Fregatten »Gefion« og senere med Dampbaaden »Ejderen«.

Saa skete det, at han efter Hjemkomsten til København til sin Overraskelse fik Brev fra en Grenaaborger, Guldsmed Juul, med Opfordring til at nedsætte sig som Læge i Grenaa. Denne Guldsmed Juul havde R. engang tilfældig truffet en Regnvejrsdag paa Strandvejen ved København og indbudt ham til at køre med sig. Nu tog han saa imod Opfordringen og nedsatte sig i Grenaa. Bag ved Guldsmed Juuls Henvendelse stod adskillige Grenaaborgere, som havde faaet noget imod den daværende Districtslæge C. R. Arendrup. Det var da især Møller Rødkier paa Sønder Mølle, der havde et Horn i Siden paa Districtslægen, navnlig fordi denne havde

paaført ham en Konkurrent ved at opbygge Bavnhøjs Møllen, Nord for Byen. Man ventede nu, at den nye Læge skulde ødelægge og ærgre Arendrup. Richter boede til en Begyndelse hos Rødkier ude paa Møllen, men da det viste sig, at han snart kom i venskabeligt Forhold til Distriktslægen, kølnedes Forholdet til den Kreds, som havde opfordret ham til at komme til Grenaa, og R. flyttede ind til Byen, hvor han fik Logis hos en gammel Lysestøberenke, Madam Nielsen, som boede paa Lillegade.

Ved Juletid 1849 giftede Læge Richter sig med Amalie Balling, Datter af Forvalter ved grønlandske Handel Jonathan B. i København.

Richter fik snart en betydelig Praksis baade i By og paa Landet. Ved Arendrups Forfremmelse til Stiftsphysikus i Odense var Richter const. Districtslæge, indtil hans Eftermand S. A. Steenberg blev udnævnt.

Læge Richter havde en smuk Sangstemme og et ikke ubetydeligt dramatisk Talent. Han var derfor en af de bærende Kræfter i Byens Musikforening og spillede ofte med i Dilettantkomedierne, som opførtes paa Gl. Gæstgivergaard, nede paa Storegade. I 20 Aar boede han nu i det smukke lille Hus ude paa Østergade, hvor for Resten hans Hustru døde i 1874. I 1878 solgte han Ejendommen til Prokurator Møller og flyttede selv ud til Rud. Christensens, senere til Nørregade (hvor nu Pedersen Damgaard) og forlod endelig paa sine ældre Dage Byen i Aaret 1893 og flyttede til Vejen Præstegaard, hvor han døde i 1903.

Hans Datter Frk. E. Richter drev i mange Aar en Pigeskole her i Byen. Sønnen J. Richter, der nu er en 77-aarig Mand, men rask og aandsfrisk, er Præst i Vejen. Pastor R., der har en af Landets største og bedste private Bogsamlinger, er en udmærket Personalhistoriker og nærer den Dag i Dag stor Interesse for sin gamle Fødeby. Ham skylder jeg Tak for Oplysning om adskillige Træk heri.

Den nye Køber var Prokurator T. Møller. Han har vist næppe boet her og solgte kort efter (i 1881) Ejendommen til M. C. Poulsen, der lige var flyttet her til Byen som Districtslæge Steenbergs Efterfølger. Der blev altsaa igen i en lang Aarrække Lægebolig i det smukke graamalede Hus.

Magnus Christian Lund Poulsen var født i Kolding $^{11}/_{4}$ 1827 som Søn af Regimentsdyrlæge Alexander P. Hans Moders Familie stammede fra Tyskland. Poulsen gik som 20-aarig Student med som frivillig i Krigen 48, blev Korporal og senere Underlæge ved Arreskov Lasaret. Han var derpaa Koleralæge i København under den store Kole-

Districtslæge M. C. Poulsen
(f. $^{11}/_{4}$ 1827 d. $^{30}/_{12}$ 1897.)

raepidemi i Sommeren 1853 og tog Aaret efter sin Embedseksamen med 1ste Karakter, praktiserede derpaa nogle Aar i Lemvig, senere i Ydby ved Thisted og blev i 1865 Districtslæge i Hvetbo District med Bopæl i Nr. Saltum, hvorfra han i 1886 udnævntes til Districtslæge i Grenaa.

Poulsen var gift 1ste Gang med Susanne Helene Agerbek, Datter af Præsten og Salmedigteren Hans A. Hun døde, mens de boede i Ydby.

Kort efter giftede P. sig med Elisa Cathrina Lund, Datter af Præsten Jens Nic. Lund. Hun døde her i Grenaa.

Districtslæge Poulsen var en dygtig og velanset Mand, noget ordknap, men med stor Omhu for sine Patienter. Han passede sin Praksis til sin sidste Dag og døde uden foregaaende Sygdom d. $^{30}/_{12}$ 1897, altsaa lidt over 70 Aar gammel.

Allerede nogle Aar før havde han dog solgt Ejendommen til Købmand A. Sørensen, der ønskede at erhverve Haven for derpaa at bygge et stort Pakhus, idet det af ham ud til Nørregade opførte 2 Etages Pakhus var bleven for lille til Forretningen. Poulsen boede derfor til Leje i Ejendommen sine sidste Aar.

Efter hans Død begyndte de forskellige Forandringer, som nu har gjort den ganske Bygning ukendelig.

I Aaret 1908 indrettes af Tandlæge Hammer Biografteater i Ejendommens østlige Del.

Der er saa nu kun tilbage at omtale den sidste Del af Apoteker Dahls Have, den østre Del, som han selv beholdt, dengang Resten i 1854 solgtes til Byggegrunde til Tømrer Rødkjær. Det vil altsaa sige nuværende

Østergade Nr. 3 (Tømrer Bildes Ejendom)
Matr Nr. 164.

Her laa med et højt Træstakit ud mod Gaden den sidste Del af Dahls Have, og den blev liggende saaledes det næste halve Aarhundrede, idet den medfulgte i Købet, da Apoteker Dahl i 1867 solgte Apoteket til Hoffmeyer og flyttede til København.

Og alle de ældre i Grenaa kender derfor Stedet under

Apoteker F. Hoffmeyer
(f. 7/3 1835 d. 30/12 1910.)

Navnet »Apotekerens Have«. Hoffmeyer arvede sin Forgængers Kærlighed til denne, vistnok endda i forstærket Grad. Han kom der daglig, og Haven holdtes i den skønneste Orden. Med sine store, gamle Træer, sine Drivhuse og sjældne Planter var den en Seværdighed, og Apoteker Hoffmeyer plejede i adskillige Aar en Søndag hver Sommer at give Byens Borgere Adgang til at bese Haven.

Smukt har hans Søn Aage Hoffmeyer, der døde 1924 og ligger begravet i Familiegravstedet paa Grenaa Kirkegaard, tegnet et Billede af den i sin lille Digtsamling »Under Regnbuen«.

I Digtet »Bedstemor i Rosenhaven« hedder det:

Havens solglade Blomster
dufter i Middagsro,
frem af de svindende Skygger
Plænernes Lysvæld gro,
Buksbomshækkens massive,
slyngede Ornament,
klippet i stiv Guirlande
ligger om Bedene spændt.

Bedstemor gaar med Bruneller
hen ad den grusede Gang
Rosentiden er inde,
Dagen er varm og lang.
Havens Sangere tier,
mat pipper den støvede Spurv —
Bedstemor plukker sig Roser
og fylder sin svenske Kurv.

—

Solvarm Provencerosen
bøjer sig vemodstung,
den er jo Bedstemors Rose,
den har hun elsket fra ung,
ind i dens Bladlabyrinter
hvisked hun usagte Ord —
Skjult i dens rødmende Dybder
Bedstemors Kærlighed bor.

Midt for Lavendelgangen
Linden hvælver sig bred,
Bedstemor slaar i den grønne
kølige Løvhal sig ned —
mellem de hængende Grene
skimter hun Middagens Brand.
Solpletter skælvende dirre
ind over Stenbordets Rand.

Her har i Sorg og i Glæde
gæstfrit fra Morgen til Kvæld,
Linden om skiftende Slægter
kuplet sit Bladevæld,
her blev der hvisket og sunget,
sværmet og sørget og drømt
aldrig faar Bedstemors Tanke
Mindernes Rosenkurv tømt.

Aage Hoffmeyer.

Men Poesien maatte vige for Prosaen. I 1899 solgte Apotekeren Haven til Tømrermester A. Bilde for 10,000 Kr., en efter den Tids Forhold meget stor Sum for en Byggeplads, og Bilde opførte den nuværende Bygning, der jo for Resten kort efter skulde blive Nabo til det nye Apotek, som Hoffmeyer lod opføre i Lütkens Have efter at have solgt Bygningen paa Torvet til Købmand Vogel.

Og dermed er saa Sagaen om Apoteker Dahls Have til Ende.

Carl Svenstrup.

EN LILLE JULEHILSEN
FRA
DET GAMLE GRENAA

1928

AF
CARL SVENSTRUP

JULEN 1928

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

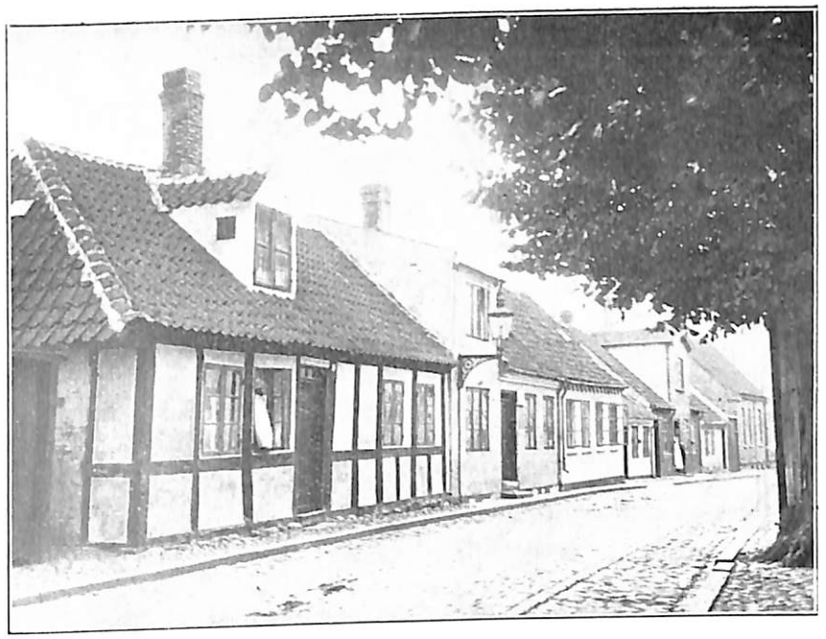

Trommeslager S. Carlsens Hus i Kannikegade.

DEN GAMLE TROMMESLAGER

I det ældste Hus i Gaden
det med Bindingsværk i Mur
og den lille Kvist paa Taget
boede Grenaa Bys Tambur.

Snedker af den gamle Skole,
Haandværksmester i sin Færd
skred han fornemt gennem Gaden,
følende sit eget Værd.

Men til Skade for ham gjorde
Faget tit ham nok af Vrøvl,
thi han dyrked con amore
Trommen mer end Sav og Høvl.

Kom der Cirkus og Teater
eller holdtes der Koncert,
Carlsen da sin Tromme rørte
næstendels som en Ekspert.

Var der Frugt og Kød paa Torvet,
aabnedes en ny Butik,
skulde Sneen bort fra Gaden,
Carlsen rundt med Trommen gik.

Og var Ilden løs og Folket
hastigt hen til Branden drog,
Carlsen da igennem Gaden
varslende sin Tromme slog.

Skulde der for Skatten pantes
— og det skete som bekendt —
slog hans Trommestikker Hvirvler
med et kunstnerisk Talent.

Blandt vor Bys Originaler
han med Rette Pladsen fandt,
Byens gamle Trommeslager
fra en Tid, som længst forsvandt.

NOGLE BLADE AF GRENAA HAANDVÆRKER-FORENINGS HISTORIE

I ANLEDNING AF JUBILÆET

Den ældste af det kommende Aars Jubilarer er Grenaa Haandværkerforening, som den 5. Februar 1929 fylder 75 Aar. — Det er ikke Meningen at skrive Foreningens Historie paa de faa Sider, som her er til Raadighed, men derimod at fremdrage enkelte Træk og Begivenheder fra dens Liv, grupperet om en Del af de Mænd, som har betydet mest for den.

FORENINGENS STIFTELSE

Den ældste Forhandlingsprotokol oplyser, at i Januar 1854 kom en Del Haandværksmestre sammen i Garver Nørregaards Lokale, der laa, hvor senere Bradsteds Bundtmagerforretning og hvor nu den østre Halvdel af Tømrer Jensens Hus paa Storegade ligger. De enedes om at oprette en Forening til Varetagelse af Haandværkets Interesser og til gensidig Støtte, og valgte en Bestyrelse paa 6 Mænd, der skulde udarbejde Love og sammenkalde en Generalforsamling. Denne fandt Sted sammesteds den 5. Febr. s. A., Lovudkastet vedtoges, og de 6 Mænd blev Foreningens første Bestyrelse.

De er selvfølgelig alle døde nu ligesom overhovedet alle de Mænd, som stiftede Foreningen. Da man i 1904 fejrede 50 Aars Jubilæum, levede endnu 5 af Medlemmerne fra 1854 (Skræddermester A. J. Lyngbye, Væver R. Buch, Snedker Elias Hornsleth, Farver Qvist og Væver — senere Købmand — P. Jensen).

Men naar undtages Lyngbye, var det ikke disse Mænd, der var de ledende inden for Foreningen i dens første Aar.

Den første Bestyrelse bestod af Skomager D. R. Ostermann, Skrædder J. H. Jensen, Kobbersmed J. C. Christensen, Karetmager Fr. Nielsen, Snedker S. N. Juul og Væver P. Jensen.

Ostermann var Formand, men afløstes Aaret efter af *Kobbersmed Christensen*, en Mand, som i mange Aar havde været en af Byens allermest ansete Haandværkere, Byraadsmedlem m. m., men som havde den Skæbne, at hans Haandværk „døde ud". Han selv maatte sælge sin Ejendom paa Storegade til Væver P. Jensen, der lod den nedrive og paa dens Grund opførte de 2 Bygninger, som senere ejedes af Lerche (nu „Messen"s østlige Del) og af Th. Thomsen (nu Stoffregen), og Kobbersmeden blev i sine sidste Aar en arm og fattig Mand og var en af dem, som oftest maatte paakalde Foreningens økonomiske Hjælp. Og det skal siges, at han ogsaa der støttedes af et velvilligt Hjerte, saaledes at han altid fik den største aarlige Pengehjælp, der uddeltes, ja saaledes, at man endog uopfordret gav ham Hjælp, og at Medlemmerne engang ved Maanedsmødet privat sammenskød en Sum til ham som Tak og Anerkendelse af „hvad han havde virket til Gavn for sine Medborgere".

Jeg mener, at meget tyder paa, at Kobbersmed Christensen har været en af de allervirksomste for Foreningens Stiftelse, og at han i det hele endnu paa dette Tidspunkt var Haandværkernes Førstemand i Byen.

Men den, der betød mest for Haandværkerforeningen i dens første Periode, var *Sadelmager M. C. Henrichsen*, (1857—1867). Det var ham, som, da Foreningen endnu kun var 2 Aar gammel, og inden han endnu var Formand, kom med Forslag om at bygge et Alderdomshjem som Bolig for ældre trængende Haandværkere eller deres Enker. Og ved stor personlig Offervilje og ved stor Energi fik han Sagen løst, saaledes at Foreningens første Alderdomshjem, den lange, hvidkalkede Bygning nederst paa Lillegade, blev opført i Sommeren 1860.

M. C. Henrichsen.

Det var ogsaa Henrichsen, som fik oprettet Ligbærerforeningen inden for Haandværkerforeningen og blev dens første Formand. Og selvfølgelig var han med i det lille Tremandsudvalg, som, da Kong Frederik den 7de den 12. Juni 1861 gæstede Byen, „i Foreningens Navn skulde ønske Hs. Majestæt med Gemalinde Velkommen i vor Midte".

Ligeledes var det i Henrichsens Formandstid, at det blev vedtaget — paa Forslag af Farver Graff — at oprette en Søndagsskole, hvor Haandværkslærlinge kunde vedligeholde og uddybe deres Skolekundskaber, og at Haandværkerforeningen støttede den med en vis aarlig Sum (15 Rdl.) til Driften. Det var denne Haandværkersøndagsskole, som blev Forløber for „Tekniske Skole", der er en af Haandværkerforeningens allerbetydeligste og smukkeste Resultater.

Morten Christian Henrichsen havde lært i Randers. Efter i nogle Aar at have rejst i Tyskland „paa Faget" bosatte han sig i Grenaa.

Han købte i 1839 en Ejendom paa Lillegade, en Del Aar senere Naboejendommen dertil og opbyggede det hele fra Grunden, saaledes som det nu staar (det er Lillegade Nr. 37, Garver Wilh. Petersens). Han oparbejdede sig i Aarenes Løb en særdeles anselig Forretning. Foruden Sadelmageriet havde Henrichsen Garveri og en betydelig Vognmandsforretning, saaledes at han bl. a. havde Byens Postkørsel til Aarhus.

Henrichsen havde i 1839 ægtet Inger Marie Brøgger, en Plejedatter af Rebslager Kruse, der boede paa Storegade.

Ægteskabet var barnløst, men Henrichsens tog sig af adskillige fjernere Slægtninges Børn og gav dem i deres Hjem en god Barndom og et fremtidigt Tilflugtssted.

Henrichsen var i en Aarrække Medlem af Kommunalbestyrelsen, og det er aabenbart, at hans Død den 31. Juli 1867 (ikke 1863, som der staar paa hans Gravsten) følte som en virkelig Sorg for hans Standsfæller. Det var da ej heller underligt, at han førtes til Graven „med alle de Æresbevisninger, som Foreningen raadede over", som Forhandlingsprotokollen siger.

FORENINGENS LIV I DEN FØRSTE SNES AAR

Foreningens første Lokale var hos Garver Nørregaards. Det blev senere i „gl. Gæstgivergaard", derpaa hos A. Andersen paa Torvet og atter igen fra 1869 i „gl. Gæstgivergaard".

Der holdtes fra første Færd et Møde hver Maaned og en Generalforsamling i Januar. Ved Maanedsmøderne var Forhandlingsemnerne kun faa. Men det stadig tilbagevendende Spørgsmaal var Udlaan til Medlemmerne. Det var et af Foreningens Formaal, da den stiftedes, og det var i dens første mange Aar et af dens vigtigste Virksomhedsomraader. Man maa erindre, at først et Par Aar efter Haandværkerforeningens Stiftelse fik Byen sin før-

ste Spare- og Laanekasse („Brokmanns Sparekasse"). Og det var ikke saa lige til at faa Laan der, saa Haandværkerne trængte i høj Grad til at have et Sted, hvor de kunde gaa hen og uden alt for mange Omstændigheder faa et lille Laan, enten til Driften eller naar det kneb i Huset. Laanene var ikke store. Det almindelige var 10 Rdl. og det højeste som Regel 25 Rdl. Laanetiden var ¼ eller ½ Aar.

Disse Laanesager og saa Diskussioner om Haandværkerstandens Interesser, særlig da om Næringsloven, som i 50erne var det brændende Spørgsmaal i alle Bykredse, optog Møderne. Men meget ofte staar der i Forhandlingsprotokollen, at ved Maanedsmødet „fandtes intet af Vigtighed at forhandle". Saa er Aftenen selvfølgelig gaaet i frit Samvær ved en Thevandsknægt og med Samtale om lokale eller politiske Emner.

Ret hurtigt ses Foreningens Medlemmer at have taget Stilling baade til kommunale og politiske Valg.

Derimod varede det længe, inden de selskabelige Underholdninger kom til at spille nogen Rolle i Foreningens Liv.

Man forsøgte sig i 1868 med en Skovtur, der første Aar slog godt nok an, men adskillige paafølgende Aar maatte opgives af Mangel paa Tilslutning.

Man begyndte med et Julebal paa Hotel „Dagmar", men forkastede Tanken om et Børnebal.

Man vedtog at afholde 2 Assemble'er om Vinteren, men det var ikke hver Gang, at de vandt Tilslutning nok.

Ret snart begyndte man at fejre Foreningens Fødselsdag den 5. Februar med en Spisning.

Den første Gang, det skete, det var i 1870, inviterede man 4 af Foreningens uformuende Medlemmer gratis med, bl. a. den højt fortjente Kobbersmed Christensen („med fri Couvert", som man udtrykte sig.)

Disse forholdsvis faa Selskabeligheder ordnedes ved, at man valgte et Par Medlemmer til at besørge det fornødne og fastsatte et Beløb, som maatte anvendes. Men snart gik Ledelsen derfra over til et fast Forlystelsesudvalg.

Den næste Formand, som fik større Betydning for Foreningen og sad som Formand i en 10-aarig Periode, var *Skomagermester Carl Ferdinand Ostermann* (1872—82).

Han var født i Grenaa 11. Maj 1835, Søn af Foreningens første Formand, og havde, før han tiltraadte Posten, i adskillige Aar været Medlem af Bestyrelsen. Ostermann var gift med Foreningens første Værtinde, Karen

Nørregaard. Hun var Datter af Havnefoged Anders Sørensen og Enke efter den tidligere omtalte Garver Nørregaard. Begge var særdeles intelligente Mennesker og havde Kundskaber, der stod betydeligt over det almindelige.

C. F. Ostermann.

C. F. Ostermann var Medlem af Kommunalbestyrelsen ligesom tidligere Kobbersmed Christensen og Sadelmager Henrichsen havde været. Og jeg har hørt gamle Grenaaborgere sige, at man brugte den Vending om C. F. Ostermann, „at han havde lige saa megen Klogskab i sin lille Finger som de øvrige Byraader i hele deres Person".

Jeg anfører det, for at man kan se, hvor stort et Lys hans Samtid saa i ham.

Ostermann var Foreningens Formand fra 1872 til sin Død.

Det var oprindelig Lov, at Bestyrelsen selv valgte sin Formand. Det ændredes ved denne Tid til, at det blev Generalforsamlingen, som valgte Formanden, dog at det skulde være blandt Bestyrelsens Medlemmer.

Ostermann var jo nok den Mand, som kunde værge om Haandværkernes Anseelse.

Da Apoteker Hoffmeyer nogle Aar i Forvejen ved et politisk Møde paa Raadhuset, hvor bl. a. Spørgsmaalet om fri Brændevinshandel paa Landet var paa Tale, havde udtalt, at han maatte fraraade dette, ellers kunde det nemt gaa paa Landet, som det nu gik i Byerne, at naar man søgte en Haandværker i hans Værksted, saa fandt man ham ikke der, men derimod nok paa et Værtshus, saa vedtog Foreningens Bestyrelse en Protest derimod og indrykkede et Gensvar i „Grenaa Avis". Det er ret sikkert, at dette, der havde baade Næb og Klør, var forfattet af Ostermann, der var Bestyrelsens Sekretær.

I 1874, altsaa i Begyndelsen af Ostermanns Formandstid, vedtoges en betydelig Ændring af Foreningens Love. Et vigtigt Punkt heri var Bestemmelsen om, at fra nu af kunde ogsaa Ikke-Haandværkere blive Medlemmer af Grenaa Haandværkerforening, dog at Bestyrelsen udelukkende skulde bestaa af Haandværkere.

Denne Lovændring fik en meget betydelig Indflydelse paa Foreningens Vækst.

Da den stiftedes, var Medlemstallet 57, og der omkring holdt det sig i de første 20 Aar, idet den lille aarlige Tilvækst ikke mere end lige dækkede Afgangen ved Dødsfald, Bortrejse eller Udmeldelse. Men med de nye Love kom der en stærk Tilgang af nye Medlemmer. Blandt de første Ikke-Haandværkere, som optoges i 1874, var Foreningens Vært, Gæstgiver Bonke, endvidere Købmand C. J. Momme, der blev Foreningens store Velgører, som ved betydelige Pengegaver satte den i Stand til at understøtte nødlidende Medlemmer, og som for Resten senere blev Foreningens Æresmedlem.

Dernæst Apoteker Hoffmeyer, Købmand Johs. Jørgensen og Købmand Nobel.

Ved Lovændringen bestemtes tillige, at unge Mennesker kunde optages mod halvt Kontingent „som dansende Medlemmer", altsaa kun med Adgang til Forlystelserne.

Af andre Begivenheder i Ostermanns Formandstid maa nævnes, at man i 1879 solgte Foreningens første Alderdomshjem ved Vesterport, der forbavsende hurtigt var blevet utidssvarende og „uhygiejnisk" og i Stedet for Fribolig uddelte Huslejehjælp til trængende Medlemmer.

Ligesom Sadelmager Henrichsen sad ogsaa Ostermann som Formand til sin Død. Ved hans Begravelse i August 1882 vedtog Foreningen at bekoste Sørgemusikken ligesom ogsaa at betale Salmernes Trykning.

Efterfølgeren blev *C. V. Færch* (1882—1889). Denne var født i Aalborg 5. Febr. 1836 (han holdt altsaa Fødselsdag sammen med Foreningen). Han lærte hos Bogtrykker Ree, arbejdede senere i København og Randers og kom som Typograf til Bogtrykker Lemmich i Grenaa.

Efter at have været indkaldt i 1864 uden dog at have deltaget i Krigen kom han tilbage til Lemmich som dennes Kompagnon, men blev senere selv Redaktør og Eneejer af „Grenaa Avis".

Det siger sig selv, at Færch som Redaktør af et af Byens Blade kunde være Foreningen til god Nytte, tilmed da hans Blads Partifarve i udpræget Grad stemte overens med det aldeles overvejende Antal af Foreningens Medlemmers.

Kort efter at være bleven Formand fik Færch Lejlighed til at gennemføre en ret betydelig Sag. Som før meddelt havde man solgt det gamle Alderdomshjem til Møller Ebbestrup. Beløbet var sat paa Rente. Nu i 1883 erhvervedes en stor Byggegrund nemlig „gl. Gæstgivergaard"s store Have, d. v. s. hele det Vest for Skolestræde liggende Areal. Den ud til Storegade liggende

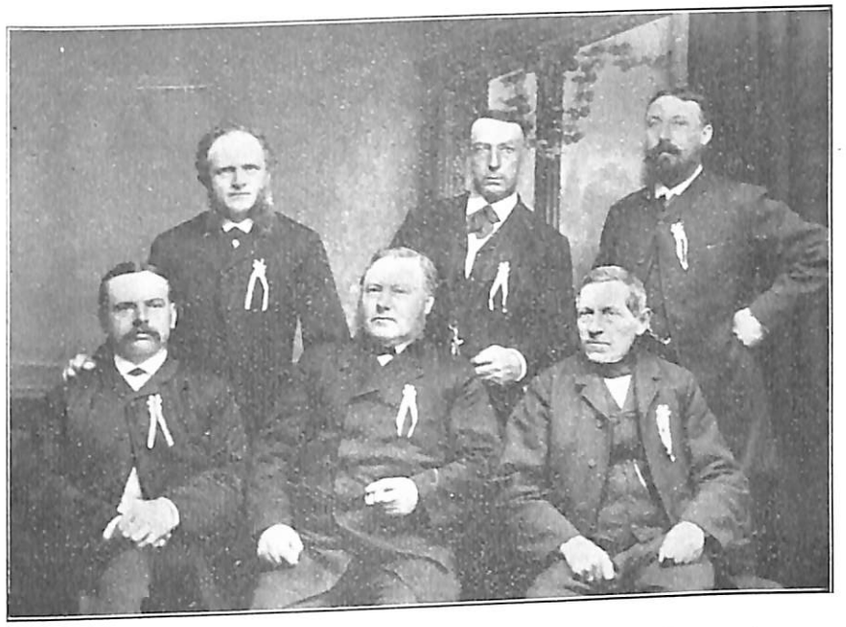

Foreningens Bestyrelse i 80erne med Færch som Formand.

I bagerste Række: L. Kaiser, P. Koppel og W. Petersen.
I forreste Række: Carl Seelen, Færch og Guldsmed Møller.

Halvdel frasolgtes, og paa den søndre Del opførtes i 1884 det nye Alderdomshjem.

Ogsaa til en Foreningsbygning var der Planer fremme i Mængde. Der var Tale om at bygge ude paa Havnevejen ved Bredstrupvej eller paa Søndermøllevej nær ved Aaen, eller at købe den gamle Borgmestergaard af Herredsfoged Krabbe. Men ingen af Planerne kunde vinde Flertal, og der skulde gaa mange Aar, før Foreningen fik sin egen Bygning.

Ved Nytaarsgeneralforsamlingen i 1889 nægtede Færch at tage mod Genvalg, noget han allerede tidligere havde meddelt.

Og som hans Efterfølger valgtes *Skomagermester V. Svenstrup* (1889—1900).

Han var Foreningens Formand i 11 Aar, og det faldt i hans Lod at lede Arbejdet paa Opførelsen af en Bygning til „Tekniske Skole". Fra den ringe Begyndelse i 1880, da Tegning indførtes som Fag i Haandværkeraftenskolen, der benyttede et Par Lokaler i Kommuneskolen paa samme Vis, som nu Handelsskolen gør, havde Skolen vokset sig stor, og da jo nu desuden Tegnefagene kræ-

vede særlige Lokaleforhold, som ikke kunde skaffes i et almindeligt Skolelokale, saa opførtes i Sommeren 1891 den smukke Bygning paa Vestervej, der dengang var omtrent ubebygget.

V. Svenstrup.

I daværende Lærer A. Knudsen havde man den Mand, der baade havde Evner og Lyst til at staa i Spidsen for Sagen, og som blev og endnu er Skolens Forstander. Hans Samarbejde med Haandværkerforeningen har altid været det bedste og været til Gavn baade for „Tekniske Skole" og for Foreningen.

Efter at Skomager Svenstrup var bleven valgt til Medlem af Grenaa Byraad, fandt han, at hans offentlige Hverv oversteg, hvad hans Tid kunde tillade ham, og i 1900 nægtede han at modtage Genvalg som Formand i Haandværkerforeningen.

Til hans Efterfølger valgtes *Sadelmager C. Petersen* (1900—1903), som i en lang Aarrække havde været Medlem af Bestyrelsen. I hans ikke særlig lange Formandstid skete det, at Byggeplanen fik en foreløbig Løsning, idet Manufakturhandler Lindberg havde testamenteret Foreningen en Sum Penge, paa Betingelse af, at der opførtes en Foreningsbygning. Man byggede saa Pavillonen i Grenaa Anlæg. Den toges i Brug 1903, og var i Grenaa den første Begyndelse til de mere moderne Sommerforlystelser.

C. Petersen.

Allerede i 1903 vilde Sadelmager Petersen ikke længere fortsætte, og *Garver Wilh. C. Petersen* (1903—04 — Portræt se Gruppebilledet Side 11) valgtes til Formand, men efterfulgtes allerede Aaret efter af *Malermester Jens Udsen* (1904—1910). I Begyndelsen af hans Formandsperiode faldt Foreningens 50 Aars Jubilæum d. 5. Febr. 1904, ved hvilken Lejlighed der holdtes en større Fest-lighed og hvorved de faa tilbageværende af Foreningens Stiftere (se Side 5) udnævntes til Æresmedlemmer.

I Slutningen af samme Aar indtraf den tekniske Skoles 25 Aars Jubilæum.

I Septbr. 1910 fratraadte Udsen som Formand, og *Fabrikant Otto Hasselbalch* (1910—13) valgtes. Paa Grund af, at Generalforsamlingen i Januar 1913 i et ret ubetydeligt Spørgsmaal (Bortgivelse af en Lejlighed i Alderdomshjemmet) underkendte Bestyrelsens Afgørelse, nedlagde saavel Formanden som hele Bestyrelsen deres Mandater og *Snedkermester S. Bilde* (1913) valgtes til Formand, en Post, som han har røgtet hidtil med Dygtighed og megen Interesse.

O. Hasselbalch.

Af de vigtige Begivenheder, som er sket under Bildes Formandsskab, kan nævnes, at allerede samme Sommer (21.—22. Juli 1913) afholdt Fællesrepræsentationen for Danmarks Industri og Haandværk Delegeretmøde i Grenaa. Det var 2 Dage, som krævede et stort Forarbejde af Bestyrelsen og Festudvalget. Da man jo endnu ikke havde nogen egentlig Foreningsbygning, holdtes Møderne i Kommuneskolens Gymnastiksal.

Arrangementet og hele Mødets Forløb var vellykket og til Ære for Bestyrelsen og Byen.

Den næste større Sag i Bildes Formandstid var, at man, efter i et Par Menneskealdre at have foreslaaet og forkastet

S. Bilde.

J. Udsen.

en Række Byggeplaner, endelig i 1915 naaede at faa et solidt Flertal samlet for Planen om en Foreningsbygning i Forbindelse med den tidligere opførte Træpavillon i det nye Anlæg. Denne Bygning indviedes ved en vellykket Festlighed d. 15. Juni 1916, og Købmandsgaarden paa Torvet solgtes paa fordelagtige Vilkaar til den nye Bankbygning. Og for endelig at anføre en Begivenhed fra de allersidste Aar kan nævnes Haandværkerudstillingen i 1924, som i alle Henseender blev en Succes.

Nu ved Jubilæumsaaret staar Foreningen med 420 Medlemmer og kan se tilbage paa en stor og betydningsfuld Virksomhed til Gavn og Glæde ikke alene for Haandværkerstanden, men i mange Maader for den ganske By.

EN LILLE JULEHILSEN
FRA
DET GAMLE GRENAA

AF
CARL SVENSTRUP

1929

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

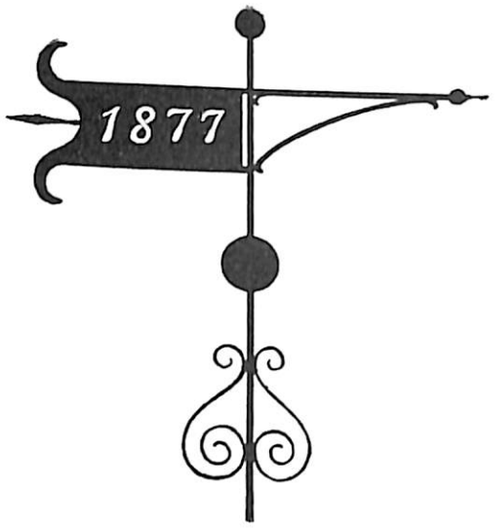

BRYGGERGAARDEN

NOGLE TRÆK AF DENS HISTORIE

I Modsætning til Byens østre og søndre Bebyggelse, der er af forholdsvis ny Oprindelse, har Storegade og Lillegade været bebygget i den nuværende Udstrækning i Aarhundreder.

Den store Grund, som indtil for faa Aar siden samlet tilhørte „Djurslands Bryggerier“ og strakte sig fra Nederstræde og hele Vejen langs Storegade og Lillegade ud til Pladsen ved Randers Landevej, bestod for et Par Aarhundreder siden af 2 Ejendomme.

Da der i gamle Dokumenter tales om baade en „Vestre Port“ og en „Dolmer Port“, hvor Told og Accise skulde betales, og det tydeligt fremgaar, at det har været 2 forskellige Porte, saa maa det anses for givet, at endvidere den vestre Port har ligget i et Hjørne af den forannævnte Grund, rimeligvis ud mod Randersvejen.

Paa den

SØNDRE HALVDEL

af Grunden, altsaa ud mod Storegade, laa fra ca. 1750 og fremefter et lille Hus med Facade mod Storegade, det tilhørte en Skomager *Bertel Erichsen*. Han boede der i en lang Aarrække, og Strædet, der nu hedder Nederstræde, kaldes desformedelst paa Storms Kort fra 1799 for „Bertelsgyde“.

I 1783 solgte Bertel Skomager en Strimmel paa 13 Al. × 51 Al. i Øst-Vest af sin store Have til sin Nabo, Toldbetjent Jochum Schuemann, der boede ud mod Strædet og med Gavlen mod Lillegade.

Den svimlende Købesum for disse ca. 650 □ Al. Jord var 12 Rdl.

Og faa Aar efter solgte Bertel for en Sum af 31 Rdl. Huset og Resten af Haven til sin Genbo paa Storegades søndre Side, Rebslager *Hans Jensen Sejer*, som dengang var en af Byens „Matadorer“.

Huset maa senere være blevet nedbrudt, Prisen tyder da ogsaa paa, at det har været tjenligt dertil. Og i en Aarrække laa Grunden hen som „Rebslager Sejers øde Plads“ eller „Sejers Hauge“.

Længe efter, da Rebslageren var død, og det var gaaet stærkt tilbage med Rigdommen, blev der gjort Udlæg i denne Haveplads, og den solgtes til Naboen mod Nord, Skibskaptajn *Henrik Lorentz Berg*.

Fra den Tid udgjorde den en Del af denne Ejendoms tilliggende Grund, ganske som indtil nu.

Den

NORDRE HALVDEL

af Grunden, altsaa ud mod Strædet og Storegade, ejedes af en *Niels Jensen,* som havde Skøde derpaa af 9. Jan. 1730. Bygningen, der var paa 8 Fag, vendte Gavlen ud mod Lillegade. Den var af Bindingsværk og straatækt. Og det kan vist anses for sikkert, at det er det samme gamle Hus, som ligger der endnu.

Efter Niels Jensens Død i 1766 beboede hans Hustru Kirsten Jensdatter Bachmann Huset en Række Aar, men solgte det i 1782 ved Auktion til den rige Købmand *Mads Møller* (der bl. a. var Svigerfader til den før anførte Rebslager Sejer).

Beliggenheden her lige ved Siden af Acciseboden gjorde det jo til en bekvem Bolig for en Toldbetjent. Det udlejedes derfor straks og solgtes Aaret efter til Told- og Consumtionsbetjent *Jochum Schuemann,* dog udstededes der først Skøde derpaa 40 Aar senere af Mads Møllers Arvinger efter hans Død. Men at Toldbetjenten har ejet og beboet det den lange Række Aar er sikkert nok, ligesom at Bygningen i det Ydre saa nogenlunde har set ud som nutildags.

Det var dengang hverken nogen ret anset eller ind-

Bryggergaardens ældste Del mod Nederstræde.

bringende Bestilling at være „Betient", som man kort og godt sagde. Men man faar af adskillige Træk Indtryk af, at Schuemanns har været regnet mere end de fleste af deres Standsfæller. Schuemann var gift 2 Gange, begge Gange med Købmandsdøtre fra Grenaa, og Skiftet efter deres Død viser, at de har siddet i ganske gode Kaar.

Efter Schuemann og Enkes Død solgtes Huset ved Auktion i 1822 til Skibskaptajn *Henrich Lorentz Berg* ved Købmand Rasmus Bangs Bud. Det var ogsaa Ras. Bang, som laante ham Hovedparten af Købesummen.

Berg var gift med Petrine Pedersen Lindberg, som vist var her fra Byen. De havde boet i Grenaa en Aarrække, og jeg mener, at der er noget, der taler for, at Berg er i Slægt med St. St. Blichers Hustru. I saa Fald har man jo en nærliggende Aarsag til Blichers Besøg i Grenaa, hvor han jo iøvrigt besøgte sin Ven Byfoged Aagaard.

I 1826 købte Berg af Rebslager Sejers Enke Havepladsen ud til Storegade, saaledes at der til hans Hus mod Strædet hørte en mægtig Have trindt omkring til alle Sider.

I 1832 solgte Berg Hus og Have til „Candidatus medicinæ *Fr. Christian Hansen*". Han var Søn af Toldkasserer Fr. Hansen, født i Grenaa ca. 1800, blev Student

fra Randers lærde Skole i 1818, men tog først i 1829 medicinsk Embedseksamen. Aaret efter nedsatte han sig her, giftede sig det følgende Aar med Jfr. Margrethe Linnet og forblev saa for Resten i sin Fødeby, indtil han døde i en ret ung Alder $^{27}/_{3}$ 1852.

„Doktor Hansen" var en meget svær Mand, han havde en Benskade, saaledes at han daarligt kunde gaa og kørte derfor rundt til Patienterne i et lille Enspænderkøretøj. Han var en meget gemytlig Mand, og der førtes et selskabeligt og gæstfrit Hus i de smaa, lave Stuer.

Som før omtalt laa Huset omgivet af Have til alle Sider, og det fortælles, at denne i Dr. Hansens Tid var saa vel holdt, at den var en hel Seværdighed, saa at Byens Folk havde deres Glæde af at lægge deres Søndagstur ned der forbi for at se den.

Det er blevet mig fortalt, at Distriktslæge R. Arendrup, der havde Embede i Grenaa fra 1837 til 58, en Tid skal have beboet Huset. Hvis det ikke beror paa en Forveksling af de 2 Læger, maa i saa Fald Læge Hansen en Tid have beboet en af de andre Ejendomme, han ejede i Grenaa. Længe kan Arendrup dog ikke have boet her, da han i 1840 købte „Hennings Gaard" paa Storegade og boede der til sin Bortrejse fra Byen.

Efter Doktor Hansens Død arvede hans eneste Søn, *Lars Nicolai Hansen*, Ejendommen. Der gik imidlertid 4 Aar, inden han fik „Tingsvidne som Adkomst" paa den, hvad nu end Aarsagen har været, og han solgte den saa samme Aar, altsaa 1856, til Købmand *Peter Feddersen Kruckow*. Denne ejede flere Ejendomme i Grenaa, men sad forfærdelig daarligt i det og gik senere Fallit.

Bygningen her solgte han omtrent med det samme til Købmand *Chr. Schou*, og det maa have været ham, som omdannede den til en Købmandsgaard ved at opføre Bygningen mod Lillegade og der begynde en Detailhandel. Han søgte selvfølgelig at faa nogen Landhandel, Beliggenheden lige ud mod 2 af Hovedvejene til Grenaa syntes jo at være gunstig nok. Men de allerfleste Landboere holdt ved hos de Købmænd, hos hvem de plejede at handle, og Schous Købmandshandel gik daarligt. Saa slog Schou sig i Sommeren 1858 paa Ølbryggeri. Han averterede i Grenaa Avis:

„Nyt Ølbryggeri.

Fra mit Ølbryggeri leveres daglig til flg. Priser pr. Contant:

Hvidt Øl Nr. 1 pr. Tønde 6 Rdl., pr. Anker 9 Mark.
„ „ Nr. 2 - „ 4 Rdl., - „ 6 Mark.
„ „ Nr. 3 - „ 2 Rdl. 4 Mk., - „ 4 Mark.

C. Schou."

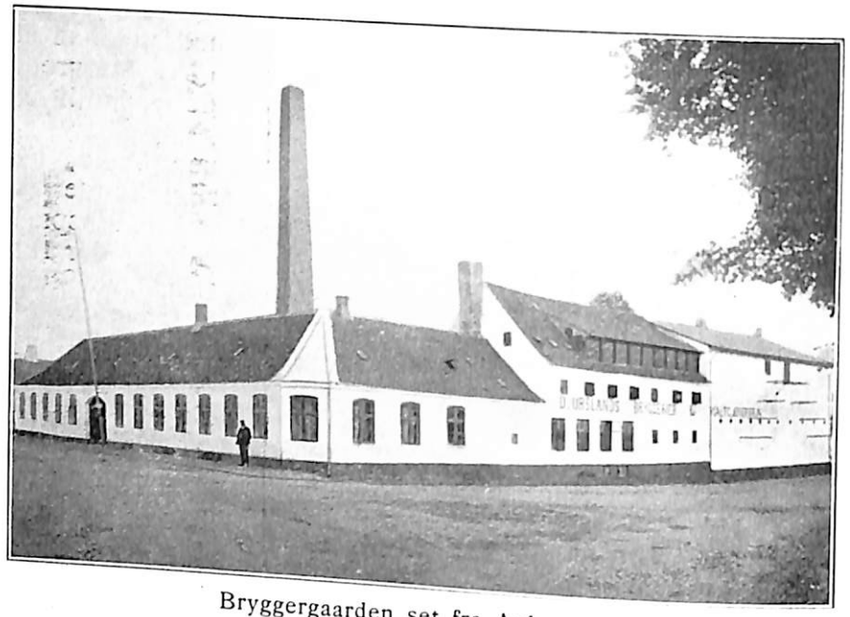

Bryggergaarden set fra Anlæget.

Men Bryggeriet gik heller ikke. Slutningen af 50erne var jo forfærdelig svære Aar for al Handel, og i 1860 gik Schou Fallit.

Kreditforeningen tog Gaarden og solgte den et Par Aar efter til *Caspar Seiling*. Han var født i København 1809, blev cand. pharm. 1833 og var fra 1842 i en Aarrække Bestyrer af Storehedinge Apotek for Enkefru Sünkenberg. Seiling blev senere Brygger sammesteds og kom saa i 1863 derfra til Grenaa. Om Manden ved jeg ikke meget. „Han var en sær Pernittengryn, men han brygged godt Øl", sagde gamle Maler Hartmann om ham. Hans første Hustru, Johanne, født Petterson, døde i 1871, og meget kort efter ægtede Seiling Jfr. Marie Lund. Hun var Præstedatter fra Finderup ved Viborg. Hendes Moder stammede her fra Grenaa, ider hun var Datter af Toldinspektør, Kammerraad C. H. W. Starck. Efter Pastor Lunds Død flyttede Enken til Grenaa sammen med Datteren, der oprettede en lille Pogeskole.

Mens Seiling ejede Bryggeriet, foretoges en stor indre Restaurering af Grenaa Kirke. Det var i 1865. Og mens denne varede, holdtes der Kirke i den Øst for Porten værende Del af Bygningen mod Lillegade. Det har altsaa været et større Lagerrum, som midlertidig rømmedes. Og dernede foretoges saa alle kirkelige Handlinger, ganske som nu forrige Aar i Menighedshjemmets Sal, da Kirken underkastedes en ny Restaurering. Men Lokalet i Bryggeriet var jo af et noget mindre kirkeligt Udseende, og jeg har hørt Folk udtale sig med manglende Respekt derom, som f. Eks. „Ja, den og den blev viet nede i Seilings Ølkælder".

Bryggergaardens Indre.

I 1877 solgte Seiling Bryggeriet til *V. Krogh* og flyttede til København, hvor han døde i 1885. Hans Hustru overlevede ham i en Menneskealder og blev 82 Aar gammel.

Om Krogh, der var en sjælden sympatetisk Mand, har jeg engang af hans Broder, Direktør E. Krogh, faaet en fyldig og meget læseværdig Levnedstegning, som her vedføjes.

„Fhv. Brygger Viggo Krogh er født 1848 paa Vostrupgaard i Esbønderup Sogn. Efter Konfirmationen kom han i Lære hos Skibsbyggerfirmaet Løwe og Rohmann i Helsingør, og efter endt praktisk Uddannelse tog han i København Undervisning i Skibskonstruktion. Efter at have aftjent sin Værnepligt ved Garden havde han i nogle Aar Ansættelse hos Skibsbygger Buhl i Frederikshavn og forestod i hans Tjeneste Anlægget af en Havn paa Læsø. Til yderligere praktisk Uddannelse arbejdede han i nogen Tid paa et af de store Skibsværfter i Edinburg og nedsatte sig i 1872 som Skibsbygger i Grenaa,

Gruppebillede fra ca. 1882 (det første Bajerskøl brygges).
Længst til højre ses nuv. Prof. Aug. Krogh siddende.

hvor han byggede en Skonnertbrig og en Jagt, men opgav derefter Skibsbyggeriet, da det viste sig, at Nybygning ikke kunde betale sig, og at Havarister søgte til de kendte Skibsværfter i Helsingør og Frederikshavn.

Nogen hjemlig Fiskerflaade fandtes den Gang ikke i Grenaa.

Krogh havde i 1873 af Læge Selchou købt den gamle Ejendom Nr. 50 paa Lillegade, som nu ejes af „Grenaa Folketidende", og hvor Realskolen senere blev opført af Skolebestyrer Bertelsen paa en fraskilt Del af Ejendommens store Have. I Efteraaret 1873 ægtede V. Krogh sin Kusine Mimi Drechmann, Datter af forlængst afdøde Toldforvalter Drechmann i Wandsbeck, og fik i hende en trofast og udmærket Hustru.

I Ægteskabet var 3 Sønner og 3 Døtre, og af disse er den ældste Søn August (Professor, Dr. phil. og Nobelpristager) født i den nævnte Ejendom.

Denne Ejendom solgtes i 1878 til Borgmester Krabbe. Aaret før havde V. Krogh købt Seilings Hvidtølsbryggeri. Efter at han hos Seiling havde haft Lejlighed til at sætte sig ind i denne Virksomhed, fortsatte han den uforandret i nogle Aar, men allerede i 1881 blev det nødvendigt at

Brygger V. Krogh og Hustru.

udvide Bryggeriet til ogsaa at kunne fremstille Lagerøl („undergæret Øl"), idet denne Ølsort mere og mere fortrængte de bedre Hvidtølssorter. Der opførtes derfor med sagkyndig Bistand en Lagerbygning og blev anskaffet det til den nye Produktion nødvendige Inventar, medens V. Krogh samtidig ad forskellige Veje skaffede sig Indsigt i Brygningen af Lagerøl. Lagerbygningen maatte faa Aar efter forlænges meget betydeligt, og senere opførtes en Bygning til Aftapning og Pasteurisering. Under denne blev indrettet en større, tidssvarende Hvidtølskælder.

Endvidere var i Aarenes Løb indkøbt til Bryggeriet det lille Hus nu Nr. 56 paa Lillegade og en tilstødende gammel Ladebygning med tilhørende Have.

Nobelpristageren,
Professor Aug. Krogh.

V. Krogh drev Bryggeriet under Navn af „Bryggeriet Djursland", til han i 1908 solgte det tillige med den nævnte Lade til et herværende Konsortium.

En mindre Del af Laden var dog udstykket og lagt til Ejendommen Nr. 56, og denne Ejendom er fremdeles i Familiens Besiddelse.

Brygger V. Krogh var Medlem af Byraadet i Aarene 1885—91, og i mange Aar var han et virksomt og interesseret Medlem af Havneudvalget. Endvide-

re var han Medlem af Søretten, og sammen med afdøde Stiftsprovst Jacobi o. fl. var han Medstifter af Menighedshjemmet og Medlem af dets første Bestyrelse.

I Efteraaret 1908 flyttede Brygger Krogh til København, hvor han til sin Død i 1925 var Redaktør af A/S Dansk Søfartstidende. — Han og Hustru ligger begravet paa Grenaa Kirkegaard."

Til denne udførlige Levnedsskildring af V. Krogh skal blot tilføjes, at han i 1882, altsaa faa Aar efter at have overtaget Bryggeriet, sluttede sig sammen med sin Broder Emil Krogh om Bryggeriets Drift. Denne, der havde handelsmæssig Uddannelse, blev ham en udmærket Medarbejder i den lange Aarrække, indtil Bryggeriet solgtes. E. Krogh var i 30 Aar Grenaa Kirkeværge og er endnu Direktør for Grenaa Sparekasse. Med største Punktlighed passer han sit Hverv i denne og har sin Part af Æren for, at Sparekassen i alles Omdømme staar som det solideste af alt solidt.

I Bryggergaarden opvoksede, som tidligere nævnt, 6 Børn. Den ældste Søn er Professor Aug. Krogh. Nr. 2 er Emil Krogh, Kontorchef i Søfartsministeriet, og den yngste, Johan Krogh, er Leder af store Mineværker i Chili i Sydamerika.

Som før nævnt havde Brygger Krogh i 1908 afhændet Bryggeriet og alle Bygningerne til et *Konsortium*. Det bestod af Kulhandler Karl Petersen, Dyrlæge M. Dyekjær, Købmand Edv. Hansen, Garver Vilh. C. Petersen og Gaardejer Rasmus Møller fra Dolmer. Sidstnævnte ejede „gl. Bryggeri" længere oppe i Lillegade, som Konsortiet købte samtidig med Købet af Kroghs Bryggeri.

Der antoges en Brygmester og en Bogholder, og hele Driften moderniseredes. Bl. a. opførtes den store Skorsten.

Der gjordes betydelige Anstrengelser for at faa Folk til i større Udstrækning at købe det lokale Bajerskøl, men det lader sig vel ikke skjule, at den Opgave at konkurrere med de store landskendte Bryggerier paa dette Felt var umulig for et mindre Bryggeri som Grenaas.

Det maatte da mere og mere se sig henvist til at brygge Hvidtøl og saa for Bajerskøllets Vedkommende blive Depot for et større Bryggeri. Og det blev Bryggeriet „Thor" i Randers, der paa dette Omraade kom til at træde i Forbindelse med Kroghs gamle Bryggeri.

I Aarenes Løb døde de 4 af Parthaverne, og Dyrlæge *M. Dyekjær* blev Eneejer. Han solgte i 1926 Bryggeriet og Halvdelen af Gaarden til Brygger *Ove Andersen* fra København, der nu fortsætter Virksomheden.

Og lad os saa til Slutning foretage en lille Vandring igennem den gamle Bryggergaard.

Vi begynder ved Portens vestre Side. Her ligger — og laa — ud mod Gaden Kontor og Privatlejligheden. I den ældste Bygning ud mod Randersvejen, der er opført af Købmand Schou som Pakhus, men omdannet af Seiling, laa selve Bryggeriet. I Forbindelse dermed stod Køllen og Maltgøreriet. Men i den øverste Etage, der, hvor man endnu ser det morsomme Tremmeværk, stod de store Svalebakker af Træ og Jern, i hvilke Øllet efter Fabrikationen stilledes til Afkøling. Vindfløjen bærer Aarstallet 1877 og er altsaa sat paa af Krogh i det Aar, da han købte Bryggeriet.

Den næste Bygning mod Syd er opført i 80erne. Det var Ishuset. I store, kølige Rum, under høje, murede Hvælvinger laa her i 2 Rækker oven paa hinanden de store Lagerfade til Bajerskøl. De kunde rumme henholdsvis 10 og 12 Tdr. Øl hver. Og oven paa Hvælvingerne laa Is i tykke Lag. Isen hentedes om Vinteren ude i „Kroghs Damme" og transporteredes ved Haandkraft op ad en Række Afsatser, der laa som kæmpemæssige Trappetrin op ad Bygningens Ydermur, op i Nærheden af Tagskægget og kastedes igennem 2 Luger ned paa Hvælvingerne. Paa den Maade holdtes Bajerskøllet afkølet, mens Lagringen stod paa. I Sommerens Løb smeltede Isen delvis bort, men fornyedes næste Vinter, naar Frosten kom igen og tillagde „Kroghs Damme".

De gamle Lagerkældre er nu indrettet til Bilgarager, og oven over er Frørenseri.

Yderst mod Storegade laa en lille Tilbygning, som nu er borte. Her gemtes, forvaret under Tørvestrøelse, en Reservebeholdning af Is, beregnet til Aarets Forbrug.

Tværbygningen i Gaarden, som nu er ombygget og indrettet til Lejlighed for Dyrlæge Dyekjær jun., var Aftapperi og Pasteuriseringsanstalt, og underneden var Lagerkælder til Hvidtøl.

I Bygningen mod Nederstræde, altsaa det gamle Bindingsværkshus, som er Kompleksets allerældste Del, var Lager af Humle m. m. Desuden fandtes nogle Værelser, der var udlejet til Realskoleelever, der var Pensionærer hos Brygger Kroghs.

Øst for Porten ud mod Lillegade fandtes en mindre Hvidtølskælder, og ovenover var Maltlager. Det var dette, der var Kirkelokale i 1865, da Grenaa Kirke restaureredes, og som nu er omdannet til Lejlighed.

C. S.

NEDERSTRÆDE

De gamle Stræder med de Huse smaa,
Som minder om en Tid, der længst har Ende
Dem gaar jeg ofte ned og stirrer paa,
Og ud og ind jeg gerne gad dem kende.

Ved Strædet her laa Rebslaar Sejers Gaard
— Han, som var Svigerfar til Ole Jyde —
Og Lægebolig var her mange Aar,
og Strædet kaldtes „Doktor Hansens Gyde".

I Gaarden Schou paa Bryggeri sig slog,
Da Købmandsboden ej ham bragte Glæde,
Og Seiling siden hen og derpaa Krogh
Fik Navnet knyttet til det gamle Stræde.

Og tæt herved laa Byens vestre Bod,
Hvor Folk for Told og „Sise" slemt man plukked',
Ja, vel at mærke, hvem der ej forstod
At smugle ind, naar Port og Led var lukket.

Nu ligger som en sidste Rest det her,
Købstads-Idyl fra længst henrundne Dage,
Og maner frem en Tid, som vi har kær
Og mindes — men dog ønsker ej tilbage.

GRENAA RAADHUS

1805 — 1930

Det samlende Midtpunkt i Grenaa har fra Arilds Tid været Torvet med Kirken og Raadhuset. Men medens det nuværende Raadhus ligger N. V. for Torvet, laa Byens ældste Raadhus, „en gammel og trofast, grundmuret Bygning i 2 Etager", som Pontoppidans Danske Atlas i 1768 karakteriserer den, lige ud for Kirkens nordøstre Hjørne.

Det gamle Raadhus, hvis solide Fundament blottedes i Sommer, da der lagdes nyt Fortov om Kirken, laa i Hjørnet af Byens daværende Kirkegaard og i en Afstand af kun 1 a 2 Meter fra selve Kirken.

Det beskrives i Brandtaksationen for 1801 som en Bygning, „der bestaar af 2 Etager med Kælder under, 5 Kvarter tykke Mure og i Omkreds 56½ Al. Det er tækket med Tegltag. I nederste Etage er indrettet Arrest og Vægterkamre; mod Vest er tilbygget et Halvtag, hvori findes Trappe til Opgang". En Menneskealder tidligere siger Pontoppidan om det, at „i øverste Etage er en stor Sal, hvor Retten holdes, neden under har Vægteren sine Værelser, derhos tvende vel forsynede Arrest-Kamre. Men allerunderst er en stor hvælvet Kælder (Pont. Danske Atlas IV Side 273)".

Men af Tingbøger fra en endnu ældre Tid fremgaar, at da har Arresterne været i Kælderen. Sikre var de ingenlunde, thi Gang paa Gang fortælles, at Fangerne om Natten brød ud af Arrestkælderen — som Regel ved at grave sig ud under Dørtrinnet.

Dette gamle Raadhus, Byens eneste grundmurede Bygning foruden Kirken, har været bygget før 1600.

Ved den store Brand, som i 1627, under Trediveaarskrigen, ødelagde den østre Trediedel af Byen og bl. a. ifl. paalidelige Oplysninger ogsaa ramte Kirken, undgik Raadhuset at blive Ildens Bytte.

Men hen mod 1800 trængte det altsaa trods sine tykke Mure til Fornyelse.

Byens unge Byfoged, Jacob Aagaard, skriver om det, at „Bygningen er yderst forfalden og til Vanzir for Byen, desuden er Arresterne ikke sikre for Arrestanternes Udbrud". Og Aagaard sammen med de 4 „eligerede Borgere", der dengang udgjorde Borgerskabets hele Repræsentation, besluttede at skaffe Byen et nyt Raadhus.

Straks at nedrive det gamle ønskede man ikke, og man maatte derfor se sig om efter en Byggegrund til et nyt.

Skraas overfor, ved Torvets modsatte Hjørne laa Købmand Chr. Holms Købmandsgaard. Det var det eneste Sted, som egnede sig til at bygge paa, skrev Aagaard til Amtmanden. Og da Holm sad i økonomiske Vanskeligheder, og Gaarden faa Aar efter stilledes til Auktion, købte Byfogden paa Byens Vegne Gaarden for 350 Rdl. plus Omkostninger.

Ved Forhandling med den kongelige Kasse fik man Tilsagn om et Laan paa 5000 Rdl., og den 4. Januar 1805 indsendtes til Amtet Tegning og Overslag over en ny Raadhusbygning.

Der blev ret snart taget fat paa dens Opførelse, og den smukke, lille Empirebygning, der endnu pryder Byens Torv, bærer da ogsaa foruden Byens Vaaben Aarstallet 1805 paa sin Forside. Det varede dog et Par Aar, før den var helt færdig.

Laanet til den kgl. Kasse skulde forrentes og afdrages med 6 pCt. p. a., og paa Byens Vegne underskrev som Laantagere Byfoged Aagaard sammen med de 4 eligerede Mænd. Det var dengang tre Købmænd, nemlig Hans Broge, Amdi Kruse og Chr. Herbst samt Søren Thomesen, der var „Tømmermand".

Det nye Raadhus var i 2 Etager ligesom det gamle, men Facadens Længde var 36 Al. Det var altsaa næsten dobbelt saa stort som det forrige. I nederste Etage var

der efter Byfogdens Beretning 6 gode, sunde, lyse og sikre Arrester samt et Værelse og et Køkken til Arrestforvareren.

Navnlig Ordet „sikre" er godt, thi fra den gamle Raadhuskælder var det ikke ualmindeligt, at Fangerne brød ud. Værd at mærke sig er ogsaa Arrestforvarerens Lejlighed paa 1 Værelse og Køkken, den har ikke været overvældende.

I øverste Etage var en rummelig (!) Sal, et Værelse til de eligerede Mænds Forsamling, et Værelse til Grenaa Byting og Nørreherreds Ret og desuden et Par Smaakamre, hvoraf det ene benyttedes „til den Del af Borgervæbningens Armaturs Bevaring, som af Byen er anskaffet". Den samlede Udgift til Bygningen og til Køb af Grunden var omtrent 5500 Rdl.

Raadhussalen var i de nærmest paafølgende halvhundrede Aar Byens eneste Sal. Foruden Anvendelse ved offentlige Lejligheder brugtes den til Borgerskabets Baller og Selskabeligheder. I den fandt Spisninger og Dilettantkomedier Sted. I den holdtes Velgørenhedsfester og Basarer. Og de ærværdige Mure har saa mangen en Gang ved det spæde Lys fra de blafrende Vokskerter eller Tællelys set Blomsten af Borgerskabet samlet i et festligt Lag. Alt imedens Vægterne med Kabus paa Hovedet og med Morgenstjerne i Haanden, saaledes som den endnu ses paa Byens Museum, dernede paa Torvet, holdt Øje med, at de jævne Borgere, som i maabende Undren saa op mod de oplyste Raadstueruder, holdt sig i tilbørlig Afstand. Naar saa Spisningen var forbi, og Mdm. Bagesens udmærkede Retter var vederfaredes Retfærdighed, faldt der altid bagefter en Bid af til Vægterne.

I Raadhussalen holdtes efter Napoleons-Krigens Slutning i 1814 en større Højtidelighed „til Bedste for de i Krigen qvæstede og de faldnes Efterladte". I Raadhussalen fejrede Borgerskabet Byfoged Aagaard ved hans 50 Aars Jubilæum i 1852.

Og nede i Raadhusgaarden gav Beridere Forestillinger, og der opstilledes Menageri. Kom der Linedansere til Byen, saa spændtes Tovet fra Kirketaarnet over til Arrestgaarden — senere hen til Jacob Møllers Købmandsgaard paa Torvets modsatte Side.

I 1876 opførtes Øst for Raadhuset en selvstændig Arrestbygning, og Arrestkamrene flyttedes fra Raadhuset. Derved blev der Plads til en ordentlig Lejlighed for Arrestforvareren og til et Lokale til Forligskommissionen.

Salen foroven var forlængst taget i Brug til Byraads-

sal, og den mere muntre Del af Byens Liv var blevet forlagt til „gl. Gæstgivergaard"s Sal paa Storegade (der hvor nu Præstegaarden ligger). Og saaledes har da nu i 1¼ Aarhundrede dette Borgernes Hus været det samlende Midtpunkt for Byens offentlige Liv, for Kommunens Styrelse og Administration, for Lov og Ret, for Politi og Domstol.

Retsreformen, der skilte Domsmagten fra Politiet og fra den kommunale Administration, havde nær givet Anledning til, at der var sket Forandringer med Raadhusets Ydre.

Men heldigvis fandtes der Udvej, saaledes at Bygningen med nogle indre Forandringer beholdt sin ydre Skikkelse og den Dag i Dag ved sit 125 Aars Jubilæum er Perlen i Byens Centrum.

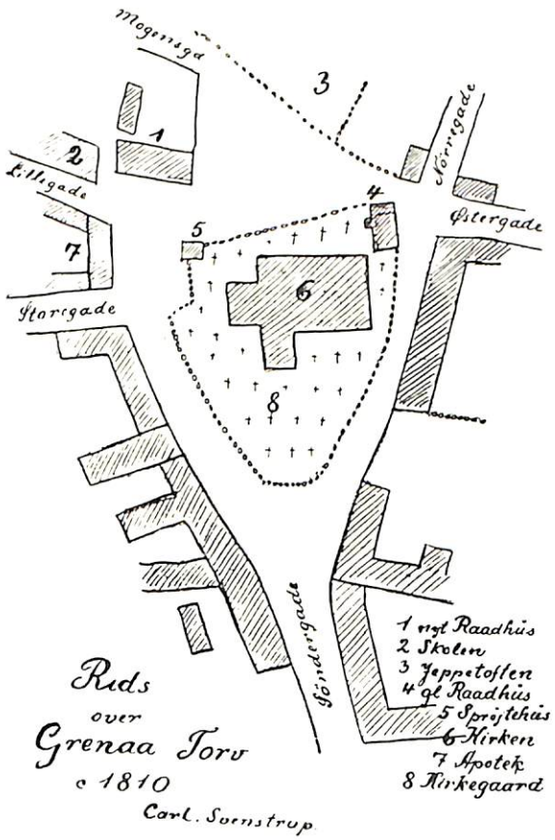

Ruds over Grenaa Torv c 1810

Carl. Sørnstrup

JULEN 1930

En lille Julehilsen

fra

DET GAMLE GRENAA

Af

CARL SVENSTRUP

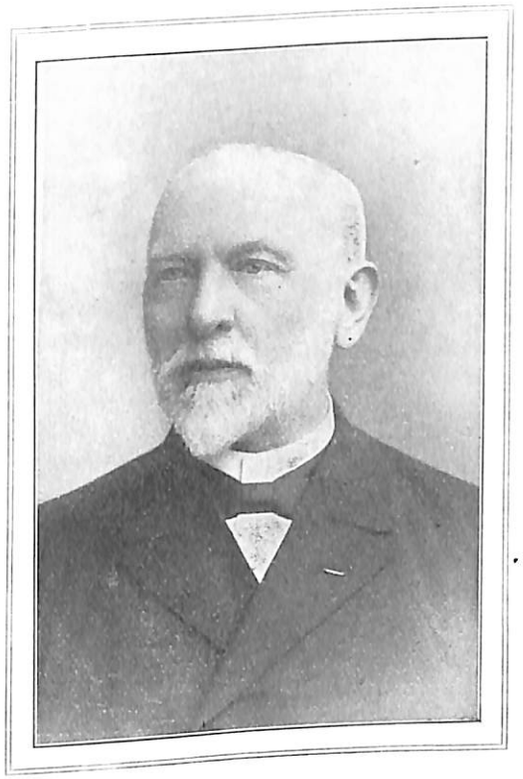

KONSUL C. J. MOMME

I HUNDREDAARET FOR HANS FØDSEL

Det maa betragtes som en Selvfølge, at naar engang Grenaa Bys Historie skal skrives, saa vil Konsul Momme være en af dem, som maa nævnes i første Række.

Ikke som den, der gjorde en Indsats i Byens offentlige Liv, thi Momme holdt sig alle Dage borte fra Deltagelse i det politiske Liv og Foreningslivet.

Heller ikke alene, fordi han fra en beskeden Begyndelse arbejdede sig op til at indtage den førende Stilling inden for Byens Handelsliv. Det er der jo ogsaa andre, som i Tidens Løb har gjort.

Men som den, der med en udstrakt social Interesse og støttet af sine rige Midler ydede noget virkelig betydeligt baade aabenlyst og i det skjulte til samfundsnyttig og velgørende Formaal. Ydede det i en Tid, da det offentliges Forsorg for gamle, for svagelige og for fattige endnu var meget ringe og kun eksisterede i Form af Fattigunderstøttelse.

Og som den, der i en Tid, da det offentlige naturnødvendigt var henvist til at tage sig af de allernødvendigste Fællesopgaver, med en fyrstelig Rundhaandethed skænkede Tusinder af Kroner til Byens Forskønnelse og da navnlig til Plantningssagen.

Som Skaberen af det skønne Anlæg, der breder sig udenom Byen i Vest og Syd, vil Konsul Mommes Navn staa indskrevet i Byens Historie.

Niels Christian Johansen Momme blev født 2. Juni 1831 i en Landsby tæt ved Randers (Vorup eller Kristrup).

Forældrene sad i smaa Kaar, og Sønnen fik den Undervisning, som Landsbyskolen paa den Tid kunde

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

Konsul Momme omkring 1877.

Konsul Momme som ældre.

give. I Fritiden maatte han for at tjene lidt til Hjælp til Føden arbejde som Vogterdreng.

Med sit fyldte 14de Aar kom Momme den 1. November 1845 i Lære hos Købmand Jacob Schou i Randers.

Det var en Købmand af den gamle Skole, som forstod, at naar han havde et ungt Menneske i Lære, saa havde han ogsaa Pligter over for ham, Pligter til at opdrage ham til Livet.

Og Jacob Schou opdrog sine unge Mennesker til Arbejdsomhed og Sparsommelighed, alt efter den Grundsætning, som var hans egen, „Sparsommelighed og Flid giver meget i sin Tid".

Det var en god Skole, som Momme her gennemgik, og den satte Præg paa ham for hele Livet.

I fulde seks Aar varede Læretiden, og derefter blev Momme endnu i fire Aar hos sin Principal som Kommis.

Kun med nogle faa Spareskillinger i Lommen tog Momme saa den Beslutning at etablere sig, og med gode Anbefalinger fra Jacob Schou nedsatte han sig i Grenaa som Købmand med Kolonial, grove Varer og Produkter.

15. Juli 1856 mødte han hos Byfoged Nyeborg, erhvervede Borgerskab og aflagde den foreskrevne Borgered.

Paa dette Tidspunkt ejede og beboede Købmand J. N. Winding den gamle historiske Købmandsgaard i Grenaa, Søndergade Nr. 1 (nu Torben Skovs). Butiken havde været udlejet til en yngre Købmand, J. E. Emborg. Men hans 10-aarige Lejeperiode var udløben, og han havde købt en Gaard sydligst paa Søndergade (senere Momme

Købmandsgaarden i 60erne. Til venstre ses Rester af den ældste Gaard.

og Sechers) og var flyttet derned. Og det var Emborgs fraflyttede Forretning, at Momme overtog.

Smaat var det i Begyndelsen. Det var jo i en uhyre vanskelig Tid, den unge Købmand fik begyndt. Allerede et Par Aar efter var Landet inde i den ulykkelige Pengekrise. Adskillige Købmænd i Grenaa maatte gaa fra Gaard og Ejendom, og ogsaa for Momme kneb det haardt.

Men han var ikke forvænnet, stillede personlig kun smaa Fordringer til Livet og var paa Færde tidlig og silde.

Momme var endnu dengang ugift, men forlovet med Martha Maria Jensen fra Randers, som han havde kendt, fra han var hos Jacob Schou.

Det var jo endnu længe før Banernes Tid, men Lørdag Aften, naar Momme havde lukket sin Butik, satte han sig paa sin Hest og red til Randers for at tilbringe Søndagen sammen med sin Kæreste.

Lyst til at færdes i fri Luft havde han altid haft, saa Rideturene dertil har sikkert i dobbelt Forstand været Ugens store Oplevelse.

Et Par Aar efter, da det havde vist sig, at Forretningen kunde gaa, holdt Momme saa Bryllup.

I 1857 oprettedes her i Grenaa et lille lokalt Blad „Grenaa Avis". Det var paa Størrelse med et stort Ark Skrivepapir og udkom hveranden Dag. Den sidste Spalte

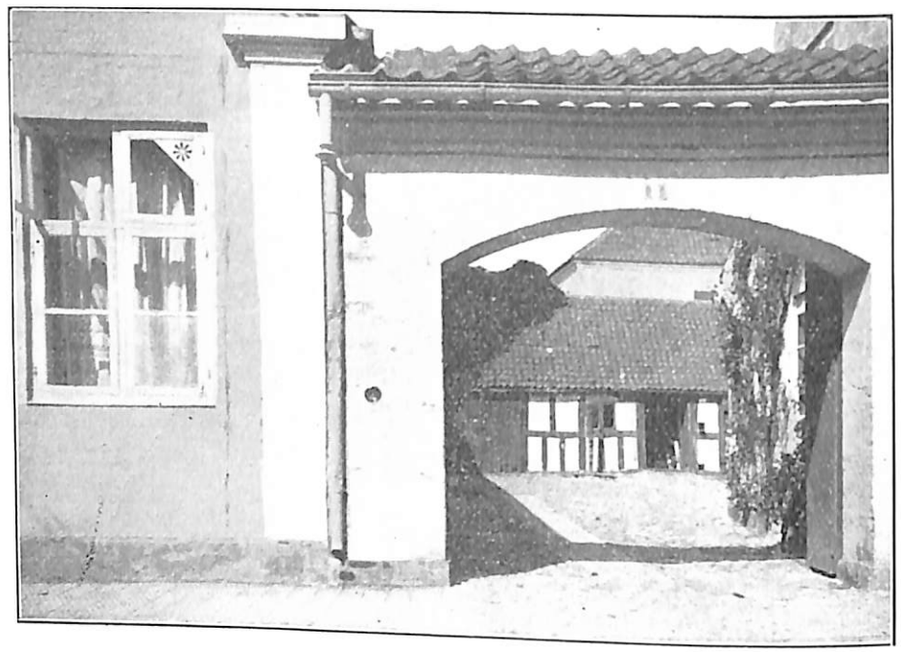

Konsul Mommes' Port og Kontorvindue.

i Bladet var helliget Annoncer. Og Momme averterede flittigt deri, men han var rigtignok ogsaa omtrent den eneste i Byen, som tog et saa moderne Middel i sin Tjeneste. Og jeg har hørt fortælle, at Byens daværende Købmænd af den ældre Generation ikke just saa med særlig milde Blikke til den unge Mand, der nu skulde til at benytte Avisen til at trække Kunder til sig.

Allerede i 1858 døde Købmand Emborg fra Hustru og seks Børn, endnu kun en ung Mand. Enken solgte kort efter Købmandsgaard og Forretning til Momme.

Det var dengang en gammel Bindingsværksbygning. Momme lod den nedrive og flytte ind i Gaarden som Baghus, og der staar den delvis endnu.

I det nyopførte Hus flyttede han saa ind med Hustru og lille Datter formodentlig i Begyndelsen af Aaret 1860. Og Rammen var skabt om den Virksomhed, der snart skulde blive Byens og senere en af Jyllands største.

I 1868 købte Momme ude ved Østergade et Stykke af Farver Jahnsens Toft. Der lod han opføre et stort Pakhus. Det indrettedes saaledes, at det ved given Lejlighed uden alt for stor Forandring kunde indrettes til Beboelse, idet Momme allerede dengang havde Planer

om i sin Tid at omdanne og indrette det i filantropisk Øjemed.

Allerede tidligere havde han ved Havnen købt et andet stort, 2-Etages Pakhus, det er det, som nu i omdannet Skikkelse hedder „Granly". Og Momme, der baade for sin Sundheds Skyld og af Lyst var en ivrig Rytter, tog hver Morgen sin Ridetur ned til og forbi disse to Pakhuse.

Forretningens Tømmerplads var i en Aarrække paa Hjørnet af Kannikegade. Senere solgte Momme den til Prokurator Møller, som lod opføre det Hus, som nu ejes af Sadelmager Greve.

I 70erne fik Momme som Medarbejder i Forretningen en ung Mand her fra Egnen, Theodor Secher, Søn af A. J. Secher, Ejer af Vedø. Det blev senere hans Svigersøn, idet Secher i 1878 giftede sig med Ægteparrets eneste Datter, Anna Henninga Momme. Samtidig optoges han som Associé i Forretningen, og Firmaets Navn blev „C. J. Momme og Secher".

Som Nabo paa søndre Side af Købmandsgaarden boede den daværende By- og Herredsfoged G. Nyeborg, der havde Kontorer i den lille Bygning til Gaden og privat Beboelse i Havehuset.

Da Nyeborg forlod Byen, købte Momme denne Ejendom og flyttede selv derned, medens Secher fik Lejligheden i Købmandsgaarden. Der var dengang kun een Etage, men i Begyndelsen af 80erne sattes en ny Etage oven paa.

Allerede faa Aar efter Grundlæggelsen var Mommes Forretning i stærk Fremgang, og i 60erne var den langt den største i Grenaa, og Momme selv var en velstaaende Mand.

Han havde Øje for, hvad der kunde gaa, og var ikke bange for at slaa ind paa noget nyt, og Kunderne havde en grundfæstet Tillid til ham.

Momme hørte til de Folk, som havde Held med sig i mange Forhold.

Saaledes kom han engang, da han var paa Gennemrejse i Horsens, i Forbindelse med en Tobaksfabrik, som skulde nedlægges. Momme købte hele det store Restoplag til en meget billig Pris. Og al Tobakken, og det var mange Læs, transporteredes med Hestevogn til Grenaa og opladedes i det store Havnepakhus. Det var i 1863.

Folk i Byen mente, at det dog vist var en vild Spekulation. Der var jo Tobak til hele Byen i Snese af Aar.

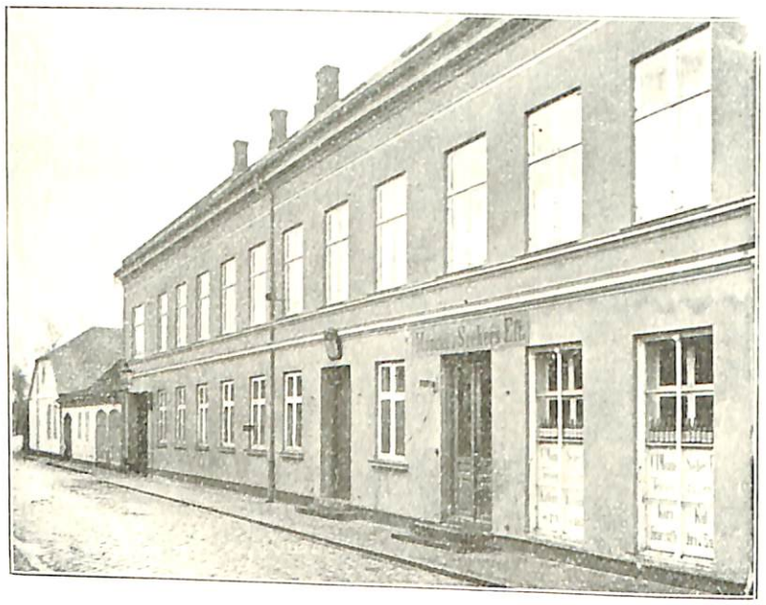

Købmandsgaardens Facade.

Kort efter kom Krigen, der gav Momme en uanet Chance, idet hele det store Parti Tobak afsattes til den i Grenaa og Omegn indkvarterede tyske Hær.

Men forstod Momme saaledes at tjene Penge, saa havde han ogsaa Vilje til af sin Rigdom at støtte andre baade privat og offentlig.

Dengang laa hele Strækningen Vest og Syd for Byen hen som et sumpet, delvis uopdyrket Kær med spredte Græstuer og benyttedes for en Del til Græsning for Byens Køer.

Adskillige Borgere og for Resten ogsaa Byens vise Raad havde Øje for, at det vilde pynte paa og være en Vinding for Byen, om det kunde blive beplantet som en Fortsættelse af det allerede dengang eksisterende „gamle Anlæg". Men Byen „fattedes Penge".

Saa tog Momme Tanken op, og — som de kommunale Forhandlinger viser — gjorde han Begyndelsen i Aaret 1877 ved at skænke et Beløb paa 2000 Kr. til Plantningen.

I en lang Aarrække derefter gav Momme med rund Haand Tusinder af Kroner til dette Formaal, saaledes at det i fuldt Maal passer, hvad Byraadet længe efter Mommes Død lod sætte paa det desværre noget mangelfulde

Mindesmærke i Anlægget, at Hovedparten af Æren for dette Lystanlægs Oprettelse tilkommer Konsul Momme.

En god Raadgiver og Medarbejder i dette Arbejde havde Momme i daværende Skoleinspektør Reventlow. Han var Byraadsmedlem og nærede stor Interesse for Byens Sager. Og da man ikke dengang af Kommunekassen kunde tænke sig at anvende ret store Beløb til slige Formaal, maatte Reventlow tit og ofte ned til Momme for at paakalde hans Støtte.

Af andre større Gaver til Byen maa nævnes Arbejderhjemmet, som Momme lod opføre ude paa en Parcel af Grunden, som hørte til Pakhuset paa Østergade.

Det blev bygget i 1894, og her fik en Del veltjente Arbejdere og enligstillede Personer fri Bolig og en lille aarlig Understøttelse.

I Stedet for at nævne alt, hvad Momme støttede, kan det være paa sin Plads at anføre, at da han fejrede sit 40 Aars Borgerjubilæum, overrakte Byraadet ham som Byens Tak og Paaskønnelse en smukt udført kalligraferet Mappe med følgende Tekst:

Hr. Konsul *C. J. Momme,*
R. af D.

„Det er i Dag 40 Aar siden, at De, Konsul Momme, blev Borger i Grenaa og her begyndte en Handelsvirksomhed, som ved Deres Dygtighed og Energi voksede op til et af de største og betydeligste Foretagender her i Byen. Hvad Deres Virksomhed har bragt Dem af Velsignelse for Dem selv og Deres nærmeste, skal her ikke omtales, og heller ikke, hvad De i det skjulte har virket. Men det, vi ville fremhæve, er, at De har følt, at De tilhører Grenaa og ikke blot har betragtet Byen som Sædet for Deres Erhvervsvirksomhed, men som et Hjem, hvortil De er knyttet med Følelsens stærke Baand, og som De har ofret overordentlig meget paa at gavne og smykke. Og dette har Grenaa By i fuldt Maal mærket. Det vilde føre for vidt her at opregne alle de Omraader, paa hvilke De med rund Haand har givet Deres Bidrag til Grenaa Borgeres Lykke og Velfærd, til Byens Gavn og Forskønnelse. Her skal dog nævnes Plantningen, Byens bedste Smykke, i hvis Tilblivelse og Udvikling De har saa stor en Andel, at den uden Dem næppe vilde være bleven til, hvad den er, Arbejderhjemmet, der skylder Dem alene sin Tilværelse, og dernæst teknisk Skole, Haandværkerforeningen og Arbejderforeningen,

hvilke Institutioner staa i stor Taknemlighedsgjæld til Dem.

For alt, hvad De, Konsul Momme, saaledes har været for Grenaa By, bringer dens Byraad Dem herved paa Byens Vegne Borgernes bedste Tak og føjer dertil Ønsket om Fred og Lykke for Dem og Deres Familie, nu og i Fremtiden".

Grenaa Byraad, den 15. Juli 1896.

Rothe. G. Neess. A. Bilde. P. Mikkelsen.
Edv. Hansen. C. Seelen. J. Jørgensen.
Fr. Petersen. C. Knudsen. C. V. Færch.

Ved Kong Christian d. Niendes Guldbryllup i 1892 udnævntes Momme til Ridder af Dannebrog, senere blev han Ridder af Vasaordenen. Svensk-norsk Vicekonsul var han bleven længe forinden. Og Grenaa Haandværkerforening, hvis Velgører han havde været i mangfoldige Aar, havde i 1887 udnævnt ham til Æresmedlem.

Men skønt Konsul Momme al sin Tid var en meget samfundsinteresseret Mand, saa afslog han bestemt al Deltagelse i det offentlige Liv og i Foreningsbestyrelser.

Maaske kom det af, at hans private Forretning gav ham saa rigeligt at tænke paa, maaske ogsaa af, at han fra sin Ungdom havde haft en ukuelig Læselyst og derfor i sin Fritid dyrkede boglige Sysler.

Han havde en efter private Forhold meget stor Bogsamling, dels bestaaende af Skønlitteratur, dels, og da navnlig af Rejseskildringer.

Thi for Rejser havde Momme ovormaade stor Interesse. Og han nøjedes ikke med at læse om andres Færd i fremmede Egne, men foretog tit og gerne Rejser ud til de forskellige europæiske Lande og deres Byer.

I Paris var han f. Eks. 7—8 Gange, men med særlig Forkærlighed rejste han dog vist i Norge og Sverrig.

Han havde en Spadserestok, som altid fulgte ham paa disse Rejser. Og i denne lod han indgravere Navnene paa de forskellige Byer, som han havde besøgt. Da han i 1899 kom hjem igen til Grenaa fra en Udflugt til Norge, var det med Forvisning om, at nu havde han gjort sin sidste Udenlandsrejse. Og Byernes Række sluttede han derfor af med efter det sidste Navn at lade indridse „Basta".

Den gamle Konsul var ved at blive træt. Allerede nogle Aar før, nemlig 1. Juli 1895, da han havde 40 Aars Jubilæum som Borger, overdrog han Købmandsgaard og

Forretning til Svigersønnen Th. Secher, som nu blev Eneejer og med Dygtighed førte Forretningen videre paa det Grundlag, som var skabt af Momme.

I de Aar, som kom derefter, kunde Momme da fuldt ud dyrke sine Interesser.

Rideturen var lagt af, men regelmæssig hver Morgen til bestemt Tid traadte den gamle Konsul ud af sin Havelaage nede ved Stien langs Aaen og begyndte Dagen med at gaa sin Morgentur gennem Anlægget.

Noget tilbageholden og faamælt havde Momme altid været, og særlig i Alderdommen var det kun faa, han indlod sig i længere Samtale med.

Men dog har det vist glædet ham at mærke, at der næppe paa hans Spadsereture var en eneste af hans Medborgere, som ikke hilste paa ham med Sympati og Ærbødighed.

Alderdommens Sorger forskaanedes Momme selvfølgelig ikke for. Sine to allernærmeste, Hustruen og Datteren, mistede han med meget kort Mellemrum i 1911. Og tiltagende Skrøbelighed hindrede ham i at færdes ude de senere Aar.

Da Momme den 17. Januar 1916 i en Alder af næsten 85 Aar gik bort, var det et Dødsfald, som ikke kom overraskende, men som dog paa en ganske enestaaende Maade berørte den By, hvor han i et Par Menneskealdre havde levet og virket.

Og naar nu i Sommeren 1931 Konsul Mommes 100 Aars Fødselsdag oprinder, var der saa ikke en passende Lejlighed for Byen til at mindes sin Velgører ved at fuldende det Mindesmærke, som alt længst er rejst i Anlægget, men som synes at mangle en Afslutning opad?

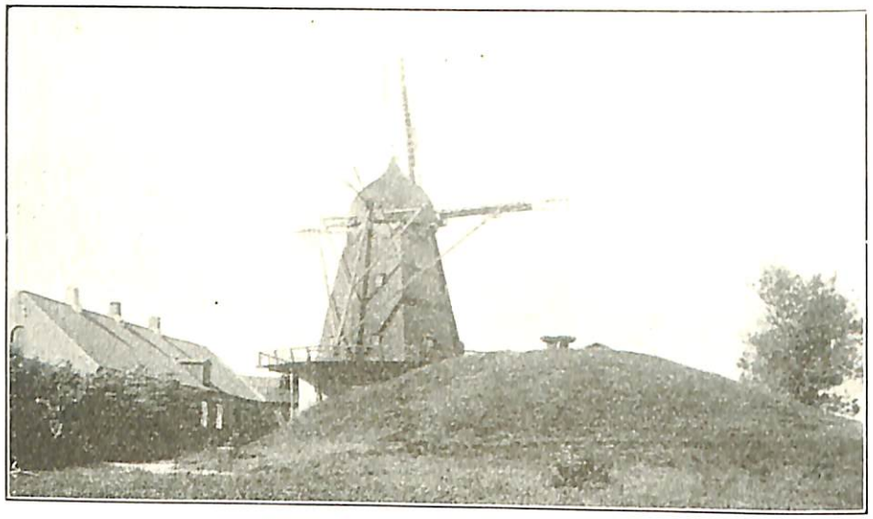

Bavnhøj Mølle.

Bavnhøj Mølle, hist paa Bakkens Top,
Hvor du højt mod Himlen rager op,
Spreder Vingerne mod Vinden frem,
Viser langvejs fra os Vejen hjem.

Som du staar en Sommeraftenstund,
Ved din Fod den festlig grønne Lund
Og med Solfaldsguldet ind fra Vest,
Kender vi dig vistnok allerbedst.

Og ved Gry, naar Sol staar op i Øst,
Foraarstid og Sommer eller Høst,
Nævner Søens Mand med Tak dit Navn,
Naar hans Skude styrer ind mod Havn.

Men naar mørke, tunge Skyer gaar,
Og en høstlig Himmel bag dig staar,
Og tungsindig Blæsten ta'r i Trær,
Har mit Hjerte allermest dig kær.

Vævet ind i Barndomsminders Krans
Saa vi dig i Tanker udenlands,
Drømte om, hvordan vi her har talt
Valborgblussene, mens Mørket faldt.

Og naar atter vi paa Djursland var
Saa vi langvejs fra dit Vingepar,
Og med Glæde fyldte os det Syn,
Mens vi trætte rulled ind mod Byen.

Byens Vartegn i saa mange Aar!
Skal det ske, at nu din Time slaar?
Slægt paa Slægt du her saa svinde hen,
har du selv kun stakket Tid igen?

Bavnhøj Mølle! Nej, det maa ej ske,
At vi ej paa Bakken skal dig se,
Naar vi fra det fremmede, det ny
Vender hjemad til den gamle By.

Byens Vartegn! Hist paa Bakkens Top
Vil vi altid se dig rage op.
Skal — for Grus — du her end synke hen,
Vil mod Vest vi se dig rejst igen.

Carl Svenstrup.

EN LILLE JULEHILSEN

FRA

DET GAMLE GRENAA

AF

CARL SVENSTRUP

1931

EN LILLE JULEHILSEN
FRA
DET GAMLE GRENAA

AF
CARL SVENSTRUP

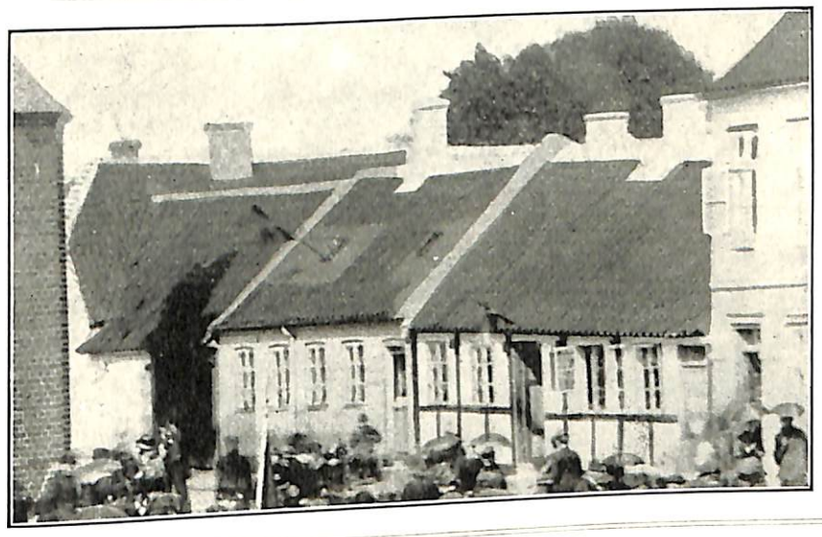

1931

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

GRENAA

Som Jyllands faste Forpost mod Havet ud mod Øst,
Med Skumsprøjt over Moler og Bølger mod din Kyst,
Med Sand og nøgen Hede vendt frem mod Kattegat,
Saa ligger du, vor gamle By, med dine Minders Skat.

Da Harald Haarderaade i længst henrunden Tid
I Leding med sin Flaade mod Danmark stævned hid,
Da laa du op ad Bakken ved Kolindsundets Kyst,
Og saa de Snekker mødes udi saa grum en Dyst.

Og Krig og Brand har hærget i dine Gader smaa,
De Bindingsværks Gaarde med Tage tækt med Straa,
Og Havet derude har i sin stærke Favn
Med Kæmpekræfter krystet og sønderbrudt din Havn.

Men hver Gang er af Asken du vokset op paa ny,
Og Hus ved Hus sig rejste og blev igen en By,
Og Havet det stærke, dets Magt omsider brast
I Kampen mod Graniten, saa Molen nu staar fast.

Du lille By, hvis Agre er strakt mod Landet frem,
Og mødes bag ved Bakker med jævne Bondehjem,
Du søger din Handel hos dem, der dyrker Muld,
Du faar din Part af Høsten, naar Laden bliver fuld.

Og støt din Skibsfart øges, og Havnen bliver stor,
Og Fiskere i Mængde i Havnebyen bor,
Hvor før et Par Huse ved Aaens Udløb laa,
Der ses nu hele Gader og høje Huse staa.

Din brede Strandbred strækker sig smilende og hvid
Med Marehalm paa Klitter mod Syd fra Arilds Tid,
Og Bølgerne ruller endnu som før mod Land,
Saa friske og saa klare som kun ved Grenaa Strand.

Ja, voks du kun og trives, som du er godt paa Vej,
Vi glædes ved din Fremgang, men dog vi nægter ej,
At skønnest du staar for vor Tanke og vort Blik,
Som da du var den lille By og her som Børn vi gik.

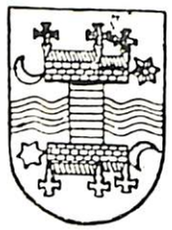

SOMMERMARKED I GRENAA

I GAMLE DAGE

En Skildring af Carl Svenstrup. Tegninger af Chr. Zebitz.

Sommermarkedet var i ældre Tid den store aarlige Begivenhed i en Mængde Menneskers Liv. Baade unge og gamle, voksne og Børn — og da navnlig de sidste — saa hen til det som Aarets aller største Oplevelse og tænkte paa det baade længe før og længe efter.

Sommermarkedet varede dengang i 2 hele Dage, og da Dagen før gik med Opstilling af Telte og andre Forberedelser og Dagen derpaa med Nedrivning og Oprømning, saa varede Herligheden næsten 4 Dage.

Kreaturmarkedet betød virkelig noget dengang. Det holdtes ligesom i vore Dage paa Nytorv, som paa den Tid ikke var mere end halvt saa stort som nu. Men til Gengæld blev en Del af den tilstødende Toft taget i Brug. Og Tilførselen og Omsætningen var dengang af virkelig Betydning.

Det var mest de ældre Landboere, altsaa Mænd og Koner, som tog til Marked den første Dag. Andendagen var derimod Ungdommens Dag, og det var da især paa den Dag, at Krammarkedet oppe paa Kirketorvet havde sit Hovedbesøg.

Krammarkedet havde dengang et ganske andet Præg

end nu. Der forsynede Landboerne sig med en stor Del af de Klædningsstykker, Brugsgenstande og „Luksusvarer", som i vore Dage udelukkende købes i Butikkerne. Men til Gengæld flyttede ogsaa en Del af Byens egne Haandværkere og handlende om Markedsdagen op paa Torvet og falbød deres Varer.

De tilrejsende var dog i stort Flertal, og det var dem, der prægede Markedet.

Der mødte Skomagere, Hattemagere, Bundtmagere og Skræddere; Drejere, Kobbersmede, Naalemagere og Kleinsmede; Pottemagere, Trætøjshandlere og selvfølgelig Legetøjshandlere, de saakaldte „Otte Skillingsbutikker".

Gamle Skomager Jens Kildahl.

Desuden var der naturligvis adskillige Bagere og andre, som handlede med spiselige Sager.

Fra Raadhuset ned til Kastanietræerne gik i Torvets vestlige Side en tre-dobbelt Række af Telte. I den vestligste Række ud mod Jacob Møllers Gaard kunde der være indtil 6 Boder med Skotøj. Det var navnlig Randers- og Ebeltoft-Skomagere, som kom her til Grenaa-Markederne. En enkelt Grenaaskomager, gamle Jens Kildahl, var dog ogsaa Markedsskomager. Det var tarvelige Varer, som solgtes, men de var til Gengæld billige.

Saa var der Telte med Pynt af alle Slags: Silkebaand i Mængder af Mønstre og Farver; Modepynt, som Hatte, Kapper og Pynteblomster; Bomuldstøj og Tvistlærred, men derimod ikke uldne Varer. Dem fabrikerede Folk selv eller lod dem væve.

Der var ogsaa Boder med færdigsyet Herretøj. Den Slags Varer førte Byens handlende og Haandværkere slet ikke. De kunde kun faas paa Markedet. Den første, der i Grenaa begyndte at avertere i Avisen om færdigsyet Herretøj, var Skrædder Jensen, der boede paa Storegade i et gammelt Bindingsværkshus, der laa, hvor nu Snedker Sørensens Ejendom.

Og der var Bundtmager- og Hattemagertelte. Her

fra Grenaa stod Hattemager Møller og Bundtmager Bradsted altid til Torvs om Markedsdagene, og baade fra Ebeltoft og fra Randers var der Folk.

I næste Række stod bl. a. Drejerne. Her fra Byen mødte Drejer Tolbo og Drejer Jørgensen.

Drejer P. S. Jørgensen, f. i Grenaa 1823, d. st. 1910.

Kleinsmedene solgte Beslag, Søm, Træskoringe, Tøjrhæle, Kobler og andet til Brug ved Kreaturerne; og Naalemagerne havde Strikkepinde, Fuglebure m. m.

I tredje Række, længst over mod Kirken var „Otte-Skillingsbutikkerne" de dominerende, og deres straalende Herligheder samlede Børneflokke om sig.

De unge Karle skulde til Drejeren at se paa Pibe, og Galanteri- og Isenkræmmerteltene trak især Pigernes og Konernes Flok til sig.

Mange af disse Galanterivarer solgtes direkte, men meget mere festligt var det jo at vinde dem som Gevinst, og i næsten alle Teltene havde man derfor et Lykkehjul, hvor Folk som Gevinst kunde vinde de udstillede Varer. Særlig straalede en Række Vaser og Krukker, der saa ud som Sølv og Guld, men som i Virkeligheden var lavet af ganske tyndt Glas, der indvendig var belagt med et tyndt Lag Metal. De tog sig „vældig flot" ud og fandt rivende Afsætning. Og endnu kan man af og til se et Stykke fra den Tid staaende oven paa en gammeldags Dragkiste paa Landet.

Yderst mod Syd i Rækkerne var der endelig en Del Gartner- eller Bøndervogne, hvorfra forhandledes Frugt.

Dog var det selvfølgelig navnlig til Mikkels Marked om Efteraaret, at de prægede Torvet.

Paa Torvets østlige Side var Træhandlernes, Træskomagernes og Pottemagernes Plads.

Pottemager Beyer, f. i Mecklenburg 1814, d. i Emmelev.

Træhandlerne solgte Træsko, Tøfler og „Klamper". Hos Træhandlerne kunde man bl. a. faa Stole; en god Bøgetræs Stol kostede 1 Rdl.

Og Pottemager Beyer, som boede i Emmelev, men som selvfølgelig selv maatte bringe sine Varer rundt,

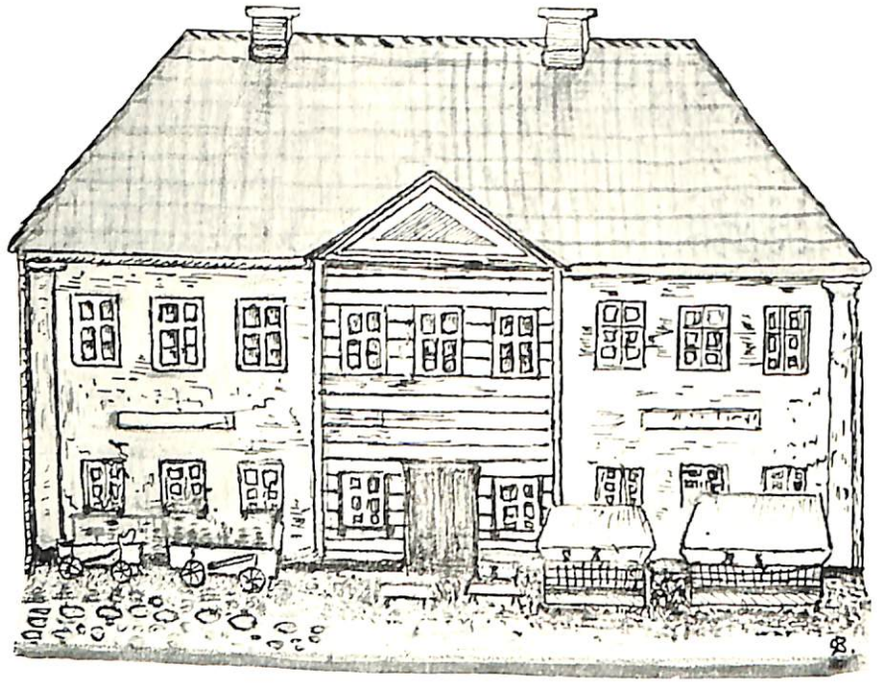

Raadhuset med Pottemagerens Udstilling og nogle Telte.

hvor der var Købere at finde, var en stadig Mand ved Grenaa Marked. Han kom kørende med sit store Læs af Pottemagervarer, og alle Markedsgæsterne kendte hans lille faste Skikkelse og altid smilende Ansigt med det klippede Hageskæg.

Ved Kirkens nordøstre Hjørne, ud mod Østergade, stod hans Vogn, og uden om denne i mange Alens Omkreds havde han opstillet sine Lerfade, Krukker, Potter og Dunke af de forskelligste Størrelser og Slags. Til Børnene var der foruden smaa Legetøjsdunke nogle morsomme Fugle. De var hule, og gennem Halen kunde man blæse ind i dem og derved frembringe forskellige Toner.

Oprindelig havde Beyer sit Stade foran Raadhuset, som vedføjede Billede viser. Uvist af hvilken Grund skiftede han senere Plads og fik den ulige ringere her, halvt skjult bag de store Gøglertelte. Men Folk kendte ham og skulde nok finde ham.

Ved Raadhusdøren stod Kobbersmedene. En af dem var en Mand fra Kobbermøllen ved Flensborgfjord. Der solgtes Grubekedler, Kasseroller, Kaffekedler, Tragte, Pottemaal, Rivejern o. s. v., alt af Kobber eller Messing. Det var jo endnu før Emaille- og Blikvarernes Tid.

Ogsaa nogle af Byens egne Haandværkere, Rebslagere og andre stod paa Torvet. Havde man intet Telt, klarede man sig med et Par Stænger over Kors og med et Stykke Lærred til Tag.

Men Markedsgæsterne maatte jo ogsaa tænke paa noget til Munden og Maven. Kagetelte med „ægte Christiansfelder- eller Brunsviger-Honningkager“ var der nok af.

Fra flere Vogne solgtes røgede Aal, hvoraf mange fortæredes paa Stedet. Nogle af Vognene kom fra Limfjordsegnene, Aalene solgtes i Bundter med 6 Stk. i hvert, og Prisen var 1 Mark (altsaa 33 Øre) pr. Bundt.

Nede paa Torvet, hvor nu Kong Frederiks Statue staar, var dengang en stor græsbevokset Plet, omgivet af et lille Stakit. Det var den sidste Rest af den gamle Kirkegaard. Derinde var selvfølgelig fredet. Men længere ned mod Kastanietræerne stod nogle af Byens Folk og solgte Franskbrød eller flækkede Surbrød, hvortil man saa spiste Spegesild eller Aal eller — dyppede dem i Sirup. Dertil udskænkedes godt med Øl og Brændevin. En sikker Mand dernede var „Anders Svensk“, som ellers boede i „Taygyden“ og bl. a. var Silderøger.

Inde i „Walhallas Gaard“ var opstillet en Karussel.

Saaledes averterer en Schibler i Grenaa Avis i 1859,

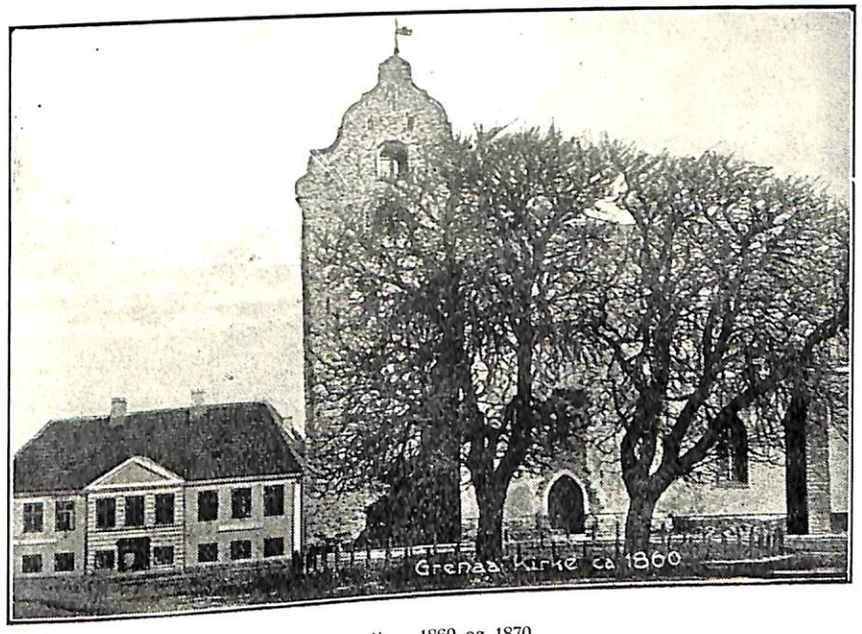

Torvet mellem 1860 og 1870.

at han til Sommermarkedet „vilde indtræffe med sin solide tyrkiske Jagt-Karussel med Hjorte og Løver, og at samme stod til Afbenyttelse i Hr. Tømrermester Sørensens Gaard paa Torvet". Denne Sørensen havde netop for faa Aar siden købt et Stykke Havejord af Købmand Winding, og der opført „Walhalla" med en aaben Plads ud mod Torvet.

I en Efterskrift meddeler Schibler, at paa Grund af anden Bestemmelse agtede han at sælge Karussellen, naar Markedet var forbi, hvorfor mulige Liebhavere anmodedes om at henvende sig hos ham, straks naar Karussellen var opstillet.

Senere anskaffede et Par Grenaafolk, vistnok Savskærer Lorentzen og Drejer Bjerregaard, en Karussel, som i mange Aar havde sin Plads under Kastanietræerne.

Karussellen drejedes selvfølgelig ved Haandkraft. Et Par Arbejdsmænd gik paa Loftet, oppe under Sejltaget og skubbede den frem, saa Farten var ikke saa voldsom som nu. Ved Siden stod opstillet en Stang, hvorpaa i en Krog var hængt en Ring. Hvem der under Kørselen kunde gribe Ringen, kørte frit næste Gang.

Af andre Markeds Annoncer fra Grenaa Avis's ældste Aargange, 1850 og 60'erne, kan bl. a. anføres:

„Med høje Øvrigheds Tilladelse lader undertegnede i Markedsdagene forevise

et optisk Kunstcabinet

hvori fremhæves: det store Søslag paa Kiøbenhavns Rhed d. 2. April 1801 mellem England og Danmark; Slaget ved Waterloo mellem England, Preussen og Frankrig; Søkampen ved Sebastopol mellem Russerne og Franskmændene; det ildsprudende Bjerg Vesuvs Udbrud i 1811 mod Hovedstaden Neapel, en Bondeby Korasjoh i Rusla.d, hvorigennem der kiøres med Rensdyr, foruden en Del norske Prospecter.

Prisen er 1 Mk. for Voxne og 8 Sk. for Børn og Skuepladsen er et Telt ved Kirken.

Ærbødigst
Madam Andreasen fra Kiøbenhavn".

„Til forestaaende Marked indtræffer Undertegnede med et Parti

Modepynt

bestaaende af Hatte, Kapper, Morgenkapper, Pynte Kapper, Selskabscarifure, Pynteblomster og Gravkrandse til videre Forhandling. Endvidere en Del Nipssager bestaaende af Vaseboupvetter, Pyntedukker m. m. Alt til særdeles billige Priser.

Ærbødigst
Mad. C. M. Henrichsen
fra Randers."

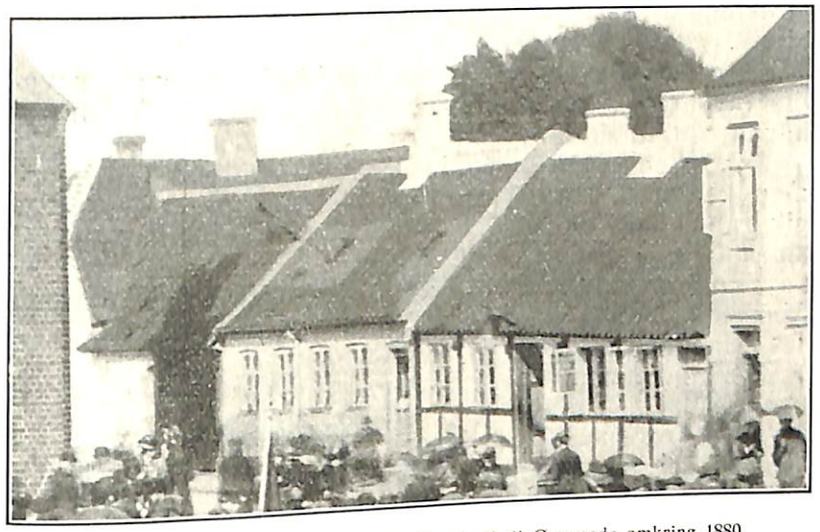

De smaa Huse ved Kirken fra „Skandinavien" til Østergade omkring 1880.

„Til forestaaende Marked indtræffer Undertegnede med et stort Lager af

franske Guldsager

som er belagt med ægte Guld og i flere Aar ikke taber den Glands, som det nu har, bestaaende af meget fine Armbaand, Broscher, Medailloner, Charivari, Ørenringe, Fingerringe, Brystnaale, Haarnaale, Uhrkjeder, Manshet-, Chemiset- og Kraveknapper og mange andre Gienstande, som udsælges til meget billige Priser.

Mit Udsalg bliver paa Torvet i et Telt, som er forsynet med mit Navn.

Ærbødigst
L. Brammer
fra Flensborg."

P. Sørensen fra Randers averterer om Bomuldsvarer, A. F. Berg fra Horsens om færdigsyede Herreklæder, Lauritsen fra Randers om Gigtringe m. m. og Thorbom om ægte Christiansfelder- og Brunsvigerhonningkager.

Saa var der Gøgl og forskellige Forlystelser. Gøglertelte, hvor der optraadte Stærke Mænd, Kæmpekvinder, Slangetæmmersker m. m. Cirkus f. Eks. Gautier og senere Glauert, og undertiden var der Menageri og en enkelt Gang Linedansere. De gik paa en Line, der var udspændt fra Kirketaarnet over til Jacob Møllers Tømmerplads. Efter Præstationen gik de saa rundt med en Tallerken, hvorpaa Folk lagde deres Skillinger.

Paa Skandinavien var der Dans begge Dagene. Dansesalen laa oven over Restaurationslokalerne, altsaa paa

Hotellets 1. Sal. Det var forinden Teatersalen i Gaarden blev bygget.

Og naturligvis var der en Del Lirekassemænd, navnlig Invalider fra de slesvigske Krige, som jo fortrinsvis havde Ret til at spille.

Der mødte ogsaa Italienere, der spillede paa noget, man kaldte Kaffekværne. Nogle af dem var Gibsere og gik rundt med en flad Kasse paa Hovedet, hvori de havde smaa Gibsfigurer, som de solgte.

En Skikkelse, som man aldrig savnede ved Grenaa Marked, var *Ras Givoren*.

Han mødte med sin Violin, der var indpakket i et Kalveskindshylster og med en Taske paa Maven. I Tasken havde han en Mængde trykte Viser.

Det var mest Kærlighedssange. Nogle om lykkelig Forelskelse, men flest om Utroskab, bedragen og ulykkelig Kærlighed, ja endog om 3-4-5 dobbelt Mord.

„Ras Givoren".

Saa snart Ras Givoren begyndte at stemme Violinen, havde han en Kreds af unge Piger og Bønderkarle om sig. Han spillede da Visen igennem, rørende og gribende. De unge Piger blev bløde om Hjertet, Taarerne trillede dem ned ad Kinderne, og Ras Givoren indkasserede sine Skillinger og forhandlede sine Viser. Det var ikke rigtigt Marked, hvis man savnede Ras Givoren. Ret ligesom det en Menneskealder senere var utænkeligt at have et Sommermarked, hvis man savnede „Professor Labri".

Ras Givorens Hjemsted var Ramten Hede, og han var nu ikke saa tosset, skønt han gjorde en noget underlig Figur.

Hans rigtige Navn var Rasmus Christensen. Han var født i Allelev, men han havde haft den sørgelige Skæbne, at han kort efter Fødselen delvis mistede Synet. Det var dog ikke i højere Grad, end at han paa egen Haand kunde færdes omkring.

Han sang ofte en Vise, som begyndte:

„De første fem Dage i Verden jeg var,
Jeg havde to Øjne saa klare . . . ."

Paa Universitetsbiblioteket findes i Samlingen af Skillingsviser opbevaret en Vise, som skildrer Ras Givorens Livsløb. Den findes gengivet i Randers Amts historiske Samfunds Aarbog 1929, hvorfra den her aftrykkes. Visen er maaske forfattet af Ras Givoren selv, men dog vistnok meget snarere af Skillingsvisedigteren Ras Sams, der boede i Femmøller, og som har udgivet den saavel som et Utal af andre lignende Viser.

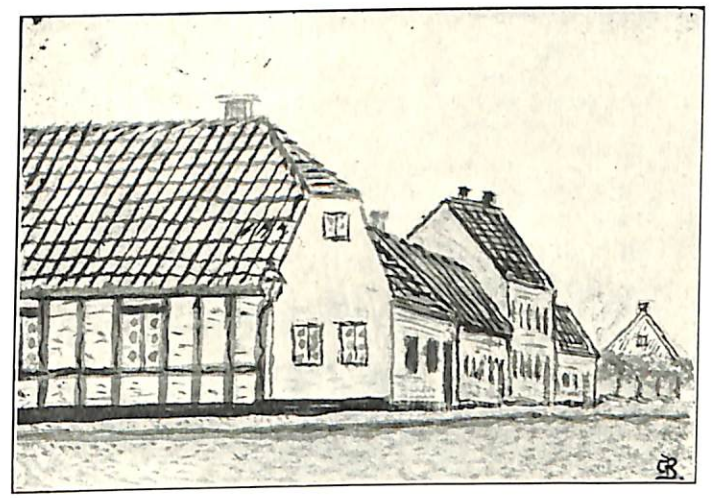

Hjørnet af Østergade og Torvet.

Ras Givorens Vise synges til Melodien „Hvilken Jammer, vi skal flytte":

„Vidt i Verden maa jeg gange,
Jeg maa synge for mit Brød,
Og saa ofte mine Sange
Her til Marked lød.
Det er saa tungt, hvad jeg alle maa sige,
Jeg er kun fattig, er ej af de rige.
Se, derfor saa det gaar,
Jeg her til Marked staar,
Og sjunger saa min Sang, imens jeg Harpen slaar.

Jeg mit Syn har næsten mistet,
Livet er en Vemods Drøm,
Hjertet, som er næsten bristet,
Lokker Taaren frem;
Saa jeg min Gang gennem Mørket maa styre,
Pungen er slap, og Tiderne dyre.
Se, derfor o. s. v.

Den Gang jeg blev født af Moder,
Fejled' jeg slet ingen Ting,
Synet blandt de bedste Goder,
Tabtes, næsten blind
Igennem Mørket jeg stedse mig slæber,
For at erhverve mig Brødet jeg stræber.
Se, derfor o. s. v.

Jeg ej læse kan i Bøger,
Alt jeg lærte udenad.
Med mit Spil Erhverv jeg søger,
Og mit Visebiad,
Som jeg til Markeder stedse maa sælge,
For jeg ej Armod saa bitter skal vælge.
Se, derfor o. s. v.

Var jeg kun mig selv alene,
Sørgede jeg ikke saa,
Men til fler jeg Brød maa tjene,
Jeg har tvende smaa,
Og saa min Kone, som er af de svage,
Lider af Smerte og Uro og Plage.
Se, derfor o. s. v.

Saa jeg trøstig her vil røbe,
At Enhver, som hos mig staar,
De en Sang af mig vil købe
Lindre fattig Kaar.
Fireskilling af Lommen lad springe,
Som du skal høre i Bøssen kan klinge.
Se, derfor o. s. v.

Slutningsvers
(naar hver har købt en Vise, og Lommen er fuld af Fireskillinger.)

Tusind Tak! I nu skal have,
Brave, gode, danske Mænd!
Tusind Tak for Markedsgave!
„Fireskillingen".
Nu vil jeg ønske, det er i sin Orden,
At I maa blive som Konger paa Jorden.
Da kommer jeg engang
Til Eder med min Sang
Og faar en Fireskilling, naar jeg er i Trang".

En anden Musiker var „Fløjte-Jørgensen". Han kom ofte til Markedet, men ogsaa til andre Tider og gik Gade op og Gade ned, spillende paa sin Fløjte og indkasserende sine Smaaskillinger.

Som faste Gæster ved Grenaa Sommermarked mødte ogsaa *Anholterne*. Det var den eneste Gang om Aaret, at de fra deres fjerne, lille Ø kom hertil, naar lige undtages, at de unge værnepligtige kom hertil paa Sessionsdagen sammen med Øens Sognefoged. Anholterne kom sejlende herover i deres Baade. Det var en noget besværlig Markedsrejse, men de var jo vant til Søen. Anholterne boede næsten altid hos Madam Fladberg paa Torvet, (hvor nu Gæstgiver Christensen). Hendes Mand havde været ansat ved Anholt Fyr, før han blev Skipper, og hun, der nu var

En Anholterfamilie for 50 Aar siden.

Enke, idet Manden var druknet paa en Sørejse, kendte Anholterne fra sine unge Dage derovre paa Øen.

De bragte alt muligt Strandingsgods med herover, som de saa solgte ved Sommermarkedet: Tov, Liner, Blokke, Sejl, gammelt Jern, men ogsaa til Tider værdifulde Ting af Messing eller Kobber, som var købt ved Strandingsauktionerne derovre.

Ligeledes medbragte de Schalotløg, som voksede godt i Anholts Sand.

Alle disse Varer spredtes ud over Fortorvet langs Madam Fladbergs Hjørne. Om Natten mellem Markedsdagene flyttedes Sagerne ind i Porten, og den følgende Dag bredtes Resten af de ikke solgte Varer ud igen.

Skibssejlene fra de strandede Skibe købtes af Bønderne, som anvendte dem som Underlag, naar de tærskede Raps. Der avledes dengang ikke saa lidt Raps her i Omegnen.

Piger og Karle paa Landet brugte Sejlene til Forklæder til grovere Brug, og Anholterne selv brugte dem til Vesterygge i deres daglige Tøj.

Adskillige Steder i Byen havde Anholterne Ærinde i de Dage, deres Sommerophold i Grenaa varede.

De skulde jo i nogen Maade forsyne sig for et helt Aar med de Ting, som de ikke selv fremstillede.

Bl. a. skulde de ned til Glarmester Zebitz, hvor de købte Kit og „Ryder" (d. v. s. Ruder). De mødte med en Pind med et Hak i. Saa stor skulde Ruden være, og saa skulde den passe, naar de kom hjem.

At Markederne efterhaanden skiftede Karakter, saaledes at Handelsboderne mere og mere forsvandt fra Torvet, og at Landboerne i Stedet for søgte til Butikkerne, som efterhaanden var opstaaet rundt i Byen, er noget, som alle ældre Folk ved. Et trykt Vidnesbyrd derom findes i en lille lokal Avisberetning om „Midsommermarkedet i Grenaa" i 1882, hvori det hedder: „Markederne har naturligvis ikke den Betydning for de handlende nu som for nogle Aar siden, thi da kom Folk til Byen for at gjøre Indkøb, nu derimod er det mere Fornøjelserne det gjælder paa Markedsdagene . . . ."

De fleste Markedsgæster havde om Formiddagen, naar de kom til Grenaa, lagt deres Tøj ind til en eller anden af deres Venner eller Slægtninge, thi i Købmandsgaardene var der for stor Trængsel til, at man turde lade Tøjet ligge der. Til Gengæld for Villigheden havde de saa en Flaske Fløde med til den paagældende Familie.

Ved 6 Tiden om Aftenen begyndte Landboerne at tage hjem, og Trængselen paa Markedspladsen var ved at være forbi. Snart rullede Vogn efter Vogn ud fra alle Byens Købmandsgaarde og hjem ad de støvede Landeveje. Fyldt til sidste Plads var de alle, og Humøret stod højt. Gaver havde man med til dem, der havde maattet blive hjemme og ikke kunnet komme med til Markedets Glæder.

Enkemad. Fladberg, som et halvt Aarhundrede (fra 1830) ejede og beboede Gaarden paa Hjørnet af Østergade.

Uden for Huse og Gaarde, som man passerede paa Hjemvejen, stod Børn og Ungdom, som ikke havde været til Marked. De iagttog interesseret de mange hjemvendende Markedsgæster, og hver Gang en Vogn rullede forbi, sang de:

„Giv en Markedsgave,
giv en Honningkage.
— — — — — —“

Kilderne til disse Træk fra Sommermarkedet i Grenaa i gamle Dage er i Hovedsagen Meddelelser af Malermester Zebitz, afdøde Literat Balle og afdøde Malermester E. Hartmann. Desuden de ældste Aargange af „Grenaa Avis“ og en Artikel i „Randers Amts historiske Aarbøger“ om Ras. Sams.

Grenaa, i Decbr. 1931.

Carl Svenstrup.

Lidt om
Bavnhøj Mølles Brand
1881

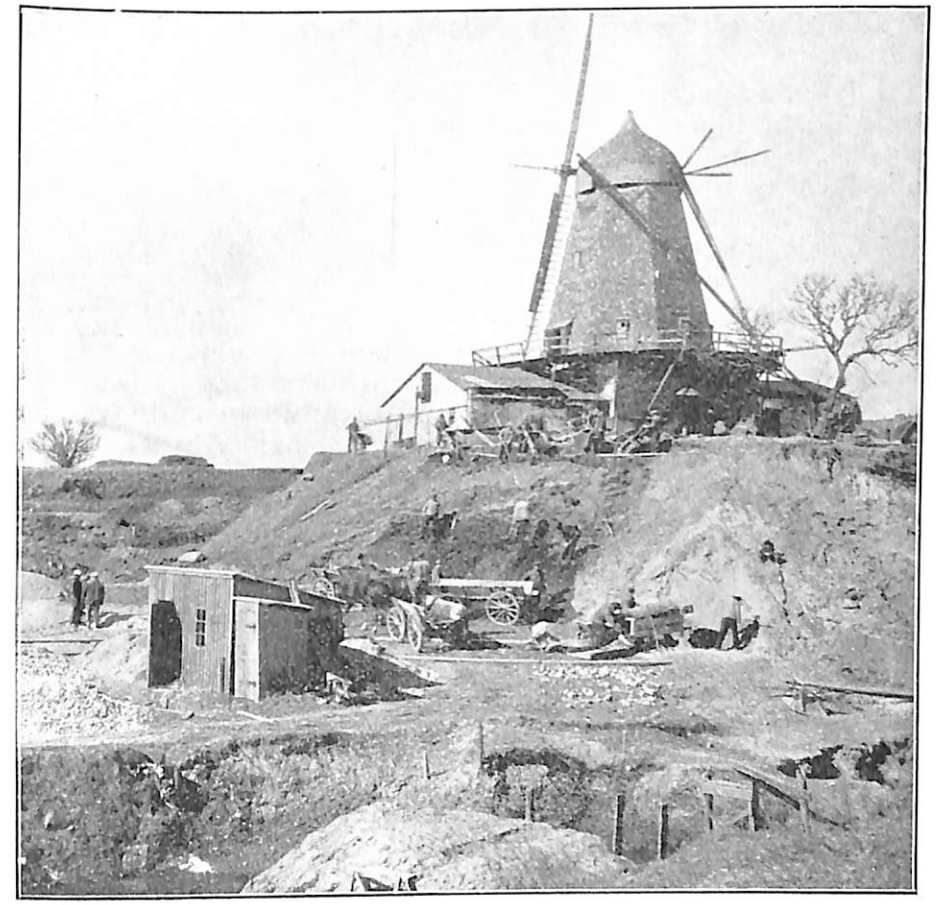

Travl Virksomhed paa Bavnhøjbakken Foraar 1931.

Et særdeles travlt Liv rører sig i disse Dage paa Bavnhøjbakken. Et Par Snese Mænd færdes deroppe, graver Jorden ud og triller den bort, medens Hestevognene og Biler fører Sten, Jord og Ler af Sted, hvor det drejer sig om længere Afstande. Det er Arbejdet med Gennemgravning af Bakken og Forarbejderne til den nye Vej, som nu er i fuld Gang.

En lille Del af Arbejdet har bestaaet i at nedbryde Beboelseshuset ved Møllen og føre Ste-

nene et Stykke mod Syd, ned i den gamle Grusgrav, hvor de skal anvendes til Opførelse af et nyt Møllerhus.

Ved denne Udgravning fandt man forleden i Grunden af Bygningens nordøstlige Hjørne en indmuret Flaske, hvori Husets Bygherre, daværende Købmand i Grenaa Peter Sørensen, havde indlagt en Del Papirer og en Tegning, som refererede sig til Opførelsen. Et Par af disse er ikke uden Interesse.

Nr. 1 lyder saaledes:

„Dette tjener til Oplysning, at i Dag, d. 26. Juni 1886, lægges Grundstenen til dette Hus. 15. Januar 1883 lagdes Grundstenen til Møllen, lagt af Kjøbmand P. Sørensen en gros og Detailforretning i Grenaa og afdøde Hustru Ingeborg Sørensen. Den 12. December 1882 kjøbtes Møllen efter en Brand og opførtes for en Sum af 20,000 Kr.“

Nr. 2 lyder:

„Kjøbekontrakt.

Underskrevne Møller N. B. Ebbestrup af Grenaa sælger og afhænder herved til Detaillist P. Sørensen af Grenaa den efter Skjøde af 2. Oktober 1874, tinglæst 7. Decbr. s. A., mig tilhørende Ejendom Matr. Nr. 6 b af Grenaa Mark, af Hartkorn 2 Fdk. 1¼ Alb. Gammelskat 1 Kr. 33 Øre med de paa Ejendommen værende Bygninger med mur- og nagelfast Tilbehør, saaledes som samme for Tiden forefindes, ligesom jeg endvidere transporterer og overdrager til ham Anvendelse af Assuranceerstatningen for den paa Ejendommen tidligere værende, men nu nedbrændte Vindmølle med Undtagelse af et Beløb af 3000 Kr., som jeg forlods er berettiget til at hæve af Erstatningsbeløbet, mens han alene er berettiget til at modtage og kvittere for Restbeløbet, der udgør 12,000 Kr., dog efter Fradrag af Vurderingssummen for de paa Brandtomten værende Gjenstande, som Køberen overtager. Salget sker paa følgende Vilkaar:

Køberen overtager straks den købte Ejendom, der fra Dato i enhver Henseende staar for hans Regning og Risiko. Sælgeren betaler kongelige Skatter, som forfaldt sidst afvigte 1. Oktober, og Kommuneskatter til 1. Juni Termin 1882, hvorefter Skatterne overtages af Køberen.

Køberen maa finde sig i, at den fortidenværende Forpagter af Ejendommen bliver boende i Stuehuset indtil 21. Marts førstkommende.

Køberen er pligtig paa Ejendommen at genopføre den nedbrændte Vindmølle til en Værdi, der svarer til den fulde Assurancesum for den nedbrændte Mølle, og saaledes, at den er fuldt færdig senest 1. Juni førstkommende.

Køberen er bekendt med, at paa Ejendommen hæfter en aarlig Afgift 10 Kr. til Borgmesterembedet, og at en paa Ejendommen værende Høj ikke maa sløjfes, samt at der paa Ejendommen falder Forpligtelse til at tække Vaanings- og Udhus med Tegltag, naar Bygninger opføres inden for en Afstand af 50 Al. fra disse.

Overdragssummen er akkorderet til 16,500 Kr., gentager Sexten Tusinde fem Hundrede Kr., hvoraf 4500 Kr. er for den overdragne Ejendom og 12,000 Kr. for den overdragne Del af Assuranceerstatningen og medfølgende Rester fra Branden.

Købesummen berigtiges saaledes: Køberen overtager og indfrier uden Ansvar for mig den

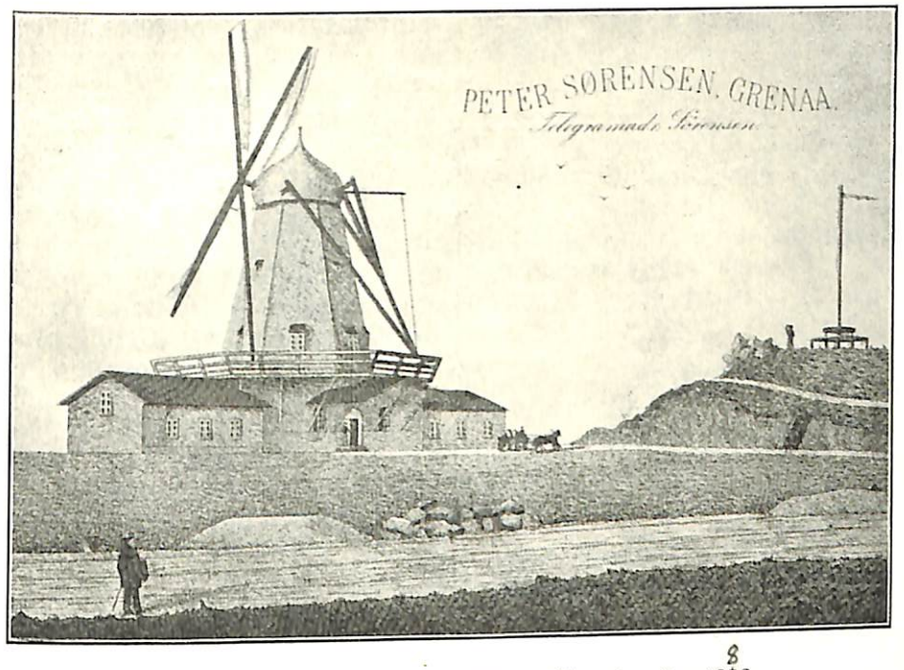

Bavnhøj-Møllen efter den nævnte Tegning fra 1856.

paa Ejendommen hæftende Prioritetsgæld til N. C. Løvschall af Beløb 14,000 Kr., hvilken Prioritet forfalder saaledes, at han svarer Renterne, som forfalder i førstkommende 11. Juni Termin og fremdeles, medens Sælgeren indestaar for, at nævnte Prioritet forbliver indestaaende i Ejendommen i 5 Aar fra indeværende Termin at regne, og maa finde sig i, at der for samme beholdes Pant i Sælgerens øvrige Ejendom.

Ved nærværende Kontrakts Underskrivelse er betalt 500 Kr., og Resten af Købesummen, 2000 Kr., lader Sælgeren forblive indestaaende mod Prioritet i det solgte og i den Mølle, som derpaa skal opføres næst efter ovenanførte 14,000 Kr. mod Udstedelse af sædvanlig klausuleret Panteobligation lydende paa 5 pCt. aarlig Rente fra 11. Juni Termin 1882 at regne og Afbetaling af 200 Kr. i hver Juni og December Termin. Første Afbetaling i 11. Decbr. Termin 1882.

Sælgerens ovenanførte Forpligtelse til at indestaa for, at Prioriteten 14,000 Kr. bliver indestaaende i 5 Aar, er betinget af, at den Mølle, der opføres, assureres til Brandforsikring til 15,000 Kroner.

Naar Sælgeren faar hævet de ham tilkommende 3000 Kr. af Assuranceerstatningen og Køberen iøvrigt har opfyldt Kontrakten, udstedes uforhæftet Skøde.“ Underskrift og Dato, som mangler, maa altsaa have været: „Grenaa, 12. December 1882. N. B. Ebbestrup“.

Det fremgaar af ovenstaaende, at Møllen har ligget som en Brandtomt hele Aaret 1882, at den saa er opført i Løbet af 1883, og at P. Sørensen i 1886 har ladet det gamle Vaaningshus, der havde undgaaet Branden, nedrive

og opbygget det Møllerhus, som nu i disse Dage er taget bort.

Ebbestrup boede som Avlsbruger i Grenaa, men døde allerede 8. Maj 1884.

P. Sørensen beholdt Møllen til 1888, da han afhændede den til Møller Chr. Boserup.

Angaaende selve Branden fortæller „Grenaa Folketidende" Dagen efter, altsaa 6. Decbr. 1881, følgende:

„I l d l ø s.

Det hører heldigvis til de store Sjældenheder, at der udbryder Ildløs heri Byen eller paa Byens Grund, og det vakte derfor almindelig Bestyrtelse i Nat, da Folk blev vækket op af deres Søvn ved Trommeslag og Brandklemten. Ilden var udbrudt i den Hr. Ebbestrup tilhørende Baunhøj Mølle, som er forpagtet af Hr. Laursen. Da Sprøjterne ankom til Brandstedet Kl. cirka halvtre, var hele Møllen omspændt af Luerne baade foroven og forneden, og Kl. lidt over tre styrtede det mægtige Baal sammen.

Der havde været arbejdet hele Natten i Møllen indtil Klokken omtrent to, da Møllersvenden opdagede, at der var Ild i Maskineriet paa Mellemloftet, hvor Ilden opstod, medens Møllen gik, ved at Gnidningen paa den øverste Ende af Kværnens Axe antændte det omgivende Træværk. Ilden blev opdaget, lige da den var opstaaet, medens endnu kun ganske lidt af Træet var kommet i Brand, men kunde, da passende Slukningsmidler ikke havdes ved Haanden, og Ilden rask udbredte sig, ikke standses af Folkene paa Møllen, ligesom den, inden Hjælp kunde komme fra Byen, havde faaet en saadan Magt, at der intet var at udrette. Af Møllen staar nu kun den grundmurede Sokkel tilbage, alt det andet er blevet Luernes Rov; selv de mægtige Møllestene ere saa medtagne af Ilden, at de faldt fra hinanden ved den blotte Berørelse. Af den i Møllen værende saavel formalede som uformalede Sæd lykkedes det Svenden ved øjeblikkelig tilkaldt Hjælp at redde det meste. Heldigvis bar Vinden saavel fra Forpagterens Bopæl som fra den overfor Møllen liggende straatækte Gaard, hvilket sidste det vilde have været vanskeligt at redde, om Vinden havde ført Gnister derover, eftersom der var Vandmangel strax efter, at Sprøjterne havde begyndt at arbejde. Efter Forlydende lider Ejeren intet Tab, da Møllen var godt assureret, hvorimod Forpagteren, der ikke havde assureret, desværre nu for længere Tid er standset i sin Bedrift og det oven i Kjøbet paa den bedste Tid af Aaret."

Det var altsaa en lille Episode af Møllens Historie. Begivenhederne ved dens Opførelse omkring 1850 og ved den første Brand i 1868 skal jeg senere komme tilbage til.

Grenaa, 31. Marts 1931.

C. S.

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

Paa Inkvisition efter Brændevinstøj.

En kulturhistorisk Skildring fra det gamle Grenaa.

Af

Carl Svenstrup.

GRENAA
„Grenaa Folketidende"s Bogtrykkeri.
1930.

Hvor længe Brændevinen har været kendt her i Landet, ved man ikke bestemt. Men allerede i det 16. og 17. Aarhundrede var den bleven anerkendt som et Universalmiddel mod mange Sygdomme. Saaledes siger Henrik Smith i sin Lægebog fra 1557, at Brændevin er god for „Pokker og Poplesi, for onde Øjne og Hjærtensvé".

Men samtidig med Brugen som Lægemiddel opdagede Folk snart dens formentlige Velsmag og oplivende Virkning. Og længe varede det ikke, før Produktion og Forhandling ikke i tilstrækkelig Grad og til overkommelig Pris kunde besørges af Apotekerne.

Saa lærte Folk selv at brænde Brændevin og vedblev dermed igennem Aarhundreder. Ja, selv i den allernyeste Tid, da den uhyre høje Spiritusafgift har sat Brændevinsprisen saa mægtigt op, har man set Eksempler paa, at den gamle Brændevinsbrænding i Hjemmene igen er kommen i Brug.

Men for at vende tilbage til Brændevinens Barndom. Efter at Brændingen i Tiden ved 1650 var bleven mere almindelig, indsaa den enevældige Regering, at Drikkeriet betød en Fare baade for den enkelte og for Samfundet, og at Brændevinsbrændingen paa Landet i Særdeleshed var et Indgreb i Købstædernes Rettigheder af meget betydelig Rækkevidde.

Allerede Chr. V's Danske Lov af 1683 (2—11—9) forbyder Præsterne at sælge Brændevin. Der er det nærmest det moralske Hensyn til Embedets Værdighed, som er det afgørende. Men Forordn. af 4. Juni 1689 om unyttigt Krohold, samt Destillerpanders og Brændevinshattes Afskaffelse paa Landet, bærer tydelig nok Præg af Købstædernes Henvendelser i Anledning af Krænkelse af deres Rettigheder.

„Men hvad kunde det nytte? Ogsaa for Bønderne var Spørgsmaalet dobbeltsidigt. Drikkelysten, som ikke mindskedes ved det øgede Tryk af Landmilits og Stavnsbaand, kom til at samvirke med landøkonomiske Vanskeligheder, navnlig de elendige Kornpriser, som naturligvis til Dels skyldtes den daarlige Kvalitet. At brænde Kornet til Brændevin og bagefter fodre Svinene med Affaldet maatte, som Tiderne var, synes god Økonomi."

Og følgelig blev Brændevins-

brænderiet Genstand for en haardnakket, hundredaarig Kamp mellem Bønderne paa den ene Side og Købstæderne og Øvrigheden paa den anden.

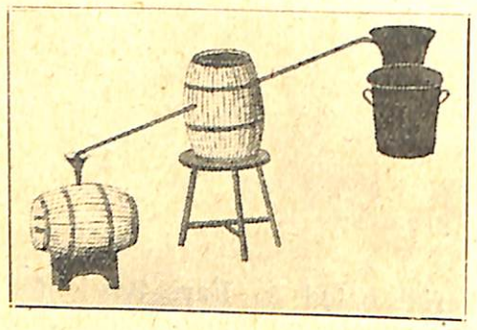

Apparat til Fremstilling af Brændevin.

I 1734 forbydes, at Destillerpander, Brændevinskedler og Hat maa bruges mere end 3 Maaneder efter Forordningens Dato. Og ved Forordn. af 23. Novbr. 1757 sattes Straf for, om Bønder eller andre, naar Inkvisitioner foretoges, sætter sig til Modværge eller overfalder dem, som forretter Inkvisitionen. Ja, et Par Aar efter kom endog Paabud til alle Landets Kobbersmede, at de under ingen Omstændighed maatte afhænde noget Slags Brændevins-Redskab til nogen paa Landet boende, førend vedkommende med Attest fra Amtmanden beviste, at han var berettiget til Brændevinsbrænden.

En halv Snes Aar senere (Forordning af 3. Maj 1768) besluttede man forsøgsvis at bortforpagte Retten til Brænden, dog at civile og militære Betjente, Proprietærer, Forpagtere, Præster og Degne maatte tilvirke, hvad de selv brugte.

Her for Grenaas Vedkommende bortforpagtedes denne Ret for det under Grenaa henlagte Landdistrikt for Tiden fra 1. Jan. 1770 og 6 Aar frem til en af Byens kendte Borgere, Købmand Jens Nielsen Bang, for en aarlig Afgift af 55 Rdl. 40 Skilling.

Men disse Forpagtninger ophævedes allerede ved Forordn. af 2. Septbr. 1773, altsaa længe inden de var udløbet, „da hverken de forrige Anordninger, ej heller de siden efter indrettede Forpagtninger har hemmet den utilladelige Brændevinsbrænden paa Landet og skadelig Misbrug af overflødig Brændevinsdrik, men samme tvært imod taget Overhaand til Sædernes Fordærvelse, de Kgl. Konsumtions-Intraders Forringelse og det almindeliges Skade".

Den enevældige Regering roser herved, hvor hjælpeløs man stod over for dette Uvæsen. Og de nærmest følgende Aar er rige paa Eksempler paa den Kamp, som Toldvæsenet førte om de forbudne Redskaber og deres Anvendelse, og som gav sig mange og lange Udtryk i Retsprotokollerne.

Forinden jeg gaar over til at nævne et Par saadanne fra Oplandet her, skal jeg blot som et Vidnesbyrd om Hjemmebrændingens uhyre Udstrækning anføre, at her i Grenaa By, hvor Brænding altsaa var en lovlig Sag, fandtes efter min Opgørelse omkring ved 30 Brændevinsredskaber. Naar man betænker, at der dengang kun var omtrent 150 Huse og Gaarde i Byen, vil man forstaa, hvad det betyder.

Et saadant Brændevinsredskab i komplet Stand bestod af en Keddel af Rumfang fra ½ til 2½ Td., desuden Hat, Laag og Piber, alt af Kobber, og endelig

en Svaletonde. Saa det er forstaaeligt, at det var kostbart. Det kunde meget vel veje 6—10 Lispund, altsaa ca. 50—75 kg Kobber, og repræsentere en Værdi fra 15 til 60 Rdl. Det vil sige lige saa meget som en Femtedel af, hvad et godt Hus eller en Gaard kostede. Og man ser da ogsaa i Skøde- og Panteprotokollerne, at „Brændevinsredskabet" næst efgaarden paa Hjørnet af Søndergade og Taygyden, den smukke 2 Etagers Købmandsgaard, som ligger der endnu med sine solide Bindingsværksmure, sin høje Kampestenssokkel og sine smaarudede Vinduer.

Men Forholdene havde været ham ugunstige, han var gaaet fallit og var nu ansat som Fuldmægtig paa Konsumtionskontoret

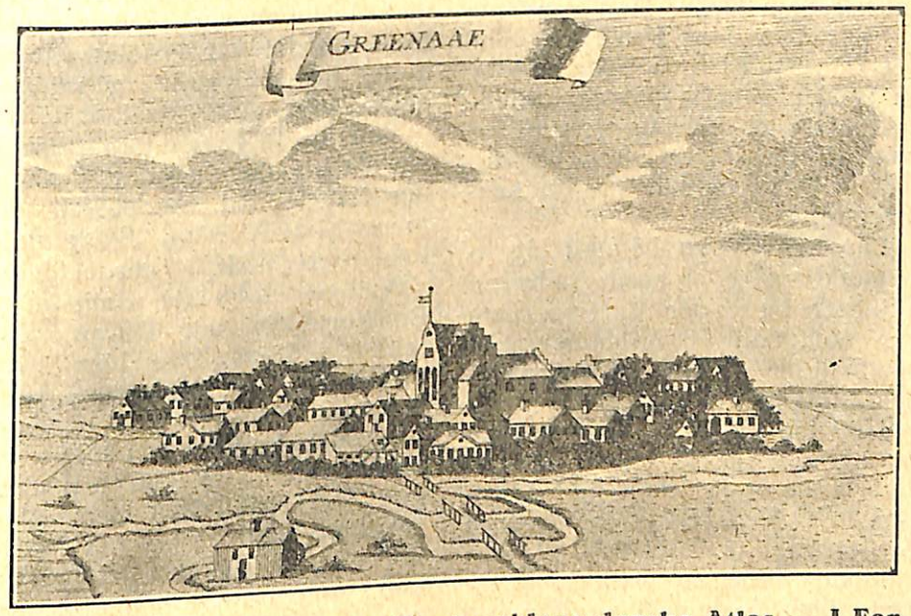

Grenaa omkring 1770 efter Pontoppidans danske Atlas. – I Forgrunden ses de tre Broer, som førte over Aaen.

t selve den faste Ejendom var det mest almindelige Pantsættelsesobjekt.

En Efteraarsmorgen d. 20. Oktober 1774 kørte et lille Selskab i 2 Vogne ud ad Grenaa Søndre Port, forbi Acciseboden, hen over de tre Broer, som gik over Aaens tre Grene, og videre Syd paa ad den ujævne, opkørte Vej.

Paa den forreste Vogn var Ove Christophersen Broch Kusk. Han havde engang været Købmand i Grenaa og havde ejet Fædrene-

hos Konsumtionsforpagteren Jens Christian Juul.

Med sig i Vognen havde han Birkedommer Thomas Meiniche fra Grevskabet Scheel.

De skulde ud paa Jagt efter Brændevinstøj i Sønder Herred, ligesom de om Foraaret og Sommeren havde været i Veggerslev, Hammelev, Hemmed og flere Steder.

For at opfylde Lovens Fordringer skulde en eller anden Rettens Embedsmand, en Birke-

dommer, en Byfoged eller en Herredsfoged være nærværende ved en saadan Inkvisition, og da Birkedommer Bay, som boede i Grenaa og ellers plejede at være med, den Dag var forhindret, havde man faaet Th. Meiniche, der tit havde et og andet at gøre ved Retten i Grenaa, til at tage med i hans Sted.

I den anden Vogn var Hans Jensen Sejr Kusk. Han var Søn af Rebslager Jens Pedersen, som boede vestligst paa Storegade i en Gaard, som laa, hvor nu Direktør Lunøe bor, og som tillige med sit Rebslageri drev betydeligt Avlsbrug og lidt Vognmandsforretning.

Paa hans Vogn befandt sig to Grenaaborgere, Jørgen Andersen Winther og Peder Carlsen, som var med som Testificanter, altsaa Vidner, i den Undersøgelse, som stod paa.

Hen mod Middag kom Selskabet til Skarresø. Den første Gaard, som de kørte ind i, tilhørte Niels Bach. De fandt en Svaletønde af Træ med 2 deri siddende Piber af Kobber. Begge Dele blev beslaglagt og ført ud paa Vognen. Niels Bach vilde se Forordningen, ifølge hvilken Ove Broch konfiskerede Redskaberne, men den var desværre glemt hjemme.

Hos den næste, Jens Rasmussen, fandt de Hat, Laag og Piber og hos Jens Skrædder et Kobber Brændevinslaag, som alt gik samme Vej op i Vognen.

Ved den næste Gaard, som ejedes af Peder Thuesen, var alle Døre lukket. Men da det var midt paa Dagen, og Røg stod op fra Skorstenen, var det jo aabenbart, at man med Vilje havde lukket sig inde. Da ingen viste sig, trods gentagen Banken paa Døren, blev den sprængt, og i Bryggerset fandt man en stor Keddel fuld af ganske varm Brændevinsbærme. Konsumtionsfolkene gik videre og fandt Konen og Pigerne i et andet Værelse. Derimod var der ingen Redskab at se. Man søgte saa uden for Huset, og i et Gærde nede i Haven var Jorden ganske frisk, og det var tydeligt, at der nylig havde været gravet paa dette Sted.

Ved nærmere Undersøgelse viste det sig da ogsaa, at Folkene, der i rette Tid var bleven alarmeret, havde gemt Svaletønden med mere nede i Gærdet.

Ved en følgende Gaardmand, Bo Sørensen, var Døren ogsaa lukket i Laas. Den blev straks brækket op, og indenfor saa man et veludstyret Kobber Brændevinsredskab, der var i fuld Gang, og hvormed blev klaret Brændevin. Overtrædelsen var altsaa ganske aabenbar. Da Inkvirenterne bragte Redskabet ud paa Vognen, som ventede udenfor, kom et „Kvindfolk“ til Døren. Om det var Konen i Huset eller Pigen, vidste de ikke.

Der boede flere Mænd i Skarresø, men hos dem blev ikke inkvireret denne Gang. Det ses ikke, om det var, fordi Vognene nu var fulde, eller fordi man ikke havde dem mistænkt. Lidt efter kørte Selskabet saa derfra.

Vejen gik mod Syd efter Astrup, der ligger omtrent en Fjerdingvej borte. Men man var ikke kommen helt til Astrup, da der fra Skarresø kom ridende fem Mand i fuld Fart. De raabte til nogle Plovfolk, som gik paa

Marken, og ligeledes til nogle Folk fra Ebdrup, som kørte foran, og hele Flokken omringede saa de 2 Grenaavogne, som maatte standse. Karlene stod af Hestene, spurgte dem, hvad de var for Folk, og skældte dem samtidig ud for „Skielme og Rovere“. Saa tog Birkedommer Meiniche og Ove Broch til Orde og sagde dem, hvem og hvorfra de var, samt at de var rejst ud i Hans Majestæt Kongens Ærinde og efter hans Befaling for efter udgangen Befaling at søge efter Brændevinstøj.

Karlene gjorde saa Tegn til at ville tage de konfiskerede Redskaber af Vognene. Birkedommeren advarede dem og sagde, hvad Straf de udsatte sig for ved at tage sig selv til Rette. Det brød Karlene sig imidlertid ikke om. De slæbte Redskaberne ned fra Vognene og blev ved at true samtlige Personer med saa mange Hug, som de sagde, de havde vel fortjent, ja saadan, at de ikke skulde være i Stand til at krybe derfra.

Birkedommeren sagde derpaa til dem, at det skulde de vogte sig for. Nu havde de jo taget Redskaberne tilbage og kunde saa lade dem i Fred. Men hvis de ikke troede, at han og hans Ledsagere var i deres gode Ret, saa var de villige til at følge med til Bøndernes Herskab, d. v. s. Obrist-Leutnant Hoff til Ryomgaard, eller til Ridefogden eller Præsten, saaledes at de kunde blive overbevist om, at alt var i Overensstemmelse med Ret og Forordninger.

Men der hjalp ingen Ting. Bønderne blev jo længere jo grovere, og uden at nogen ret vidste deraf, slog en af Karlene Jørgen Winther i Hovedet, og det saa stærkt, at Blodet sprang ham ud af Øret, og han gav et højt Skrig fra sig, idet han tumlede til Jorden.

Dermed var Signalet givet til voldeligt Overfald. Bønderne slog løs paa Birkedommeren og især paa Ove Broch, som faldt om og snart laa blodig paa Jorden. Bønderne havde nogle „Plovkjæppe“ og „Vognkjæppe“ at slaa med. Og de, der ikke havde andet, tog Kobberpiberne af Brændevinsredskaberne og slog løs med dem.

De to Testificanter benyttede Lejligheden, da det gik haardt ud over Birkedommeren og Ove Broch, til at stikke af. De har jo aabenbart tænkt, at det gjaldt om at hytte deres eget Skind, da der jo dog ikke var Mulighed for at klare sig imod saa stor en Overmagt. Men da Karlene saa dem flygte, sprang nogle af dem paa Hestene, satte bag efter og indhentede dem snart. De raabte til hverandre: „Slaa, at de kan blive liggende, de Hunde“. Men da de kom derhen, lod de sig dog af de to Vidners vemodige Bøn og Begæring bevæge til at skaane dem, idet de, som de maatte indrømme, nok kunde se, at det ikke var rigtige Konsumtionsbetjente.

De ridende ilede saa atter hen til Vognene og hjalp med til at bibringe de to Hovedpersoner yderligere Slag og Overlast. Hans Sejr, som jo kun var Kusk, rørte de derimod ikke.

Omsider kom det lille Selskab dog til Vogns igen og kørte, alt hvad Hestene kunde løbe, men Bønderne forfulgte dem et langt

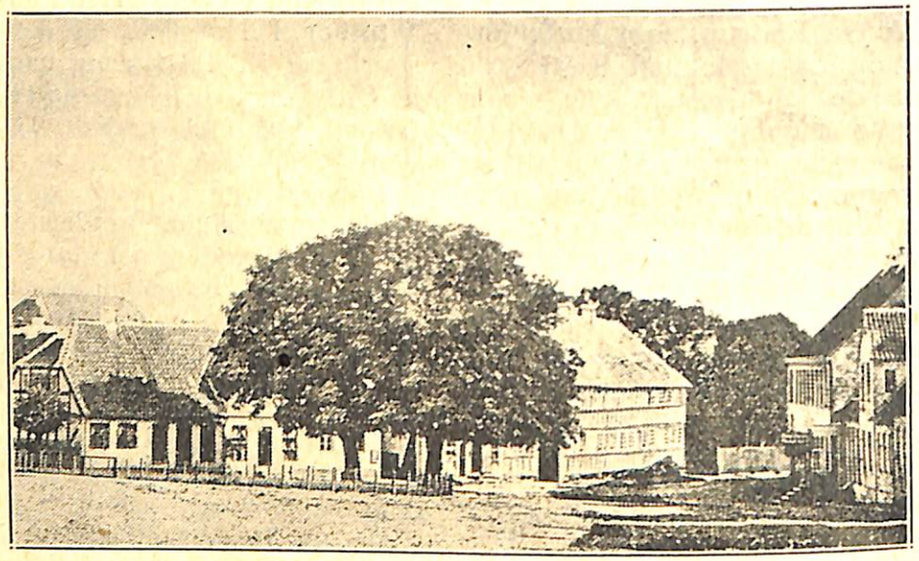

Gl. Billede fra Grenaa Torv. – Bindingsværksbygningen i Midten (nu Købm. Skovs) tilhørte forhen Ove Christophersen Broch.

Stykke med Slag og Skældsord.

Ove Broch var stadig Kusk i den ene Vogn, men da de nu var naaet en halv Mils Vej bort og Spændingen og Faren var forbi, sank han sammen og kunde ikke mere. Blodet randt ham fra Hovedet ned over Klæderne, og han kunde ikke røre den højre Arm. Saa maatte Birkedommer Meiniche selv være Kusk. Ove Broch satte sig midt i Vognen og Jørgen Winther bag ved ham for at holde ham oppe, ifald han skulde besvime.

De lagde Hjemvejen om ad Lyngby. Der boede Sognepræsten, Provst de Hemmer, som var Ove Brochs Svigerfader, og dér kom han ind og blev afvasket og forbundet. Samme Aften blev han kørt hjem til Grenaa i Provstens lukkede Vogn. Men i Grenaa maatte han under Lægebehandling af Byens Kirurgus, Mester Wulff, og baade Broch og de øvrige havde længe derefter Mén af Slagene.

Birkedommer Meiniche og Ove Broch anlagde saa Sag mod de 5 Gaardmænd og deres Karle baade for Overtrædelse af Brændevins-Forordningen og for den Vold og Overlast, som var tilføjet dem. Sagen kom for Retten i Grenaa d. 14. Novbr. 1774.

Hverken Karlene eller nogen af Bønderne mødte. Derimod fremkom paa deres Vegne Ridefogden paa Ryomgaard, Sr. Jørgen Tranberg. Han erklærede, at denne Sag var ham lige saa ukendt som uventet, da han forlængst havde ladet de Skarresø Mænds Brændevinsredskaber borttage, sønderslaa og sælge. Og de Penge, som var indkommet ved Salg af Kobberet, havde de vedkommende Bønder faaet.

Bøndernes Herskab, fornævnte Obrist-Leutnant Hoff, kunde selvfølgelig ikke forsvare Bøndernes

grove og voldsomme Opførsel, men var villig til at give billig og tilbørlig Satisfaction efter de paagældendes fattige Omstændigheder. Han lod derfor ved Ridefogden levere for hver af de 5 Bønder den i Forordningen fastsatte Bøde paa 10 Rdl., altsaa ialt 50 Rdl. Og hvis Sagen kunde ordnes i Mindelighed, saa skulde de 8 Karle, som var med til Overfaldet, indfinde sig, naar det forlangtes, til Fængsel paa Vand og Brød i 8 à 14 Dage og desuden hver for sin Part betale 5 Rdl. Disse Penge skulde gaa dels til Deling mellem de fattige i Grenaa og Skarresø Sogne og dels til Badskjær-Løn for de saarede og til andre Omkostninger.

Birkedommer Meiniche modtog paa vedkommendes Vegne de 50 Rdl., som var den Mulkt, som var fastsat i Forordningen. Og dermed var for saa vidt den Del af Sagen afgjort. Men i Henseende til de fratagne Brændevinsredskaber og til den voldsomme Overlast maatte han reservere sig al lovlig Ret, da han paa nærværende Tid ikke kunde erklære sig om, hvorvidt det tilbudne kunde modtages.

Han ønskede en Udskrift af Retsprotokollen til Sagens nærmere Overvejelse.

Fra Byens Kirurgus, Hans Wulff, forelaa en Attest. Den er affattet paa Tysk — meget betegnende for den Tids Forhold — og lyder i Oversættelse saaledes:

„1774 den 21. October har jeg paa Begæring visiteret Consumtions-Fuldmægtig Hr. Ove Christophersen Broch og 24. ditto Birkedommer Meiniche. De foregiver begge at være overfaldet ved Astrup af Skarresø Bønder. Jeg har fundet, at den første, Hr. Ove Christophersen Broch, havde fire dybe slagne Saar i Hovedet, en Kvæstelse over den venstre Tinding samt at ogsaa den højre Arm og det højre Skulderblad var meget saaret.

Hr. Birkedommer Meiniche var oven paa højre Skulderblad ligesaavel som to Fingres Bredde under samme og paa venstre Arm tæt over Albuen ganske blaa og forslaaet.

Hvilket alt hermed efter Begæring attesteres.

Grenaa, d. 14. Novbr. 1774.

Hans Wulff.

(L. S.)"

En endelig Dom i Sagen ses ikke at være faldet ved den herværende Ret. Men under alle Omstændigheder er det vist ganske afgjort, at de skyldige ikke er sluppet fra Sagen paa saa lempelige Vilkaar som de, der fremgaar af Ridefogdens Forligstilbud. Thi vel kom de rigtig skrappe Forordninger angaaende ulovlig Brændevinsbrænden først hen i 80'erne, men Overfald paa Embedsmænd i Funktion har næppe kunnet sones med en kortvarig Straf paa Vand og Brød.

* * *

En anden Inkvisitionssag, men med et mindre voldsomt Forløb og med en vis komisk Episode, var forekommet samme Foraar.

Den 22. Marts 1774 rullede to Vogne af Sted paa Inkvisition i Nørreherred. Det var ogsaa denne Gang Fuldmægtig Ove Broch, som af Consumtionsforpagteren Jens Chr. Juul var udsendt, men som Rettens Middel medfulgte

denne Gang Birkedommer Bay, der var Byskriver i Grenaa, og som havde opført og beboede den smukke Gaard paa Lillegade, som nu tilhører „Grenaa Folketidende". Som Vidner medfulgte da to Konsumtionsbetjente, Mathias Mathiassen og Hans Aalborg.

Turen gjaldt denne Gang Hammelev og Sangstrup.

Førstnævnte Sted kom de ind hos Anders Schierbeck. I Bryggers og Stuehus fandtes intet mistænkeligt. Men Betjentene var jo kendt med, hvilken udspekuleret Snuhed der anvendtes for at frelse de kære Brændevinsredskaber. Og de gik altsaa Gaarden igennem fra øverst til nederst. Og ganske rigtigt, ovre i Kornladen, tildækket med et tykt Lag Halm, fandt de hele Herligheden: en Kobber Brændevinshat, Laag og Svaletønde, hvori Piberne endnu sad.

Kobberet blev gjort ubrugeligt og medtaget. Hos Naboen, Anders Frich, gik det paa samme Vis. Ogsaa han havde gemt Redskaberne under en Halmdynge, men de blev opdaget og konfiskeret. Og paa tilsvarende Maade gik det hos endnu en af de Hammelev Mænd, Jens Johnsen.

Faa Dage forinden havde den lille Skare været i Hemmed, hvor de hos Hans Breegaard havde gjort en lignende Fangst.

Alle 4 Mænd blev saa stævnet til Grenaa Ting engang i Maj Maaned.

Men nu kommer det komiske ved Sagen. De Hammelev Mænd var Fæstere under Mejlgaard. Og paa Mejlgaard residerede dengang som Ejer General-Auditør p. p. Chr. Kallager. Om ham skrives der i „Danmarks Herregaarde", at han „var stridbar og drev Processer som en Sport". Intet kan være sandere, thi uden Ophold søger han Proces med enhver, som han har den fjerneste Forbindelse med: sine Bønder, sin Ridefoged, sin Forpagter, sine Naboer m. m. fl.

Hans Retssager er i Snesevis.

Nu kom denne snedige Person i Tanker om, at i Forordn. af 25. Novbr. 1757 stod der bl. a., at det var forbudt Byens Folk at sælge Brændevin til Bønderne til Fortæring paa Stedet.

Det var der imidlertid ingen, som havde taget ret højtideligt. Hvorfor skulde man gøre det? Begge Parter havde jo i dette Tilfælde Interesse af at lukke Øjnene for Forordningen: Bymanden solgte de Drammer flere, og Bønderne vilde gerne have en Hjertestyrkning, naar de kom til Byen.

Og hvad gør saa Kallager? Han henvender sig til de paagældende Bønder og giver dem et Vink om den paafølgende Lørdag (21. Maj) at gøre sig et Ærinde i Grenaa og saa hver især aflægge et Besøg hos en af de fire „vældige i Grenaa", som Pastor Monrad udtrykte sig om dem, da han kort efter blev anklaget for samme Forseelse som de Hammelev Mænd. De omtalte 4 var: Konsumtionsforpagteren Jens Chr. Juul, hans 2 Kautionister og Medkontrahenter og saa endelig naturligvis Ove Christophersen Broch.

Det gik efter Ønske. Da Mændene var vendt hjem fra Grenaa, lod Kallager udspørge hos dem og bød derpaa sin Skriver at udfærdige en Stævning med An-

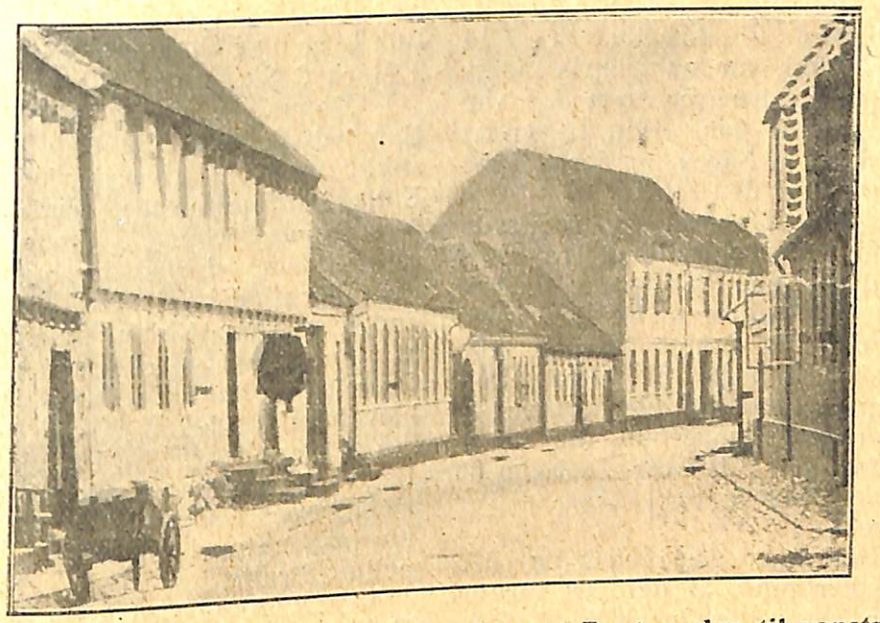

Gammelt Billede fra Storegade. – Huset i Forgrunden til venstre tilhørte i 1770erne Hans Broch. (Senere Hennings).

modning til Byfoged Behr i Grenaa om at lade foretage det fornødne. Sagen havde jo ingen Hast, saa Skrivelsen afgik ikke lige straks. Mulkten for den Slags ulovlig Udskænkning var 10 Rdl. pro persona, og deraf tilkom der Anmelderen en Part, vistnok Halvdelen.

Men nu kommer det spændende. Paa en eller anden Maade havde Grenaa Mændene faaet Underretning om Sagen. Bøden kunde de ikke undgaa, men at narre Kallager selv fra at høste Fordel deraf, det kunde de. I en Fart blev Sagen indberettet til Byfoged Behr, som omgaaende indstævnede de paagældende til at møde i en Politiret næste Tingdag, altsaa Mandag d. 30. Maj.

Ove Broch og hans Bróder Hans Broch (det er denne Hans Broch, hvis store Gravsten er flyttet ud paa den nuværende Kirkegaard og ligger aller længst mod Øst, og hvis Gaard ses paa vedf. Billede), altsaa de to Brodre Broch mødte i Retten paa egne og de to andres Vegne. De erkendte sig skyldige uden mindste Omsvøb. De holdt paa, at de ikke før havde vidst, at noget saadant ikke var dem tilladt, da de mente, at det var en almindelig borgerlig Næring, men det skulde altsaa ikke gentage sig. Og for det allerede forbrudte medbragte de den fastsatte Bøde 40 Rdl. paa alles Vegne, hvorpaa de fik Rettens Kvittering.

Næste Tingdag, 6. Juni, kom saa Kallagers Stævning for.

Ove Broch mødte og forlangte paa alles Vegne Sagen afvist under Henvisning til, at den allerede var afgjort som en Politi-

sag, og at Bøden var betalt. Kallagers Fuldmægtig, Sr. Ole Chr. Lind, var naturligvis meget indigneret herover, men der var jo intet at gøre. Han begærede Udskrift af Sagen, og dermed var den Del af den forbi.

I selve Hovedsagen fremlagde Lind et Forligstilbud fra Chr. Kallager paa Bøndernes Vegne. General-Auditøren hævder deri, at de som fattige Bønder ikke ønsker at fægte med deres Kontrapart, og da de ikke skøtter om yderligere Pengespild, tilbyder de at betale 5 Rdl. hver, „ligesom de fleste Bønder her i Egnen har givet".

Her maa jeg indskyde den Bemærkning, at det vist forholder sig rigtigt med de 5 Rdl., men at det formentlig kun gælder de skyldige, som uden Rettens Indgriben gik paa Forlig med Konsumtions-Embedsmændene.

Kallager paapegede tillige, at Hammelev Bymænd er Grenaas Naboer, som man i Grenaa burde vise alt muligt Hensyn. Hvis ikke dette Tilbud modtages, anmoder han om 5 Ugers Opsættelse.

I Oktober kom saa Sagen for paany. Den ene af de sagsøgte havde imidlertid opnaaet en mindelig Ordning, de andre 3 idømtes efter Loven en Mulkt paa 10 Rdl. hver og i Omkostninger hver 2 Mark 8 Sk.

I Dommens Præmisser faar Byfoged Behr Lejlighed til at stikke en lille „Næse" ud til Kallagers Fuldmægtig, fordi han først havde forlangt 5 Ugers Opsættelse uden dog at foretage sig det allermindske i den Tid og endda nu havde den Dristighed at anmode om yderligere 4 Ugers Opsættelse, hvilket selvfølgelig blev ham nægtet.

Det var altsaa et Par lokale Begivenheder fra Brændevins-Inkvisitionens Dage. Alt gik jo endnu dengang med forholdsvis lempelige Straffe.

Men 2. Aug. 1786 kom en ny Forordning, Hovedforordningen for det hele, med meget skrappe Forbud. Straffen for Overtrædelser bestemtes nu til „Fæstningsarbejde for Mandspersoner og Tugthusarbejde for Kvinder af Bondestanden".

NB: En let tilgængelig Skildring af Hjemmebrænding findes i H. F. Feilberg: „Dansk Bondeliv 1. Side 100 f.". Se ogsaa Aarhus Stifts historiske Aarbøger 1911, hvorfra nogle Træk ere anvendt i omstaaende Fremstilling.

Grenaa, Decbr. 1930.

Carl Svenstrup.

Gave fra Lk. Marg. Lusen - 1925

EN LILLE JULEHILSEN

FRA

DET GAMLE GRENAA

AF

CARL SVENSTRUP

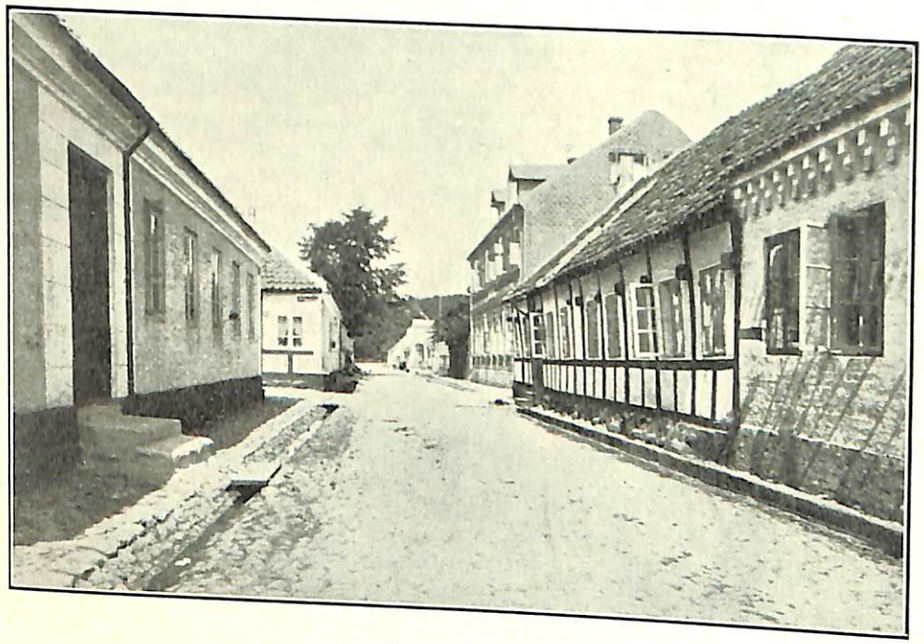

JULEN 1932

EN LILLE JULEHILSEN

FRA

DET GAMLE GRENAA

AF

CARL SVENSTRUP

JULEN 1932

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

VED AFTEN PAA KIRKEGAARDEN

Det lider nu mod Aften,
Og Dagen er forbi,
Om lidt vil Klokken ringe,
Og Laagen lukkes i.
Jeg gaar, som jeg har gaaet
Saa tit paa dette Sted,
Og drømmer i din Stilhed
Og glædes ved din Fred.

Du kære gamle Have
Midt mellem Land og By,
Med vedbendklædte Grave,
I gamle Mures Ly,
Med skyggefulde Gange,
Med Lind og Birk og Røn
Bevar dit Præg, din Stemning,
Det er mit Haab, min Bøn!

I dine Træers Susen
Der bor en sød Musik,
Ret som om Løvet hvisker
Og Mund og Mæle fik.
Jeg lytter til din Hvisken,
Der strømmer i mig ind
Og fylder mine Tanker
Som lette Drømmespind.

Og gamle, svundne Slægter
I Gravens dybe Gem,
Hvis Navne spinkelt træder
Paa Marmortavler frem,
Dem ser jeg for mit Øje,
Som da de gik paa Jord
Og stred og led og elsked
Og satte deres Spor.

Og mine Tanker drager
Som Fugle smaa paa Træk
Til Timen, der vil komme,
Da ogsaa jeg skal væk,
Naar Livets muntre Færden
Og al dets Stræb og Strid
Engang for mig har Ende,
Og jeg skal bringes hid.

Da ønsker jeg at hvile
Paa denne stille Plet,
Hvor Vedbend har til Muren
Sig hæftet, grøn og tæt.
Hvor Vinden ta'r i Løvet,
Som giver Graven Læ,
Der skal min Aske hvile
I Skyggen af et Træ.

SLÆGTEN BROGE OG HARBOE
I GRENAA

KØBMAND OG SKIPPER
HANS PEDERSEN BROGES SLÆGT

Paa Hjørnet af Østergade og Torvet i Grenaa boede i Aarene omkring 1750 en Vognmand *Peder Hansen Broge.*[1]) Vil man forestille sig Grenaa, som den var dengang, maa det erindres, at dens Udseende var i de fleste Henseender mere primitivt end en afsides Landsbys er nu. Men Borgerne og deres Byting vaagede med Nidkærhed over Byens Ære og dens Rettigheder som Købstad. Uden om Grenaa laa Konsumtionsdiget, som skulde hindre al uberettiget Adgang fra Landet. Og ved Enden af hver af Byens fem Gader laa en Port og en Konsumtionsbod, hvor Tolderne samvittighedsfuldt holdt Regnskab med alt, hvad der indførtes.

Gaderne var paa sine Steder ubrolagte. De fleste Gaarde var tækkede med Straa, og alle Bygninger var Bindingsværk, naar lige undtages Kirken og Raadhuset.

Østergade var Byens mindst bebyggede. Den havde langt fra forvundet den store Brand under Svenskekrigen. Paa hele Gaden laa kun ialt 6 à 7 Huse eller Smaagaarde. Resten var øde Pladser, Haver eller Tofter.

Paa Hjørnet lige ud for det daværende Raadhus, der laa

med sine 2 Sider ind mod Kirkegaarden, boede altsaa Peder Broge og hans Hustru Ane.

Det ser ud til, at de kun har haft eet Barn, Sønnen *Hans Pedersen Broge,* der var født i 1741. I hvert Fald findes ingen andre nævnt eller omtalt i Byens Arkivalier. Faderen, der selvfølgelig foruden sin Vognmandsvirksomhed har drevet lidt Avlsbrug som næsten alle Indbyggerne dengang, døde 23/1 1773, 69 Aar gammel[2]), hvorimod Moderen overlevede sin Mand i 29 Aar og først døde 4/4 1802, 91 Aar gammel.[3])

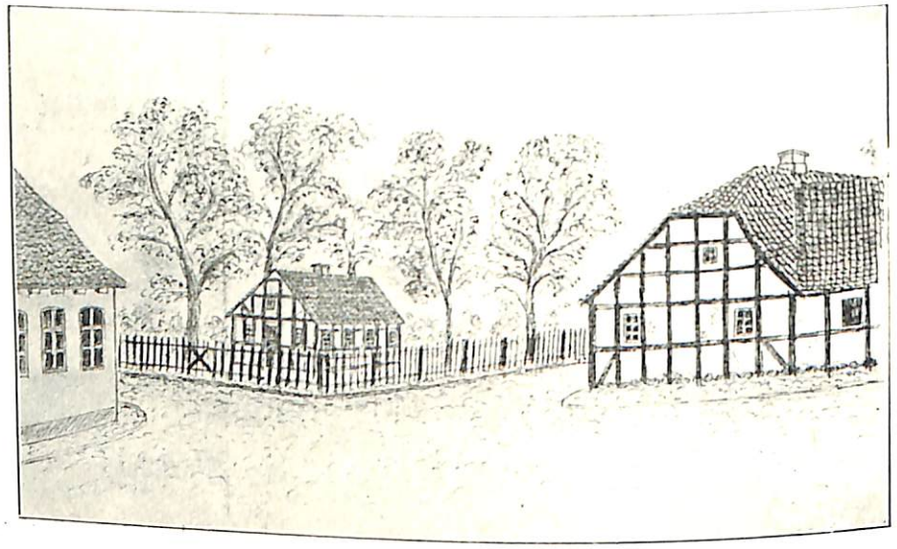

Østergades Hjørne efter en gammel Haandtegning.

Sønnen havde nogle Aar før Faderens Død købt sig en lille Gaard nede paa Søndergade. Den er forlængst nedrevet. Han, der senere som Skipper og Købmand skulde blive en af Byens allerbetydeligste Mænd, har jo rimeligvis fra sin Ungdom lært Søvæsenet og faret paa Langfart. Det var dengang Vejen til at blive til noget.

I Grenaa, der laa saa ganske afsides paa Djurslands østligste Pynt, foregik dengang al Handel til Søs, og omtrent alle Købmænd var selv Skippere og hentede deres Varer hjem pr. Skib.

Det var den Næringsvej, som gav Faren og Risikoen, men ogsaa den, som gav Udsigten til at blive anset og vinde sig Rigdom fremfor de øvrige Indbyggere, der levede et saare jævnt og nøjsomt Liv i fattige Kaar som Smaahaandværkere eller Avlsbrugere.

Efter Faderens Død overtog Hans Pedersen Broge Ejen-

Østergades Hjørne. Gaarden, som Hans Broge ombyggede, og hvor han drog ind i 1774 efter sit Bryllup.

dommen. I den ældste Brandtaksations Protokol[4]) staar han i 1774 anført som Gaardens Ejer, idet der tilføjes, at han havde „nedbrækked og opbygt igien et Nye Forhuus til Gaden, 6 Fag med Tegltag, Taxerit for 120 Rdl.", „iligemaade ombygt Sidebygningen som er Taxerit for 40 Rdl." Da denne Ombygning var fuldført, giftede Hans Broge sig. Hans Hustru, der hed Ane Sophie Pedersdatter Breegaard, var Datter af Degnen, Peder Andersen Breegaard, i Hemmed. Brylluppet stod i Glæsborg Kirke. Brudgommen var da 33 og Bruden kun 18 Aar.[5]) Alt taler jo for, at de nygifte er draget ind i den nyopførte Gaard, som staar endnu i nogenlunde uforandret Skikkelse.

Den gamle, brøstfældige Gaard paa Søndergade solgtes kort efter, og i Stedet for købte Broge en stor Købmandsgaard nede paa Lillegade, en Gaard, som i et halvt Aarhundrede skulde forblive i Slægtens Eje og være dens Hjemsted, og hvoraf endnu et lille Stykke staar tilbage.[6])

Købesummen angives i Skødet til 250 Rdl. Det var en latterlig lille Sum for en god, ret ny Gaard, som i Brandtaksation stod til 750 Rdl.

Gaarden havde tidligere været Købmandsgaard. Hans Broge indrettede sig nu som Skipper og Købmand i den nyerhvervede Ejendom, og i en Snes Aar førte han og hans Hustru her et lykkeligt Samliv.

Broge var jo som Skipper meget borte fra Hjemmet, men han havde en lykkelig Haand til at faa alt til at gaa, hvad han tog sig for.

Han købte sig i Tidens Løb ved en Mængde Auktioner og ved private Køb en stor Del Jorder paa Grenaa Mark,[7]) saaledes at han i det mindste var Ejer af 30 Tdr. Sædeland foruden Eng. Og han har altsaa haft et ganske betydeligt Landbrug.

Det maa her erindres, at det jo endnu var længe før Udskiftningens Tid, og at Jorderne laa spredt i uendelig mange Smaalodder rundt paa Bymarken, Hans Broges saavel som alle de andres.

Ved given Lejlighed erhvervede han flere af Byens større Gaarde. Han ejede saaledes i en Aarrække den smukke 2 Etagers Bindingsværksgaard, som laa skraas overfor paa Gadens modsatte Side (Lillegade, nu Nr. 39, „Aftenstjernen") og som tidligere havde tilhørt den ansete Købmandsfamilie Mau. Den solgte han senere[8]) til Kammerraad Lanng, der var Ejer af Herregaarden „Hessel".

I 1782 købte han den anden Genbogaard, ligeledes en gammel Købmandsgaard (Lillegade, nu Nr. 47, „Trampenbergs Gaard"), af Michel Maus Enke.[9]) Hun var Svigerinde til Ejerinden af den lige før nævnte Gaard.

Gaarden Lillegade, nu Nr. 39, som Broge ejede fra 1797 til 1810.

Gaarden Nr. 47, som er afbildet bl. a. Side 24 heri, beholdt Hans Broge til sin Død, men den har jo sikkert været udlejet til Privatbolig. I Skattelisterne ses forskellige som Beboere af den, og Hans Broge har selvfølgelig set sin Fordel ved at beholde den for at holde en Konkurrent borte fra sin Nærhed. Nogle Aar efter Broges Død købtes den, som senere nærmere omtalt, af Svigersønnen, Fuldmægtig J. Harboe.

Endelig købte Broge i 1795 Byens største og skønneste Gaard, den Brochske Familiegaard paa Torvet (nuværende Købmand Skov's), der den Dag i Dag er Byens fornemste Bygning fra ældre Tid.[10])

Den solgte han dog kort efter med Fordel til Generalkrigskommissair Fischer, idet han selv beholdt de til Gaarden hørende Jorder og fik næsten lige saa meget for Resten, som han havde givet for det hele.

Endelig ejede Broge en „Søboe" ved Stranden. D. v. s. et lille Pakhus med Bindingsværk og Straatag, beliggende „imellem Hans Brochs Søboe mod Vest og Søren Maus mod Øst".

Han ejede desuden selvfølgelig selv sit Skib i Søen og Part i et Par andre.

En stor Børneflok voksede op i Hjemmet: 4 Sønner og 3 Døtre. Desuden boede Broges gamle Moder en Tid hos dem. Det er hende, om hvem der staar i Kirkebogen: „Den 4. April 1802 døde gamle Anne (her stavet med dobbelt *n*) Broge,

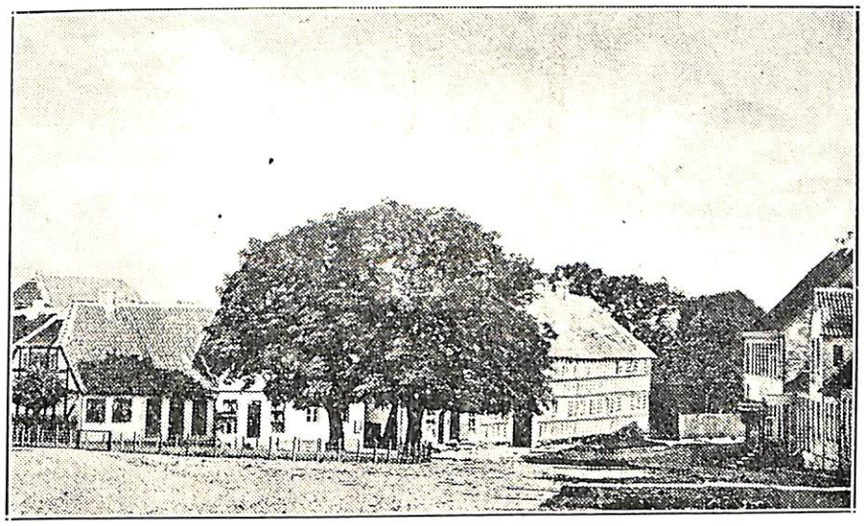

Gammelt Billede af Grenaa Torv med den smukke toetages Bindingsværksgaard i Baggrunden, som Broge købte i 1795.

Enke efter forlængst afdøde Vognmand Peder Broge og Moder til nærværende Kjøbmand Hans Broge, 91 Aar gl."

Men tidligt mistede Hans Broge sin Hustru. Hun blev kun godt 40 Aar gl. og døde 5. Febr. 1796, faa Dage efter at have bragt en lille Pige, sit 8de Barn til Verden.[11])

Fra hendes Begravelse er bevaret et Mindeblad. Det var dengang Skik, at et saadant forfattedes af Degnen eller en anden, der havde Pennen i sin Magt. Det blev saa skrevet eller trykt, enten paa Papir eller paa Silketøj og omdelt til den afdødes nærmeste Familie.

Mindebladet, der var haandskrevet paa Papir, lyder saaledes med den oprindelige Ortografi bibeholdt:

„Vort Hjertes Glæde holdt op:
vor Dands er vendt til Sorg:
vor Hoveds Krone er affalden.
(Jeremie Begrædelse 5. Cap., 15 V.)

Saa maa vel det Hus udbryde,
som nu sørgende savner en Moder,
Sorsørgerske og Garde.

Den i Live Velædle, Gud og Dydelskende Madame Anne Sophie Bredgaard,[12]) som først saa Lysed i Hemmed d. 28. November 1755, frembragte til Lysed i et lyksaligt 22 Aars Ægteskab med Velædle og Højagtbare Hr. Hans Pedersen Broge, Renomered Negociant i Greenaae, 8 Børn, af hvilke 4 Sønner og 3 Døttre tilligemed Sade en vemodige beklage Hendes tiilige Bortgang. Hvo vidner ikke, at hun lignede den duelige Qvinde, som Salomon beskriver (Ordspr. 31 Cap 10—31 Vers), idet hun paa lovlig Maade troelig søgte at gjøre sin Mand og Børn lykkelige, at fortjene Agtelse af sit Huus-Gesinde samt andre veltænkende Næster og hun sejrede sit Sormaal.

I sin verdslige Omhyggelighed var Hun dog ikke det Jordiske hengiven; thi midt i Velstands Sloor, da Luerne truede at borttage den, yttrede hun dets Overgivelse, om Gud saa behagede. Igiennem saa mange Beschäftigelsen udsaae Hun sær Tid til at anbringe sin Ungdom nu i Guds-Læren, nu i Arbejdsomhed, nu i Velanstændighed; af alt slutte vi med Grund:

Hun var Gud kjær, som hastede med at hente Hende hjem til Lysset heroven, hvilket skeede ved en salig Døød den 5. Sebruar 1796 i Hendes Leve Alders 41de Aar.

. . . . Sørgende! sin Mage Taare;
Sig midt i Sredens blide Roe

Paakom mig Bitterhed saa saare,
Jeg græde maa med mine smaa!
Ja, vel, det er Naturens Sprog,
Dets Grund er Kærlighed Tænk dog:

Man ser kun strax det Sørgelige;
Men tro Gud havde den i Haand;
Hun var jo moeden til Guds Rige,
Det staar med deres Vel i Baand;
Thon da som hiin ret fromme Viis:
Gud gav, Gud tog, Guds Navn ske Pris!

Hun er til Glædens Bolig kommen;
O! salig i uskyldig Stand!
O! Vel-døød er dog hele Summen
Paa alt det, som os ynskes kand!
Det trøste Dem i Livet frem,
At De har Haab til samme Hjem!"[13])

I Kirken opsattes en Metalplade med en kortere Indskrift.

Den Begivenhed, hvortil hentydes i ovenstaaende, med Ordene om, at „Luerne truede med at borttage Hendes Velstands Floor" kan, saa vidt jeg kan skønne, ikke være nogen anden end en hæftig Brand, som 18. Jan. 1795 opkom hos deres Nabo paa Lillegade, en Toldinspektør, Løjtnant Gade. Ilden rasede slemt og antændte og opbrændte 3 Nabo- og Genbogaarde og Huse, hvorimod Hans Broges, der var teglhængt, reddedes.[14])

Ifølge kgl. Bevilling af 26. Febr. 1796 fik Hans Broge Ret til at hensidde i uskiftet Bo, men i god Overensstemmelse med den Tids Skik og Brug, maaske ogsaa fordi den store Gaards Drift og Børneflokken gjorde det ønskeligt, at der snart kom en Husmoder, varede det kun faa Maaneder, før Hans Broge atter fæstede en Brud og altsaa maatte sørge for Skifte med sine Børn.

Der holdtes derfor Samfrændeskifte d. 19. Oct. 1796. Arvingerne var de 7 Børn, af hvilke den ældste Søn, Anders Peter Broge var 18 Aar og det yngste Barn, Datteren Birgitte, der var født faa Dage før Moderens Død, og hvis Fødsel vel altsaa indirekte har kostet Moderen Livet, var kun godt ½ Aar. Af „Mindebladet" ses, at der har været 8 Børn. Et af disse er altsaa død før Moderens Død

Børnenes Værge var deres Morbroder, Søren Breegaard, Handelsbetjent hos Agent Frølich i København. Han mødte dog ikke selv, men havde tilforordnet Købmand Mads Møller i Grenaa som sin Repræsentant.

Boet var et af den Tids rigeste i Grenaa.

Af Aktiver fandtes:[15])

30 Tdr. Sædeland paa Grenaa Mark	Værdi	1,560 Rdl.
De 2 Gaarde paa Lillegade	—	1,000 „
Leyewaaningen „De syv Møller", ligeledes paa Lillegade	—	150 „
Indbo, Udbo, Løsøre og Creaturer	—	1,000 „
Købmands-Vahrer	—	800 „
Halvparten i en Jagt ved Stranden	—	600 „
	Ialt	5,110 Rdl.

Boets Gæld erklærede Enkemanden at være ubetydelig, og denne saavel som Begravelses- og Skifteomkostningerne, som han selvfølgelig efter Loven havde Ret til at fradrage, erklærede han selv at ville afholde.

Efter den Tids Arvelov vilde der saa tilfalde hver af Sønnerne en „Broderlod" = 464 Rdl. og hver af Døtrene en „Søsterlod" paa Halvdelen altsaa 232 Rdl.

Men Hans Broge erklærede paa Skiftet, at han af sin egen Part vilde lægge saa meget til, at hver af de 3 Pigebørn kunde faa 400 Rdl.

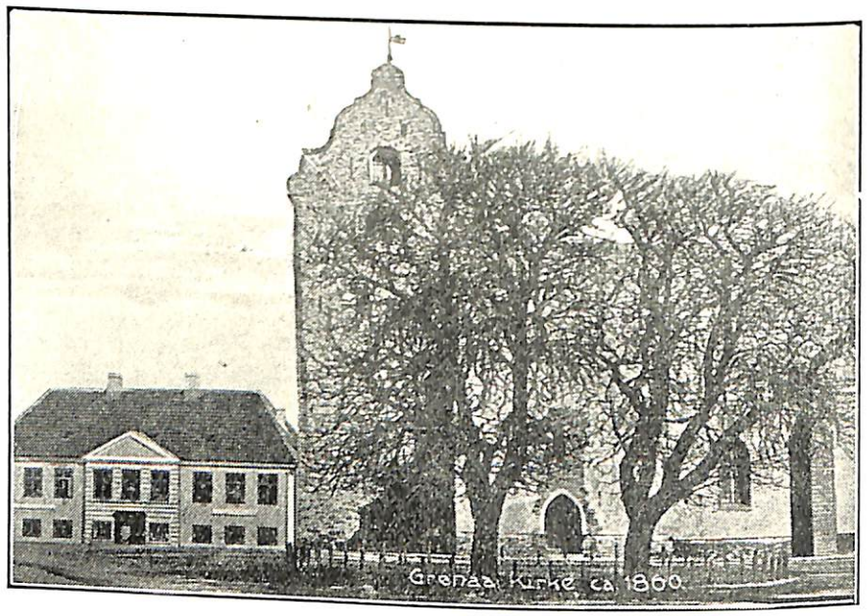

Gammel Billede af Grenaa Kirke som den var før 1860. Set fra Syd. Her har alle Harboernes og Brogernes Daab og Vielse fundet Sted, og herfra er de ført til Graven.

Den ældste Søn var Sømand, ligesom Faderen havde været i sine unge Dage. Da det af Skiftet fremgaar, at Hans Broge paa dette Tidspunkt kun ejede „Halvparten i en Jagt ved

Stranden" er det klart, at han nu ikke længere selv pløjede Søen, men sad hjemme som „velrenomeret Negociant".

Men altsaa, den ældste Søn, som var Sømand „og farer paa lange Rejser", fik sin Part udbetalt, de øvrige blev staaende mod Pant i Broges Ejendomme.

Og saa fejrede da Hans Broge, der nu var 56 Aar, for anden Gang Bryllup. Det stod 2. Novbr. 1796. Bruden var den 28-aarige Anne Kleitrup Broch, der paa den Tid opholdt sig paa Herregaarden Lykkesholm, men som vistnok var Datter af Ove Christopersen Broch, tidligere Købmand, nu Consumtions Overbetjent i Grenaa.[16])

Og Vielsen foregik i Lyngby Kirke. 2det Ægteskab var barnløst.

HANS BROGES BØRN

Med Børnene af første Ægteskab gik det saaledes:[17])

Den ældste, *Anders Peter* (født 4/12 1778), der var Sømand og gik i Langfart, lod ikke i mange Aar høre fra sig og er formodentlig død paa Søen.

Nr. 2 *Peder* (f. 10/12 1779) døde som ung.

Nr. 3 *Severin* (f. 6/8 1788) blev Consumtionsbetjent i Lemvig.

Nr. 4 *Niels* (f. 16/4 1794) blev Skipper, ligesom Faderen tidligere havde været, og om ham vil der omstaaende blive fortalt mere.

Den ældste af Døtrene *Anne Marie* (f. 23/10 1781) blev senere gift med Landinspektør Friderich Nicolai Berg i Grenaa. De ejede og beboede i en Aarrække en Ejendom paa Storegade, som laa, hvor nu „Magasin du Nord" ligger, men rejste kort efter til Aarhus, hvor Berg fik Udnævnelse som kgl. Landinspektør.

Nr. 2 *Anne Kirstine* (f. 29/1 1783) blev gift med Købmand Thomas Broch. Han var Enkemand ligesom Berg var, og ejede en Købmandsgaard paa Søndergade, der laa, hvor nu Købmand Otto Sechers Gaard ligger. Hun blev tidligt Enke og overlevede Manden i nogle Aar.

Birgitte, den yngste (f. 31/1 1796), der kun var 5 Dage, da Moderen døde, blev gift med Jens Jensen Harboe, Examinatus Juris og mangeaarig Herredsfuldmægtig i Grenaa hos Justitsraad Aagaard.

Alt som Aarene gik og nye Købmænd afløste de gamle, vedblev Hans Broge at passe sin Forretning. Han nød en

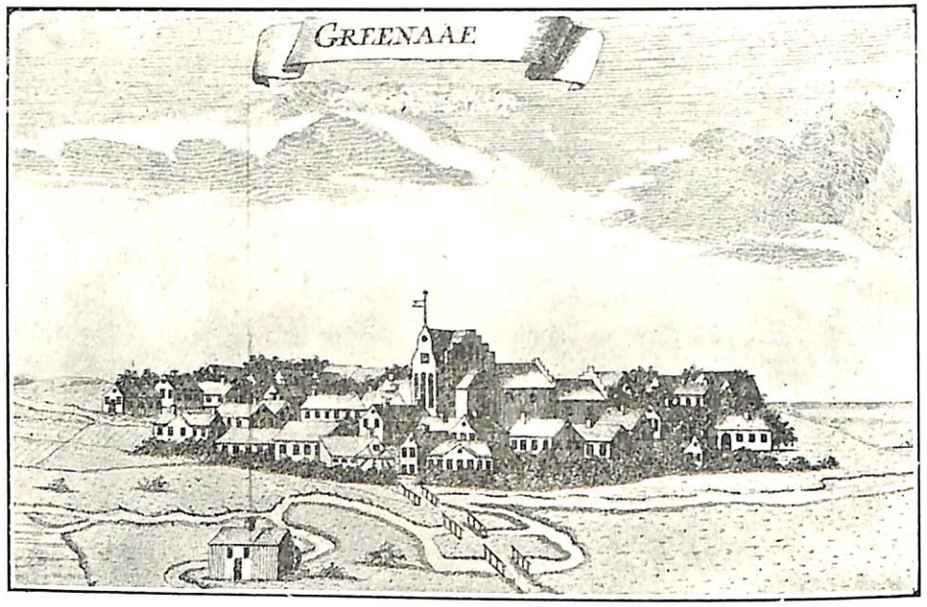

Gammelt Billede af Grenaa efter Pontoppidans danske Atlas ca. 1768.

ubegrænset Agtelse og Anseelse i Byen. Han var en lang Tid Stempelpapirforhandler og havde det dertil hørende Privilegium paa at forhandle Spillekort.[18])

Han var en af Byens fire „eligerede Mænd", altsaa noget hen i Retning af Nutidens Byraadsmedlemmer, og var i det hele en Mand, som alle saa op til.

Men Alderen meldte sig omsider, og i 1819, da Hans Broge var 78 Aar gammel, overdrog han sin yngste Søn Niels sin Købmandsgaard og Forretning.[19])

Niels Broge var i 1817 bleven gift med Anne Sophie Magdalene de Hemmer, Datter af Sognepræst Henrik de Hemmer i Lyngby, og de flyttede nu ind i Faderens gamle Gaard.

Imidlertid blev Opholdet kun af kort Varighed, hvad nu end Grunden kan have været.

Tiden fra 1813 og fremefter var jo en meget vanskelig Periode med en forfærdelig Pengekrise, med Statsbankerot og alle deraf følgende Ulykker og Vanskeligheder, og Niels Broges Køb af Faderens Gaard maatte gaa tilbage.[20])

Den gamle Hans Broge maatte atter selv overtage Gaarden og flytte ind i den igen (Panteprot. viser, at han i hvert Fald i 1821 atter boede der), efter at den i et Par Aar havde staaet ledig. Den tidligere Velstand var i nogen Grad borte, Købmandshandelen var ikke længere af nogen Betydning, og Gaarden indrettedes delvis til Lejligheder, som udlejedes.

Og saa den 22. Juli 1824 døde Hans Broge, 83 Aar gammel. Det er uden Tvivl, at han har haft sine Medborgeres Agtelse til det sidste.

I Løbet af dette og næste Aar bortsolgtes Boets faste Ejendomme, Løsøre m. m.

Aktiverne var:

Markjorderne osv. sælges for		2653 Rdl.
„Stervbogaarden paa Lillegade"		1027 „
Lejevaaningen „De syv Møller"		301 „
Løsøre ved 2 Auktioner		398 „
		449 „
Forudbetalt Fædrenearv til Anders P. Broge	250 Rdl.	
— — - Niels Broge	400 „	
— — - Severin Broge	450 „	
		1100 „
Forskellige mindre Poster		147 „
	Indtægt ialt	6075 Rdl.
Gæld og Udgifter var		3185 „
Altsaa i Behold		2890 Rdl.

Heraf fik Enken 1445 Rdl., hver af Sønnerne skulde have 319 Rdl. og hver af Døtrene 159 Rdl.[21])

Men det maa jo vel erindres, at Pengenes Værdi og Købeevne var adskilligt ringere, end da Hans Broge gjorde Skifte før sit 2det Ægteskab i 1796.

NIELS BROGE

Om Sønnen Niels Broge er at fortælle, at han, efter at han var fraflyttet Købmandsgaarden, købte sig et lille Hus vestligst i Lillegade (nu Nr. 54) og genoptog eller vel snarere fortsatte sin Næring som Skipper.

Hans Chaluppe hed „Jens Peter", og med den afsejlede han den 14. Oktbr. 1828 fra Grenaa med Ladning til København. Skibet sank imidlertid ud for Gilleleje, og Niels Broge druknede. Amtsforvalter Fasting paa Kronborg sendte Bud derom til Byfogden i Grenaa, og den 24. Oktbr. indfandt dennes Fuldmægtig sig hos Enken for at optage Registrering over Boet.[22])

Til Sorgen over Mandens Død kom nu for hende tillige Bekymring for det daglige Brød.

Niels Broge havde siddet smaat i det længe i Forvejen. Pantebøgerne vidner tydeligt om Gæld og Pantsættelser. Da Faderen døde, havde Niels forlængst i Forskud faaet adskilligt

mere, end hvad der kunde tilkomme ham i Fædrenearv, og hans Bo var ved hans Død fuldkommen insolvent.

Af Skifteprotokollen ses, at

Auktionen over det lille Stervbohus paa Lillegade indbragte ...	100	Rdl.
„ „ nogle smaa Stykker Sædeland	89	„
Auktionsbeløb for det ved Gilleleje ilanddrevne og bortsolgte Løsøre	306	„
Og Boets registrerede Løsøre	74	„
Indtægt ialt	569	Rdl.

Men Udgifterne var følgende:

Den afdødes Ligkiste	4	Rdl.
Skifterettens Udgifter	23	„
Til Niels Larsen i Gilleleje, Bjergningsudgifter	19	„
Do. Bjergeløn	85	„
Transport af Ladning, Opkørsel af Vrag m. m.	10	„
Iøvrigt Gæld og Omkostninger til en hel Række, dels Handelsfirmaer, dels private	1142	„
Gæld ialt	1283	Rdl.
Skiftets Omkostninger	17	„
Udgift ialt	1300	Rdl.
Indtægt	569	„
Altsaa Boet fallit og ikke kan betale	731	Rdl.

Som Følge af de fattige Vilkaar lærte Børnene tidligt den yderste Sparsommelighed. Den ældste Søn *Henrik Vilh. Broge* (født 15/8 1817), der senere blev Storkøbmand i Hamborg, afrejste som 15 Aar Aars Dreng herfra til Aarhus i Købmandslære.[23])

Den næste Søn, *Hans Broge* (f. og hjemmedøbt 4/12 1822), var opkaldt efter Farfaderen. Det er for Resten værd at lægge Mærke til, at Hans er et Slægtsnavn, som gaar langt tilbage. Thi da Oldefaderen (som f. Eks. Brandtax. i 1771 viser) hed Peder Hansen Broge, saa maa Tipoldefaderen altsaa have heddet Hans til Fornavn.

Naa, Hans, som i sin Barndom efter meget gamle Folks Sigende havde tjent sig mangen en Skilling som Keglerejser ovre paa Mdm. Bendixens Keglebane i „Gæstgivergaardens" Have i Grenaa, kom ligeledes efter sin Konfirmation i Købmandslære i Aarhus og ved enestaaende Flid og Dygtighed naaede han i Tidens Løb at blive Aarhus's, ja en af Landets, betydeligste Købmænd og bidrog mere end nogen anden til, at Aarhus i Aarhundredets sidste Halvdel naaede frem til at blive Midtpunktet for Jyllands Handel og altsaa paa mange Maader kom til at indtage den Plads, som Hamborg havde

haft før 1864. Med god Grund rejste derfor Aarhus efter Hans Broges Død en Statue af ham. Og Navnet „den jydske Kong Hans", under hvilket han var kendt over det hele Land, vidner højt om hans Betydning.

Gammelt Billede af Grenaa Kirke, set fra Vest, fra Storegade.

Datteren *Margrethe Vilhelmine* (f. 4/5 1826) blev gift med Købmand, senere Kæmner og Brandkaptajn R. W. Starck i Grenaa. Hun fik den sørgelige Skæbne i en lang Aarrække at være fængslet til sit Sygeleje, Seng eller Stol, af en alvorlig Gigtlidelse. Hun døde i 1888, kort efter Mandens bratte Død.

Og Datteren *Anne Sophie* (f. 28/6 1821), der som 12-aarig Tjenestepige rejste fra Grenaa og tog Tjeneste paa Frijsenborg, og som senere var Husjfr. paa en Gaard i Kankbølle, ægtede i 1849[24]) Snedkermester Niels Chr. Schou, en Snedkersøn fra Grenaa, der selv var Mester her en lille Tid, men derpaa i 1852 opgav sit Borgerskab og flyttede til Randers.

Niels Broges Enke overlevede sin Mand i mange Aar. Paa hendes smukke Gravsten paa Grenaa Kirkegaard staar:

ANE SOFIE BROGE,
født de Hemmer,
* 28/7 1787, † 23/6 1844
efter 11 Aars Ægteskab, Enke i 46 Aar
efter Købmand og Skipper Niels Broge.

Efter saaledes at have fortalt Niels Broges Historie, vender vi tilbage til 1824, da den gamle Hans Broge døde.

HANS BROGES DØD

Ved flere Auktioner solgtes de udstrakte Marker, de faste Ejendomme: „De syv Møller", „Trampenbergs Gaard" og Stervbogaarden, der gennem et halvt Aarhundrede havde været Familiens Hjem. Denne sidste købtes af Enken, Ane Kleitrup Broge.[25]) Men hun beholdt kun den østre Halvdel, altsaa den Del, hvis Bagside mod Gaarden endnu staar. Resten udskilte hun som en særlig Ejendom og solgte den til en Kobbersmed Lund. Det er denne Ejendom, der ca. 15 Aar senere købtes af en Købmand Lund, hvis Enke, Bine Lund, i et Par Menneskealdre i en Butik, der egentlig kun var to ganske almindelige Stuer, drev sin kendte Boghandel.

Men dennes Historie ligger udenfor nærværende Fremstillings Rammer, og vi vender os til den *østre Halvdel* af Ejendommen, den, som Mdm. Broge selv beholdt.

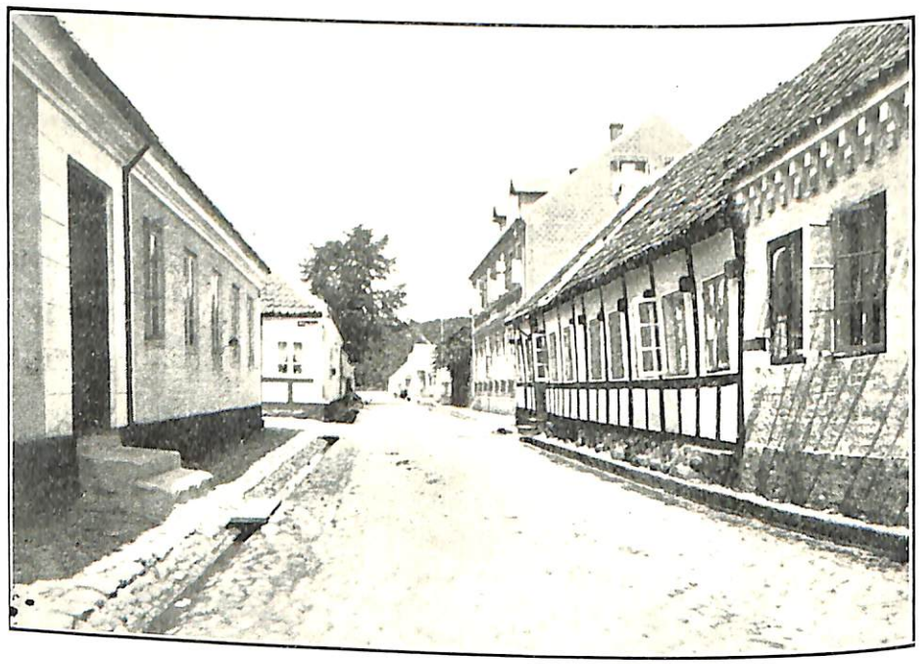

Hans Broges Gaard paa Lillegade (nu Nr. 44 og Nr. 46). Her boede Broge fra 1776 til sin Død. Til venstre ses Malermester Hansteds Hus.

Hun havde altsaa som sin Part arvet 1445 Rdl. ved Hans Broges Skifte, men en Del af Pengene medgik til Køb af Gaarden, en Del har hun uden Tvivl anvendt til at hjælpe Niels Broges Familie med, efter at Faderen var druknet, saa det er formentlig af økonomiske Grunde, at hun opgav at have egen Lejlighed. Hun nævnes senere i Folketællingslisterne som Husbestyrerinde for By- og Herredsfoged Aagaard, der var Pebersvend, men ejede og beboede den „Gl. Borgmestergaard", som nu Grenaa Folketidende ejer.

Jeg antager, at Mdm. Broge saa har overladt sin Lejlighed til sin yngste Steddatter, Birgitte Broge, der, som tidligere omtalt, var gift med Fuldmægtig J. Harboe. I hvert Fald indsatte hun nogle Aar før sin Død ved Testamente af 4/12 1834[26]) disse to til sine Universalarvinger. Det betød nu i og for sig ikke ret meget, da der efter hendes Død (8/9 37) næppe var andet end Huset tilbage. I hvert Fald opgav Harboe til Skifteretten, at Boet med Fradrag af Gæld kun udgjorde 90 Rdl.

Dermed er det saa forbi med Hans Broges Historie: Hans yngste Datter ægtede Herredsfuldmægtig J. Harboe, og om dem vil blive fortalt i det følgende Afsnit.

BY- OG HERREDSFULDMÆGTIG, EXAM. JURIS

J. HARBOES SLÆGT

I Begyndelsen af forrige Aarhundrede, i Aaret 1802, afløstes i Grenaa den gamle, ansete By- og Herredsfoged, Justitsraad N. E. Behr, efter en 44-aarig Embedsperiode af en ung Mand, exam. juris J. Aagaard, der i Tidens Løb erhvervede en Popularitet, der ikke stod tilbage for Behrs, og som fik en endnu længere Embedstid end Forgængeren, idet han i 1852, faa Maaneder før han døde, fejrede sit 50 Aars Jubilæum som By- og Herredsfoged i Grenaa.

Denne Aagaard antog omkring 1809 paa sit Kontor en ung Mand, der snart skulde komme til at spille en Rolle i Byens Liv, dels som fleraarig konstitueret By- og Herredsfoged, dels som Svigersøn hos gamle Hans Broge, der var Byens mest ansete Købmand, og hvis yngste Datter han ægtede, og dels som Ejer af adskillige Ejendomme og Parthaver i flere Foretagender.

Den gamle Byfogedgaard i Grenaa, nu Lillegade Nr. 50, som Aagaard ejede og beboede. Her var By- og Herredsfogedkontoret i Harboes Tid.

Den nævnte unge Mand var exam. jur. Jens Jensen Harboe. Han var født paa Herregaarden Høgholm, hvor hans Fader var Forpagter. Denne hed Jens Jensen Harboe ligesom Sønnen og havde i 1786 ægtet Jfr. Abigael Hasle.[27]) Hun var en Købmandsdatter fra Aarhus, men Brylluppet stod paa Høgholm. Jens var deres ældste Søn og døbtes i Tirstrup Kirke $^{5}/_{5}$ 1787.

Faa Aar efter flyttede Familien til Aarhusegnen, hvor Harboe forpagtede Herregaarden Konstantinsborg, der ligger Syd for Brabrand Sø, omgivet af smukke Skove.

Der fødtes deres to yngste Børn, af hvilke den ene, Jens Peter, mange Aar senere efter at have været Gaardmand i Thøstrup kom til Grenaa, men spillede en mindre betydelig Rolle end Broderen.

Allerede inden den yngste Søns Daab, rimeligvis inden hans Fødsel, døde Faderen, kun 44 Aar gammel. Aaret efter indgik Enken nyt Ægteskab.[28]) Hun maatte derfor gøre Skifte med Børnene, hvoraf der ialt var fem. Hver af Sønnerne fik 400 Rdl. i Arv og hver af Døtrene Halvdelen, altsaa hvad man kaldte en „Søsterlod".[29]) Og saa ægtede hun Forvalteren paa Konstantinsborg, der hed Boiesen. De fik efterhaanden 6 Pigebørn. Af disse har kun to nogen Tilknytning til Grenaa, nemlig Petrine, der i en Aarrække boede hos Halvbroderen, Fuldmægtig Harboe, og Johanne Dorthea, der blev gift med Kirkesanger Friis i Thøstrup, og hvis Søn, J. P. Friis, i en lang Aarrække var Snedkermester i Grenaa og bl. a. en Tid Medlem af Grenaa Byraad.

Efter denne korte Oversigt over Forældrenes Levnedsløb vender vi os til exam. jur. J. Harboe, der altsaa var født paa Høgholm i Foraaret 1787.

Hvor han har tilbragt sin Ungdom, vides ikke. Formentlig har han været Kontorist i nogle Aar. I 22 Aars Alderen, $^{24}/_{6}$ 1809, tog han dansk juridisk Eksamens teoretiske Del med „Beqvem" og den praktiske Del samme Sommer med „Vel".[30])

Umiddelbart efter maa han saa være kommet til Grenaa enten som Skriver eller som Fuldmægtig paa Herredskontoret. Hans Navn forekommer første Gang i Justitsprotokollen i Maj 1810, da han optræder som Vitterlighedsvidne i en Sag sammen med Jens Kildahl, som var Byens Politibetjent. Omtrent samtidig begynder hans Skrift at forekomme i Retsprotokollerne, en ualmindelig smuk og regelmæssig Haandskrift.

Harboe maa hurtigt have gjort sig fordelagtig bemærket hos sin Foresatte, Byfoged Aagaard, thi allerede 10. Oktober

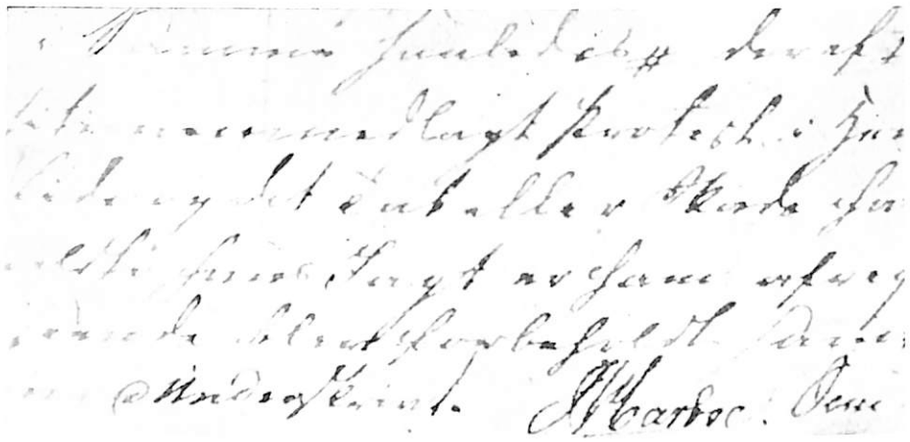

Harboes Haandskrift som const. Byfoged i 1813. Den slutter saaledes: „ . . . (denne Forretning sluttet ved at bekræftes) med Underskrivt J. Habroe . . ."

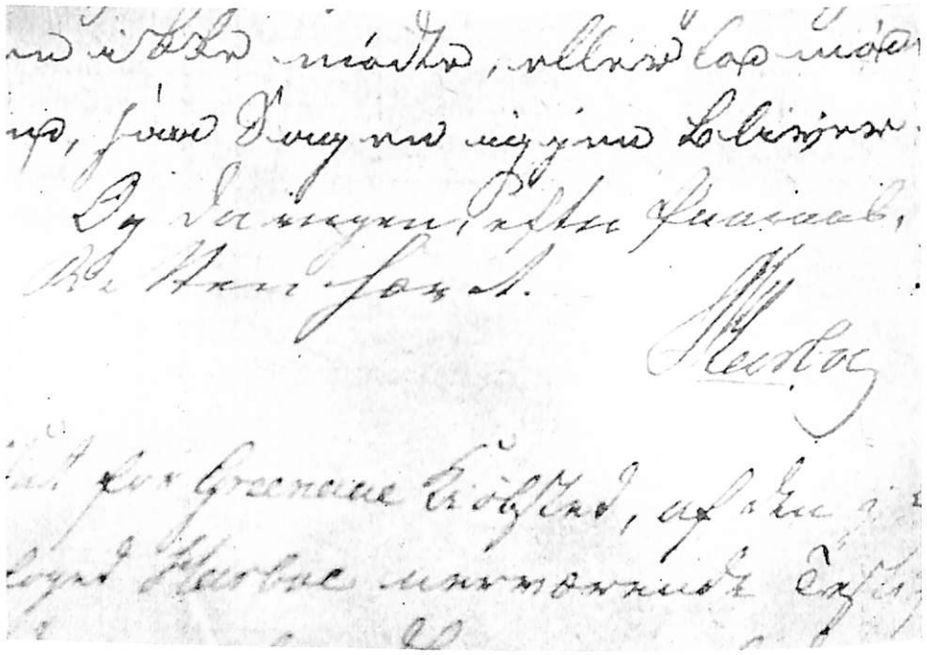

Harboes Underskrift som const. Dommer i 1818. Der staar: „ . . og da ingen efter Paaraab (meldte sig med videre at fremme, blev) Retten hævet. J. Harboe."

1810 konstitueredes han af Amtet til at forestaa Byfoged- og Skriverembedet i Grenaa[31]) og Nørre Herred under Aagaards Konstitution som Amtmand i Randers. Det blev for Harboes Vedkommende en Konstitution, som kom til at strække sig over flere Aar, og i den Tid har Harboe saaledes i Hovedsagen forestaaet By- og Herredsfogedembedet.

Justitsraad *Jacob Aagaard,* var ugift. Han var en jovial

og fornøjelig Mand, der gerne foretog en Rejse. Han var samtidig en særdeles dygtig Mand, der betroedes adskillige Hverv. Saaledes da Grev Scheel paa Godset Scheel (det nuværende Benzon) i de ulykkelige Kriseaar mellem 1813 og 23 kæmpede med uendelige Pengevanskeligheder og omsider gik fallit, hvorefter Kongens Kasse overtog Herregaarden med alt tilliggende Gods og alle Herligheder. Da udnævntes Aagaard til Administrator af denne udstrakte Ejendom og var i en lang Tid borte fra sit Embede flere Dage om Ugen, og atter da fik Harboe fast Konstitution.

Fra 1818 til 20 var Harboe Birkeskriver i Scheels Birk. Han var den sidste i dette Embede,[32]) idet Birket derefter henlagdes under Nørre Herreds Ret i Grenaa.

Man faar af Embedsbøgerne det Indtryk, at Harboe i mange Aar har været en særdeles dygtig og akkurat Mand, som under Aagaards Fraværelse har holdt udmærket Orden i Embedets Sager.

Harboes første Virksomhed i Grenaa faldt jo i en Periode, hvor det danske Samfunds økonomiske Forhold var særdeles vanskelige, ja, hvor der var en Krise, som var endnu værre end den nuværende. Og der gaar i Familien Beretninger om,

Gaarden Storegade, nu Nr. 8, 10 og 12, som Harboe købte i 1816, og hvor han boede i Begyndelsen af sit Ægteskab, indtil han i 1829 solgte den til Provst Fugl.

hvor ked Harboe var af, at han de mange Gange paa Embedets Vegne skulde foretage Udpantning hos Landmændene for Skatter eller gøre Udlæg i deres Ejendomme.[33])

I 1816 købte Harboe af et Dødsbo en smuk gammel Bindingsværksgaard paa Storegade, som nu længst er nedrevet.

Et Par Aar efter (27/10 1818) ægtede han, der da var 31 Aar gammel, Hans Broges yngste Datter, Birgitte Broge,[34]) og det er vist ganske givet (jfr. en Pantebogsbemærkning om „min iboende Gaard"), at de nygifte saa er flyttet ind i den købte Gaard, hvor de forblev til 1829.

Samme Aar oprettede Harboe en Kontrakt med Jens Møller i „Gammel Mølle" angaaende Indretning af et Valke- og Stampeværk i nævnte Mølle, til hvis Oprettelse der var meddelt Jens Møller Ret ved kgl. Privilegium af 7. Okt. 1815.[35])

De to Parthavere skulde bidrage med lige store Beløb til Valkeværkets Oprettelse, medens Møller skulde føre Opsyn med og forestaa Virksomheden.

Foretagendet fik et ikke ubetydeligt Omfang og mangeaarig Varighed.

Kort forinden havde Harboe af samme Jens Møller købt hans i Thøstrup liggende Ejendom Kirstineberg, den senere Thøstrupgaard, for 400 Rdl. Besætningen var „2 gode Heste, 4 Køer og 10 Faar".[36])

Gaarden Lillegade, nu Nr. 47, som Harboe ejede fra 1829 til 1844, og hvor han sikkert boede i en Aarrække. Forsiden mod Lillegade.

Denne Gaard solgte han efter nogle Aars Forløb til sin Broder J. P. Harboe i Thøstrup.

Ogsaa i Grenaa havde Harboe været med til Oprettelse af industriel Virksomhed.

Skøde- og Panteprotokollen oplyser, at han sammen med en Købmand Niels Kiersgaard og en „Klædefabriqeur Søren Andersen" uden for Byens østre Port lod opføre en Klædefabrik.

Det viste sig snart, at Andersen ikke havde rede Penge at sætte i Foretagendet. Til Fabrikens Oprettelse og til Inventar m. m. var medgaaet 2880 Rdl. Ved en Overenskomst mellem de tre Parthavere i Maj 1815 fastsattes det da, at Harboe og Kiersgaard hver skulde betale Halvdelen af Anlægssummen, og at Fabriken altsaa skulde tilhøre dem. Naar Andersen kunde skaffe en lige saa stor Sum at indskyde deri, skulde han være Parthaver med en Trediedel.

Derimod skulde han være „administrerende Direktør" for Fabriken, „antage de dertil nødvendige Folk, bespise dem for den Betaling, som han kunde blive enig med dem om, skaffe dem Sengeleje, Lys og Varme samt forestaa Fabrikens hele Drift". Derfor skulde han have Fribolig og en Trediedel af Fabrikens Nettoudbytte, medens de to Ejere skulde dele Resten lige.[37])

Gaarden Lillegade, nu Nr. 47. Sidebygningen ud mod Mellemstræde.

Tiden har næppe dengang været moden til Anlæg af en Klædefabrik i Grenaa. Det varede ikke mange Aar, før Virksomheden maatte standse, og den har næppe bragt de tre Interessenter økonomisk Udbytte.

Foruden flere Ejendomme i Grenaa, som Fuldmægtig Harboe i Tidens Løb købte og atter solgte, kan det her nævnes, at han i Aaret 1822 købte Thøstrup Kirke. Derom vil nedenfor blive nærmere fortalt.

I 1829 solgte Harboe Gaarden paa Storegade til Byens Sognepræst, Amtsprovst Fugl, og flyttede ned paa Lillegade, hvor han købte en Gaard (senere kaldet „Trampenbergs Gaard", nu Lillegade 47), som Svigerfaderen havde ejet i mange Aar, men aldrig beboet.

Han beholdt denne Gaard til 1844 og har vel rimeligvis beboet den i Størsteparten af Tiden. Efter Svigermoderens Død i 1837 arvede han og hans Hustru hendes Gaard og flyttede derover, og der forblev de Resten af deres Liv.

FULDMÆGTIG HARBOES BØRN

I Ægteskabet fødtes 7 Børn, hvoraf de to døde som smaa.

1) Ældst var *Anna Sophie Harboe,* født $^{21}/_{3}$ 1819. Hun ægtede $^{5}/_{11}$ 1847 Malermester Vitalis Johannes Christian Han-

Gaarden Lillegade, nu Nr. 47. Set fra Gaarden.

sted. Han havde taget Borgerskab i Grenaa $^{5}/_{4}$ 1845, erhvervede, kort efter at være gift, af Svigerfaderen en Byggegrund lige overfor dennes Hus og byggede derpaa en lille Ejendom, som ligger der endnu, og udgør Hjørnet af Lillegade og Mellemstræde. Det var en Have, da kan købte Grunden, og det var der, at gamle Hans Broge i sin Tid havde haft sin Tømmerplads. I 1853 flyttede Hansted med Familie til Randers, hvor de forblev Resten af deres Liv.

2) Sønnen *Jens Jørgen Harboe,* født $^{27}/_{1}$ 1821. Om ham bemærker Præsten i Kirkebogen ved hans Konfirmation i 1836 „fortrinlige Naturgaver — meget gode Kundskaber". Han rejste som ungt Menneske ud som Sømand og var bl. a. i Vestindien. Ved Hjemkomsten vilde han ved Skagen klatre op i Skibets Mast for at se dansk Land, og herfra faldt han ned og slog sig ihjæl.[38])

3) *Hansine Abigael Harboe,* født $^{8}/_{1}$ 1823, døde som ung.

4) *Hans Broge Harboe,* født $^{28}/_{2}$ 1825, nævnes ved sin Konfirmation „rosværdig i Flid og Forhold". Han rejste som 18-aarig Tømrerlærling til Randers, kom senere tilbage og tog i 1854 Borgerskab som Mester i Grenaa, hvor han en Tid fik godt at bestille og opførte adskillige Bygninger. Men det var en meget uheldig Tid, han blev Mester paa, Pengekrisen var over Landet, Harboe fik store Pengevanskeligheder, opsagde i 1862 sit Borgerskab, forlod Byen[39]) og flyttede til Randers, hvor han etablerede sig som Tømrermester og deltog i Opførelsen af flere større offentlige og private Bygninger.

Hans Broge Harboe var gift med Anna Helfredsen. Ægteskabet var barnløst, men de havde en Plejedatter. Senere flyttede Harboe fra Randers til Holte, hvor han købte en Ejendom, og i den By tilbragte de deres sidste Aar. De begravedes paa Søllerød Kirkegaard.[40])

5) *Anne Kleitrup Harboe,* født $^{22}/_{3}$ 1827, ægtede 1. Septbr. 1855 Snedkermester P. Justesen i Randers, der var født i Nibe. Han lærte Faget i Randers, arbejdede derefter i nogle Aar som Svend i København, men rejste tilbage til Randers, hvor han gjorde Mesterstykke og fik Borgerbrev som Snedkermester.Han oparbejdede en meget betydelig Forretning, og havde adskillige større offentlige Bygninger i Entreprise.

Efter sin Svigerfaders Død blev han Ejer af Thøstrup Kirke, som Harboe i sin Tid havde købt.

I 1873 anlagde Justesen et Dampsnedkeri paa Hjørnet af Burschegade og Østergrave. Det udviklede sig i Tidens Løb

og efter J. P. Justesens Idé til at blive en ret betydelig Stolefabrik.

Ikke mindre end fire af Justesens Sønner kom til Handelen, de oparbejdede under Navnet „Brødr. Justesen" en meget betydelig, landsomfattende Virksomhed med Sæde i Randers, Aalborg, Aarhus, Odense og København.

6) *Marie Kirstine Harboe*, født 29/8 1829, død samme Aar.

7) *Niels Severin Broge Harboe*, født 14/1 1833.

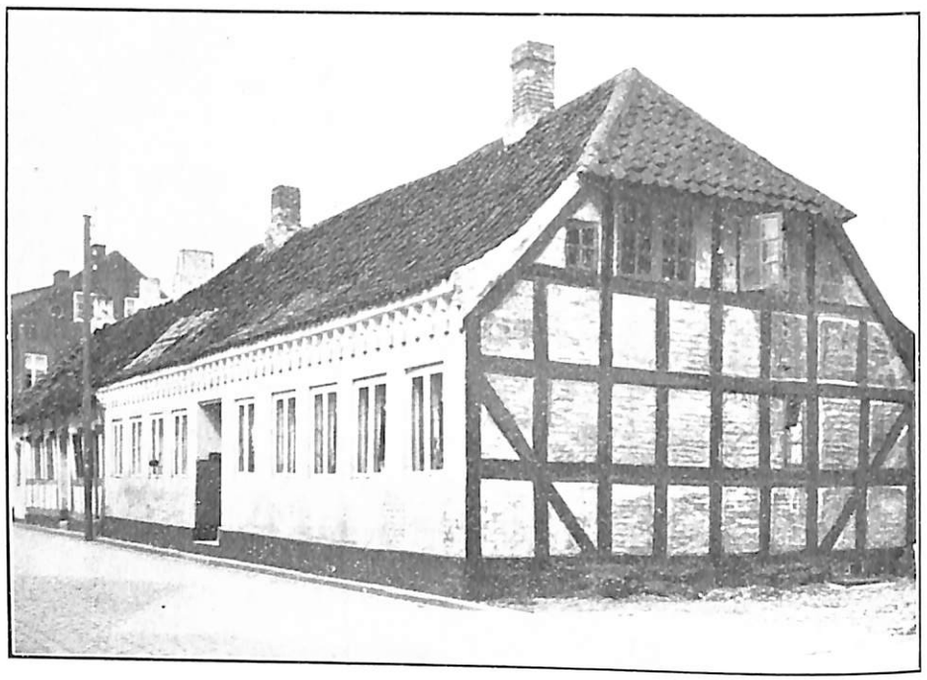

Ejendommen Lillegade, nu Nr. 44, dvs. den østre Del af Hans Broges Gaard, som hans Enke beholdt og senere testamenterede til J. Harboe, der boede her til sin Død.

HARBOES SIDSTE AAR

Efter denne lille Oversigt over Børnenes Liv og Skæbner vender vi tilbage til Grenaa, til den Brogeske Familiegaard, hvor J. Harboe boede Resten af sit Liv.

Enkelte af de allerældste Beboere i Grenaa kan endnu erindre ham og skildrer ham som en lille Mand med langt Haar og Skæg, og som altid gik med høj, graa Hat.

Hustruen, Birgitte Harboe, døde 23/8 1858, „62 Aar gammel, efter 40 Aars lykkeligt Ægteskab", som der staar i Dødsannoncen i „Grenaa Avis".

Karakteristisk for hin Tids Begravelser er, at Damerne ikke fulgte Kisten, saa da Harboe i „Grenaa Avis" takkede

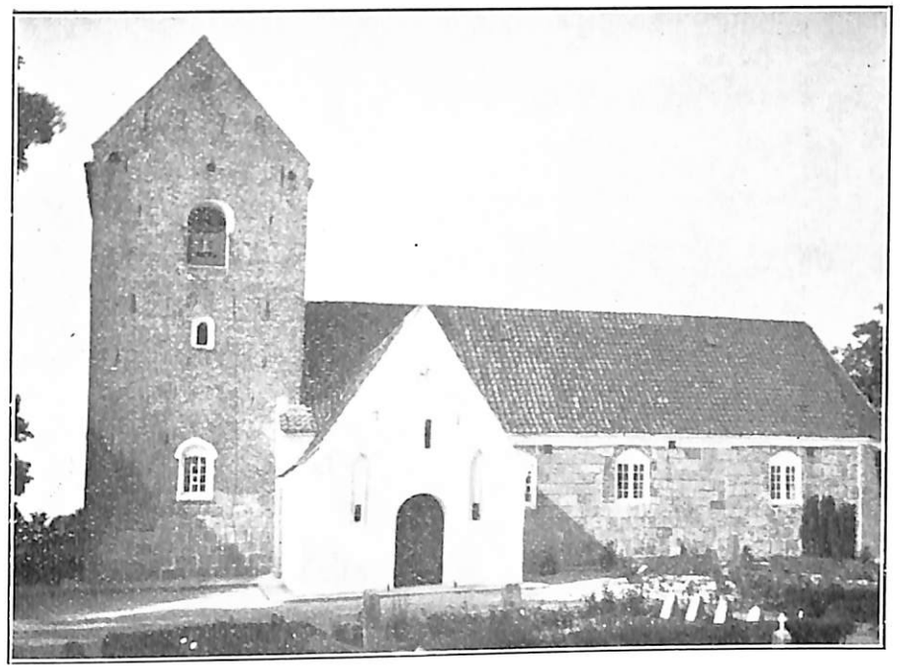

Thøstrup Kirke, som Fuldmægtig Harboe købte i 1822, og som lige siden har været og endnu er i Familiens Eje.

for Deltagelsen, rettede han Takken til „de ærede Herrer, som fulgte min Hustru til Graven".

Da Harboe var blevet Enkemand, bestyrede hans Halvsøster Jfr. Petrine H. Boiesen Huset for ham. Hun var en gammel flittig Kvinde og kendt i Nabolaget under Navnet „Tante Trine" eller „Tante Harboe".

Harboes tog til sig den ældste af Dattersønnerne, Bergelius (senere kaldet Birger) Hansted. Han var født 1848, har vistnok gaaet i Skole i Grenaa hos „Student Hansen", der i et Par Menneskealdre havde en lille Forberedelseskole for Drenge, der skulde optages i Latinskolen, og han blev senere Student fra Randers lærde Skole.

Birger Hansted gik med i den fransk-tyske Krig paa fransk Side. Han blev senere cand. mag. i Matematik og er kendt som Forfatter af en Række politiske Skrifter. Han døde 1921.

Fuldmægtig Harboe blev, som tidligere nævnt, i 1822 Ejer af Thøstrup Kirke i Nørre Herred. Den blev i hans Besiddelse til hans Død, gik derpaa over til Børn og Børnebørn og er den Dag i Dag i Familiens Eje.

Kirken havde oprindelig hørt til Hovedgaarden Scheel. Da Grev Jørgen Scheel var gaaet fallit, solgtes Kirken ved of-

fentlig Auktion paa Grenaa Raadhus d. 15. Jan. 1820 til Kammerraad Esmark for 2200 Rdl. Sølv. Af ham købte Harboe den saa et Par Aar senere.[11]) Skødet lyder saaledes:

Kopi. Bilag Nr. 25.

Nr. 11 FR VI FEM RIGSBANKDALER 60 Skilling Sølv. Betales med ½ Deel meere.

Første Klasse for Sum 900 til 1000 Rbd. Sølv incl. 1822

Undertegnede Kammerraad *Ole Esmark* til *Marienhoff* gør herved vitterligt: at jeg haver solgt og afhændet til Hr. Fuldmægtig *Jens Harboe* i Grenaa, den mig tilhørende og i Nørre Herred beliggende Thøstrup Kirke med Ornamenter og tilliggende Kirke Korn og Qvægtiende, der er matrikuleret for Hartkorn 16 Tdr. og har tiendeydende Hartkorn 143 Tdr. for den imellem os accorderede Købesummen 1000 Rdl. Sølv og imod at Køberen af bemeldte Tiende svarer og udreder alle nævnelige Skatter og Afgifter fra dette Aars Begyndelse, foruden at han overtager sig og fra 1. Oktober aarlig forrenter den derudi indestaaende Forhæftelse til Nationalbanken efter Frd. af 5te January 1813. Og da jeg for ommeldte Kjøbesumma et Tusind Rigsbankdaler Sølv er bleven fyldestgjort, saa meddeles velbemeldte Fuldmægtig Harboe i Grenaae paa ovenmeldte ham solgte Thøstrup Kirke med Ornamenter og og Tiender samt rette Tilliggende lovlig Skjøde, i hvis Følge samme overdrages ham og hans Arvinger med lige Ret og under samme Forpligtelse som jeg Kirken og Tienden selv eiet og besiddet haver efter lovlig Adkomst derpaa fra Kammerherre, Greve Scheels Bo.

Til Bekræftelse under min Haand og Segl i undertegnede Vidners Overværelse.

Marienhoff, den 2den January 1822.

Esmark.

Til Vitterlighed:

I. E. Jespersen. *Niels Sørensen.*

At ingen skrivtlig Kjøbekontrakt eller Conditioner indbemeldte Handel angaaende imellem os haver været oprettet attesteres.

Esmark. *J. Harboe.*

Bekjendtgjørelser.

†

At det behagede den alvise Gud, Mandagen den 20de ds., at bortkalde til et bedre Liv min elskede og uforgemmelige Broder, Exam. jur. **Jens Harboe**, i en Alder af 77 Aar, efter 1½ Aars tiltagende Svaghed, bekjendtgjøres herved sørgeligst for fraværende Slægt og Venner.

Grenaa, den 22de April 1863.

Paa hans fraværende Børns Vegne,
Petrine Boiesen.

Begravelsen finder Sted Løverdag den 25de ds., Formiddag Kl. 11½.

Efter Harboes Død tinglystes Arvelegitimations Tingsvidne som Adkomst for Arvingerne: H. B. Harboe, C. Hansted og P. Justesen. Sidstnævnte købte sine to Medarvinger ud og ejede Kirken til sin Død. Siden den Tid ejes den af hans Børn i Fællesskab.

Huset solgtes til Snedkermester Jørgen Peter Legaard Friis, som var Harboes Søstersøn og født i Nimtofte. Han var i mange Aar ugift, og „Tante Trine" styrede Huset for ham, som hun havde gjort for sin Broder.

Ved Harboes Død var af Hans Broges Slægt kun Familien Starck tilbage i Grenaa. Men ogsaa dens Medlemmer har nu alle forlængst forladt deres gamle By. Synlige Minder om en Slægt, der engang spillede en ikke ubetydelig Rolle i Byens Historie, findes nu kun i Ane Sophie Broges foran omtalte Gravsten paa Grenaa Kirkegaard og i Marmortavlen paa Fuldmægtig Harboes Grav.

KILDER OG HENVISNINGER

1 Grenaa og Nørre Herreds Panteprotokol. 2 og 3 Grenaa Kirkebog. 4 Grenaa Brandtaxations Forretning af 1771 med senere Tilføjelser. 5 Glæsborg Kirkebog. 6, 7, 8, 9 og 10 Grenaa og Nørre Herreds Skøde- og Panteprotokol. 11 Grenaa Kirkebog. 12 NB Navnet staves skiftevis Breegaard og Bredgaard, det første er det almindeligste i Retsprotokollerne 13 Aftrykt i „Jyllandsposten" Nr. 89 d. 30/3 1896. 14 Grenaa og Nr. Herreds Justitsprotokol. 15 Grenaa Skifteprotokol Fol. 75—95. 16 Lyngby Kirkebog. 17 Oplysningerne om Børnene dels efter Skifteprotokollen og dels efter Grenaa Kirkebøger. 18, 19 og 20 Grenaa og Nr. Herreds Panteprotokol 2/4 1787. 21 og 22 Grenaa Skifteprotokol. 23 og 24 Grenaa Kirkebøger. 25 og 26 Grenaa og Nr. Herreds Skøde- og Panteprotokol. 27 Tirstrup Kirkebog og Aarhus „Vor Frue Sogn"s Kirkebog. 28 Ormslev Kirkebog. 29 Hads Herreds Overformynderiregnskab. 30 Oplysning fra Københavns Universitet. 31 Grenaa og Nr. Herreds Justitsprotokol 1810 Fol. 341 o. flg. 32 J. Bildes Bog om Gerrild Sogn Side 48. 33 Meddelelse fra Grosserer J. P. Justesen, København. 34 Grenaa Kirkebog. 35, 36 og 37 Grenaa og Nørre Herreds Justitsprotokol. 38 Meddelelse fra Prokurist Chr. Hansted, Randers. 39 Grenaa Raadstueprotokol. 40 Meddelelse fra Prokurist Hansted, Randers. 41 Grenaa og Nørre Herreds Skøde- og Panteprotokol og omstaaende Skøde.

STAMTAVLE

over

Skipper og Købmand i Grenaa HANS PEDERSEN BROGES Slægt.

Peder Hansen Broge,
født ca. 1703, død 23/1 1773 (69 Aar gl.),
Vognmand i Grenaa, gift med Anne Broge,
født ca. 1711, død 4/4 1802 (91 Aar gl.)

Hans Pedersen Broge,
døbt 29/3 1741, død 22/7 1824 (83 Aar gl.),
Købmand og Skipper i Grenaa,
gift[1]) 18/11 1774 Ane Sophie Breegaard, født Novbr. 1755,
død 11/2 1796 (40 Aar 3 Mdr. gl.), 7 Børn.
gift[2]) 2/11 1797 Ane Kleitrup Broch, født (vistnok 13/5 1768),
død 8/9 1838 (69 Aar gl.?), barnløs.

Anders Peter Broge, f. 4/12 1778, vistnok omkommet paa Sørejse før 1824.	Peder Broge, f. 10/12 1779, død forinden Faderens Død i 1824.	Anne Marie Broge, f. 23/10 1781, gift 25/11 1801 m. Landinspektør F. N. Berg i Grenaa, senere Aarhus.	Anne Kirstine Broge, f. 29/1 1783, d. 7/5 1825, gift 28/5 1805 m. Borgerkaptajn og Købmand i Grenaa Thomas Broch.	Severin Broge, f. 6/8 1788, var i 1824 Konsumtionsbetjent i Thisted.	Niels Broge, f. 16/4 1784, Skipper i Grenaa, druknede ved Gilleleje Okt. 1828, gift m. Anne Sophie de Hemmer, hun født 27/8 1787, død 23/6 1874.	Birgitte Broge, f. 31/1 1776, d. 23/8 1857, gift m. Herredsfuldmægtig, ex. jur. J. Harboe i Grenaa.

Hendrik Wilhelm Broge, født 15/8 1819, død ..., Grosserer i Hamburg.	Anne Sophie Broge, født 28/6 1821, død 25/5 1874, gift 24/8 1848 m. Snedkermester i Grenaa N. Chr. Schou, senere Randers.	Hans Broge, født 4/12 1822, død 25/3 1908, Grosserer i Aarhus, Statsraad m. m., gift 1849 med Inger Kirstine Broch, hun død 1894.	Margrethe Wilhelmine Broge, født 4/5 1826, død 19/10 1888 gift 26/10 1848 med R. W. Starck, Manufakturhandler og Kæmner i Grenaa, d. 10/9 1888.	Anton Kleitrup Broge, født 30/3 1828, død 4/4 s. A.

EN LILLE JULEHILSEN

FRA

DET GAMLE GRENAA

AF

CARL SVENSTRUP

JULEN 1933

Tastrene med venlig
Hilsen fra
Core

EN LILLE JULEHILSEN

FRA

DET GAMLE GRENAA

AF

CARL SVENSTRUP

JULEN 1933

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

DEN BROCHSKE GAARD

(nu Købmand Skovs).

Midt imellem nye Huse
i en dejlig kroget Gade
ligger dine gamle Fløje
og din Bindingsværksfacade.

Og din høje, stærke Sokkel
— Kampesten svøbt ind i Tjære —
er en Fod, som gennem Sekler
nok endnu sit Hus skal bære.

Svalegangen ind mod Gaarden,
hvor sig Vinens Ranker hægter,
og hvor lønlig Skygge falder,
den har set saa mange Slægter,

Set dem færdes her i Gaarden
— Folk, som ingen mer nu kender —
ile ud og ind med Varer,
Købmandsfolk med travle Hænder!

Slægt paa Slægt har levet Livet,
følt dets Sorg og nydt dets Glæde
bagved disse tykke Mure
i en lang og ubrudt Kæde.

I de gamle Stuer hænger
endnu Duft fra svundne Dage,
fra en Tid, hvorom kun Minder
svagt og bleget staar tilbage.

Som en Drøm fra Holbergstiden,
snart et Unikum i Staden,
Brochers Gaard med Svalegangen
og med Bindingsværksfacaden!

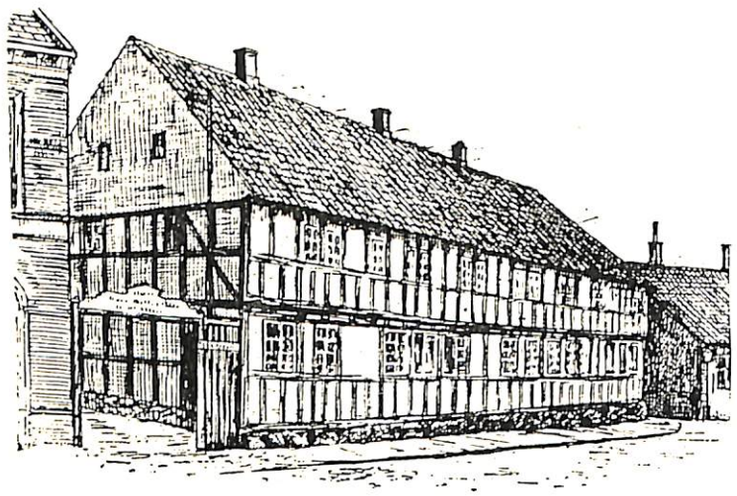

Jernstøberigaarden.

En gammel Grenaagaards Historie.

AF
CARL SVENSTRUP

GRENAA
CHRISTIANSEN & JØRGENSENS BOGTRYKKERI
1927

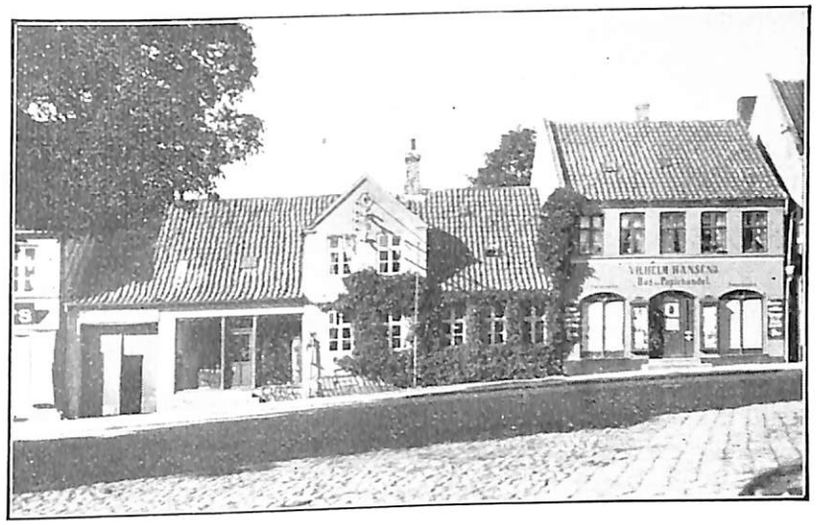

Hvis noget Sted i Grenaa kan siges at have undergaaet en fuldstændig Forandring i Løbet af det sidste Par Hundrede Aar, saa er det Torvet.

Dengang laa Kirken ganske vist, hvor den ligger nu, men var til alle Sider omgivet af Kirkegaarden. Nord for Kirken gik Kirkegaarden omtrent ud til Midten af det nuværende Torv, og Syd for gik den ned til de 2 store Kastanietræer, der dannede en af Indgangene til den. Mellem Kirkegaarden og Husrækkerne var der et Par ret smalle Gader. Den østre var faktisk kun et Stræde og kaldes ogsaa i gamle Dokumenter »Det lidet Stræde, øster for Kirken«, den vestre var en Gade, knap af Bredde som en Nutidsgade.

Hvor primitivt det hele var, faar man et Begreb om ved at høre, at der endogsaa var bygget i n d paa Kirkegaarden. Indtil omkring 1790 laa der, skraas over for nuv. Slemmings Bagerbutik, et Hus med tilhørende Gaardsplads ind imod eller paa selve Kirkegaarden. Det tilhørte i et lille halvt Aarhundrede en Erich Andersen Hattemager, eller som man dengang sagde og skrev, slet og ret, Erich Hattemager.

De Ejendomme, som jeg mente at fortælle lidt om, er det nuværende Jernstøberi og dets Omgivelser, altsaa

Torvet Nr. 6.

(Matr. Nr. 125 a m m.)

Paa den Grund, som nu dækkes af Jernstøberiet og alt hvad dertil hører, laa for et Par Aarhundreder siden Byens »Præste-Residentze«.

Den ældste Præstegaard, altsaa for over 300 Aar tilbage, menes at have ligget i det nuværende Kannikegade, der dengang hed Strandstræde og var Byens Forbindelsesgade med Havnen. Østergade eksisterede ikke paa den Tid. Denne Præstegaard er i saa Fald nedbrændt ved den store Brand, som paasattes af Svenskerne, som under en Del af 30 Aars Krigen holdt Grenaa besat. Branden, hvorved ogsaa Kirken gik op i Luer, var i Aaret 1627. For en Ordens Skyld bemærker jeg udtrykkeligt, at afgørende Beviser for at Præstegaarden da har ligget i Kannikegade og er afbrændt, ikke kan føres, i hvert Fald da ikke i Øjeblikket.

»Præste- Residentzen« paa Torvet er jo saa nok opført i Aarene efter 1627, og var saaledes omkring 1740, da vor Fortælling begynder, over Hundrede Aar gammel og noget forfalden. Den beboedes af den daværende Sognepræst Johan Lauritzen Risom. Denne var født i 1707 og var i Aaret 1743 bleven Sognepræst i Grenaa. Han var gift i. Gang med Anna Arensberg, hvis Fader, Mag. Peder Nielsen Arensberg, var Præst i Hveisel-Givskud, og han var derved kommen ind i en særlig udpræget Præstefamilie, saasom 5 af Pastor Arensbergs Døtre var gift med Præster og hans Søn ligeledes var Præst og Faderens Efterfølger i Embedet. Pastor Risom blev gift 2. Gang med Cecilie Giese, men det var først i 1770, adskillige Aar efter at han havde taget sin Afsked som Præst.

Pastor Risom spillede en ikke ganske ubetydelig Rolle i Byen baade paa kirkeligt og verdsligt Omraade. Det var f. Eks. ham, som i Forbindelse med Byfoged N. E. Behr omkring 1760 bekostede et nyt Orgel til Kirken, og han maa have siddet i ganske gode økonomiske Kaar, saasom han ejede flere Huse i Byen og havde Penge udestaaende i andre.

Præstegaarden, hvori han boede, tilhørte Kirken, men var meget forfalden. Derfor bestemte Stiftsøvrigheden, at Gaarden skulde sælges. Ved første Auction opnaaedes ikke tilfredsstillende Bud, ved næste Auction d. 23. Feb. 1745 blev den tilslaaet Pastor Risom for »252 Rdl. Courant, Klingende Mynt.« Det var dengang en overmaade stor Sum for en gammel forfalden Gaard, men der hørte foruden den allerede nævnte store Grund endnu en Del Jorder til den, som strakte sig Vesten om bag nuv. Hotel Dagmars og Konsul Sechers Grunde. Skødet er ganske morsomt, og som Prøve paa Datidens Stil hidsætter jeg en Del deraf i ordret Afskrift »— Auctionsskiøde paa Præste-Residentzen her i Greenaae til Velærværdige Herr Johan Risom, Sognepræst sammesteds .... hvori giøres vitterligt, at ieg Christian Bager, Kongl. Mayst Byefoged udj Greenaae i Underdanigst Følge Deres Exellence Høyvelbaarne Hr. Geheime Raad og Stiftsbefalingsmand over Aarhuus Stift, Hr. Jacob Benzon, saavel som Høyædle og Høyærværdige Hr. Peder Hygom, Biskop over dito Stift, Deres Høye-respective Ordre til Kirkeværgen her ibid. Sr. Rasmus Juul af Dato 12 Febr. sidstleden

(hvorefter) Præste Residentzen her anden Gang maatte stilles til Auction og uden videre Approbation til den Høystbydende absolute bortsælges..... Efter foregaaende proclamation opbødes nævnte Præste-Residentze ved offentlig Auction den 23. Febr. 1745 med tilliggende Haugesteed og Eiendom, saaledes som det nu forefindes og forige Præster forhen med Rette har nødt (d. v. s. nydt) og tilhørt, intet deraf at fragaae ....«. Gaarden blev altsaa tilslaaet Pastor Risom. Denne havde et Par Aar i Forvejen købt Naboejendommen mod Syd, som laa omtrent hvor nu Hotel »Dagmar« og delvis Mors's Ejendom. Denne var han nu i Færd med at opbygge sig til en ny Præstegaard.

Den indkøbte gamle »Præste Residentze« solgte Pastor Risom med det samme til Bager Niels Pedersen Lange. Denne frasolgte straks en Del Havejord, som laa bagved Købmandsgaarden paa Søndergade (nuv. Momme & Sechers), men indrettede iøvrigt Bageri i den gamle Præstebolig. Foruden sit Haandværk havde Lange for Resten lidt med Kirkens Tjeneste at gøre, idet han tillige var »Klocker, Graver og Bedemand i Greenaae«.

I 1760 stilledes Gaarden til offentlig Auction, og da Lange levede længe efter og senere købte sig et mindre Hus paa Storegade, og da hans Laan paa Gaarden endvidere var meget stort, lader det sig formode, at der har været gjort Udlæg i Gaarden, og at det har været Tvangsauction. Den blev tilslaaet en Peder Jensen Smit i Ebeltoft, som imidlertid straks solgte den videre til Byfoged N. E. Behr for en Købesum af 200 Rdl.

Niels Erich Behr var i 1757 som en 24-aarig ung Mand bleven By- og Herredsfoged i Grenaa. Uden nærmere heri at give en biografisk Skildring af Byfoged Behr, som uden mindste Tvivl har været en særdeles dygtig Mand, og som i næsten et halvt Aarhundrede havde en betydelig Indflydelse i Byen, skal blot nævnes, at Behr som ganske ung Mand var kommen som Fuldmægtig til Toldforpagteren ved Grenaa Toldsted, at han i 1756 blev Examinatus juris og kort efter konstitueredes i Byfoged-Embedet, hvortil han i 1757 blev udnævnt, efter at den gamle Christian Bager var entlediget. Behr var i 1758 bleven gift med Abigael Cathrine Giese, der formodentlig har været Søster til Pastor Risoms 2. Hustru.

Behr havde hidtil ikke selv ejet noget Hus. Han nedrev straks den købte gamle Præstegaard og opbyggede den i Løbet af 1761, men havde den Sorg, at hans Hustru døde allerede næste Aar, altsaa kort efter Indflytningen.

Til Gaardens Opførelse stiftede han et Laan paa 400 Rdl. hos en velhavende, meget fornem Dame i Grenaa, Fru Obristlieutnantinde von Weinigell, der for Resten senere skulde blive hans Svigermoder, eftersom han i 1766 ægtede hendes Datter Magdalene Christiane.

Denne Gaard ejede og beboede Behr, indtil han i 1811, kort før sin Død, forlod Byen og tog Bolig hos sin Svigersøn, Fr. Stabel, som var Herredsfoged i Randers.

I den nyopførte Gaard maa Behr imidlertid — mærkeligt nok — have fundet Pladsen for lille, thi i 1775 købte han af sin Nabo mod Nord, Købmand Jens Poulin Winther, som boede paa Hjørnet i den senere Edv. Hansen'ske Gaard, et Grundstykke paa 12 Al. i Længde

og af en tilsvarende Bredde (Prisen var ikke overvældende, den var 12 Rdl.), og paa dette Grundstykke lod han opføre yderligere 4 Fag Hus à 3 Al. Det er ganske nøjagtigt den Grund, hvorpaa Vilh. Hansens Boglade nu er beliggende.

Winther solgte dog med det Forbehold, at der nok i det kommende Hus maatte sættes Vinduer ud imod hans Have, men at de skulde forsynes med Skærme forneden, saaledes at man kunde færdes ugenert i denne.

Behr blev kort efter Kammerraad og senere Justitsraad. Han tog sin Afsked som Byfoged i 1802, men blev boende i Byen en lille halv Snes Aar og var bl. a. Forligsmægler. Da han i sin høje Alderdom forlod Byen og flyttede til Randers, solgte han i 1811 sin Gaard til en Enkefru Hingelberg for en Købesum af 3950 Rdl. Dansk Courant. Det maa erindres, at Seddelpengenes Værdi i de Aar var stærkt dalende, saa Købesummen vilde, omregnet i Sølv, næppe have været stort over Halvdelen af de 3950 Rdl. Fru Henriette Hingelberg født Rothe var Enke efter Sognepræst Hans Peter Hingelberg til Løsning—Hjørning Menigheder. Han var død i 1801, og med sine fire Børn, 2 Sønner og 2 Døtre flyttede Enken saa til Grenaa. Ikke længe efter, nemlig i 1813, giftede hun sig med Grenaakøbmanden Niels Kiersgaard. Hun har været ret velhavende, hvilket ses af, at hun ved Skiftet med Børnene i den Anledning maa tilskrive dem i Arv 2250 Rd. Sølvværdi, hvilket dengang var en meget stor Sum. Beløbet udbetaltes ikke straks, men blev staaende mod Prioritet i Gaarden.

Niels Kiersgaard (saavel som Broderen Jens Kiersgaard) stammede fra Aarhus og har kun en kortere Tid boet her i Grenaa.

Jeg har Indtrykket af, at N. Kiersgaard var en »Spekulant«, som begyndte paa adskillige Ting, men ikke ret fik noget ud af dem. Muligvis har de forvirrede og vanskelige Aar omkring 1813, som jo i mange Maader ligner den Efterkrigstid, som vi nu gennemlever, haft en Del af Skylden.

Kiersgaard havde i 1811 købt en Gaard paa Nørregade. Han købte senere »Aftenstjernen« paa Lillegade, men Handelen maatte gaa tilbage, fordi han manglede Penge. Det hedder meget oplysende i det derom oprettede »Forlig«, »at da det formedelst Pengenes Forbedring og Prisernes deraf fulgte betydelige Nedsættelse paa faste Eiendomme fra Niels Kiersgaards Side er umuligt at opfylde de i Købekontrakten indgaaede Forpligtelser, ... saa indvilger Sælgeren i at ophæve denne«.

Kiersgaard oprettede sammen med Fuldmægtig Jens Harboe og »Klædefabriqûeur« Søren Andersen en Klædefabrik uden for Grenaa »østre Port«. Desværre er det vist ikke muligt at afgøre nøjagtigt, hvor denne Byens første Fabrik har ligget.

Kiersgaard havde adskillige Retstrætter og Forlig, mest i Anledning af manglende Betalingsevne.

Hans Søn Peder Kiersgaard blev gift i 1817 (i Hjemmet, hvad der dengang var meget almindeligt) med hans Kones Datter af første Ægteskab, den 17-aarige Anne Margrethe Hingelberg.

Kiersgaard døde i 1822 og Familien rejste vistnok fra Grenaa.

Gaarden paa Torvet, hvorom her tales, og hvor K. selv boede og

drev Købmandshandel (»Krambod«) solgte han imidlertid allerede i 1814 til en Generalmajor Carl v. Telleqvist, der straks flyttede ind og tog Gaarden i Besiddelse.

Hvad Aarsagen har været til, at Generalen flyttede hertil, ved jeg ikke. Maaske har det staaet i Forbindelse med, at Grenaa i de foregaaende Aar under Napoleons-Krigene havde stor Indkvartering, og at hans Søn, Major Conrad Vilhelm Ahlefeldt Telleqvist-Butler maaske har været ansat ved denne.

Faderen døde i 1817 som en 80 Aar gammel Mand. Majoren blev boende her en Del Aar efter. Han døde i Aarhus. Pastor Richter, Vejen, der er barnefødt i Grenaa, har fortalt mig, at Majoren efter gamle Folks Beretning gerne gik barhovedet paa Gaden, noget, som jo dengang maa have været et Særsyn.

Han og de øvrige Arvinger solgte i 1825 Gaarden til I. L. Schack, som kun beholdt den i 4 Aar. Da S. derpaa i 1829 nævnes som Toldkasserer i Thisted, ligger det nær at antage, at han i det Par Aar har været ansat ved Toldvæsenet her, uagtet jeg ikke i mine Optegnelser om Toldinspektører og Toldkasserere i Grenaa kan finde nogen tom Plads til Schack.

Køberen var Hans Broch Kruse. Han var født omkr. 1797 i Grenaa og Søn af Købmand og Vicekonsul Amdi C. Kruse (Bedstefader til forhv. Kæmner Kruse her i Grenaa). Han indrettede paany Købmandshandel i Gaarden og giftede sig det følgende Aar med Karen Møller, Datter af Købmand og Agent Rasmus Møller. (Det er i Parentes bemærket denne R. Møller, hvis smukke Gravsten endnu staar ude paa Kirkegaarden, umiddelbart op til Affaldskassen ved Graverens Redskabsskur).

Nogle Aar efter, det var i 1832, købte han af Ejeren af Nabogaarden mod Syd et stort Stykke Hus. Det var paa 17 Fag, og jeg kan ikke se rettere, end at det maa have ligget paa den Grund, hvor nu Købmand Mors's Hus ligger.

Mere end en halv Snes Aar blev H. B. Kruse ikke ved Forretningen. En Tid sejlede han som Kaptajn med sin Svoger, Konsul Jahnsens Kufgalease, senere flyttede han til Aarhus og kom til at føre Smakken til Kalundborg.

Fra H. B. Kruses Opbudsbo solgtes Gaarden i 1838 til Skomager og Brændevinsbrænder Jens Severin Møller. Han boede i det Sted, som laa, hvor nu Smed Hougaards Hus ligger, og han var en af den Tids ivrigste Ejendomshandlere og har ejet mange af Byens Ejendomme.

Møller solgte i 1844 Gaarden til Kaptajn Knud Knudsen i Nimtofte Mølle. Denne Kaptajn Knudsen var senere en meget kendt, velstaaende og indflydelssesrig Mand i Grenaa. Han var født omkr. 1780 og havde i sin Ungdom og Manddom faret til Søs, efter Sigende som Kaperkaptajn under Napoleonskrigene. Han blev gift omkr. 1815 med Margrethe Cathrine Bang, Datter af Grenaakøbmanden Rasmus Bang. Og saasom de nygifte i de følgende Aar har flere Børn i Kirke i Grenaa, maa de altsaa have boet her nogle Aar.

I 1823 købte Knudsen Nimtofte Mølle, hvorhen de rejste. I en Snes Aar forblev de der og vendte altsaa nu i 1844 tilbage til Grenaa.

Knudsen blev senere Svigerfader til de kendte Købmænd J. N. Winding, som ejede Købmand Skovs

Gaard, og C. F. Lund, som ejede Købmandsgaarden paa Torvet, hvor nu Banken for Grenaa og Omegn ligger.

Knudsen har jo nok efter at have købt Gaarden boet her en Tid, men tilbragte iøvrigt sine sidste Aar, boende i en Lejlighed hos Svigersønnen paa Torvet (det var den Lejlighed, hvor Barber Eilertzen senere i lang Tid havde Barberstue). Knudsen var en meget velstaaende Mand, der handlede med adskillige Ejendomme paa Landet og i Byen og tjente derved. Han døde 4. Jan. 1860 omtrent 80 Aar gammel.

Den Ejendom, hvorom her tales, altsaa nuværende Jernstøberi, afhændede han i 1849 til Svigersønnen J. N. Winding. W. var i 50'erne Byens mest omtalte Mand. Han handlede med Ejendomme efter en større Maalestok og satte i det følgende Tiaar omtrent Grenaa paa den anden Ende, indtil det hele endte med et Knald. Om den Indflydelse, som Købmand Winding i en Aarække havde i Grenaa, vidner en lille Historie, som er fortalt mig af Pastor Richter, Vejen, og som skal være paalidelig: Ved en Visitats spurgte Præsten et af Børnene: »Kan du sige mig, min Dreng, hvem der er almægtig?« Den adspurgte var tilfældigvis Søn af en af Windings Daglejere og svarede i sit Hjertes Troskyldighed: »Almægtig, det er Nicolai Winding.«

Gaarden her udlejede J. N. Winding til sin Broder O. P. F. Winding, i Folkevittigheden omtydet til »Op Fatter Winding«. Denne drev Isenkramhandel i Butikken i nogle Aar, han var vistnok Ungkarl og en meget kendt Selskabsbroder, men maatte gaa fra Forretningen kort før den store Brors Fallit.

J. N. Winding mageskiftede i 1854 Gaarden med ex. jur. P. A. S. Laurberg.

Peter Adam Severin Laurberg var født i Randers 18/4 1819, hvor hans Fader var Amtsfuldmægtig. Faderen blev senere Godsforvalter paa Benzon med Bopæl paa Voldbygaard og døde i 1838.

P. A. S. Laurberg blev ex. jur. 1839 og Aaret efter — altsaa i en Alder af 21 Aar! — Godsforvalter paa Hessel. Senere tillige Godsforvalter paa Katholm og paa Skærvad. Fra 1842 til 1856 var L. Ejer af Enslevgaard og havde tillige Fiskeriet paa Kolindsund i Arvefæste paa 99 Aar (fra 1844), hvilket gav betydelige aarlige Indtægter, men faldt bort ved Udtørringen.

Laurberg ejede en stor Del af Byens Jorder, havde ogsaa en Del Jord i Forpagtning og drev i det hele et meget betydeligt Landbrug. Mange af Byens Beboere, der ikke selv havde Køer, købte Mælk hos Laurbergs.

Kendt i Byen var hans elegante Forspand af 2 snehvide Heste, der ofte saas i Gaderne. L. tog livligt Del i Tidens muntre og selskabelige Liv.

I Grenaa Avis 11/3 1858 lod han indrykke flg.:

„Opfordring.

Da det har været et længe følt Savn, at der ikke her i Byen findes en Gartner, der vil paatage sig Haugers Vedligeholdelse og Beboernes Forsyning med Grøntsager til enhver Tid, saa tillader jeg mig herved at opfordre en, med gode Vidnesbyrd forsynet, duelig Gartner til at nedsætte sig her i Grenaa, og tilbyder jeg derhos, naar han melder sig hos mig inden denne Maaneds Udgang, at ville overlade ham saavel Beboelseslejlighed som fornøden Havejord paa særdeles favorable Vilkaar.

Grenaa, den 11. Marts 1858.

P. Laurberg".

Tiden var jo dengang saaledes, at næsten alle Byens Beboere selv havde en lille Have ved deres Huse og derfra forsynede sig med de nødvendige Grøntsager. Enkelte — f. Eks. Retsvidne de Fönss — averterede Grøntsager til Salg, men nogen egentlig Gartner fandtes altsaa ikke dengang i Grenaa, hvad Avertissementet tydeligt nok viser. Det maa dog bemærkes, at Gartner Lyngby paa Hessel (en Broder til Skrædder A. I. Lyngby, Barber Chr. Lyngby og Købmand Conrad L.) i en Aarrække forsynede adskillige Familier i Grenaa med Havesager.

Om Laurbergs Opfordring bar Frugt, derom ved jeg intet.

Blandt andre Jorder ejede L. ogsaa den saakaldte »Gildhøj Vang« — eller Gylhøy, som den hedder i gamle Skøder. — Denne lod Godsforvalter Laurberg udstykke i Smaalodder med Henblik paa Salg til Bebyggelse og averterede i Grenaa Avis disse til Salg under Benyttelse af Navnet »Gyldenagrene«, et Navn, som jo aabenbart er en senere Forvanskning af det gamle Navn. Gyldenagrene omfattede alt det, som nu kaldes Grønland og adskilligt mere til.

Noget af det udparcellerede fik L. selv solgt, og Resten afhændede senere hans Enke. Et Par af de ældste Huse paa Grønland, f. Eks. det tidligere Amtssygehus, opførtes i de Aar. I 1859, kort før sin Død, fik L. Udnævnelse til Prøveprocurator i Nykøbing Sj., men han er næppe naaet at komme derover, idet han døde i Grenaa 27/9 1859 og ligger begravet paa Kirkegaarden her lige inden for Indgangslaagen.

Prokurator Laurberg blev gift i. 1843 med Johanne Georgine Schou paa Østergaard. Hun var bl. a. Søster til Fotograf A. Schou og til afd. Fru Söht. Hun overlevede sin Mand i næsten 48 Aar og døde i København.

En Datter er den nylig afd. Hoffotograf Frk. Julie Laurberg og en Søn er Provst N. S. Laurberg, tidligere i Stillinge, hvem jeg skylder Tak for nogle af de i Begyndelsen om Prokurator Laurberg meddelte Oplysninger.

Enkefru Laurberg havde efter sin Mands Død alvorlige Pengevanskeligheder, og Kreditforeningen overtog i 1865 Gaarden og solgte den samme Aar til Jernstøber Knud Knudsen, som indrettede det Jernstøberi, som endnu drives. Mange Aar før var der indrettet et Jernstøberi nede ved Vesterport, men det blev ikke af lang Varighed, og Ejeren maatte flytte fra Byen. Knudsen derimod fik Held til at oprette en Virksomhed, der blev af Betydning for Byen, og som fik en lang Levetid.

Knudsen frasolgte i 1874 den lille nordlige Parcel, hvor nu Bogladen er, til Købmand Asmussen, og i 1881 solgte han Gaarden og hele Virksomheden til Jernstøber Eli Herman Jørgensen.

Efter en lille halv Snes Aars Forløb solgte Jørgensen i 1890 til Anders Nielsen og J. Brinch Sørensen (den senere Bygningsinspektør), og disse to afhændede det saa igen efter kun 1

Aars Forløb til den nuværende Ejer, Fabrikant Otto Hasselbalch.

Bygningens Udseende er endnu som den var i 50—60'erne, naar undtages, at Butikken tidligere havde Indgang fra Porten og selvfølgelig havde mindre Vinduer end nu.

Torvet Nr. 8.

(Købmand Mors). Matr. Nr. 126.

Som nævnt i det foregaaende købte Købmand H. B. Kruse i 1832 »de 17 nordlige Fag« af den mod Syd liggende Nabogaard, der ejedes af Handelshuset Ree & Co. i Aarhus, som i Aarene omkring 1830 havde overtaget flere af Byens større Købmandsgaarde.

De solgtes sammen med Kruses øvrige Ejendomme til Jens Møller og af ham til Kaptajn Knudsen, derpaa videre til J. N. Winding, og denne solgte saa i 1859 disse 17 Fag Hus til Manufakturhandler Anton Schou. Han var Søn af Cato Schou paa Østergaard, og jeg formoder, at det er ham, som har nedrevet de gamle Bygninger og opført den 2 Etages Ejendom, som ligger der endnu, og hvori han altsaa indrettede Manufakturhandel. Imidlertid var der allerede et Par ældre, grundmurede Forretninger af den Art i Byen, Brokmanns, G. M. Jensens og Starcks, og Folks Forbrug af Manufakturvarer var dengang ikke saa stort som nu

Følgen var, at Schou gik Fallit, og Kreditforeningen overtog Ejendommen i 1865.

Schou gav sig saa til at være Fotograf. Det var jo dengang en ganske ny Kunst, og flere Forretningsfolk, hvis Handel ikke ret vilde gaa, indrettede sig saa et fotogratisk Atelier og slog sig igennem paa den Maade

Schou begyndte som Fotograf i Mogensgade (hvor senere Jørgensen) og flyttede derpaa til Kannikegade.

Kreditforeningen solgte straks Ejendommen til Manufakturhandler P. Forum. Som Lejer boede i en Aarrække fra 1866 i en Del af Ejendommen Toldforvalter, Justitsraad L. Strandgaard. Toldkontoret var paa 1. Sal og Toldvarehuset var (vistnok) i Gaarden

Manufakturhandler Forum blev boende her i en Del Aar, flyttede derpaa fra Byen og udiejede Forretningen først til Lunning (senere »Walhalla«) og derpaa til Lindberg.

Under ham blomstrede Forretningen op, og da han i en lang Række Aar var en af Byens kendte Skikkelser, skal her anføres nogle Træk af hans Liv.

Jens Marius Lindberg var født i Skanderborg d. 4. Juli 1848, Søn af Snedker Lindberg. Efter sin Konfirmation kom han i Lære hos sin Onkel, Købmand P. Jensen, paa Storegade i Grenaa.

I 1876, da Jernbanen aabnedes, og da Posthuset flyttede til den nye Banegaardsbygning, lejede Lindberg hos Postmester Skjerbek det gamle Postlokale ude paa Østergade, det vil sige de vestligste Fag af nuværende Læge Ilsøes Ejendom. Inventaret var yderst beskedent. Det bestod ganske bogstaveligt kun af en Disk og nogle Stole, hvorpaa Varerne laa opstablet.

Nogle Aar senere flyttede L. op paa Torvet, hvor han paa Hjørnet af Nørregade indrettede en Butik, og derpaa herned paa Søndergade, hvor han forblev til sin Død, og hvor han drev en betydelig Handel, især med Landboere.

Lindberg var ugift, var noget af en Særling, men en meget begavet og belæst Mand. Som ung havde han som Marinesoldat ved Intendanturen foretaget lange Sørejser til fjerne Lande, og Kærligheden til Rejser beholdt han op i Aarene, saaledes at han, da han kom til Midler, foretog adskillige Rejser rundt i Europa.

Lindberg var tillige en stor Elsker af Naturen og yndede med sin Fiskestang at foretage Ture langs Aaen.

Han døde pludselig (Apopleksi) den 2. Okt. 1899 og efterlod sig en meget stor Formue. 26,000 Kr. deraf testamenterede han til Børneasylet i Fødebyen Skanderborg, og et lignende Beløb til Grenaa Børneasyl. Nævnes kan det ogsaa, at han ved at bestemme et Beløb til Hjælp til Opførelse af en Pavillon i Anlægget, saafremt Gr. Haandværkerforening inden en vis nærmere bestemt Tid tog fat derpaa, blev Aarsag til, at Pavillonen rejstes.

I det offentlige Liv deltog Købmand Lindberg aldeles ikke. Hans mangeaarige Kompagnon, Frk. Bruun, som har meddelt mig en Del Træk, lever endnu her i Byen.

Ejendommen havde 2 Butikker. I den nordlige blev drevet Isenkram- og Galanterihandel, men uden Held. Dens Indehaver var omkring 1880 en Købmand P. Topp, som var gift med Pouline Jensen, Datter af Manufakturhandler G. M. Jensen (og altsaa Søster til den kendte Lieutnant J. Jensen).

Topp gik Fallit og rejste til Sydamerika, hvor han døde efter faa Aars Forløb.

Saa fik N. C. Fordsmand Guldsmedforretning. Den gik godt og Fordsmand købte senere Ejendommen af Forums Arvinger.

Siden Lindbergs Død har Forretningen været ført af Købmand E. Holch, derpaa af P. Thorup, der tillige købte Ejendommen, men døde kort efter, og nu tilsidst af Købmand Johs. Mors.

Torvet Nr. 4

(Vilh. Hansens Boglade)
Matr. Nr. 125 b og 124 b

Som omtalt ved Jernstøberiet købte Byfoged N. E. Behr i 1775 af Naboen, Købmand Poulin Winther, et lille Stykke Jord ud imod Gaden, omtrent 12×12 Alen i Areal. Herpaa opførte han 4 Fag Hus i Forlængelse at det øvrige, og disse Fag fulgte i et Aarhundrede med Hovedejendommen gennem den skiftende Række af Ejere. I 70erne var dette Stykke udlejet til Prokurator G. Neess.

For at skaffe en Gaardsplads hertil mageskiftede Jernstøber Knudsen i 1873 med Købmand J. A. Møller et Stykke af sin Grund. Han lod sætte en Etage paa Huset og solgte det saa i 1874 til Rudolf Asmussen, der her begyndte en Manufakturforretning, som imidlertid ikke gik særlig godt, hvorfor han faa Aar efter udlejede — og senere solgte — Ejendommen til Boghandler Vilhelm Hansen og flyttede fra Byen.

Vilh. Hansen er født i Stege 20. Febr. 1843, Søn af Urmager P. Hansen. Efter endt Uddannelse i sin Fødeby blev han i 1860 Bestyrer af C. F. Lunds Enkes Boghandel i Grenaa. Her forblev Vilh. Hansen, indtil han 1. Novbr. 1879 selv etablerede sig paa Torvet i den Ejedom, som han 2 Aar senere købte af Asmussen, og hvor han blev boende til sin Død.

Efter et langt og smertefuldt Sygeleje døde Vilh. Hansen, der var en meget kunstelskende og kunstforstandig Mand, i 1904. Fru Hansen har siden fortsat Forretningen med Sønnen Knud Hansen som Leder.

* * *

Bogladen og Købmand Mors's Ejendomme er jo nærmest Sidespring fra selve Hovedejendommens Historie. Men denne, altsaa Jernstøberigaarden, er i sin 150-aarige Tilværelse, som det ses, begyndt som Embedsmandsbolig, har derpaa en Tid været Købmandgaard — uden særligt Held, for saa endelig i de sidste halvhundrede Aar at være Hjemsted for en større industriel Virksomhed.

Den gamle Bagerbutik

paa Lillegade i Grenaa

Af

Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1932

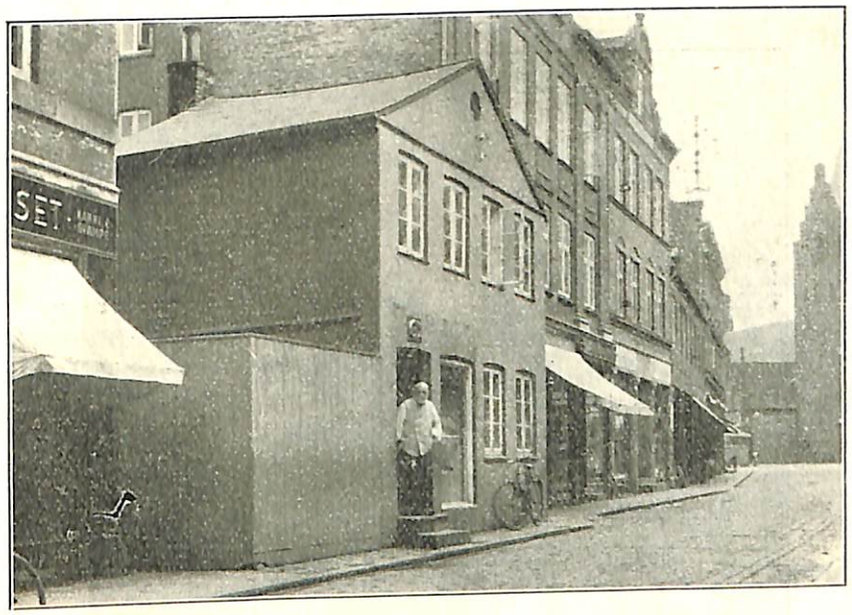

Lillegade med Hartmanns Butik, kort før Nedrivningen Sommer 1931.

Atter er et af vore gamle Grenaahuse faldet, og et nyt har rejst sig paa Grunden. Bager Hartmanns morsomme lille Gavlhus, som ragede saa langt ud paa Fortovet, at det næsten naaede Rendestenen, og som var kendt af alle i Byen og Omegnen, er ikke mere.

Den Plet, hvor Huset laa, er et af de Steder, der allertidligst er nævnt i Byens Aktstykker. Den omtales i et Haandskrift om Grenaa, som findes i det kgl. Bibliotek. Det er forfattet i Aarene omkring 1738 af I. V. Daaw, der var Præst paa Anholt, og indeholder Afskrift af en Del Dokumenter, som angaar Grenaa Kirke og Skole.

Deri omtales et Mageskifte, som fandt Sted i 1664, og hvorved Byens daværende Rector, Rasmus Raaballe, overdrager sit Sted paa „den Liden Gade" til den latinske Skole. Og det anføres, at nævnte Sted var beliggende Vest for Rector Raaballes egen Have.

Gennem en Række Undersøgelser, som det vilde føre for vidt her at komme ind paa, mener jeg

at have afgørende Beviser for, at den Bygning, som Latinskolen modtog, har ligget, hvor nu Lillegade Nr. 12 (altsaa Farvehandler E. Møllers), og at følgelig Rector Raaballes Have har været den Plet, hvorpaa nu Bager Hartmanns Hus er bygget.

ham i 1770 nævnes hverken Hustru eller Børn. Men Huset er pantsat for 30 Rdl. til en Christian Broch, og han bliver derpaa dets Ejer.

I en Købmandsgaard paa Torvet, som laa, hvor nu Raadhuset er bygget, boede paa den

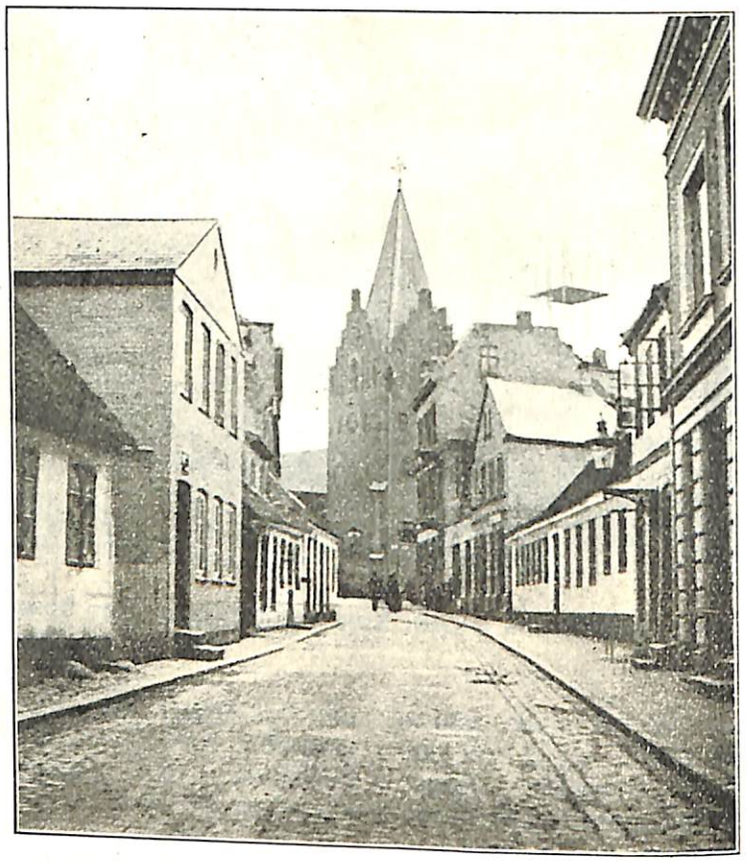

Lillegade ca. 1900.

Saa er der et Spring fremad i Tiden paa smaa hundrede Aar. Da ligger her et Hus, som tilhører Kobbersmed Mads Pedersen. Huset er ganske lille og allerede gammelt, eftersom det i Brandtaksationen for 1771 kun er assureret for 30 Rdl. Kobbersmeden var vist ugift. I Skiftet efter

Tid en af Byens ansete Købmænd, Rasmus Schifter. Han købte omkring 1775 dette Hus (og for Resten ogsaa Nabohuset mod Vest, hvor den nedlagte Latinskole havde været). Nabohuset ombyggede han fra Grunden, medens dette fik Lov at ligge hen.

I 1787 ægtede Schifters Datter, Else, Byens daværende Organist og Bedemand Georg Friderich Remte, og Schifter overlod de nygifte de to Huse som delvis Betaling af Datterens Mødrenearv.

Ægteskabet varede kun kort. Remte forlod Hustru og Embede ganske brat, uden at nogen vidste, hvor han drog hen. Nogle Aar efter blev Ægteskabet ophævet ved Dom, saa Else kunde gifte sig igen. Huset her var da allerede solgt.

Af den Række skiftende Ejere, som det har haft siden, skal jeg kun nævne „Hesteskierer" Søren Mauritzen, der købte det i 1802.

Hesteskæreren var i tidligere Tid en af Amtet beskikket Person, der kastrerede Hingste og andre Dyr (D. Ordb. Bd. 8 Sp. 66), altsaa en Slags Forløber for Nutidens Dyrlæger, ligesom Badskjærer og Broksnidere var Forløber for Kirurger og Læger. I en af Schandorphs Romaner taler en af Personerne om „den Manér, at de nu kalder en Hesteskærer eller Grisegilder for „Dyrlæger" eller „Vet'renærer"."

Morsomt nok fandtes ved Udgravning af Kælderen nu i Sommer en hel Del Dyreknogler, som formodentlig maa stamme fra Hesteskærerens Virksomhed.

I en Brandtaksation fra den Tid nævnes, at Huset er paa 5 Fag og vender Gavlen mod Gaden, samt at Ejendommen strækker sig helt ud til „Monse Gyde", hvor Grunden dog kun er 9 Al. bred.

En senere Ejer er Skomager Søren Korup, der i 1840 solgte Huset til Guldsmed Bræmer, der straks efter, i samme Aar, afhændede det til Bager Hans Henrik Hartmann.

Dermed kom det endelig paa faste Hænder, idet det altsaa har været i denne Slægts Eje i godt 90 Aar.

Hvem der oprindelig har opført Bygningen, lader sig ikke afgøre. Der er lavet om, bygget til

Bager H. H. Hartmann,
f. 1813, d. 1892.

og repareret paa den i det uendelige, saa der kun var et Par Fag af det oprindelige Bindingsværk fra 17-Hundrederne tilbage, men disse Rester har antagelig været henved 200 Aar gamle og noget af det ældste i Byen.

Gamle Maler E. Hartmann har i sin Tid fortalt mig en Del om Huset og Beboerne fra 1840 og fremefter.

Huset var selvfølgelig dengang Bindingsværk og havde Straatag. Købesummen skulde være 90 Rdl., men fandtes lovlig høj. Sælgeren gik da ind paa at sætte en ny Overdel paa Huset, hvilket formodentlig vil sige nye Bjæl-

ker og Tegltag, og saa skulde Prisen være 120 Rdl.

Der var dengang 1 Dør og 3 almindelige Fag Vinduer til Gaden. Oppe i Gavlen sad en Lem. Derigennem kunde Melsækkene

De tre Brødre Rudolph, Emil og Peter Hartmann.

hejses op paa Loftet. Den øverste Etage blev først sat paa meget senere.

Gamle H. H. Hartmann stammer fra København, hvor han var født 1813. Han havde arbejdet forskellige Steder her og i Udlandet og kom til Grenaa efter et treaarigt Ophold i Hamborg og blev Svend hos en Bagerenke, der hed Madam Bagesen. Det var oprindelig ikke hans Mening at slaa sig ned for bestandig i denne lille, afsides By, men efter at han havde ægtet Christine Christiansdatter Løber, Datter af en Skovløber i Drammelstrup, tog han i 1840 Borgerskab her i Grenaa, købte Ejendom og voksede fast her.

Kringelen over Butiksdøren stammer fra Aalborg. Mdm. Bagesen havde haft den med hertil, og af hende fik Hartmann den. Følgelig maa den være mindst 100 Aar gammel.

Den Tids Arbejdsforhold for Bagere var meget forskellige fra Nutidens.

De fleste Folk lagde dengang selv deres Rugbrød. De købte Mel paa Møllen, lagde selv Dejgen og kom saa til Bageren og fik den bagt. Brødene bragtes til Bageriet paa en Fjæl. Den var til at sætte paa Skulderen og havde en Indskæring paa Midten, saaledes at den ragede frem baade fortil og bagtil paa hver Side af Halsen, naar man bar den. I Almindelighed stod der saa 2 Brød foran og 2 bag.

Hvert Brød var forsynet med et Mærke, der var presset ind i Dejgen, f. Eks. ved Hjælp af en Nøgle.

Denne Form for Rugbrødsbagning var saa almindelig, at den langt overvejende Del af Kunderne lod bage saaledes. Af sit eget Rugbrød solgte Bageren næppe een Ovnfuld om Ugen.

Derimod lavedes Surbrød, bagt af Rugsigtemel, som solgtes til en Pris af 2 og 4 Sk. pr. Stk.

Eller der bagtes Beskøjter, som solgtes til Nordmændene.

Naar de norske Skippere kom hertil med en Ladning Træ, fik de Lasten fuld af Beskøjter hjem.

Dejgen til disse var almindelig Rugbrødsdejg. Den formedes som til et 10 Punds Rugbrød og

blev saa skaaret i Skiver paa 2 à 3 Tommers Tykkelse. De bagtes i Ovnen og blev derpaa flækket, omtrent som nu Tvebakker, og tørredes saa om Natten i et lukket Rum over Ovnen.

Gamle Maler Hartmann, der var Bagerens ældste Søn, har

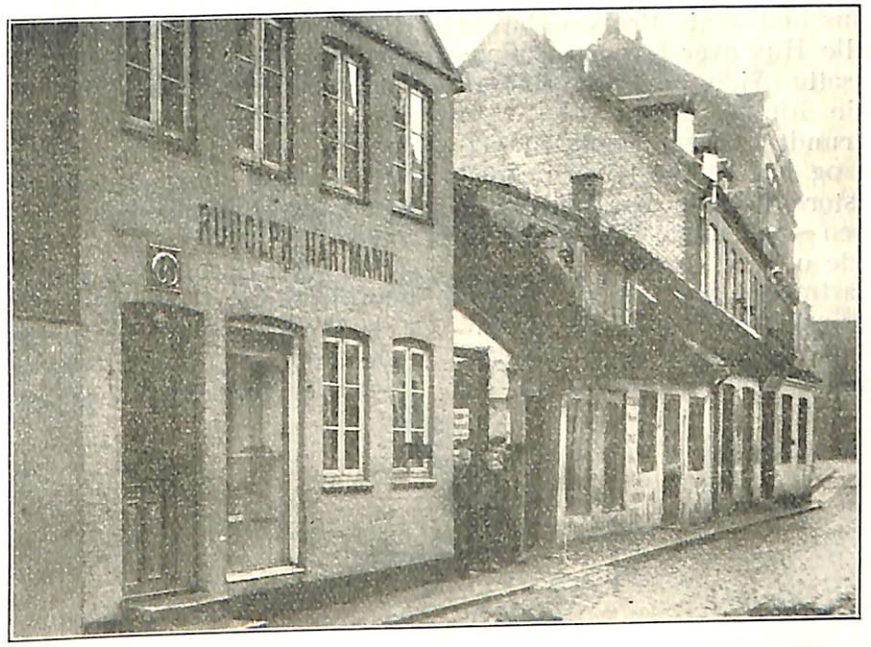

Lillegade ca. 1905.

fortalt mig, at han i sine Drengeaar ofte maatte ligge nede i Bageriet mange Timer om Natten og vende Beskøjterne, naar de var tilstrækkelig tørre. Saa han længtes ikke efter at se Skipper Tønnesen fra Arendal i Norge, der var deres Hovedaftager.

Efter Tørringen var Beskøjterne ca. 1 Tomme tykke og stenhaarde. De kunde holde sig i aarevis og maatte blødes op i Vand, før de skulde spises.

Af Sigtemel bagtes „Skaanrogger" til Skibsbrug; de var noget mindre end Beskøjterne.

Alt solgtes naturligvis ud af Huset. Undtagelsesvis kunde det ske, at en særlig vel anskreven Person kunde faa Lov at fortære sit Surbrød paa Stedet.

Som f. Eks. Byfoged Aagaard, der boede længst nede paa Lillegade, hvor nu „Grenaa Folketidende", og som var Ungkarl. Naar han kom fra Retten og gik hjem, lagde han ofte Vejen ind i Hartmanns Butik. Der fik han et flækket Surbrød med Smør og Ost paa, et Glas Rødvin til og en Snak med Bagerens Kone, der passede Butikken. Hartmann selv havde som Regel travlt i Bageriet.

Naar saa Byfogden spurgte om Prisen, var Svaret 4 Sk. Det var Surbrødets Pris. Resten af Fortæringen var betalt med Æren af Byfogdens Besøg.

Det blev saa en staaende Re-

gel, at Aagaard, naar han gik, lagde sin 4 Sk. paa Disken med de Ord: „Værs'god, Mdm. Hartmann, og Tak skal De ha'".

Efterhaanden blev det naturligvis Skik, at Bagerne ogsaa begyndte at bage Hvedebrød. Foruden at sælge fra Butikken havde de saa en „Karvekone". Hartmanns hed Mette Prøjs og havde et lille Hus over for paa Gadens modsatte Side, som Hartmann havde hjulpet hende til. Hun gik rundt i Byen, baade til private og ind til Gæstgiverne med sin store flettede Spaankurv paa Armen og solgte Wienerbrød, Snegle o. s. v.

Hartmann var en af Byens mere ansete Borgere, var en Tid i Byraadet og i en Aarrække Fattigforstander; for Resten tog han ikke Del i det offentlige Liv, men passede sin Næring.

I smaa halvhundrede Aar drev den gamle Bager sin Forretning. 1. Maj 1883 overtog Sønnen Radolph Hartmann denne og senere Ejendommen.

Den gamle Bager døde i Januar 1892, 79 Aar gammel; hans Hustru var død en Snes Aar i Forvejen. Mest kendt af Børnene var den ældste Søn, Emil Hartmann, „Maleren", der døde for en halv Snes Aar siden. En Datter var gift med afdøde Købmand og Bankdirektør A. Sørensen.

Nu ejes Bageriet af en Hartmann i 3die Generation, Henrik Hartmann, der har genopbygget det gamle historiske Bageri og fortsætter Traditionen.

To gamle Dokumenter

fra

„Dauws Annotationer om Grenaa"

Af

Carl Svenstrup

I Dauws tidligere omtalte Optegnelser findes bl. a. to gamle Dokumenter, som har en svag Forbindelse med foranstaaende Artikels Indledning.

Det ene er en Afskrift af Gavebrevet — eller snarere Mageskiftebrevet —, hvorved Rektor Raaballe skænkede Latinskolen et Skolehus paa Lillegade.

Det andet er et Gavebrev fra Christen Scheel paa Sostrup (det nuværende Benzon), som tillige var Ejer af Gl. Estrup m. m., paa 200 Rdl. til Hjælp til fattige Latinskoledrenges Ophold og Klæder.

De afskrives her med Nutids Bogstavering, men iøvrigt med Bibeholdelse af Datidens Sprog og Vendinger. C. S.

Gavebrev paa et Skolehus til Grenaa latinske Skole.

Vi efterskrevne Hr. Jørgen Sørensen Bagge, Sognepræst i Grenaa, Peder Pedersen, Borgmester i Grenaa, Jens Christensen, Povel Simonsen og Stephen Ollesen, Raadmænd, og Christen Michelsen, Byfoged, kendes og for alle vitterliggør, at vi i Dag haver været over et venlig Mage-Skifte og Forligelse-Maal med hæderlig og vellærde Mand, Rasmus Michelsøn, Latinske Skolemester her i Grenaa, anlangende den Jord og Ejendom, som Hannem tilhører, liggendes næst østen op til Salig Niels Christensen Brøgis Gaard-Sted og Ejendom og næst vesten op til hans egen Have paa den liden Gade, og skal forblive til Latinske Skole evindelig. Samme Ejendom er langs Gaden i Øst—Vest 23¼ Al. lang, i vestre Side i Syd—Nord 29 Al., i nordre Ende 22½ Al. og i østre Side 29 Al.

Derimod skal Rasmus Michelsøn have, nyde og beholde til evindelig Ejendom, for et fuldkommen købt Køb, en Ejendom, liggendes Øster i Byen paa den østre Gade, som i forrige Tider haver været forbygt og holdt Latinske Skole, saadan som nu forefunden er, liggendes næst Øster op til det Gaard-Sted og Ejendom, som Præstegaarden i forrige Tider var bygget paa og siden blev afbrændt, og næst Vesten op til Michel Andersøn Malmøes Ejendom, saadan som den nu forefunder er. Bredden ved Gaden i Øst—Vest er 22 Al., i Længden i Syd—Nord 64 Al., i nordre Ende 13¾ Al. og i østre Side 67 Al., alt sammen maalt med jydske

Alen. Og lover vi foreskrevne Mænd paa Kirkens og Skolens Vegne at hiemle og fuldkommelig tilstaa fornævnte Rasmus Michelsøn, Latinske Skolemester, og hans Arvinger samme Ejendom for alle og enhver Mands Tiltale i alle Maader. Derimod lover jeg, Rasmus Michelsøn, for mig og mine Arvinger fuldkommelig at hiemle samme min Ejendom at forblive under Kirken til en Latinsk Skole evindelig.

Og lover vi paa begge Sider for samme Mage-Skifte at holde hver andre i alle Maader skadesløs. Til Vitterlighed, at saa i Sandhed er, som foreskrevet staar, og i alle Maader ubrødelig holdes skal, da har vi foreskrevne Mænd hos Rasmus Michelsøn vores Hænder undertegnet.

Datum Greenaae d. 14. May Ao 1664.

Rasmus Michelsøn Raaballe,
m. m. p. p.
Jørgen Sørensen Bagge.
Peder Pedersen. Steffen Olleszen.
eg. hand. **eg hand.**
Jens Christensen.
eg. hand.
Povel Simonsen.
eg.
Christen Michelsøn.
Eghand.

Gavebrev fra Christen Scheel Jørgensen til Sostrup til Grenaa Latinske Skoles Disciples Underhold paa 200 enkende Rixdaler in Specie.

Jeg, Christen Schiell Jürgensen til Suostrup kiendes og gør hermed for alle vitterligt, for mig og mine Arvinger, eftersom min hierte kære og nu salige Moder, „Erlig og Velbyrdig Fru Jytte Broch, Salig Hr. Jürgen Schiells til Suostrup", haver af et gudeligt og kristeligt Forsæt til Guds Navns Æres Forfremmelse givet og funderet evindeligen til fattige Skole-børns Hjælp og Undervisning, til deres Skolegang udi den Latinske Skole udi Grenaa „Thou Hundrede enchende Rixdaler in specie".

Saa haver jeg samme min kære og nu salige Moders Løfte efterkommet, og bemelte Penge til hæderlig og vellærde Mand, Hr. Sejer Rasmussen, Sognepræst i Grenaa, samt Borgmester og Raad sammesteds overleveret, efter deres derpaa udgivne Bevis's Indhold. Hvilke bemeldte 200 enkende Rdl. skal sættes her udi Jylland hos godt og visse Folk og lade dem til evig Tid paa Rente blive bestaaende, og skal deraf aarlig gives til Rente af hver Hundrede 6 Rdl. in specie, som gør tilhobe af fornævnte 200 Rdl. om Aaret 12 Rdl. in specie. Og skal der af samme Folk, som fornævnte 200 Rdl. bliver udsat til, tages nøjagtig Pant eller visse og vederhæftige Folk til Forlovere, og for Renten deraf skal aarlig indkøbes Vadmel eller groft Klæde, hvilket skal udbyttes til nogen af de ældste i Skolen. [Endvidere] Lærred til Skjorter, Sko og Strømper, som Sognepræsten med Borgmester og Raad, som nu er, eller som herefter kommendes vorder, skal udbytte til forberørte Personer inden Alle Helgens Aften — eller Juleaften dernæst efter i det seneste, og til ingen anden det uddele, end dem,

som er ret fattig og ingen Hjælp kan have hos sine Forældre og Venner, tilmed ogsaa som nogen Tid lang, være sig to eller tre Aar, haver frekventeret samme Grenaa Skole, og god Forhaabning er om, at i Fremtiden kan betjene Guds Kirke og Skoler. Og skal Sognepræsten med Borgmester og Raad være forpligtet hvert Aar at forskaffe mig eller mine Arvinger en rigtig Fortegnelse, hvorledes og til hvad Personer samme Penge er udbyt. Og dersom saa skulde ske (det Gud naadig forbyde), at bemeldte Sognepræst, Borgmester og Raad, som nu er eller efterkommendes vorder, herudi nogen Forsømmelse lægger, at samme Penge ikke bliver aarligen til bestemte Tid anvendt til foreskrevne Brug, da skal jeg og mine Arvinger Fuldmagt have, samme forbemeldte Kapital 200 Rdl. in specie med den forsømte Rente deraf til os igen at annamme, og dem igen give til hvilken Skole her udi Jylland, os selv lyster, og fornævnte Sognepræst og Borgmester og Raad, som nu er eller efterkommendes vorder, at erstatte fornævnte fattige Skolebørn udi Grenaa Skole, hvad Skade de derover kan lide. Og findes af denne Fundats tvende Kopier, den ene udi Suostrup Brev-Kisten, og den anden udi Sognepræstens saavelsom Borgmester og Raads eget Gemme.

At saa ubrødelig holdes og efterkommes skal, haver jeg hængt mit Zignet her neden for og med egen Haand underskrevet og venlig ombedet min kære Faders Brodersøn, „Erlig og Velbyrdige Mand, Christen Schiell Albretsøn til Holbechgaard", med mig til Vitterlighed at forsegle og underskrive.

Datum [Gl.] Estrup, d. 20. Januarii, Ao 1641.

Christen Schiell Jørgensøn.
Christen Schiell Albretsøn.

Den gamle Borgmestergaard i Grenaa og dens Beboere.

Af CARL SVENSTRUP, Grenaa.

„Grenaa Folketidende"s Bogtrykkeri.
1927.

Den, der en Solskinseftermiddag om Sommeren kommer ind i Grenaa fra Vestsiden og drejer op ad Lillegade, kan ikke undgaa, hvis han ellers har Edt Sans for sligt, at føle sig stærkt tiltalt af det Købstadinteriør, som der møder hans Øje.

Fiskehandler Henriksens morsomme, lille Hus paa Trekanten, hvor Vejen drejer af, Direktør Kroghs lille Havestump, Bryggeriets Facade mod Lillegade, Nederstrædes Bindingsværkshuse, og sidst, men ikke mindst, den Ejendom, hvorom her skal fortælles, den dejlige, gamle Bindingsværksbygning paa Hjørnet om til Vestbanen, som nu ejes af Grenaa Folketidende.

Det er en af Byens ældste Gaarde, idet den er opført omkring 1768 af daværende Birkedommer og Byskriver Peder Bay. Det er tillige en af de Bygninger, hvis Beboere gennem Tiderne i ikke ringe Grad har været med til at præge Byens Liv og hørt til dens kendte Ansigter. Det er denne Gaard, hvis Historie her i Korthed skal fortælles.

Omkring 1768, da den byggedes, fandtes i Grenaa ialt kun 157 Bygninger, hvoraf de 87 var Gaarde og Resten Huse. Ejendommene har alt saa gennemgaaende haft udstrakte Grunde, der i Hovedsagen laa hen som Haver, tildels ogsaa som Gaardspladser.

Saaledes har det imidlertid ikke været Tilfældet her, idet denne Gaard med dens Have ligger paa ikke mindre end 4 sammenkøbte Grunde. Dises Ejerforhold kan føres tilbage til Tiden omkring 1750.

Ved den Tid laa

1) vestligst et Lille Hus. Hele Facaden (til Gaden) var $9^1/_4$ Al., deri indbefattet Indkørsel. Dybden ud til Vejen mod Nord var 41 Al.

Det ejedes fra 1707 af en Væver Søren Rasmussen Qvist, hvis Enke, Karen Danielsdatter, i 1742 solgte det til Sønnen Rasmus Sørensen Qvist, der var Skomager, men alligevel benævntes „Rasmus Væver", dog at Sælgerinden beholdt Bolig deri for Livstid. Rasmus Væver har sikke t beholdt Huset, indtil det solgtes til Birkedommer Bay, men he paa findes ingen tinglæste Papirer, saa Aarstallet kan ikke angives bestemt. Det har været efter 1761 og før 1768.

2) Dernæst laa en Gaard, som tilhørte en Rasmus Nielsen Møller. Gaarden havde Bygning baade til Lillegade og „Norden til den gamle Grøft". Ras. Møller solgte den i 1761 til Birkedommeren for 200 Rdl. For denne Sum kunde man i de Tider købe en ganske betydelig Ejendom.

3) Ost for Gaarden og sammenbygget med denne laa et 6 Fags Hus. Det har rimeligvis været Resten af en i Skattelisten for 1757 nævnt „Søren Ginderups Gaard", som et Par Aar senere var bleven solgt til Jens Pedersen Høy, der var Købmand her i Byen og ejede en større Gaard paa Storegade (nuv. Nr. 36), som senere købte og opbyggede „Bine Lunds Gaard" paa Lillegade, og som udlejede det lille Stykke Hus

Den gamle Borgmestergaard omkr. 1910 i Vinterdragt.

her. Fra hans Dødsbo („Stervboe") er Ejendommen solgt til Bay efter 1764, men tinglæst Skøde findes ikke.

4) Ostligst (tildels hvor nu Haven til „De gamles Hjem") laa endnu et lille Hus. Det nævnes udtrykkelig, at det er „straatækt og af Bindingsværk". Det staar der intet om ved de 3 andre, men det er uden nogen Tvivl, at de alle har været straatækte Bindingsværkshuse. Sidstnævnte var paa 8 Fag og havde 16 Al. Facade til Gaden, og Grunden havde en Dybde ud til Vejen (altsaa nu Markedsgade) paa 70 Al. Det havde tilhørt den førnævnte Rasmus Sørensen Qvist, var af denne solgt til Michel Pedersen Toft og af hans Enke, Maren Jensdatter Fugl, i 1759 til Jørgen Laursen Balscho for en Købesum af 46 Rdl. 2 Mk. Ogsaa dette købte Bay, men Aarstallet kan ikke bestemt opgives.

Efter dette orienterende Overblik over, hvorledes det Stykke af Lillegade, hvorpaa nu „Gr. Folketidende" ligger, saa ud for et Par Aarhundreder tilbage, og hvem der ejede det, før det blev samlet og ombygget, vil vi tænke os hensat til

Aaret 1764.

Nævnte Aar d. 9. Januar fik Birkedommer og Byskriver Peder Bay som nævnt Skøde af Rasmus Molter paa „min tilhørende og iboende Gaard (altsaa den største og midterste af Ejendommene), Grund, Haugested og tilliggende liden Eiendom, norden Laden til den gamle Grøft, alt beliggende i nordre Side af den saakaldede liden Gade, næst vesten og ibygget 6 Fag Huus, Sal, Jens Høys Stervboe tilhørende, og næsten Jørgen Larsens Huus og Haugested, samt tætt østen for Skoemager Rasmus Sørensen Qvistes Huus og eyendom, alt efter de gamle Skjøders Formeldelse, som hermed følger..." Man maa erindre, at det var i Brandassurancens allerførste Dage, og de fleste Folk vedblev længe endnu at

angive deres Gaarde ved at nævne, hvem de var Naboer til, saaledes som det var Sed og Skik og nødvendigt fra de ældste Tider.

Købesummen var 200 Rdl.

Kort efter maa sna Birkedommeren have købt de øvrige smaa Huse, nedbrudt det hele og ladet opføre den smukke Bindingsværksgaard, hvis Forhus og Sidebygninger endnu staar.

Den har staaet ferdig sene t 1769. Nævnte Aar udsteder nemlig Bay en Pantcobligat on til Forpagteren paa Hessel, Sr. Jens Ol en, paa 600 Rdl. mod Pant „... i min iboende og af nye opbygde Gaard med derti hørende Ladegaard, beliggende paa den Liden Gades nordre Side og under Prand Fors. No. 87, 88 og 89 taxeret og assurerit for 1500 Rdl., samt tvende samihørende Hauger, den ene vesten Gaarden, imellem Hans Bødkers og Gaarden, og den anden øster, imellem Gaarden og Jens Fæveyles ..." Gaarden var paa 57 Fag.

Den Mand, som altsaa nu flyttede ind i den nyopførte, smukke Gaard, var

Peder Bay.

Han var født i Orum Præstegaard (Bjerre Herred) d. 10. Decbr. 1710. Om hans første Uddannelse og tidligere Liv ved jeg intet ud over, at han allerede en Del Aar før havde været Birkedommer til Rosenholm og Vosnesgaards Birker, et Embede, som han beholdt ogsaa her i Grenaa. 13. Oct 1758 var han bleven udnævnt til „Kongl. Maysts. Bye-Skriver i Grenaae og Herrits Skriver i Nørre Herrit".

Som de allerfleste af Byens Borgere drev han foruden sit Embede et ikke ubetydeligt Landbrug, han havde i det mindste 16 Tdr. Sædeland foruden — som de øvrige — Adgang til Fædrift i Kæret.

Samme Aar som Bay erhvervede den første af de 4 Ejendomme i Grenaa, havde han ved Auction i Veggerslev i afg. Madame Auberts Dødsbo købt Veggerslev og Villerslø Kirker med tilliggende Jorder samt Hartkorn-, Konge- og Qvæg-Tiende, alt saaledes som hun havde arvet det efter sin Fader, Provst Riise i Veggerslev. Købesummen for begge Kirker og hele Herligheden var 1210 Rdl., en Sum, som Birkedommeren dog selvfølgelig maatte laane med Pant i Kirker og Rettigheder.

Bay var gift 2 Gange. Hans første Hustru var Ane Harslef. Som Indskriften paa Bays Gravplade meddeler, havde de 3 Sønner og 3 Døtre, men Sønnerne døde i en ung Alder, og kun de 3 Døtre overlevede Forældrene. I Gravskriften siges det smagfuldt i hin Tids blomstrende Stil, at hun var et „frugtbart Viin-Træ ved hans Huus, en yndig Moder til ... o. s. v."

Hans anden Hustru var Ane Holst, født 12.—12. 1716 i Mollerup paa Mors. De holdt Bryllup i 1761, og det var altsaa hende, med hvem han drog ind i den nyopførte Gaard.

Foruden Børnene af første Ægteskab havde de i Huset hos sig Svogeren Willads Holst, en ugift, lidt svagelig Person, som hjalp Birkedommeren i hans Embedsforretninger ved at skrive, hvad der forefaldt, saa vidt hans Helbred tillod, hvilket fremgaar af en tinglæst Kontrakt imellem dem i Anledning af en Arvesag.

Hustruen døde 14.—10. 1779. Begravelsen maa ifig. Kirkebogen have staaet her, men Kisten blev nedsat i Villerso Kirke, af hvilken hendes Mand — som for nævnt — var Ejer.

Af de 3 Døtre blev den ene gift med Consumtions-Controllør Nyegaard i Grenaa, som kort før var bleven Enkemand. Den anden blev gift med Provst og Sognepræst Søren Klæstrup i Ø. og V. Alling. Den tredie, Jfr. Cathrine Elisabet, var ugift.

Birkedommer Bay døde 1.—10. 1787, men allerede i 1780 havde han frasagt sig sit Embede.

Ligesom Hustruens Lig nedsattes ogsaa hans i Villersø Kirke. Deres Kisteplader findes endnu den Dag i Dag ophængte ved Indgangsdøren til Kirken, og da deres hele højstemte og salvelsesfulde Sprog er et helt lille Stykke Kulturhistorie fra hin Tid, hidsættes de her i ordret Afskrift.

Fru Bays Gravskrift lyder:

„Lad os Gud saa kiende at tælle vore Dage, at vi bekomme Viisdom i Hiertet. Vend om Herre, hvorlænge skal det vare og lad det angre Dig og Dine Tienere. Psal. 90, 12—13. Saadan Bøn erindre vort Hiærte vel denne Kiste, der bevarer den afsiælede jordiske Deel af den i Live Velædle og Højfornemme Matrone

Ane Holst

En sær elsket værdig Ægte-Fælle af den Velædle og Velvise

Herr Peder Bay,

Birkedommer til Rosenholm og Vosnesgaards Birker, Bye-Skriver i Grenaae, Herreds Skriver i Nørre Herred samt Eier af Veggerslev-Villersø Kirker.

Hendes Indgang i dette ulle Liv ved den naturlige Fødsel skeede i Mollerup paa Mors den 12. December 1716.

Hendes Udgang af dette til et bedre Liv ved den naturlige Død der foraarsagedes af den bedrøvelige gaaserende Blodgang skeede i Grenaae d. 6. Octb. 1779 efter at Hun havde været sin Mand og Huus en Martha i 15 Aar, sin eneste Broder en trofast Syster og fuldende sin Leve-Tid, som varede 63 Aar mindre 2 Maaneder 6 Dage.

Tænk Menneske, som læser dette,
At dette Liv er ei det rette
Nej, andet Liv er os bestemt
Os det bestandig er i Vent'
Lad dette da dit Sind intage
At Iesu Naade Dig maa smage
Saa naar Du Livet mister heer
Det samme Liv Du nyder der."

Birkedommerens Gravskrift lyder

„Gen. 47, v. 9.

(d. v. s. 1. Moseb. C. S.)

Faa og onde har mit Livs Dage været, saaledes kom 130 forbigangne Aars Liv en Jacob for saa kort som Intet og i Ligning med Evigheden kommer det længste Liv neppe i Betragtning som Øieblikke og virkelig Tilværelse.

Besind dette Dødelige, som her skuer et tilsyneladende længe besiddet Støv af den i Udødeligheds Haab Hensovede

Velædle og Velvise nu Salige

Peder Bay

Kongl. Majests Birke-Dommer til Rosenholm og Vosnesgaards Birker, Bye-Skriver i Grenaae og Herreds-Skriver i Nørre Herred,

som begyndte sit Liv i Orum Præstegaard i Bjerge Herred den 10. December 1730, prøvede Dagenes Vee og Vel skuede forandrige Kaar i sine 2de christerlige Ægtekalde, det første med den Velædle Dydsirede, forlængst til Himlen hiemkaldede salige Madame Ane Harlef, som var ham et fragtbart Viin-Træ ved hans Huus, en ydig Moder til 3 Sønner og 3 Døttre, af hvilke de alle en Herkomst værdige Døttre, allene lever og ære ved at besørge deres salige Fader en Stands-messig Jordefærd. Særdeles har den Dydædle Jomfr. Inger Sophie udmærket sig i dette Gode og Gud Velbehagelige at vederlegge Forældrene 1 Tim. 5, 1. —

Det andet med Dydædle og Dydsirede Madame Ane Holst, der ligeledes forhen er intagen til den salige Evighed.

Fulendt ved en salig Død i Grenaae den 1. October 1787. — 71 Aar 9 Maaneder 8 Dage.

Farvel Hr. Dommer Du nu staar
For Høist Ret all Verdens Dommer
Vort Øje skuer, at Du faar
Den milde Dom Ve Du som kommer
Med vel udretted Prøve-Sag,
Som kendes. Bør ved Magt at staade.
Tak Iesum Din. Lev saa i Dag
Og evig vel i Ærens Lande."

Bays Arvinger beholdt Gaarden i nogle Aar efter Svigerfaderens Død. Først i 1792 solgte de den til Toldinspektør Gade. I Købet var desuden indbefattet et lille Hus paa 7 Fag, som laa paa Hjørnet, hvor nu „De gamles Hjem" ligger, og som altsaa Bay maa have købt i Forvejen — det ses ikke hvornaar.

Men nu kommer vi til det mærkelige. Gaarden var stadig brandforsikret for 1100 Rdl. med sine 57 Fag Bygninger, men Købesummen anføres til 300 Rdl. () Om den er for lavt anført i Skødet for at spare en Del af Stempelafgiften, skal jeg ikke kunne afgøre. Men da Køberens første Prioritetslaan er paa 300 Rdl. og han for at faa en 2den Prioritet paa 200 Rdl. desuden yderligere maa pantsætte sit Indbo, saa kunde det jo stærkt tyde paa, at Ejendommen virkelig har været solgt for 300 Rdl. Maaske er det ogsaa for om muligt at faa en højere Pris, at Arvingerne ventede adskillige Aar med at sælge. Det kunde her nævnes, at de af Birkedommeren i 1764 for 1210 Rdl. købte Veggerslev og Villersø Kirker med Tienderet o. s. v. af Arvingerne i 1785 solgtes til Ras Sørensen Gissel for 2060 Rdl. Var Gaarden gaaet nedad i Pris, saa havde til Gengæld altsaa Kirkerne forrentet sig godt.

Den nye Køber af Gaarden var Lieutnant, Told- og Consumtions-Inspecteur

Cæsar Læsar Gade.

Han var født 1750, havde været Toldkontrollør i Assens og kom hertil just i 1792. Han var gift med Elisabet Krog og havde i Ægteskab med hende 6 Børn. Toldinspektør Gade døde i en rët ung Alder i 1807. I Kirkebogen tilføjes: „døde meget pludseligt om Morgenen d. 12. Oct.". Han døde dog ikke i Gaarden her. Allerede flere Aar før havde han købt en Ejendom paa Storegade (hvor nu Købmand Bagers Gaard) og var flyttet derom. Hans Enke overlevede ham en Del Aar; hun købte og beboede en Gaard paa Torvet under Kastanietræerne (hvor nu Gæstgiver Andersens Ejendom ligger).

Gaarden her paa Lillegade, hvorom Talen er, solgte Gade altsaa i 1798 til Landinspektør Krey. Købesummen var nu 700 Rdl., og nogle Sidebygninger maa være nedbrudt, saasom der kun anføres 42 Fag Hus.

Landinspektør Knud Krey.

født 1757, havde boet her i Grenaa adskillige Aar før. Det forekommer mig, at jeg har set i et Skøde, at han oprindelig havde ejet en af Omegnens Gaarde, jeg har glemt hvilken, men i hvert Fald nævnes han adskilligee Aar før som Landinspektør bl. a. ved de store Udstykninger af Thøstrupgaards Jorder. Han var Kaptain og blev under Krigene i Aarhundredets Begyndelse Compagni Chef for en Bataillon af det 1ste jydske Landeværnsregiment. Et af Landinspektør Kreys Værker er det Grenaa-Bykort fra 1799, som hænger oppe paa Borgmesterkontoret, og som han „forfattede" i Forening med Landinspektør F. N. Berg.

Knud Krey var gift med den 14 Aar ældre Ane Margrethe, født Lerche, som dog overlevede ham i 8 Aar. Krey selv døde 4. Juni 1820. Og samtidig solgtes Gaarden til By- og Herredsfoged Aagaard.

Jacob Aagaard,
f. 12/9 1777 — d. 15/6 1852,

som er den af samtlige Grenaa Byfogder, som har siddet i Embede længst, nemlig i samfulde 50 Aar, og som vistnok tillige har været den mest populære af dem alle, var født 12. September 1777.

Han blev ex. jur. med Karakter „bekvem" i 1798, og efter Byfoged N. E. Behrs Entledigelse i 1802 udnævntes Aagaard til hans Efterfølger.

Med Embedet var tillige forbundet Postmesterembedet, men dette lod Aagaard dog paa sit Ansvar besørge af ex. jur, senere Købmand paa Torvet, Rasmus Møller, som for Resten en Tid efter fik fast Konstitution som Postmester og beholdt denne Stilling til sin Død, hvorpaa hans Enke overtog Bestillingen, indtil de to Embeder adskiltes 1. Jan. 1837 og Købmand S. Schmidt udnævntes til Postmester. Jeg kan tilføje, at Møller og Aagaard var personlige Venner, og at en af Møllers yngste Sønner blev opkaldt efter Byfogden og kom til at hedde Jacob Aagaard Møller. Det var den senere saa kendte Arvtager til Forretningen paa Torvet.

Byfogden havde dengang en særdeles betydelig Indflydelse i Byen. Der var intet egentligt Byraad, men 4 „eligerede Borgere", som nok valgtes af Borgerskabet, men hvis Valg skulde approberes af Byfogden, og hvis Antal for Resten i 1819 blev nedsat til 2. Det var altsaa kun en ganske svag Forløber for de senere Borgerrepræsentanter og de endnu senere Byraad.

Ved ganske særlige Lejligheder, f. Eks. ved Forandringen i 1803 angaaende Græsningsrettighederne i Fælleskæret eller i 1830 ved Markjordernes Udskiftning, sammenkaldtes dog hele Borgerskabet paa Raadhuset til sammen med „de eligerede" at udtale sig om Sagerne.

Aagaard skildres som en udmærket Dommer, som med en overlegen Ro, en jævn, sund Sans og et godt Humor havde en udmærket Evne til at forlige de stridende Parter. Og naar det kom til Dom, saa forstod han at komme Retfærdigheden saa nær, at jeg har ladet mig fortælle, at han i sin 50aarige Embedsperiode aldrig fik en Dom underkendt ved højere Instanser.

Aagaard var en ivrig Jæger, dengang maaske den eneste af Byens Honoratiores, som gav sig af med den Sport. Ved Auktionen paa Benzon i Midten af 20erne havde han købt adskillige overordentlig fine Geværer, som han satte stor Pris paa. Det siges, at der dengang ikke i Grenaa var noget, der hed Jagtret. Folk skod, hvor de havde Lyst.

Byens Drenge, der kendte Byfogdens Lyst til Jagten, lagde sig efter, naar de opdagede en Hare ude paa de omliggende Marker, da at gaa ind og underrette Aagaard derom. Det gav altid en Ducør. Saa bankede de forsigtigt paa Kontordøren. „Hvad vil I?" spurgte Fuldmægtigen. „Tale

med Borgmesteren". „Hvad vil I da ham?" „Jo, der sidder to Harer ude paa Schoubyes Mark".

Saa fulgte Aagaard med Drengene, og fik han Harerne, saa bar Drengene dem hjem for ham og fik til Gengæld Kasket eller Lommer fyldt med Æbler eller Pærer fra den store Have.

Fra anden Kilde har jeg erfaret, at en saa kendt Personlighed som Blicher, der jo ogsaa var en vældig Jæger, har været Aagaards Gæst her.

Byfoged Aagaard var ugift. I adskillige Aar var hans Husbestyrerinde Fru Anne Kleitrup Broge Enke efter Købmand Hans Broge, som var død 1821, og siden efter i en lang Aarrække, ja lige til Aagaard's Død, en Mdm. Lund.

Men for Resten var Aagaard en udpræget selskabelig Natur med Lyst til Livet. Og Grenaa var dengang en saare lille og saare stille By, saa Byfogeden foretog mange og lange Rejser til Hovedstaden, mest for sin Fornøjelses Skyld. I hans Fraværelse var i mange Aar hans betroede Fuldmægtig Jens Jensen Harboe konstitueret som Byskriver, senere tillige som Herredsfoged og Dommer.

I den ulykkelige Pengekrise mellem 1813 og 20, da baade Scheel (nu Benzon) og Kathrom gik Fallit, var Byfoged Aagaard optaget af Arbejdet med Ordningen af Stamhuset Scheels Affærer, et Hverv, som i lang Tid lagde Beslag paa hans Tid, saaledes at Harboe var fast konst. som Byfoged, som Aagaard udtrykte sig ... i mit Forfald ved Arbejde udi den mig paalagte Scheelske Kommission ..."

Jeg har hørt ældre Folk fortælle, at man i By og paa Land var misfornøjet med Aagaards lange Fraværelse, thi uagtet Harboe utvivlsomt var en dygtig Mand med udmærket Orden i sine Sager, saa vilde man nok se lidt mere til den populære Byfoged. Man indsendte derfor en Besværing til højere Steder (det maa vel saa formodentlig have været til Kongen), og Aagaard fik Anmodning om mindre hyppigt at søge Orlov. Dette er en mundtlig Beretning, hvis Rigtighed jeg ikke kan konstatere, og som altsaa maa tages med et vist Forbehold.

Om den joviale Tone, som herskede i Retten paa Aagaards Tid, har jeg ligeledes fra anden Side hørt en Historie.

En af Byens „Matadorer", en Farver Jahnsen, havde i Hidsighed stukket en Lussing ud til en Kunde, der gjorde Vrøvl over Tøjet. De mødtes i Retten, og Aagaard sagde til Farveren: „Du har jo stukket den Mand en Lussing". Ja, det var rigtigt nok. „Det bliver saa en Bøde paa 5 Rdl."

Farveren trak Pungen op, lagde Pengene paa Bordet, men sagde saa: „Saa skal han S.... skal knække mig ha' en til", og dermed stak han Manden endnu en paa Øret. „Ja, nu koster det 10 Rdl.", sagde Byfogeden. Ogsaa dette Beløb lagde Farveren paa Bordet. Saa sagde Aagaard til Manden: „Nu kan du beholde de 5 Rdl. for Svie og Smerte, og saa tager Politikassen de andre 5 Rdl."

Det var Manden godt fornøjet med, men listede sig hen til Byfogeden og hviskede til ham: „Ja, A vild' no gaat ha hat et Par anner Støkker te den Pris".

Da Aagaard i Foraaret 1852 fejrede sit 50 Aars Jubilæum, afholdtes der en større Borgerfest paa Raadhuset. Borgerskabet bragte ham et Fakkeltog, og saavel i Taler som i Sang prisede man den gode Borger, den dygtige og behagelige Embedsmand.

Jeg har i sin Tid af Pastor Richter, Vejen, faaet en Afskrift af den

Sang, som blev sunget til Aagaards Pris ved Raadhusfesten. Det er just ikke høj Poesi, men vidner om Borgernes varme Følelser for Æresgæsten.

„I Halvtredsindstyve Aar
Er du Stadens Dommer.
Det er i din sølvgraa Vaar (!)
Borgerskabet kommer
Sammen for at hilse dig
Og dig at lykønske.
Gid du leve lykkelig
Dette er vort Ønske.

Slægt opstod, og Slægt forgik,
Aagaard blev den samme
Milde Foged, og din Skik
Blev os til en Vane,
Som maaske vi savne vil,
Naar du ej er mere.
Gid det varer længe til
At du blandt os maa være (!)

Som du leved lykkelig
Uden Braad og Sqvalder,
Bevidstheden siger dig
I din høje Alder:
Det jeg gjorde, gjorde jeg
Til mine Borgres Bedste,
Og jeg dømte rettelig
Thi (!) den svage Næste.

Saadan som du er kun faae
I hele Danmarks Rige,
Vi kunne ikke nævne To,
Hvorom man det kan sige:
Paa eet Sted, saa mange Aar
Som Du, har været Dommer;
Og der vil hengaa flere Aar
At Magen dertil kommer.

Hurra! gamle Aagaard da,
Vi for dig udbringe:
Med et glad Falderalala,
Til din Lov vi synge:
Hil dig være, og igen
Hurra for dig svæve
Gennem Luften: vores Ven,
Jacob Aagaard leve!

Ved Festen blev det aftalt, at man vilde sammenskyde en Sum, som skulde udgøre et Legat, der skulde bære Aagaards Navn og være varigt Minde om ham, og som hvert Aar skulde uddeles til en trængende Borger eller Borgers Enke i Grenaa. Der indsamledes 400 Rdl., en efter den Tids Forhold meget betydelig Sum.

Aagaard, der i Begyndelsen af sin Embedstid var bleven Kancelliraad, udnævntes i 1849 til Justitsraad.

Faa Maaneder efter Jubilæet døde den gamle Byfoged; det var d. 15.—6. 1852. Som før nævnt var han ugift, og i sit Testamente havde han bestemt, at af hans efterladte Formue skulde omtrent Halvdelen (godt 1000 Rdl.) tilfalde Grenaa Købstad til Anvendelse til Istandsættelse af Byens Gader.

Som man ser, en betænksom Borger til det sidste.

Nævnes kan det ogsaa, at Aagaard var en af de virksomme for at faa det første Anlæg plantet. Det er det nuværende „gamle Anlæg", som er anlagt omkring 1842.

I et af hans første Embedsaar blev det bestemt, at et nyt Raadhus skulde opføres i Stedet for det gamle, der laa østligere paa Torvet i Flugt med Ostergade, og som senere blev nedbrudt. Det bærer som bekendt Aarstallet 1805, men saa vidt jeg kan skønne, er det først blevet fuldført et eller to Aar senere; men det er jo altsaa baade planlagt, opført og taget i Brug under Aagaard.

Alt i alt er det derfor intet Under, at Borgerskabet lod udføre et Maleri af Jacob Aagaard til Ophængning paa Raadhuset, et Maleri, som den Dag i Dag har sin Plads i Retssalen, og hvorefter vedføjede Billede er reproduceret.

Byfoged Aagaards Arvinger, hvoraf altsaa Kommune var Hovedarvingen, stillede kort efter Aagaards Død

Gaarden til Auction. Den solgtes i 1853 til Proprietær Mønsted paa Fævejle.

Som før omtalt havde Birkedommer Lay købt Hjørneejendommen ved Markstræde (nu De gamles Hjem"). Den medfulgte ved de senere Salg af Gaarden. Det lille, gamle Hus er enten nedbrændt eller nedbrudt, snarest det første, thi i 1803 kaldes Grunden for en „øde Plads". Aagaard, som altsaa havde været interesseret i at faa det gamle Anlæg vest for Byen plantet, har neppe heller forsømt sin egen store Grund, og jeg maa derfor antage, at det er ham, som har anlagt den østlige Del af Haven ud mod nuværende Markstræde, saaledes at Gaarden laa omgivet af en mægtig Have med en Lindeallé til alle de 3 Sider, en Allé, af hvilken der endnu er en Rest tilbage ud mod Markedsgade.

Den nye Ejer var altsaa

P. Mørk Mønsted,
f. 4/9 1797 — d. 29/8 1864.

Han var født 4. September 1797 og var en ældre Broder til cand. pharm. Niels Secher Mønsted, som var gift med en Søster til Jacob Møller paa Torvet, og som nu ejede Lyngsbækgaard paa Mols. Han var altsaa Onkel til den senere saa kendte Margarinefabrikant Otto Mønsted, der var en Søn fra Lyngsbækgaard.

P. Mørk Mønsted ejede Fævejle, men havde nu i en forholdsvis ung Alder trukket sig tilbage fra Landlivet, forpagtet sin Gaard ud og levede saa i en halv Snes Aar her i Grenaa som Partikulier.

Som alle Gaardene i Byen havde denne nogle Køers Rettighed i Fælleskæret, men Køerne vogtedes af Byhyrden, og til Gaarden hørte der nu ikke længere nævneværdigt Landbrug. Dog havde Mønsted 1 Hest og en lukket Vogn, og naar Familien skulde ud til Bal eller anden Selskabelighed, hentedes 1 Hest fra Fævejle, saaledes at der blev et Spænd til Kareten.

Mønsted var gift med Bolette Christiane Dahl (f. 23. Febr. 1807), en Datter af Apoteker A. C. Dahl (den ældre). Familien var altsaa nær beslægtet baade med C. F. Dahls og med Jacob Møllers og deltog livligt i Byens Selskabelighed.

P. Mørk Mønsted døde midt under Krigen i Aug. 1864, da Grenaa havde Indkvartering af Tyskere, og da Avisen kun udgik som et dagligt 1/2 Arks Flyveblad. Ud over Dødsannoncen indeholdes derfor intet om hans Død.

Hans Arvinger overtog Gaarden og beholdt den i en halv Snes Aar, men solgte den i 1873 til Læge Otto Selchau, en Svigerson af gamle Kancelliraad Lütken. Selchau var kun Ejer et Aars Tid. I Decbr. 1873 afhændede han Gaarden til Skibsbygger V. Krogh, som beboede den i nogle Aar, men allerede solgte den i 1877, da han købte Bryggeriet. Da Kroghs Saga her i Byen jo saa ubetinget er knyttet til Bryggeriet, vil det være naturligt, at en Omtale af ham henlægges til dette. Kun maa det nævnes, at her i den gamle

Den gamle Borgmestergaard før Gaden til Vestbanen blev ført igennem.

Gaard fødtes hans ældste Søn, vort berømteste Bysbarn, Nobelpristageren Professor August Krogh (f. 15. Novbr. 1874)

Brygger V. Krogh solgte, som allerede nævnt, Gaarden i 1877. Køberen var C. Krabbe, som Aaret før var bleven udnævnt til By- og Herredsfoged og Borgmester i Grenaa efter Nyborgs Afgang. Gaarden blev saaledes nu igen en Overgang Borgmesterbolig.

Krabbe er jo en saa kendt Skikkelse i Danmarks politiske Historie, at jeg her kun i ganske korte Træk skal opridse hans Levnedsløb paa Grundlag af de trykte Biografier.

Christopher Krabbe

blev født 20. Juli 1833 paa Holgershaab paa Falster som Søn af Godsejer F. A. M. Krabbe. Efter at være bleven cand. jur. i 1589 var han en Tid Journalist og angreb som saadan vittigt og skarpt det herskende nationalliberale Styre i Danmark. Han blev senere Overretsprokurator i København, i 1871 Birkedommer paa Fejø og derpaa i 1876 Herredsfoged og Borgmester i Grenaa. Her forblev Krabbe til 1883, da han udnævntes til et Ønskede Embede i Skive, hvorfra han saa endelig blev Herredsfoged i Lysgaard Herred. Herfra søgte han sin Afsked i 1889.

Krabbe var en Tid Ejer af Hovedgaarden Hald ved Viborg, som for Resten blev i hans Familie Besiddelse indtil for en halv Snes Aar siden, men kendt over det ganske Land blev han ved sin politiske Virksomhed. Fra 1861 til 81 var Krabbe Medlem af Folketinget og et af dets betydeligste Medlemmer, jo i 13 Aar dets Formand, altsaa bl. a. i hele Grenaaperioden. Efter derpaa i en halv Snes Aar at have været uden for aktiv Politik søgte og fik han i 1895 atter Valg til Folketinget, blev senere Forsvarsminister i det første radikale Venstreministerium og udnævntes ved sin Afgang som Minister til Kammerherre, hvad der vakte Partiets Misbilligelse og medførte hans Mandatnedlæggelse. Han døde 22. Maj 1913.

Christopher Krabbe,
f. $^{20}/_{7}$ 1833 — d. $^{22}/_{5}$ 1913.

Krabbe ægtede i 1861 Dorothea Boesen; hun døde 1918.

Krabbe skildres almindelig som en selvstændig og stejl Natur med stor ydre Sikkerhed og Ro forenet med Myndighed og betydelig Retfærdighedssans. Han var noget ordknap og ikke særlig forhandlingssmidig, men af en uplettet, hæderlig Karakter og Overbevisning. Han var ens i sin Maade at optræde paa, enten det saa var store eller smaa, som søgte ham.

I de Aar, da han havde Embedet i Grenaa, gik de politiske Bølger jo meget højt, og det var ikke noget dagligdags Syn at træffe en Embedsmand, der tilhørte Venstre. Her i Byen virkede Krabbe som en komplet Modsætning til Forgængeren, Justitsraad Nyborg, der var en stram Bureaukrat.

Naturligvis lagde Formandsvirksomheden i Rigsdagen Beslag paa den største Deel af Krabbes Tid. Under hans lange Fraværelser besørgedes Embedet af hans konstituerede Fuldmægtig Sirsted, der stod i et udmærket Forhold til Herredets og Byens Befolkning.

Da Krabbe hen imod Slutningen af sin første aktive politiske Periode i 1883 forlod Grenaa, solgte han Ejendommen og tilhørende store Have til Realskolebestyrer I. Bertelsen, som nogle Aar før havde overtaget den private Realskole i Grenaa for egen Regning og ledede den med stor Dygtighed og udpræget Forretningstalent, saaledes at de gamle Lokaler i Mogensgade blev for smaa, og der skulde udvides. I Havens østre Del opførte Bertelsen straks en stor, smuk, ny Skole, hvis Bygning nu i Hovedsagen er „De gamles Hjem". I denne drev han Realskole i en Snes Aar, indtil han flyttede fra Byen.

Gaarden og den vestlige Del af Haven udlejede Bertelsen til den nye Herredsfoged og Borgmester Knud Arent Larsen Brendstrup, der blev boende der i hele sin Embedstid. Som Følge deraf blev Ejendommen endnu en Aarrække Borgmestergaard.

Knud A. L. Brendstrup,
f. $^{24}/_{8}$ 1840 — d. $^{1}/_{4}$ 1916.

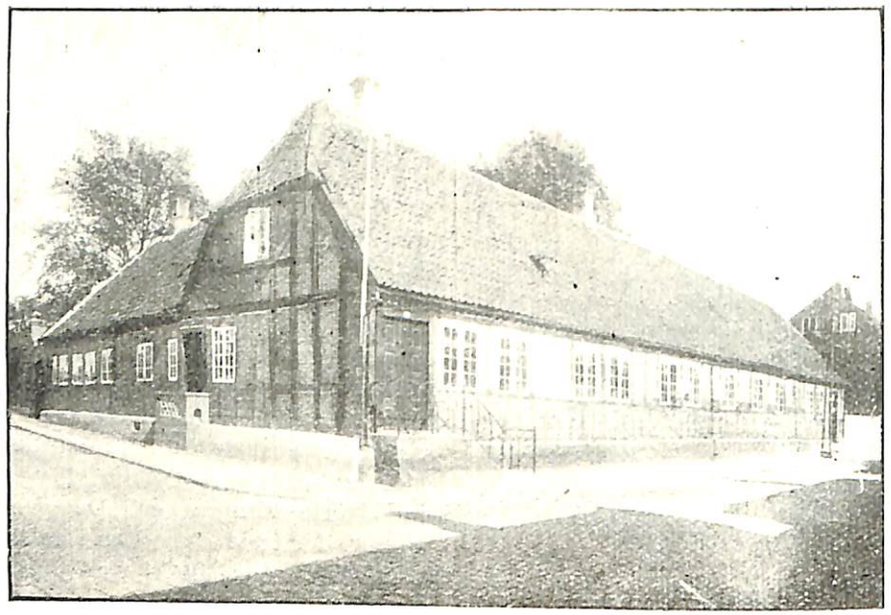

„Grenaa Folketidende"s Ejendom i sin nuværende Skikkelse.

Brendstrup var født 21. August 1840, cand. jur. med 1ste Karakter 1864. Efter en Tid at have været Amtsfuldmægtig i Hjørring blev han i 1877 Herredsfoged i Hvetbo Herred og udnævntes derpaa i 1883 til By- og Herredsfoged samt Borgmester i Grenaa.

Brendstrup var en elskværdig og omgængelig Mand og en dygtig Embedsmand, der havde Orden i sine Sager. Som Borgmester, Skifteforvalter o. s. v. var han særdeles velskikket, som Politimester derimod sikkert noget for lempelig, saaledes at han saa igennem Fingre med alt for meget og ikke satte tilstrækkelig Kraft ind paa Forbrydelsers Opklaring. Han administrerede derfor ogsaa den Del af sit Embede med forbavsende smaa Udgifter, saa det endog vakte Forbavselse paa højere Steder.

I hans Embedstid indtraf i Omegnen en Mængde uopklarede Brande. Mand og Mand imellem hed det (dog vel nok med en Del Overdrivelse), at det faktisk var saadan, at mange af Egnens Landmænd, der sad daarligt ved Gaardene, svedt dem af for at kunne høve Assurancen.

At man ogsaa i Ministeriet havde Øje for, at der blev taget for lemfældigt paa de Sager, beviser Beskikkelsen af Højesteretsassessor G. A. Jensen som Kommissionslommer til Opklaring af disse Brande, der jo i høj Grad gik ud over Assurancselskaberne.

Borgmester Brendstrup deltog ikke meget i Byens offentlige Anliggender, gik helst uden om alt, hvad der ikke ubetinget kom ind under hans Embede.

I Begyndelsen af Aaret 1895 forlod Brendstrup Grenaa, idet han 4. April nævnte Aar var bleven udnævnt til Herredsfoged i Vinding Herred. Her forblev han, indtil han søgte sin Afsked, og flyttede derpaa til Frederiksberg, hvor han døde 1. April 1916.

Med Brendstrups Afrejse er Borgmestergaardens Saga som saadan

ude. Borgmester- og Herredskontoret flyttedes under hans Efterfølger C. E. Rothe op i Lillegade Nr. 21 (hvor nu Landmandshotellet) og kort derpaa ud paa Østergade i den nuværende Embedsbolig for Dommeren, der blev opført 1893.

I 1891 havde Realstedbestyrer Bertelsen solgt Gaarden til en fhv. Direktør A. Jensen fra København efter i Forvejen at have frasolgt en Strimmel af Havens vestlige Del til Naboen, Smed A. Christensen. Det har været omtrent det Stykke, hvor nu Gaden til Vestbanen gaar.

Da nu Borgmester Brendstrup i 1895 rejste herfra, solgte Jensen Gaarden med Have, der allerede tidligere var bleven udskilt som særligt Matr.-Nr., til Redaktør J. Skjødsholm.

At komme ind paa, at Skjødsholm tor og Bogtrykkeri Lillegade Nr. 33, fra et lille Blad, der havde Konhavde oparbejdet „Grenaa Folketidende" til at blive Oplandets mest udbredte Avis, der vel allerede dengang ogsaa i selve Byen gjorde „Grenaa Avis" Rangen stridig er det sikkert overflødigt at komme ind paa her. Der er jo kun gaaet faa Aar siden Bladets 50 Aars Jubilæum, ved hvilken Lejlighed dets Historie opridsedes. Og de fleste Begivenheder ligger jo desuden saa nær ind paa Nutiden, at det maa være nok — for Kronologiens Skyld — at nævne dem i al Korthed.

I 1908 solgte Skjødsholm Blad og Bygning til Chr. G. Odense og slog selv ind paa Bankvirksomhed. Odense solgte Aaret efter til L. P. Nielsen og N. Forthoft, af hvilke kun sidstnævnte boede her og tog Del i Bladets Redaktion og for Resten i 1915 blev Eneejer.

I 1923 efter Forthofts Bortrejse fra Grenaa blev saa endelig Bladet med Ejendom solgt til et Aktieselskab, hvorved Egnens Venstrebefolkning fik Indflydelse paa Bladets Drift. Redaktionen blev overdraget Gustav S. Andersen, der siden 1915 havde været Bladets Medredaktør.

Om selve Bygningens Ydre er at bemærke, at Indgangen oprindelig var i Gavlen. Man gik gennem en Stakitlaage, som førte ind til en vidunderlig Lindeallé, som strakte sig hele Haven rundt. Vistnok i Krabbes Tid flyttedes Indgangen ud til Lillegade, hvor den nu er.

I tidligere Tid laa Gaden uden for Ejendommen meget højere end nu. Vistnok som Følge af den Gaderegulering og Brolægning, som foranstaltedes for Aagaards testamentariske Gave til Byen, og for at skaffe tilstrækkeligt Fald for Rendestenene, maatte Gaden sænkes, og under Bygningens oprindelige Kampestenssokkel muredes saa den nuværende Cementsokkel, der ikke just har pyntet paa den.

I Monsteds Tid laa Ejendommen endnu som en virkelig Gaard. En Bagbygning (til Avlsbrug) af samme Størrelse som Forhuset laa omtrent midt imellem Lillegade og Markedsgade og parallelt med disse. Her var Stald, Lade, Vognport o. s. v. og desuden Gennemkørselsport til den bagved liggende Toft, igennem hvilken al Kørsel til Gaarden foregik. Bag Haven, ud til Vejen, laa et mægtigt Stendige, 4 Al. i Højden, inden for hvilket Lindealléen gik. Grunden, hvorpaa Stendiget laa, blev senere lagt til Vejen, da Diget sløjfedes. Mod Gyden og ud mod Lillegade var Haven derimod indhegnet af et Stakit.

Saa kom Tiden, da Grenaa fik den Vestbanegaard, hvorom der stod saa megen Strid, og det blev ønskeligt at føre Vejen fra den direkte ned til Lillegade. Da maatte den vestlige Del af Lindealléen lade Livet for samme med et tilsvarende Stykke af Smed Christensens Have at afgive

Grund til den nye Gade.

Sidebygningen traadte derved frem fra sin Tornerosetilværelse bag de gamle Træer og kom til at ligge aaben ud mod den nye Gade, og den gamle Gaard forvandledes til en Hjørneejendom.

I længst henfarne Dage,
Da endnu tækt med Straa
Og rammet ind af Haver
Det halve Grenaa laa,

Da byggedes fra Grunden
Af Egebindingsværk
Med røden Tegl paa Taget
Den Gaard saa skøn og stærk.

Bygherren, som indflytted',
Var Birkedommer Bay,
Og siden efter fulgte
Som Ejer Kaptain Krey.

I bjælkeloftet Stue,
Blandt Venner vel tilpas,
Har gamle Jacob Aagaard
Her stukket ud sit Glas.

I Havens brede Gange
Har Mønsteds Ungdom fraadt,
Dengang den endnu laa, ret
Som Park omkring et Slot.

Og varm af Stridens Hede.
Hvor Huggene faldt tæt,
Har Krabbes Ildhu flammet
Paa denne stille Plet.

Borgmestergaard med Ære
Du var saa mange Aar,
Dog, uberørt af Tiden
Dit Bindingsværk end staar.

Gid disse Mure gamle,
Din Have ligesaa
Endnu for mange Slægter
Til Pryd i Gaden staa!

Grenaa, December 1927.

Carl Svenstrup.

Paa given Foranledning undlader jeg ikke at gøre opmærksom paa, at disse Smaastykker, som Tid efter anden har været til Salg som Særtryk, selvfølgelig ikke staar i nogen som helst Forbindelse med Udgivelsen af den Bog om Grenaa Bys Historie, som jeg haaber ad Aare at faa færdig, ud over, at de er Forstudier til enkelte Partier af denne.

C. S.

Da Birkedommer Bays Gaard brændte

En Skildring fra det gamle Grenaa
af Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1932

I Aaret 1768 laa paa den Grund, hvor nu „Grenaa Folketidendes" Ejendom ligger, en pæn Bindingsværksgaard, som tilhørte Peder Bay, der var Byskriver i Grenaa og tillige Birkedommer i Rosenholm og Vosnæsgaard Birker.

Han havde fire Aar i Forvejen købt den i Form af to mindre Ejendomme, som han forenede til een. Han lod den grundigt reparere og i alle Maader oppynte og forsynede den bl. a. med en Kvist ud til Gaden, hvad der den Gang var en meget stor Luksus. Desuden havde han ladet Byens Murmester, Niels Reguin, opføre en solid Kølle i den ene Ende af Bygningen, saaledes at man selv kunde fremstille Malt til sit Øl.

Onsdagen den 2. Marts nævnte Aar var Birkedommeren redet til Rosenholm for at passe sit Embede dér. Hjemme var hans Hustru, Ane Holst, som han, der var Enkemand, havde ægtet fire Aar før, og med hvem han var draget ind i sit nyindrettede Hjem. Desuden hans 3 Pigebørn af første Ægteskab og Konens Broder, Villads Holst, en halvgammel, lidt svagelig og sær Pebersvend, der hjalp Birkedommeren med Kontorarbejdet og derfor fik sit Ophold hos ham. Og endelig naturligvis Husets Tjenestefolk.

Næste Dag lidt over Middag opstod en hæftig Ildebrand i Birkedommerens Gaard. Der var lagt Malt til Tørring i Kollen, og en af Pigerne havde fyret saa stærkt op, at der var gaaet Ild i det omgivende Træværk. Hos Birkedommerens opdagede man først Branden, da Sønnen i Købmandsgaarden paa Gadens modsatte Hjørne, dér hvor nu Købmand Nørgaard bor, kom løbende og raabte Alarm. Men da havde Ilden allerede godt fat.

Den 19aarige Datter, Inger Sofie, løb straks over til den nærmeste Genbo, Søren Fisker, for at bede ham komme over at hjælpe til med at dæmpe Ilden. Manden var ikke selv hjemme, men Sønnen, Anders Fisker, ilede straks sammen med Jomfru Inger over Gaden.

Da de kom ind i Birkedommerens Gaard, var Folkene allerede godt i Gang med at hente Vand fra Brønden og bære det op paa Køllen. Men hvad forslog nogle Spande Vand mod et saadant Baal! Tilmed var Birkedommerens Brønd snart udtømt, og Datteren maatte ind til Naboen for at hente mere Vand.

Anders løb saa hjem for at se til dér. Thi Vinden bar over mod dem, og deres Hus var straatækt. Gnisterne fra Bays var allerede flere Gange ved at fænge i deres Tag.

Brandvæsenet var imidlertid bleven alarmeret, og kort Tid efter kom de trækkende med Sprøjten under Anførsel af Sprøjtemesteren, Peder Erichsen. Sprøjtehuset laa oppe paa Torvet i det vestre Hjørne af den daværende Kirkegaard.

Men Sprøjten kunde kun udrette meget lidt ved Birkedommerens Bindingsværksgaard. Ilden havde alt for godt fat, saa

Birkedommer Bays Gaard, nu Lillegade Nr. 50 (Grenaa Folketidende).

Gaarden var dømt til at fortæres af Ilden.

Vest for laa et mindre Hus, som tilhørte Naboen, Rasmus Sørensen Qvist. Ogsaa dér havde Ilden fat; det forsøgte man at redde. Og for at Branden ikke skulde gribe yderligere om sig, maatte man delvis nedrive det næst paafølgende Hus mod Vest, som ejedes af Hans Jensen Bødker.

Flere Gange havde Ilden fat i de to smaa Genbohuses Straatage, men der stod Folk parat med Vand og fik slukket i rette Tid.

Da Birkedommer Bay næste Dag kom hjem, mødte ham kun Synet af en rygende Brandtomt.

Den paafølgende Mandag, som var Tingdag, fremstod han i Retten for at faa et Tingsvidne om, at Ilden var opstaaet som „Vaades-Ild“, og for at erholde Brandvurdering paa, at „de 24 afbrændte Fag med en 2 Fags Qvist, som med stor Bekostning var i Stand sat og indrettet, desuden Stald, Lade m. m. kunde ansættes til den Sum 640 Rdl.“

Som Vidner fremførte han Byens Taksationsmænd, Brandfolkene og nogle af de Naboer, som først havde set Ilden.

Nabohuset, der var assureret for 120 Rdl., var helt nedbrændt.

Den „afbrændte Plads“, hvorpaa dette havde staaet, købte Bay for Resten kort efter, da han genopførte sin Gaard, og lagde Grunden til sin Ejendom som Indkørselsport og Have.

Men Branden skulde faa et lille Efterspil.

Torsdagen den 14. April holdtes det sædvanlige aarlige Brandeftersyn, „Brand-Inqvisition“, som man sagde, hvor Sprøjterne prøvedes paa Torvet i Overværelse af Byens Øvrighed, det vil sige Byfogden og Byskriveren, der var Byens Brandinspektør, og det var altsaa Bay selv.

I Forvejen havde Brandfolkene været rundt hos Beboerne til Brandsyn, og naar der saa ved dette Syn havde været et eller andet at udsætte, saa plejede Brandinspektøren efter endt Sprøjteprøve at gaa rundt til de paagældende.

Dette Aar var det galt med Thomas Tobaksspinders Grue. Og Byfoged Behr anmodede da Bay om sammen med et Par af Brandmændene at gaa derhen for at se, hvorledes bemeldte Grue var beskaffen.

Men da de kom ind i Thomas Tobaksspinders Hus og i al Fredsommelighed vilde efterse hans Ildsted, kom Tobaksspinderens Hustru, Stine Andersdatter Lütermann, hen imod dem og overfusede især Birkedommeren med grove Ord.

Hun spurgte ,om det var Meningen, at de vilde slaa hende, hvortil de nu ikke havde givet ringeste Anledning. Og hun lod Bay vide, at hun nok selv skulde passe paa sin Ild. „Havde Birkedommerens Kone passet sin Ild lige saa godt, saa havde den Ildebrand næppe sket hos hende, som kort forinden havde været. Men Birkedommerens Kone havde fordulgt Ilden, fordi hun vilde nave afsvedet det halve af Byen. Og havde Birkedommerens været fattige Folk som hendes Mand og hun, eller var Branden opstaaet hos hende, saa havde hendes Mand kommen til at gaa paa Bremerholm og hun til at sidde i Tugthuset, hvoraf Birkedommeren vel kunde vide, hvad hans Kone havde fortjent.“ Og hun tilføjede, at Birkedommer Bays Kølle var kendt for at være den mest brandfarlige i Byen.

Det var en skrap Omgang. Men Birkedommer Bay tog den rei roligt. Han spurgte Stine Lütermann, om hun ikke vidste, hvem han var, og i hvad Ærinde han

kom. Hun maatte vel vogte sig for, hvad hendes Mund sagde, da han selvfølgelig maatte søge hende for disse Beskyldninger.

Stine sagde, at det maatte Birkedommeren gerne, og at de to Vidner, som var med, gerne maatte høre hendes Ord.

kunde brænde af. Og i den Hensigt havde hun ladet Dør og Port lukke i, saaledes at ingen skulde kunne komme til Hjælp med at slukke Ilden.

Tjenestepigen modsagde hende. Ingen havde mærket Ilden, før det var for sent, da de var i den

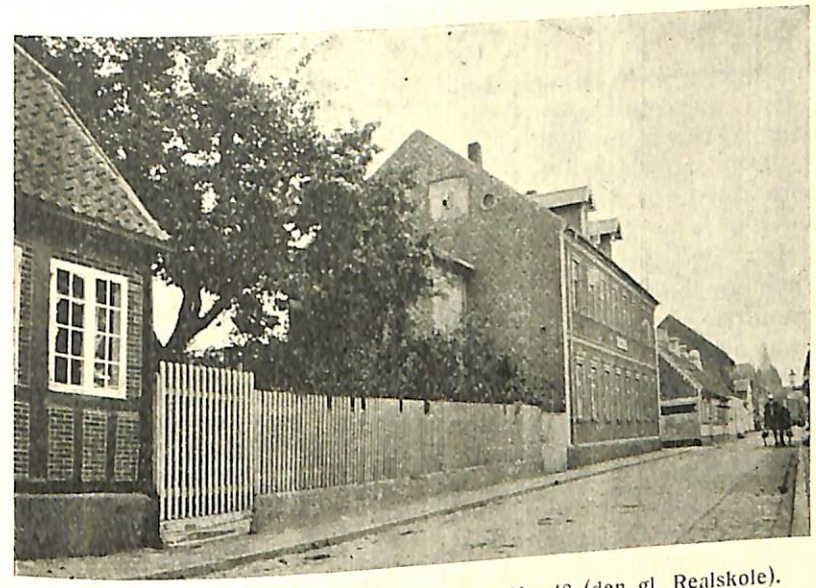

Lillegade Nr. 50 (Grenaa Folketidende) og Nr. 48 (den gl. Realskole).

Selvfølgelig kunde Bay ikke lade en saadan offentlig fremsat Beskyldning sidde paa sig. Han sagsøgte Tobaksspinderens Kone og begærede Tingsvidne paa, hvad der var foregaaet.

Dagen efter, da Stine Lütermann var nede hos Peter Snedker, som bagte Grovbrød for Byens Folk, traf hun dér en af Bays Tjenestepiger. Hun kom saa atter tilbage til Sagen og ytrede i flere Vidners Paahør, at da der var Ildløs hos Birkedommerens, vilde hans Kone, Madm. Bay, have fordulgt Ilden, saa Byen

modsatte Ende af Huset. For Resten havde Jfr. Bay straks gjort Alarm ved Genboerne, da Anders Winther fra Købmandsgaarden kom og fortalte dem, at der var Ild. Og Porten havde slet ikke været lukket. Men Tobaksspinderens Kone var meget ivrig og blev ved sit.

Nogen Tid efter, da hun og Manden blev stævnet til Tinge, fik Piben dog en anden Lyd. De sendte Retten et meget ydmygt Brev. Thomas skrev, at hans Kones kraftige Ord var talt i Overilelse. Hun tilstod og fortrød

sine Ord og var villig til sammen med ham at sone sligt med en „taalelig Mulkt til de fattige, hvad Deres Velbyrdighed, Hr. Kammer-Raad Behr efter vor ringe Formue for taalelig eragter". De beder allerydmygst, at Byfogden ved „sin gode Meditation vilde se dem befriet for videre Lovmaal, end hvad hidtil sket var".

Murmesteren, som havde indrettet Køllen, vidnede med Ed og oprakte Fingre, at Køllen var bygget forsvarligt og lige saa godt som enhver anden Kølle her i Byen. Der var Brandmur omkring den, og oppe paa Loftet over den var baade Tag, Lægter og Spændtræer overklinet med Ler; saa „med ikke alt for uforsigtig Omgang og ulykkelig Hændelse kunde der ikke være nogen Fare".

Birkedommer Bay var ikke selv tilstede, da han i de Dage just var ude at rejse for at samle sig noget Bygningsmateriale til sin afbrændte Gaards Opbyggelse, og Sagen udsaties derfor i 4 Uger.

Nogen Dom i Sagen synes ikke at foreligge, saa det maa formodes, at det er bleven ordnet med Tobaksspinderens og Hustrus uforbeholdne Undskyldning og Betaling af en Mulkt til Byens Fattige.

Men Bay tog fat paa at faa sin Gaard opbygget, og sidst paa Aaret 1768 eller i det seneste Foraaret derefter stod en smuk, ny Gaard opført paa Brandtomten.

Den blev takseret til Brandassurance for 1530 Rdl. Det var efter de Tiders Forhold en meget stor Sum, hvad man vil kunne forstaa ved at høre, at der i hele Grenaa By ialt kun var 7 Gaarde, som var takseret til højere end 1000 Rdl.

Underligt nok skulde Ilden senere endnu en Gang hjemsøge Birkedommerens Gaard. Det var dog først efter Bays Død og under en efterfølgende Ejer, at der i Januar 1791 atter opstod Brand. Denne omfattede dog kun de tre straatækte Længer med Stald, Lade m. m., som laa bagtil, hvorimod det tolængede Stuehus, der var teglhængt, reddedes. Det er det, som staar endnu, og som i det ydre er nogenlunde uforandret.

Og det er en af de faa Gaarde med smukt, gammelt Bindingsværk fra Midten af det 18. Aarhundrede, som vi endnu har tilbage her i Grenaa.

Gave fra Fru Mary Jensen, Vestervig – 1975

SKORSEENSFEJER SØRENSENS GAARD

(„BRÆNDERIGAARDEN")

Af *Carl Svenstrup.*

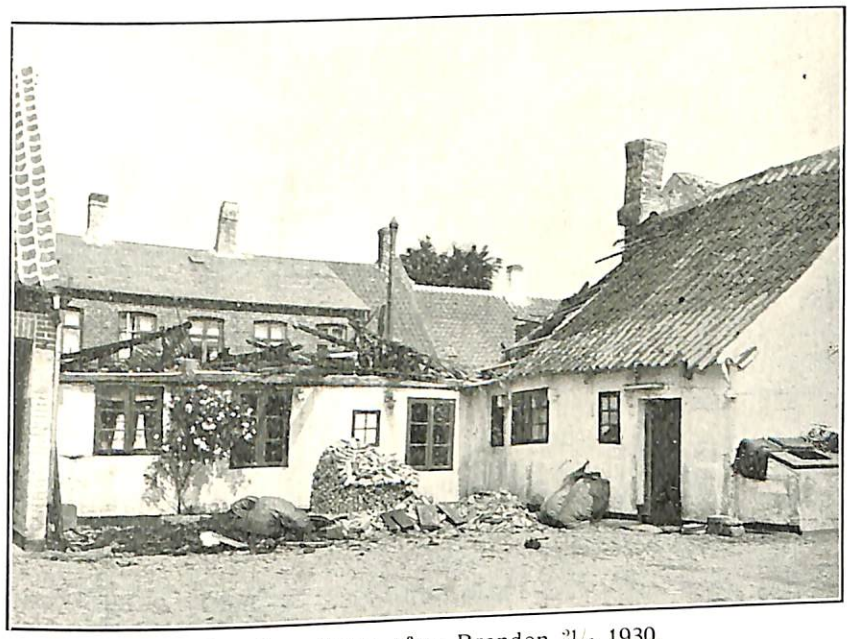

Gaardens Indre efter Branden 21/6 1930.

DEN gamle Grenaagaard, hvis Forhus Lørdag d. 21/6 30 delvis ødelagdes af Ildsvaade, stammer fra omkring 1757 og blev opbygget efter en Brand i 1750.

Nævnte Aar, Natten mellem 24. og 25. Oktober, opstod der Ild i et Hus paa Gadens modsatte Side, som tilhørte en Hans Hansen Nagelsmed.

Med den Tids Bygningsmaade, Bindingsværk og Straatag, og det meget daarlige Brandvæsen gik det her, som det plejede, at ogsaa nogle af de nærmeste Ejendomme fortæredes af Ilden, før den blev slukket.

Paa Grunden her laa 2 Smaahuse, det ene tilhørte en Enke ved Navn Stine Malmøe, og det

andet Daglønner Laurs Mortensøn.

De 2 „afbrændte Pladser" solgtes senere til

Jens Pedersen Juul

i Emmedsbo, som her lod opføre et godt og solidt Hus, det, som nu er ruineret, og hvis anden Halvdel forlængst er nedbrudt og genopført af Skorstensfejer Sørensen.

Dette Hus tilskødede J. Pedersen Juul Lillejuleaften 1757 „sin kiære Svigersøn

Jacob Rasmussen Møller

i Grenaa", der var gift med Datteren Maren Jensdatter Emmedsbo.

Skødet lyder paa „et mig i Greenaae tilhørende Huus, som ieg siden sidste Ildebrand haver ladet opbygge paa tvende mig tilforhandlede, afbrændte Pladser, som afdøde Johan Udenchier og Laurs Mortensøn forhen eiede. Hvilket mit nye opbygte Huus er beliggende mellem Peder Christophersen Glarmæsters Huus paa vestre og Jens Skomagers Huus paa østre Side."

Jacob Møller døde ung, og hans Enke giftede sig 1774 med en Skipper

Rasmus Udsen.

2 Aar efter var hun atter Enke og ægtede saa i 1780 Ungkarl

Jens Sørensen Lind,

som altsaa blev Husets Ejer. Han var Felbereder, d. v. s. Garver eller Sadelmager, men nævnes tillige noget senere som „Oldermand for Byens nye Lig-Laug".

Han boede her til sin høje Alderdom og døde 1829, 82½ Aar gl.

Hustruen var forlængst død, og Lind havde giftet sig med Enken efter Bogbinder og Kirkeværge Chr. Ramshardt.

Den næste Ejer var „Avls- og Vognmand

Laurs Andersen",

om hvem jeg kun ved, at han i 1827 af daværende Sognepræst, Provst Fugl, forpagtede Præstegaardsjorden for Fugls Embedstid.

Efter et Par ligegyldige Mellemled købtes Gaarden i 1846 af en Spækhøker

Niels Jensen,

der i 1857 solgte den til

Vicekonsul *N. L. Kock,*

men muligvis som Lejer har beholdt sin lille Butikshandel.

Konsul Kock, der var en af Datidens allerbetydeligste Mænd i Grenaa, ejede og beboede „Aftenstjernen", Lillegade Nr. 39, men ejede ogsaa Nabogaarden mod Vest, og havde tilkøbt sig det bagved denne, mod Storegade liggende Hus, som laa, hvor nu Købmand J. Sørensen bor, og hvor han havde en Bestyrer i en lille Købmandsbutik.

Konsul Kock drev et betydeligt Brændevinsbrænderi i Gaarden paa Lillegade, og den her omtalte Gaard ved Storegade købte han for at indrette Fedestald for de mange Stude, som han købte og fedede op med Bærmen fra Brænderiet. Fedestaldene var i Sidebygningen, som endnu ligger i Gaarden, og for at faa Bærmen til de mange Kreaturer transporteret derover paa en nem Maade fik Kock, der var Borgerrepræsentationens Formand og en meget mægtig Mand, Tilladelse til at lægge en Ledning under Storegade, hvor igennem Bærmen saa løb over i Staldene og blev oppumpet til Studene. Resten af denne Træledning — der var særdeles velbevaret — er senere fundet under Gaden ved Gravning til Nedlægning af Gas og Kloak.

Gaarden set fra Gaden omkring 1900.
I Midten ses Maler P. Sørensen og Hustru.

Det var især Slagter I. A. Jørgensen, „Gamle Jørgensen", som han kaldtes, som var Opkøber af Kreaturer til Kock. Tit var det elendige, magre Køer og Stude, som købtes for næsten ingen Ting, naar det kneb Landboerne med Foder, og som saa efter en Tur paa Bærmestaldene blev saa vel i Stand, at de kunde sælges for gode Penge herhjemme eller sydpaa, eller slagtes og sendes som Tøndekød til Norge.

Der kunde til Tider staa mere end 100 Stk. Kvæg i Staldene dernede.

Senere i 60'erne, da Hercules

Høeg, der var Ejer af Christiansminde, forpagtede Brænderiet af Konsul Kock, førtes en Del af Bærmen til Christiansminde med Vogne, som daglig gik frem og tilbage mellem dette Sted og Grenaa.

Ajlen fra alle disse Kreaturer løb ned ad Skraaningen, hvor nu Haverne ligger, og ned i Faarekæret i en lille Dam, som laa omtrent, hvor nu Teknisk Skole er bygget, og som man kaldte Organistens Dam, eftersom den laa tæt neden for Organist Møllers Have.

Fra Skifteretten i Kocks Dødsbo solgtes Gaarden i 1883 til Maler

P. Sørensen.

Jeg skulde foran have bemærket, at i Kocks og Høegs Tid var Forhuset udlejet til Beboelse. Bl. a. boede Skipper Flørnæs en lang Tid i den ene Lejlighed. Han sejlede med en stor Baad paa Kolindsund og bragte baade Personer og Gods til og fra Grenaa. Jeg mener at have hørt, at hans Hustru drev en lille Skole.

I 1912 solgte Maler Sørensen Gaarden til sin Søn, Skorstensfejermester

Alfred Sørensen,

som er dens nuværende Ejer, og som straks nedrev og opbyggede Ejendommens mest karakteristiske vestre Ende.

Den lille Butik i Husets østre Ende udlejedes allerede omkring 1876 til J. S. Udsen, en Mand af gammel Grenaaslægt, der oprindelig var Maler, men som her i halvhundrede Aar drev en lille Detailhandel, og som døde i en høj Alder i 1926.

Det kan ogsaa nævnes, at i Gaarden boede i mange Aar Byens gamle Skorstensfejer Wulf, der var gift med Maler Sørensens Datter.

Som Gaarden i 1757 opførtes paa en Brandtomt, saaledes ender den nu atter som en Brandruin. Om Navnet „Brænderigaarden", som jeg har hørt anvende om den, kun dette, at det er ret misvisende, som det vil ses af foregaaende, idet ikke selve Brænderiet, men kun Bærmestaldene har ligget der.

Christiansen & Jørgensens Bogtr. Grenaa.

Anna Andersdatter Basse.

En lille Kærlighedshistorie fra det gamle Grenaa, bygget paa samtidige Breve og Dokumenter.

AF
CARL SVENSTRUP

GRENAA
GRENAA FOLKETIDENDES BOBTRYKKERI
1929

Den vestre Sidelænge i „Bassegaarden", altsaa nuværende Storegade 36.

For nøjagtig 200 Aar siden boede paa Storegade i Grenaa en Købmand Anders Michelsen Basse.

Hans Gaard var beliggende paa den Plads, hvor nu Storegade 36 ligger, altsaa den Bygning, som man tidligere kaldte „Gl. Gæstgivergaard".

Samme Købmand havde haft en lidt underlig Skæbne. Han kom her til Grenaa som Hører (d. v. s. 2den Lærer) ved Latinskolen omkr. 1710. Men efter nogle Aars Forløb tog han Afsked med Skolen, giftede sig med en Købmandsdatter her fra Byen og løste Borgerskab som Købmand.

Om Aarsagen dertil har været de meget trange økonomiske Kaar, under hvilke Lærerstanden da levede, eller Ulyst til Skolearbejdet, vides ikke.

Anders Basse blev en velhavende og anset Købmand, selv om han ingenlunde kunde maale sig med Købmændene af de to gamle Slægter Bang og Broch.

Ægteparret havde en Datter, Anna Andersdatter Basse, og det er om hende, at nærværende lille Beretning handler.

Nede paa Søndergade boede Byens daværende Farver, som hed Morten Eskildsen. Han var en gammel Mand, og hans Søn stod for Farveriet. Hos ham arbejdede en Farversvend Jacob Jacobsen Holst. Han var Fætter til Byens Tolder, Mads Lysholt. Denne var en høj kgl. Embedsmand, men i lige Grad hadet og frygtet af Byens Beboere, fordi han var usædvanlig skrap i sit Embede, skrap i sin Pen og skrap i sit private Liv. Men desuagtet var han selvfølgelig i Kraft at dette sit kgl. Embede regnet for en af Byens allerfornemste Mænd. Han benævnes f. Eks. altid „Edle Hr. Tolder Lysholt".

Den nævnte Fætter, Farversvend Jacob Holst, kom i Uenighed med sin Mester og blev jaget af sin Plads i Utide.

Han maatte saa se sig om efter et Logis, og Anders Basse var saa velvillig at overlade ham et lille „Logement" nede i Købmandsgaarden.

Mens Farversvenden boede der, blev han angrebet af en Febersygdom og laa til Sengs i nogle Uger. Under hans Sygdom plejede Anna Basse ham, og de to blev gode Venner. Hun gav ham sit Ja, men foreløbig fortalte de intet derom til Forældrene. Jacob stod jo uden Plads, og her i Grenaa var der intet at gøre, da der kun var den ene Farver, fra hvem han var kommen bort i Utide.

Da Jacob var kommen over Sygdommen, lagde han og Anna Planer om, at han skulde se at blive Farver i Ebeltoft. Hun mente nok, at hvis han kunde faa noget at fortjene, „faa et Støcke Brød", som man udtrykte sig, ligegyldigt hvor det blev, „han da kunde overtale hendes Forældre at faa hende til Ægte".

En skønne Dag nogen Tid efter skulde Anders Basse paa Forretningsrejse til Ebeltoft, og Jacob Holst rejste med ham i samme Vogn, „men hver betalte sin Part af Vognlejen".

Basse besørgede sine Forretninger i Ebeltoft, medens Jacob forhørte sig om Udsigterne for en Farver. Han maa aabenbart have faaet nogen Forhaabning om at kunne faa Lov at nedsætte sig der, uagtet der allerede i Forvejen var een Farver i Ebeltoft.

Han rejste derfor til København for at se at faa Farverprivilegium af Kongen, thi Farverprofessionen, der var den mest ansete og indbringende af alle Haandværk, var dengang privilegeret, saaledes at et Farveri kun kunde oprettes ifølge

Kgl. Privilegium, ganske som f. Eks. et Apotek.

Hans Bestræbelser var imidlertid omsonst. Kongen vilde eller kunde ikke give Tilladelse til Oprettelse af nyt Farveri i Ebeltoft, eftersom han allerede i Privilegiet til den første Farver havde tilsikret denne at være ene om Forretningen.

Jacob maatte saa drage hjem til Randers med uforrettet Sag. Han havde i København truffet en af Annas Brødre og overtalt ham til at tage med til Randers. Han lovede ham at lære ham Farverprofessionen, naar de kom dertil, og fik ham derved til at opgive en god Plads. Men i Randers fik Jacob ingen Lejlighed til at lære Farveri fra sig, og Anders Basse gav ham senere Spydigheder, fordi han havde lokket Sønnen bort fra en god Plads.

Under sin Fraværelse fra Byen havde Jacob sendt Breve til Kæresten og bl. a. sendt hende en Vest.

Men Faderen skøttede ikke om at faa ham til Svigersøn, saaledes som Sagerne nu stod, især da en af Byens Borgere havde anholdt om hendes Haand.

Det var Købmand Jens Pedersen Høy. Han var ganske vist Enkemand og betydelig ældre end Anna, men sad til Gengæld i god „Næring".

Anders Basse skrev derfor et Brev til Jacob Holst og sendte ham samtidig den Vest tilbage, som han havde tilsendt Anna.

I Brevet stod bl. a.:

„ . . . . . Min Datter takker og er meget Ære skyldigst for haft Æresbevisning og Comportement af Dem. Hun saavel som os hendes Forældre undser sig for at paaføre Mons[ieur] nogen Bekostning, i hvorvel vi vel ved, at det er sket i god Intention og Erkendelse at Dem for Opvartning for Dem i sin [altsaa Deres] Svaghed, men som det gøres aldeles ikke nødig at recompensere Deres ringe Tieneste, sendes udskikkede og vel optagne Present tilbage, saasom min Datter er forsiunet med flere af de Slags Sorter. Takkendes ellers saa højt for som den haver været af høj Værdi, og saasom det Forslag af Mons[ieur] med at nedsætte sig i Ebeltoft mislingede sig, saa være det langt fra os at gøre Mons. en Slave af sin Parol, men løsgiver Dem paa Friheds Bane. Der kan altsaa staa Eder mange gode Raad og Lykke for og kan søge sin Fortun lykkeligen paa anden Sted . . . . . .

Greenaae, d. 18. Aug. 1729.

A. Basse."

Man mærker jo nok paa Sproget, at det var en tidligere Latinskolelærer, der havde skrevet det og udstyret det med mange smukke Sprogblomster.

Men Realiteten var jo dog den, at Jacob Holst afvistes som Svigersøn, og han var ikke fornøjet med at blive kasseret. Han sendte straks

Basses Brev til Grenaa til sin før omtalte Fætter, Tolder Mads Lysholt, der var en stiv Jurist og Procesmager, og anmodede ham om at lade Anders Basse Indstævne for Retten for brudt Trolovelsesløfte. Lysholt, der altid var rede til at føre en Proces, var straks villig.

Jacob Holst's Brev og Fuldmagt til Fætteren lyder saaledes:

„Kgl. Mayestæts Tolder, Sr. Mads Lysholt, højfornemme Ven og Fætter.

Siden jeg foraarsages at tiltale Mons. Anders Basse for Retten angaaende jeg med hans og Hustrus Consens og Godtfindende har for over et halvt Aar siden forlovet mig med deres Datter Mademoiselle Anna Basse, som jeg nu fornemmer skal ville gøre mig Tort og tilintetgøre, hvad mellem os har været talt og sluttet, idet hun efter Spargement [d. e. Bysnak] med Sr Jens Hey skal paa ny have forlovet sig, som jeg og af et fra Mons. Basse tilsendt Brev kan erfare (som til Eftersyn herved sendes), da formedelst jeg ikke har udi Greenaae andre Venner at forlade mig paa i denne Sag, er mig tienstærbødigst begiærende, De for den liden Blods Forvantskab og fælles Slægtskabs Skyld, ikke vilde se, jeg skulde lide denne Tort, men paa mine Vegne antage Dem Sagen, hvortil jeg herved tilstrækkelig Fuldmagt giver . . . . . Ifald de got Folk ikke skulle ville blive ved deres Løfter og Tilsagn, og ikke har den Kærlighed for mig som jeg for dem, da at kunne nyde tilstrækkelig Erstatning for paaførte Tort og Skade, saa vidt Lov og Ret kand tilholde, og skal jeg da for Hr. Tolders Møje ikke manqvere og contentere efter hans Vilje.

I øvrigt forbliver højfornemme Ven og Fætters pligtskyldigste Tjener

Jacob Jacobsen Holst.
Randers, d. 28. Augustij 1729.“

I Retten afhørtes Basse selv og flere Vidner, bl. a. Tjenestepigen, Maren Ginderup, der erklærede, at hun havde set dem kysses.

Imidlertid maa det have været Anders Basse magtpaaliggende at komme ud af Sagen paa en fredelig Maade og uden yderligere Proces, thi han sendte Bud til Jacob og anmodede ham om Forlig. Hvad han har tilbudt i Erstatning, kendes ikke. Men ved næste Retsmøde (3. Oktober 1729) fremlagde han et „Ophævelses Brev“ fra Jacob Holst, som gik ud paa, at Sagen var forligt.

Brevet lyder saaledes:

„Højtærede Ven og Mademoiselle Basse. Saasom fornemmes, at Deres Ægteskabs-Løfte til mig skulde være forandret, og De paany til Sr. Jens Pedersen Høy skulde være forlovet, da med Fornøjelse ophæves mit Forbud og Prætention i alle Maade og har consideret hos mig selv, at Lykken bliver mig med Guds Hjælp lige saa god. Derfor agter ikke at gøre mere Bekostning paa saa dant unyttigt, men overleverer Dem til den, De har fattet større Inclination til, og takker for Deres gode Fornøjelse til mig og Æres Bevisning, samt ikke har andet paa Deres Person at sige end det, der er skikkeligt og honnet, og det saa imellem os rigtig clareret og rigtig qvitteret.

Næst Kærligheds og Velstands Forønskning lever jeg Deres beredvilligste Tjener.

Jacob Jacobsen Holst.
L. S.

Til Vitterlighed ombedes Sr. Jens Hansen af Randers og Skipper Lars Snedker af Greenaae til Vitterlighed med mig vil underskrive.

Jens Hansen. Lars Pedersen.“

Mads Lysholt mødte med Fuldmagt fra Holst til at bilægge Sagen og skulde paa hans Vegne betale Rettens Salarium og de paa Sagen anvendte Omkostninger.

Om Annas Følelser og Mening findes intet bevaret. Det var jo dengang Forældrenes Vilje, der afgjorde Ægteskaberne. Hun ægtede Jens Pedersen Høy, og de arvede efter Faderens Død Gaarden paa Storegade, som endnu længe efter, baade skriftlig og mundtlig, betegnes som Bassegaarden.

Ved den store Brand i Grenaa i 1751 blev den fortæret af Ilden som saa mangfoldige andre Bygninger.

Jens Høy lod den opføre igen, og hvis man kikker ind ad Porten i „Gl. Gæstgivergaard“, altsaa Storegade Nr. 36, vil man endnu se en Sidelænge af Jens Høys Gaard, hvis svære Egetømmer tydeligt nok røber sin Alder.

Mærkeligt er det for Resten, at da Maltgører Jensen for nogle Aar siden lod Bygningens Gulv sænke et betydeligt Stykke, saa fandtes i Grunden store Mængder af brændt Korn, som altsaa stammer fra Branden i 1751, og som man altsaa ikke engang har gjort sig den Ulejlighed at fjerne, da Bygningerne opførtes paa de gamle Brandtomter.

Kort efter solgte Jens Høy „Bassegaarden“ og flyttede om i en anden nyopført Gaard, nemlig den senere saa godt kendte „Bine Lundske Boglade“ paa Lillegade, som delvis har staaet indtil nu i Sommer.

Anna Andersdatter Basse overlevede sin Mand i mange Aar. Flere af hendes Døtre blev gift med ansete Grenaaborgere. Selv tilbragte hun sin Alderdom hos en Søn, der var Gaardejer i Thorsø, og hos ham døde hun.

December 1929.

Carl Svenstrup.

NB. Brevene er i nogen Grad bragt hen imod Nutidens Bogstavering, men er ellers uforandrede.

Gave fra fk. Harry Jensen, Vestervej - 1975

Den gamle Garvergaard

Lillegade Nr. 37 - Matr. Nr. 49

En Skildring fra det gamle Grenaa
af Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1933

Den Gaard paa Lillegade, som i en lang Række Aar tilhørte og beboedes af Garver Petersen, ligger paa en Grund, som er sammenstykket af 2 Ejendomme. Det er altsaa her gaaet modsat af, hvad der ellers plejer at være Tilfældet. Der er i Byens Historie Eksempler nok paa, at de tidligere store Grunde, hvorpaa der foruden Gaardene ogsaa laa Haver ud til Gaden, stykkedes ud i to eller flere Parceller. Her er et Eksempel paa det modsatte, nemlig at to Grunde er samlet paa een Haand og bebygget med een Bygning. Begge Grundenes Ejerrække gaar tilbage til 1700, og begge de derpaa liggende Gaarde blev Luernes Bytte ved den store Brand i 1751.

Den vestlige Ejendom tilhørte i omtrent eet Aarhundrede, indtil hen imod Aar 1800, Slægten Palch. Derpaa solgtes den til Hans Broge, der blandt meget andet var Ejer af Nabogaarden („Aftenstjernen"). Han afhændede den noget efter til Konsul Amdi C. Kruse, der ejede den tilstødende Gaard paa Storegaade, og som altsaa derved erhvervede sig Udkørsel og Gennemgang til begge Gader. Og hans Enke solgte den saa endelig i 1848 til Naboen mod Øst, hvorved begge forenedes.

Den østligste Ejendom tilhørte Søren Michelsen Bundtmager og solgtes efter hans Død i 1712 til Jens Andersen Boelsmand, der var Skipper og Købmand. Han solgte den i 1729 til „velagtbare og fornemme Mand Jens Rasmussen Ginderup", der var hans Svigersøn og Skipper og Købmand ligesom foregaaende.

Efter hans Død, men medens hans Enke endnu levede og var Ejer, indtraf den store Brand, og det er altsaa hende, som lod Gaarden genopføre efter 1751. Som alle de andre Bygninger var det Egebindingsværk, men i Modsætning til flere af de andre var det ikke Straatag, men Tegl. Den takseredes til 470 Rdl., hvilket dengang var en stor Sum for en Gaard. Den bestod af 24 Fag Bygninger og har sikkert været godt bygget.

Slægten Ginderup var i næstforrige Aarhundrede ret udbredt

i Grenaa. Dens Medlemmer var næsten alle Skippere og Købmænd. Ægteparret her havde 4 Sønner, der blev boende her i Byen, desuden et Par Døtre.

korden her i Byen. Han ægtede fire Aar efter Martha Maria Strands; de var da begge 22 Aar gamle. De blev viet efter Kongebrev „uden foregaaende Trolo-

Garvergaarden set fra Gaden.

Enken solgte i 1766 Gaarden til en af Sønnerne, Skipper Anders Jensen Ginderup. Nu var Gaarden altsaa i 3dje Slægtled paa Familiens Haand. Om sidstnævnte Ejer beretter Grenaa Kirkebog, at han den 28. Maj 1780 „faldt over Bord paa Hjemrejsen fra Norge, strax herudenfor Stranden, for der blev kastet Anker". Han blev først fundet en Maanedstid efter og begravet paa Grenaa Kirkegaard. Enken stillede samme Aar Gaarden til Auktion, og den blev solgt til Organist Otto Haderup. Han var Organist ved Grenaa Kirke 1771—86. Da han ansattes, var han mellem 17 og 18 Aar gammel, hvilket vistnok er Revelse eller Tillysning fra Prædikestolen", hvilket dengang regnedes for noget finere end ordinær Trolovelse og Vielse. Organistembedet i Grenaa var ikke til at leve af, og Haderup har da ogsaa haft et borgerligt Erhverv ved Siden af. Han nævnes saaledes et Sted som Fuldmægtig ved Consumtionskontoret, og han var i denne Egenskab med paa en Inkvisition efter Brændevinstøj i Vinteren 1778, hvor det gik varmt til.

Organist Haderup solgte i 1786 Gaarden her, købte en anden paa Lillegade, bortbyttede igen den med en Gaard paa Storegade (hvor nu Smed Hougaard bor), men naaede ikke mere end lige

at flytte ind i denne, inden han døde, kun 32 Aar gammel. Enken ægtede senere „Krigskopist Peder Winding Anchersen Mohr", der var Nordmand og boede her som Pensionist.

Sadelmager M. C. Henrichsen.

Den, der i 1786 købte Gaarden af Organist Haderup, var Bager Hans Jacob Hansen Ritto. Han var af gammel Grenaaslægt. Faderen havde ogsaa været Bager. Hans Ritto havde grundlagt det Bageri, som nu ejes af Bernhard Andersen, men flyttede saa herned og blev her Resten af sit Liv.

En Datter, den 23-aarige Mariane Ritto, giftede sig i 1817 med Bagersvend Thomas Wessing. Han var indvandret her til Byen og har sikkert en Tid været Svend hos Ritto, hvor han saa endte med at blive Svigerson. Et Par Aar efter udlejede Ritto Bageriet og Lejligheden til Svigersønnen, og kort efter solgte han ham, faa Aar før sin Død, det hele for 400 Rdl.

Thomas Wessing, der var født i 1794, stammede fra Skanderborg. Ægteparret fik en meget stor Børneflok; mindst en halv Snes Børn har jeg talt i Kirkebøgerne.

I 1839 købte Wessing en Ejendom paa Storegade og flyttede derom (nuv. „Magasin du Nord"), og Gaarden her solgtes til Sadelmager C. Henrichsen.

Morten Christian Henrichsen var født 10. Januar 1813 i Middelfart. Han havde lært Faget i Randers hos en Halvbroder (Bedstefader til Garver Wiln. Petersen) og rejste derpaa nogle Aar i Tyskland „paa Faget", som dengang Skik var.

31. Oktober 1840 ægtede han Inger Marie Brøgger. Hun havde i mange Aar været en trofast Husbestyrerinde hos Konsul Johnsens, og i deres Hjem fejredes hendes Bryllup.

Hendes Fader var Skolelærer og Kirkesanger i Sejling, men da Moderen døde af Tyfus, da Inger kun var 5 Aar gammel, kom hun i Huset som Plejedatter hos en Slægtning, Rebslager Rasmus Kruse i Grenaa. De var selv barnløse.

Paa deres gamle Dage oprettede Kruse en „Fledføringskontrakt med Henrichsen om, at han skulde tage dem i Huset hos sig og give dem Underhold og Pleje for Resten af deres Liv og saa til Vederlag have deres Sted paa Storegade.

Sadelmager Henrichsen var en af sin Tids allermest ansete Haandværkere og i 10 Aar, fra 1857 og til sin Død, Haandværkerforeningens Formand. Det var

ham, som var den virksomste for at faa opført Foreningens første Alderdomshjem, den lange, hvidkalkede Bygning yderst paa Lillegade. Under hans Formandstid oprettedes den første Haandværkerskole, der ikke som nu var en Aftenskole. Da arbejdede Haandværkerne til sent paa Aftenen, og Skolen holdtes derfor Søndag Eftermiddag. Henrichsen var i alle Forhold en af Standens selvskrevne Repræsentanter og naturligvis bl. a. Medlem af det 3 Mands Udvalg, som paa Foreningens Vegne i 1861 ved Kong Frederik den 7.s Besøg „i Foreningens Navn skulde ønske Hs. Majestæt med Gemalinde Velkommen i vor Midte".

Henrichsens var selv barnløse, men holdt meget af Børn. De tog sig af flere fjernere Slægtninges Børn og adopterede to af dem. Den ene var Emil Petersen (senere Cigarhandler i Grenaa), den anden Albertine Henrichsen (senere gift med Lærer Ring i Fjellerup). I 1861 døde i Strømmen ved Randers Carl Elkjær Petersens Hustru. Petersen var Søn af en Garver og havde selv overtaget dennes Garveri. Det var dér, at Sadelmager Henrichsen havde været en Tid i sin Ungdom, og han rejste ud til Begravelsen. For at hjælpe Enkemanden, der sad i vanskelige økonomiske Kaar og nu stod ene med flere smaa Børn, tilbød han at tage det mindste, den 3-aarige Emil, med sig hjem og adoptere ham.

Kort efter gik Petersen fallit. Garveriet i Strømmen havde været i Familiens Besiddelse i mangfoldige Aar, saa det følles desto tungere at miste det. Henrichsen hjalp Petersen herned og borilejede fra 1. Juli 1863 sit Garveri til ham. Butik fik Elkjær Petersen derimod højere oppe i

Fru Henrichsen.

Lillegade i Glarmester Vogels Ejendom.

I 1848 købte Sadelmager Henrichsen, som tidligere anført, Nabоejendommen mod Vest. Den tilhørte paa det Tidspunkt Enkefru Elisabet Kruse, Enke efter Konsul Amdi Kruse paa Lillegade, og var udlejet. Henrichsens Plan var at rive begge de to omtrent hundredaarige Ejendomme ned og opføre et nyt Hus paa den samlede Grund. Saa kom Krigen, og det blev paa mange Maader vanskelige Forhold. Det blev bl. a. ogsaa vanskeligt at faa Folk, og Henrichsen maatte selv tage en Haand med i Arbejdet. En fremmed Herre, som

kom forbi og saa ham gaa i Bluse og arbejde paa Huset, spurgte ham, hvem det var, som i de

Garver Carl E. Petersen.

Tider kunde tænke paa at bygge. Da Henrichsen saa sagde, at det var ham selv, som var Bygherren, tog den fremmede Mand sin Hat af og bukkede dybt for ham.

Henrichsen var en baade dygtig og flittig Mand. Egentlig var han jo Sadelmager og drev en meget betydelig Virksomhed med adskillige Svende paa Værkstedet. Men tilige slog han ind paa Garveri. Det gjorde jo nu da for Resten saa mange Sadelmagere dengang. Huderne laa i Kalk i store Kar nede ved Aaen, og i den ældre Del af Ejendommen, som endnu staar i Gaarden, indrettede Henrichsen en Barkmølle, hvor Egebarken formaledes til Brug ved Garvningen. Det var en Kværn, bestaaende af 2 Mølle-sten. Den blev drevet rundt af en Hest og var inden i Baghusets ældre Del.

Men Henrichsen havde tillige en betydelig Vognmandsforretning og da navnlig Postkorselen til Aarhus. Det var jo før Banernes Tid. Som Postkontrahent flagede Henrichsen med Flag med kongelig Krone og Navnetræk. Dette Flag gik i Arv til senere Ejere og anvendtes endnu længe efter ved højtidelige Lejligheder.

En afdød gammel Grenaaborger har fortalt mig, at Henrichsen i sin Glansperiode i sit Arbejde havde 4 Garversvende, 4 Sadelmagersvende, 4 Kuske, 1 Røgter samt paa Stalden 12 Heste til Post-, Fragt- og anden Kørsel.

I Panteprotokollen ses, at

Garver Wilh. C. Petersen.

Henrichsen i 1856 af Generalpostkassen laaner 125 Rdl. til Køb af en ny Fjedervogn mod Pant i

denne, Aaret efter 480 Rdl. til Køb af en Wienervogn og igen det følgende Aar 500 Rdl. til endnu en ny Wienervogn.

Elkjær Petersen i 1863 lejet Garveriet af Sadelmager Henrichsen paa en vis Aarrække. Efter dennes Ophør indgik han Interes-

Garvergaarden set fra Gaarden.

Henrichsen var i en Aarrække Medlem af Kommunalbestyrelsen og var som før nævnt Haandværkernes fødte Tillidsmand. Hans Død (31. Juli 1867) føltes da ogsaa som en virkelig Sorg for hans Standsfæller, og han førtes til Graven „med alle de Æresbevisninger, som Foreningen raadede over", som Haandværkerforeningens Forhandlingsprotokol siger.

Henrichsens Enke vedblev at drive Vognmands- og Postkorselen en Tid efter Mandens Død, men omkring 1870 overdrog hun denne til Rudolph Christensen, som tidligere havde været Postkusk paa Ruten Ebeltoft—Tirstrup, og han fik en lille Lejlighed nede hos hende.

Som allerede nævnt havde Carl sentskab med Enken om Driften, men Butik beholdt han stadig oppe hos Vogels.

Carl E. Petersen spillede i adskillige Aar en ikke ubetydelig Rolle i Byens offentlige og Foreningsliv. Han var Medstifter af Vaabenbrødreforeningen og i flere Aar Medlem af Byraadet.

Hans ældste Søn var Wilh. C. Petersen. Han lærte Garveriet hjemme og rejste derpaa til England for at sætte sig ind i de nyere Metoder i Faget.

Efter at være kommen hjem ægtede han Bager Olsens Datter Adelaide Olsen, overtog Garveriet og købte Gaarden af Fru Henrichsen. Hun blev dog boende i Huset i en af de mindre Lejligheder indtil sin Død.

Wilh. C. Petersen var Forretningsmand af en mere moderne Type. Allerede da Faderen havde overtaget Garveriet af Fru Henrichsen, var det blevet en Del moderniseret, og Sønnen udvidede Forretningen. De mindre Garveriers Tid var imidlertid forbi allerede før Slutningen af Aarhundredet, og det blev nærmest en Læderhandel en gros og detail.

Petersens førte et meget tilbagetrukket Liv, især efter deres eneste Datters Død.

Garveren selv var dog en meget kendt Skikkelse, og alle de lidt ældre husker ham, bl. a. som han daglig red sin Morgentur gennem Byen og ned til Havnen.

I nogle Aar sad han i Haandværkerforeningens Bestyrelse og var et Par Aar Foreningens Formand, men deltog ellers ikke i det offentlige Liv.

I 1920 døde Garver Petersen, og Butikken ophævedes. Efter Fruens Død solgtes Gaarden d. 10. Marts 1930 til Malermester Charles Udsen for 25,100 Kr.

Lillegade Nr. 2

Den gamle Skolebygning paa Hjørnet af Torvet

Af

Carl Svenstrup

GRENÅA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1939

I Grenaa Bys Grundtakst fra 1682, som er den ældste Fortegnelse over Ejendommene, anføres paa det Sted, hvor nu Købmd. Ehrenreich bor, en Gaard, som maa have været Byens anseligste, idet den ansattes til en Værdi af 180 Rdl., hvilket er det højeste Beløb, nogen Ejendom er sat til. Man faar et lille Begreb om, hvor stor Købeevne Pengene havde for 250 Aar siden, naar man betænker, at man for en Sum af mindre end 200 Rdl. kunde købe Byens største Gaard.

Som Ejere nævnes „Salig Jens Petersens Børn", og Gaarden beboes af Enken og Børnene.

Nogle Aar senere købtes den af Christen Zeuten, som var Kapellan her i Grenaa fra 1695 til sin Død. Han var (vistnok) gift med Dorthea Badenhaupt og døde her i Embedet 1705. Gaarden solgtes til „Kgl. Mayestæts Tolder,

Sr. Jens Rasmussen",

som var dens Nabo med Øst, idet han ejede og beboede en Gaard, som laa, hvor nu Raadhuset ligger. Da Tolderens Hustru hed Johanne Frederikke Badenhaupt, er det at formode, at han og Zeuten har været gift med to Søstre.

Tolderen var dengang en af Byens allerhøjeste Embedsmænd, hvad ovenstaaende Titulatur da ogsaa meget tydeligt viser. Da Tolderen selv blev boende i den anden Gaard, udlejedes denne her. Men selv om han altsaa ikke har boet lige paa dette Sted, saa kan der dog være Anledning til at anføre en lille morsom Episode, som angaar samme Tolder.

Hans Kone, den førnævnte Johanne Frederikke Badenhaupt, var en meget stram Dame. Hun indsendte 28. September 1720 en Skrivelse til Stiftamtmanden i Anledning af en stor Uret og Fornærmelse, som var overgaaet hende — og det endda af selve Byfogdens Kone.

Byfoged Blichfeld, hvis Epitafium er kendt fra Grenaa Kirkes Vaabenhus, havde sammen med Tolderen, som var hans gode Ven, paa fælles Bekostning indrettet en lukket Stol i Kirken. I denne Stol havde de to Familiers Damer i nogenlunde Endrægtighed siddet om Søn- og Helligdagene i nogle Aar. Men nu afvigte Helligtrekongers Dag, da Tolderkonen kom til Kirke, fandt hun Stolen afdelt i to Rum og Laasen forandret, saaledes at hun ikke med den sædvanlige Nøgle kunde lukke den op og komme til sit Sæde. Hun beder nu Stiftamtmanden om at gribe ind over for Byfogden, saaledes at hun kan faa sin retmæssige Plads igen.

Jeg maa her indskyde den Bemærkning, at Udtrykket om, at Tolder og Byfoged i Fællesskab havde ladet indrette en lukket Kirkestol til deres Damer, ikke er at forstaa saaledes, at de lod Damerne gaa alene i Kirke og selv gik paa Kro eller andre verdslige Steder. Men Sagen var ganske simpelt den, at Kirkens ene Halvdel, nemlig den Syd for Hoved- og Midtergangen, var forbeholdt Mandspersoner og den anden Halvdel Kvinderne, saaledes som det endnu kan ses en Del Steder paa Landet den Dag i Dag.

Stiftamtmanden afæskede nu Byfogden en Erklæring, og Blichfeld meddelte da, at han og Tolderen i 1715 havde købt det omtalte Stolestade i Grenaa Kirke for 16 Mark Sølv samt en lille Sum ekstra for Stolens Indretning. Deraf havde de hver betalt Halvdelen. Byfogdens Kone og hendes Niece, som var i Huset hos dem, og Tolderkonen og hendes Datter benyttede saa denne Stol i Fællesskab, „dog ikke uden megen Knurren af bemeldte Tolderkone, da hendes Datter, som er et Barn, ikke maatte sidde udenfor min Broderdatter, som er en fuldvoksen Pige og lige saa vel en Præstedatter som hun". Byfogden tilføjer: „Min Kone, som er sagtfærdig og stille af Natur, holdt hende altid hendes Mund tilgode med Taushed. Men da hun nu paa Helligtrekongers Dag kom i Kirke og vilde lukke Døren i Stolen til efter sig, kom Tolderkonen springende efter hende, rykkede Døren op og larmede som et ubesindigt Menneske baade under Sangen og under en Del af Prædiken, saa Folk i Kirken med Forundring saa efter hende". Dette hendes utilbørlige Forhold havde Byfogden vel været befojet til at drage under Rettens Kendelse til vedborlig Straf, men for hendes Mands Skyld, som var hans gode Ven, lod han det henstaa til videre, „dog skal jeg være mig reserveret, om de ikke lader mig nyde Fred". Da Tolderen har boet her i Byen i over 20 Aar og endnu intet betalt til Kirken uden disse 8 Mark, hvorimod Byfogden yder Tiende af 2 Tdr. Hartkorn og desuden har megen Ulejlighed med Synsforretninger o. s. v., saa beder han Stiftamtmanden at „conservere" ham hans Ret. „Hvis Tolderens Kone vil benytte den øverste Kvindestol ved Altergulvet, hvorhen hun siden har søgt, saa kan hun gerne, naar hun vil betale deraf; men at bygge et Pulpitur for hende gaar ikke an, da Kirken er lang og mørk og vil komme til at se ud som et Hospital".

Hvorledes Sagen endte, ved jeg ikke. Den er her gengivet efter „Hübertz Aktstykker" fra Stiftamtets Arkiv. Derimod findes den ikke under nogen Form i Grenaa Tingbog, hvorfor det er at antage, at Stiftamtmanden paa en eller anden Maade har faaet Parterne forligt. Men Sagen viser med stor Klarhed, hvor forfærdelig nøje man dengang tog det med Rangfølgen: Byfogdens Broderdatter maatte under ingen Omstændigheder sidde paa en

fornemmere Plads end Tolderens Datter.

Jens Rasmussen døde 5. Juli 1725. Gaarden her var allerede længe før solgt til „Ærværdige

Hr. Søren Bagge".

Han var Kapellan her i Grenaa 1703—1739, men forlod Byen sidstnævnte Aar, da han i sin Alders 68. Aar forflyttedes til Ikast øvre i Hammerum Herred som Sognepræst. Der maa uden Tvivl ikke have været Overflod af Ansøgere til det Embede, siden saadan en gammel Mand kaldedes dertil. Men det er heller intet Under, eftersom Præstegaarden i Ikast var saa forfalden, at den var helt ubeboelig, og der maatte lejes Værelse ude i Byen. Bagge blev da ogsaa kun i Embedet eet Aar, saa overlod han det til Gregers Fanøe, der var gift med hans Datter. Men han forblev i Sognet, og der som her levede han i Armod og Fattigdom, saa han endogsaa maatte drage rundt i Sognet og tigge sin Føde. Han skildres i Wibergs Præstehistorie som „gudfrygtig, ukyndig i Verdens Ænker og yderst fattig". Gaarden her paa Lillegade maa være blevet solgt for Gæld og tilfaldt i 1736 ved Auktionsskøde

Michel Rasmussen Samsing.

Han var af gammel Grenaaslægt, Skipper og Købmand og havde taget Borgerskab kort før. Han var Kæmner i 1744. Men det var i den Tid, da Kæmnerbestillingen var et borgerligt Ombud og Valget kun gjaldt for et Aar.

Fra Michael Samsings Dødsbo solgtes Gaarden i 1762 til Byens Kordegn og Lærer.

Mathias Borup.

Han var født i 1733 og kom til Grenaa i 1755, da Johannes Hygom rejste her fra for at tiltræde Embedet som Kordegn i Skanderborg.

Hygom havde ejet en Gaard i „Taygyden" (nuværende Kannikegade Nr. 8—10), som Borup havde købt af ham, da han blev hans Efterfølger. Til Kordegnembedet hørte tillige Embedet som Skoleholder for Byens „Fattigskole". Undervisningen foregik i den tidligere Latinskoles Bygning, et gammelt, forfaldent Hus, som laa paa Lillegade (nuværende Nr. 12, Farvehandler Møller).

Men foruden denne Skole for de ubemidlede Børn holdtes der endnu en Skole i Grenaa, den saakaldte „danske Skole". Det var en privat Skole, hvor Børnenes Forældre lønnede Læreren, men hvortil Byen dog ogsaa gav et Tilskud i Form af den svimlende Sum 16 Rdl. om Aaret. Den sidste „danske Skoleholder", Søren Ditlev Eggers, kvitterede Embedet i Foraaret 1762, enten formedelst Død eller Bortrejse.

Byfoged Behr sammenkaldte da 12. Maj 1762 „Byens bedste Borger-

skab" til et Møde paa Raadstuen. Der var mødt 12 af Byens Borgere samt altsaa Sognepræsten og Byfogeden, der udgjorde „Skolekommissionen". Af Raadstueprotokollen fremgaar, at de beraadede sig om, „hvorledes en god dansk Skoleholder her i Byen bekvemmeligst og billigst kunde haves, og hvorledes han kunde nyde fornøden Subsistence, saa at ikke herefter — som hidtil sket er — en efter anden i Mangel af Subsistence skal være foraarsaget at kvittere Stillingen eller ogsaa, at man skulde nøjes med en saadan Person, der ikke kunde forrette Embedet i et og alt saa forsvarligt, som ske burde".

Fra den unge Kordegn, Mathias Borup, var der faa Uger før til Sognepræst og Byfoged indsendt et Forslag til en ny Ordning, „hvorefter det formentes, at Skoleholderens Indkomst kunde komme paa en nogenlunde convenabel Fod, naar Forældrene, som har Børn i Skolen, blev ansat for en vis aarlig Betaling for hvert Barn, saa længe det søgte Skolen". Paa Grundlag heraf bestemtes det da,

1) at naar én god Mand blev antaget som Skoleholder, som kunde forsvarligen undervise Børnene i Læsning og Kristendom samt fornøden Regning og Skrivning, saa skulde der af Byens „publiqve" Kasse aarlig udbetales ham 16 Rdl. til Hus- og Kakkelovnsleje samt Ildebrændsel. Desuden vilde Sognepræsten, Hr. Johan Risom, privat tillæge ham 4 Rdl, nemlig Renterne af et Legat paa 100 Rdl., som han agtede at oprette og „legere" Skolen („Risoms Legat").

2) For Undervisning i Læsning, Skrivning og Regning skulde Skoleholderen aarlig af hvert Barn fra dets 4—5 til 12 Aar nyde et Vederlag i Penge. 1 Rdl. 3 Mark skulde være det højeste og 2 Mark det laveste. I den Anledning skulde Forældrene sættes i en vis Takst „efter Stand og Vilkaar", og Skolepengene lignes paa dem efter denne. „Dog skal Skoleholderen i det højeste kunne gøre Fordring paa den Summa 60 Rdl. foruden de før omtalte 16 + 4 Rdl. til Husleje og Brændsel til Skolen. Skolelønnen udbetales Skoleholderen i 2 Terminer, Halvdelen til Paaske og Resten til Mikkelsdag. „I manglende Fald sker der Udpantning".

3) „De fattigste Børn, hvis Forældre ej formaar at betale noget i Skoleløn, nyder fri Undervisning i Læsning og Kristendom lige med de andre, dog at deres Tal ikke maa overgaa 10 Stk. aarlig. Det ordnes efter Sognepræstens og Byfogedens nærmere Anvisning".

Disse Bestemmelser vandt ubetinget Tilslutning og vedtoges af de forsamlede Borgere. De udformedes som en Slags Instruks og indsendtes til kongelig Konfirmation. Denne erholdtes ogsaa, men rigtignok først under 28. Februar 1794, altsaa efter 32 Aars Forløb. Det synes fuldkommen ubegribeligt, men da ikke alene Raadstueprotokollen bærer denne Tilføjelse med en senere Skrift, men yderligere Justitsprotokollen under 24. Marts 1794 har en Afskrift af den kongelige Konfirmation paa ovennævnte „Forening eller Fundation" og med samme Dato, saa er ingen Tvivl mulig. Fundatsen godkendtes i alle „Klausuler og Punkter" dog med Undtagelse af, at Skolelønnen for Børnene ikke skal betales alene til deres 12. Aar, men indtil Konfirmationen.

Umiddelbart efter — altsaa i Slutningen af 1762 — maa Byfogeden paa Borgerskabets Vegne være kommet overens med Sr. Borup om, at han foruden Kordegnaembedet, som han altsaa allerede havde haft i 7 Aar, skulde overtage det nyoprettede Embede som Skoleholder for hele Byens Ungdom.

I den „Fundats", som oprettedes derom, er dog en for Sr. Borup mindre behagelig Klausul, nemlig den, at han som Skoleholder forpligtes til om fornødent gøres, da paa egen Regning at holde en Medhjælper og give ham Kost og Løn.

— Der kunde jo i Sandhed ogsaa nok være Brug for 2 Personer, naar det betænkes, at foruden hele Grenaas Skoleungdom tillige ogsaa alle Børnene fra Gammel Sogn hørte under Skolen her.

Samme Aar købte saa Kordegn Borup den Gaard i Nærheden af Torvet, hvorom her tales. Meningen var, at han skulde lade et Værelse i den indrette til Skolestue. At den gamle Skolestue, som hidtil havde været benyttet, i enhver Henseende var elendig, fremgaar af en Indberetning fra samme Borup til Biskoppen nogle Aar senere. Heri staar, at „til Grenaa Skole er hverken Skolestue, Borde eller Bænke, alene en gammel Jern-Vindovn, beskadiget paa begge Sidestykker og mangler alt sit Behør af Tud og Tromle, Dør, Ildtang og Skuffe, hvilket alt man har ladet komme an paa min Bekostning nu i 17 Aar. Her er og levnet fra den latinske Skole et Cathedera, noget beskadiget og mig ikke til synderlig Nytte, med mindre det blev noget forandret til at forvare nogle Skolematerialier udi". Denne Indberetning er fra 1772, og den omtalte gamle Latinskolebygning var da Aaret før solgt til en Privatmand og blev kort efter nedbrudt.

I Slutningen af 1762 flyttede Borup op paa Torvet, og der var saa Byens Skole de næste 87 Aar. I Byens Kommuneregnskaber staar

regelmæssigt hvert af de følgende Aar: „Til Chorsdegnen Borup er foruden Chorspenge 5 Rdl. 2 Mark udbetalt ham Løn for Skolehus og Varme at holde 16 Rdl.“.

Den Gaard i Kannikegade, som han tidligere havde ejet og beboet, solgte Borup det følgende Aar.

Pengene til Købet af Gaarden ved Torvet havde Kordegnen delvis laant af sin Genboerske, Madam Anne Olrog, som fik 1ste Prioritet i Gaarden for 100 Rdl. Dette Beløb testamenterede Mdm. Olrog siden til Skolen. Ejendommen blev en Menneskealder senere stillet til offentlig Auktion. Aarsagen er jeg ikke helt klar over, men muligvis har det været, fordi Myndighederne fandt, at den var for simpel til Skolebrug. Den købtes af Byfoged Behr „paa Kirkens, Skolen's og Fattigvæsenets Vegne“ for et Bud paa 90 Rdl. Dette Beløb var ikke engang Dækning for 1ste Prioritet, saa det er vel i sig selv Vidnesbyrd nok om, at den har været i faldefærdig Stand og trængte til at nedrives. Det er ganske kuriøst, at i det allerførste Nummer af Aarhus Stiftstidende, som udkom Fredag d. 3. Januar 1794, findes en Annonce angaaende denne Skolebygning. Den lyder saaledes:

„Licitations Forretning over 12 à 14 Fag nye Skolehuus Bygning og Boelig for Skoleholderen i Greenaae, bliver paa Raadhuset sammesteds holden d. 20de Januarii Klokken 10 slet Formiddag 1791. Hvem som finder Lyst til at paalage sig at opføre samme Bygning af Eege Bindingsverk, murede Vægge og Tegltag, i næste Sommer, vilde indfinde sig bemeldte Tiid og Stæd, hvor Conditionerne forevises, og imidlertid kan faaes Efterretning om hos Kammerraad og Byefoged Behr i fornævnte Greenaae.“

De ved Auktionen indkomne 90 Rdl. anvendtes til den nye Bygnings Opførelse. Det ses bl. a. af en Brevveksling, som mangfoldige Aar senere førtes med Ministeriet (August 1862). Den resulterede i dette „at det i Mdm. Olrogs Gavebrev angivne Øjemed med Renten af den ene Halvdel af Kapitalen, nemlig, at den skal komme fattige Børn til Hjælp til Skolelønnen, betragtes som fyldestgjort ved Kapitalens Anvendelse til Hjælp til en ny Skolebygnings Opførelse, hvorimod Renten af den anden Halvdel af Kapitalen, altsaa Renten af 45 Rdl., aarlig af Skolekassen bør udbetales til den af Skolens Lærere, hvem Skolekommissionen finder kvalificeret til for Embedstid at erholde dette Tillæg til sin Løn“.

Skolebygningen var fuldført i 1797 og takseredes til Brandassurance af Byens daværende Taksationsmænd, hvoraf den ene, Tømmermand Søren Jensen Thomesen, i mangfoldige Aar havde været i Bestillingen, hvorimod Murermester Ole Ekvald var ny i Byen og ny i Faget. Beskrivelsen gaar ud paa følgende: „Br. F.

Den gamle Skolebygning ved Torvet, nedrevet i 1879.

Nr. 100. Den gamle Gaards 26 Fag Hus er ganske nedbrudt og i dens Sted opført nye Bygninger i een Etage, Tegltag, Egebindingsværk og murede Vægge.

a) et Forhus til Gaden indrettet til Stueværelse og Skolestue med en lukket Port i østre Ende. Loft overalt. Fjælleguly i 4 Fag og Murstensgulv i 5 Fag [formodentlig i Skolestuen]. Bygningens Længde 28 Al., Dybde 10½ Al. og Højde 3½ Al. — Takseres for 440 Rdl.

b) et Sidehus ibygget forannævnte 11 Fag i vestre Ende, indrettet til Værelse, Kammer, Køkken og Brøggers. Loft overalt. 3 Fag med Fjælleguly, 2 Fag med Stengulv [formodentlig i Køkken og Brøggers]. 12 Al. lang, 8½ Al. dyb og 3½ Al. høj. Takseres for 200 Rdl., ialt 640 Rdl.“

Bygningen tilhørte nu Skolevæsenet, og i denne Bygning holdtes Skole indtil Aar 1849, da den første Bygning paa Vestergade blev taget i Brug. Det er den, som blev nedbrudt sidste Aar.

Den gamle, nu afdøde Postholder i Glæsborg, Hans Sejer Jensen, hvis Fader var den Ole Jensen Jyde, som reddedes af Søren Kanne, og hvis Moder hed Jensine Marie Sejer, har fortalt mig, at hans Moder har gaaet i Skole hele sin Barndom i Skolen oppe ved Torvet. Da hun er født i 1797 og har tilbragt sin Barndom og Ungdom her, skal det jo ogsaa nok passe. Postholderen sagde, at hans Moder havde fortalt, at Degnen havde sin Ligkiste staaende færdig, og at den havde sin Plads inde i Skolestuen. Dette, at Folk havde deres Ligkiste staaende længe før

deres Død, er der flere Eksempler paa her fra Byens Historie, og Troels Lund nævner det ogsaa i „Dagligt Liv i Norden".

Disciplinen i Skolen var dengang meget skrap, ganske i Overensstemmelse med den almindelige Retspleje. Hans Jensen skrev til mig derom: „Naar meget uartige Skolebørn dengang skulde straffes, blev de ført ind paa Raadstuen, som jo laa lige ved Siden af, og der blev de pisket i alle de andre Skolebørns Paasyn. Moder fortalte, at der i hendes Skoletid var en Dreng, der ogsaa fik en saadan Endefuld Ris, og som efter Straffens Fuldbyrdelse løb ned til Aaen og vilde drukne sig".

Et Par Oplysninger om Kordegn Borups private Forhold: Hans første Hustru hed Elisabeth Marie Pallesdatter Hindborg. Hun døde allerede i 1766. Skifteprotokollen oplyser adskilligt om Boet baade om Klæder og Bohave, som ikke er uden Interesse, men som det vilde føre for vidt at udrede her. Jeg skal kun nævne, at Nettoformuen efter Gældens Fradrag kun var 18 Rdl. Jordefærden havde kostet ialt 10 Rdl.

Deraf til Snedkeren
for at levere Kisten 4 Rdl. 5 M.
Maling af samme 1 Rdl. 1 M.
Til Kirken for Klokkernes Brug 1 Rdl. 2 M.
Gran strøet paa Kirkegaarden 4 M.

Desuden fik Klokkeren, der tilfige var Bedemand,
1) for at kaste Graven 2 M.
2) for at indbyde Gæsterne 6 M.
3) for at ringe med Klokken 4 M.
ialt 2 Rdl.

Tilsammen 10 Rdl.

I Boet fandtes „en Brændevinskeddel paa 3 Fjerdingkar med Hat, Laag og Piber, alt af Kobber", til Værdi 16 Rdl.

En Brændevinskeddel var en meget almindelig Ting dengang, og var det mest værdifulde Stykke af hele Indboet, hvorfor den ogsaa var et meget almindeligt Pantsættelsesobjekt. Folks Forbrug af Brændevin var meget stort, og en Mængde Familier fremstillede altsaa selv deres Forbrug paa det Omraade.

Senere giftede Borup sig med Ingeborg Cathrine Rygaard, Datter af Sognepræsten i Voldby. Hun overlevede sin Mand, som døde i 1810. Skiftet viser, at hans økonomiske Forhold havde bedret sig, idet der var en Formue paa 910 Rdl. Værdi. I hele Boet nævnes kun 15 Bøger, hvoraf 12 tyske, 1 latinsk og 2 danske, saa det har næppe været udi lærde Interesser, at Borup har haft sin Styrke. Skifteprotokollen nævner blandt andre Udgifter „43 Rdl. til Substitutten Svendsen". Denne har altsaa været hans Hjælpelærer, som han efter Instruksen var pligtig at holde og give Kost og Løn.

Borups Efterfølger blev

Christian Bloch.

Han var født 1772 og døde 11. Januar 1842, 70 Aar gammel. Han havde været Kordegn og Skoleholder i Hobro og kom hertil i 1811, altsaa umiddelbart efter Borups Død. Han var Enelærer indtil 1818, da hele Skolevæsenet omordnedes. Nogle Aar forinden var den meget omtalte Skoleanordning af 1814 kommet. Det er jo uden al Tvivl en af Hovedbegivenhederne i det danske Skolevæsens Historie. Som Følge af denne udskilles i 1816 Gammel Sogn skolemæssigt fra Grenaa og fik en selvstændig Skole i Aastrup. Den var beliggende lidt Vest for Byen, hen mod Dolmer ad, men er forlængst nedrevet.

Ved Omordningen i Grenaa Aar 1818 bestemtes, at der fremtidig skulde være 2 fastansatte Lærere, og at der følgelig maatte indrettes 2 regulære Skolelokaler og en ny Bolig. Der opførtes derfor en ny Sidebygning. Der kaldedes endvidere en Teolog, som skulde være Førstelærer og Kateket, d. v. s. Andenpræst, medens Kordegnebestillingen fremtidig knyttedes til Andenlærerembedet. Bloch forblev i sidstnævnte, og til Kateket kaldedes Hans Ingerslev, der var Lærer ved Lyngby Seminarium. Men da han i 1824 blev Sognepræst for Ørling-Falling Menighed, udnævntes ingen Efterfølger. Det var Besparelseshensyn, som gjorde sig gældende. Man søgte og fik efter en Del Forhandlinger Ministeriets Tilladelse til midlertidig at ophæve Katketembedet og igen gaa tilbage til Ordningen med Kordegnen som Førstelærer og Antagelse af en Andenlærer. Hertil kaldedes Lars Olsen. Katketembedet stod saa ubesat til 1843.

Det lader sig vistnok ikke nægte, at Bloch i hvert Fald i de sidste mange Aar var en ret middelmaadig Lærer. Navnlig i „de dannede Klasser" var der Misfornøjelse med, at Børnene lærte for lidt. Muligvis var det Skoleplanens Skyld og ikke Lærerens. Men nogle af Byens „dannede" Familier slog sig i hvert Fald i 1840 sammen og oprettede en Privatskole med cand. phil. Ludvig Hansen som Lærer.

Der var ved Blochs Død almindelig Stemning baade i Kommunalbestyrelsen og i Skolekommissionen for at faa denne „Candidat Hansen" udnævnt til det ledige Embede og med Forpligtelse til at oprette og undervise en Realklasse i Tilslutning til det allerede eksisterende Skolevæsen. Da man imidlertid var klar over, at det næppe vilde gaa saa glat denne Gang at slippe uden om Kravet om en Kateket, indsendtes direkte til Kongen et Andragende i denne Sag. Det anføres deri, at der hidtil „i Borgerskolen, som iøvrigt er forenet med Fattigskolen, ikkun har været lært, hvad der læres i enhver Skole paa Landet, og at der nu ved Blochs dødelige Afgang frembyder sig en gunstig Lejlighed til Forandring og Forbedring". Man anfører, at under den tidligere Kateket [Ingerslev] undervistes der ikke andet end „i de almindelige, for en Borgerskole befalede Læregjenstande", medens man nu med cand. phil. Hansens Ansættelse for Øje ønskede oprettet en Realklasse. Og man endte Skrivelsen til Kongen med den Vending, at hvis Hs.

Majestæt vilde opfylde dette Kommunens inderligste Ønske, vilde den føle sig forbundet til forøget Taknemlighed imod Hs. Majestæt.

Men Ministeriet var nu til Sinds, at der skulde pustes Liv i Kateketembedet, og mente, at en teologisk Kandidat jo nok skulde kunne være lige saa vel egnet til Undervisningen som den ønskede cand. phil. Hansen. Og efter adskillige Overvejelser endte da Sagen med, at Ministeriet fastslog, at der skulde kaldes en Kateket, dog at man gerne saa, at det ordnedes saaledes, at der samtidig blev oprettet en Realklasse.

„Student Hansen“,
som mange i Byen ønskede til Blochs Efterfølger som Førstelærer i 1842.

Til nærmere Undersøgelse af, hvorledes den jævne Befolkning saa paa Sagen, indkaldte Provst Colding da 30. Novbr. 1842 til et Møde for at høre Borgerskabets Ønsker i denne Sag. Det viste sig dér, at en god halv Snes af de mødte, nemlig: Byens Embedsmænd og enkelte af de mere oplyste Borgere, var sindet for en videregaaende Skoleuddannelse. Hvorimod Resten — ca. 40 — paa Provstens direkte Forespørgsel erklærede, „at deres Ønske var, at de maatte faa en Kordegn igen — som afdøde Bloch — til Førstelærer, og at Skolevæsenet, med hvilket de hidtil havde været fornøjet, maatte blive uforandret“. Det viste sig altsaa, hvad ogsaa Provsten havde ladet skinne igennem i Indberetning til Ministeriet, „at der vistnok kun var faa Familier, der interesserede sig for en Realklasses Oprettelse, og at disse derved tilsigtede at vinde de samme Fordele, som Byens private Skole hidtil har ydet, paa en mindre bekostelig Maade, end ved den private Entreprise“.

Naa, Ministeriet havde jo nu truffet sin Afgørelse, og i 1843 kaldedes en teologisk Kandidat som Kateket og Førstelærer. Det var

Sigvard Theodor Decimus Flindt,

eller som der staar bl. a. i Biografisk Leksikon, og som hans Døbenavn sikkert har været, Sigvardus Theodorus Decimus Flindt. Han var en Præstesøn fra Thorslunde og født 30. Maj 1805. Faa Aar efter tiltrængtes atter i høj Grad en Udvidelse af Skolevæsenet. Den kan i korte Træk karakteriseres ved, at man vedtog at bygge en helt ny Bygning i Byens Udkant. Den skulde ligge paa en Byen tilhørende Grund ved Fædriften ud til Fælleskærel, den nuværende Vestergade. Skolen skulde have 3 Klasser, og der skulde altsaa ansættes en Tredjelærer. Denne Bygning paabegyndtes i 1848 og toges i Brug Oktober 1849.

Flindt havde, før han kom til Grenaa, været personel Kapellan hos Præsten Fr. Winding i Nr. Sundby. Denne Winding var saa umaadelig svær, at man sagde om ham, at han maatte forrette Jordpaakastelser siddende i sin Vogn, fordi det formedelst hans Tykkelse vilde koste alt for stort Besvær at faa ham af Vognen og op igen. Det har saaledes været ret nødvendigt for ham at holde Kapellan.

Flindts Hustru hed Petrea Marie Winding. Hendes Fader var Skrædder i Aalborg, men hun har formodentlig været en Slægtning af den fornævnte Præst, siden hun bar Navnet Winding.

Flindt underviste selv bl. a. i dansk Læsning og Grammatik. Den tidligere nævnte gamle Postholder fra Glæsborg, der i en Aarrække var hans Elev, udtalte om ham: „Flindt var vel „haard“ i Grammatik, men jeg tænker, det kom af, at han selv havde udgivet Bogen, som vi brugte deri“. Jeg vil mene, at „vel haard i“ skal betyde, at han stillede vel store Fordringer udi o. s. v.

Flindt var en meget svagelig Mand. Han udnævntes i 1851 til Sognepræst paa Askø. Men han naaede kun at komme til at prædike en eneste Gang i sit nye Embede, nemlig paa sin Indsættelsesdag. Han døde lige efter Nytaar 1852.

Med Aaret 1849 havde altsaa den gamle Bygning ved Torvet udspillet sin Rolle som Skole.

Straks efter Flytningen til Vestergade stilledes Bygningen til offentlig Auktion. Skøde paa den udstedtedes i 1850 til

Niels Nielsen Væver,

Gaardejer i Dolmer. Denne Niels Væver var en af de kendte Skikkelser i Grenaa By. Han kom her næsten daglig, og han havde Penge udlaant til en Mængde Mennesker. Han ses som Prioritetshaver i mange Ejendomme baade i Grenaa By og ved Havnen og var ogsaa for kortere eller længere Tid selv Ejendomsbesidder i Grenaa.

Niels Væver var fra et meget fattigt Hjem, vistnok i Højbjerg. Han viste allerede som Barn et udpræget Forretningstalent. Det fortælles, at han for at tjene et Par Skilling købte Fløde og hældte den paa Flasker. Dermed gik han paa sin Fod til Grenaa og solgte Fløden til Folk, som ikke selv havde Kohold. Dette Træk er karakteristisk for Manden. Fra første Færd viste han en uhyre Flid og Sparsommelighed og naaede gennem Aarene at blive en meget velstaaende Mand, og ved fordelagtige Pengeanbringelser formerede han sin Kapital. Han og Hustruen, Pouline Hansdatter, købte sig først et Boelssted i Højbjerg, hvor deres ene-

ste Datter, Ane Bendine, blev født i 1832. Nogen Tid efter flyttede de til Dolmer, hvor de ligeledes begyndte i et Boelssted, men købte senere en Gaard, den, som siden i en meget lang Aarrække tilhørte Sognefoged Rasmus Jensen. Da Niels Væver først var kommet til lidt Kapital, var han snart klar over, at han med sit udprægede Handelstalent kunde udnytte sin Tid bedre ved Handel end ved selv at deltage i Markarbejdet. Han havde flere Karle, som udelukkende kørte rundt i Omegnen og købte op til ham: Æg, Smør, Huder og Skind. To Gange om Dagen gik Niels Næver paa sin Fod til Grenaa. Der gik han ind i en eller anden Beværtning og bestilte en Tepunch, som han sad og „drev over" for at komme i Snak med Folk, som han kunde gøre Forretning med.

At Niels Væver ikke har været uden ideel Indstilling over for Livet og Menneskene, fremgaar af et lille Hæfte, som han i 1868 udgav paa Grenaa Avis' Forlag. Det har følgende Titel:

„En sikker Vej til Velstand og til at blive lykkelig. Udgiven af en gammel Mand, som selv med Held har fulgt den her anviste Vej". Og Bogen begynder med følgende lille Forord: „Ved Udgivelsen af denne lille Bog er det mit inderlige Ønske, at enhver af dens Læsere maa høste lige saa gode Frugter af de deri fremsatte Lærdomme, som baade jeg selv og flere have høstet deraf. — Det kan meget godt gaae, naar vi blot ville følge den jævne Vej. Udgiveren".

Bogen indeholder en Række Betragtninger om Flid, Ærlighed, Sparsommelighed osv. lagt i Munden paa en Person, som han kalder „Fattig Richard". Et Sted i Hæftet har han anbragt et Vers, som i en lidt drastisk Form indeholder ikke saa lidt Livsvisdom:

„Fiskefang og Fuglesang
Øltrang og Nattegang,
Trommeslag og Skjøgejagt
Haver Mangen ødelagt".

Der findes intet Billede af Niels Væver, men en gammel Dame af mit Bekendtskab, som ofte har set ham paa hans daglige Vandringer her til Grenaa, beskriver ham saaledes: „Hans Paaklædning var meget gammeldags. Paa Hovedet bar han en høj Uldhat, saaledes som Bønderne dengang brugte. Den havde engang været sort, men var forlængst af Sol og Vejr gjort graabrun. Den sad altid i Nakken. Hans lange Haar hængte helt med paa Skuldrene. Han gik i en meget lang, gammel Frakke og en tværstribet, hjemmegjort Vest med Sølvknapper. I Haanden havde han en sølvknappet Stok.

Niels Væver døde 20. Maj 1873.

Ægteparrets eneste Datter, Bendine, blev gift med Niels Chr. Løvschall. Han stammede fra Havmøllen, var meget velhavende, og overtog Svigerfaderens Gaard i 1762.

En Datter af Løvschall var gift med Vejasssitent Wienholt her i Grenaa.

Naa, Fremstillingen standsede ved 1850, da Gaarden ved Torvet solgtes til Niels Væver. Han indrettede straks den gamle Skolebygning til Butik og udlejede den til Købmand Kruckow.

Peter Feddersen Kruckow var en Præstesøn og født i Everdrup. Han havde allerede i en lille halv Snes Aar haft Forretning i Grenaa. Han var saa ung, da han søgte Borgerskab, at han maatte have Myndighedsbevilling og desuden „Kgl. Bevilling til at vinde Borgerskab, uagtet han kun har tjent som Svend (Kommis) i 2 Aar".

Han har haft Forretning flere Steder her i Grenaa, sidst i den Bygning vestligst paa Lillegade, hvor der senere blev Bryggeri. Men det gik ikke godt for ham. Han købte Ejendommmen her i 1855; samme Aar tillige Lillegade Nr. 14 og Lillegade Nr. 61 (Bryggergaarden). Han har aabenbart været mere Spekulant end jævn Købmand, der passede sin Butik. Tilmed var Tiderne vanskelige. Vi er jo nu lige op mod den store Pengekrises Tid. Og det endte da ogsaa med, at Kruckow i 1857 opsagde sit Borgerskab og forlod Byen. Jeg er ikke sikker paa, om han egentlig gik Fallit. I 1860 vendte han

Gammel Brandspand af Læder fra Kruckows Tid, som endnu opbevares hos Købmand Ehrenreich.

tilbage, erhvervede Bryggerborgerskab og begyndte et Bryggeri, muligvis i den samme Gaard Lillegade Nr. 61, hvor han tidligere havde haft Købmandshandel. Men heller ikke det vilde lykkes. Han forlod atter Byen og blev Købmand i Lyngby, og der havde han vistnok mere Held med sig.

Sidst paa Aaret 1855 havde han

Skomagermester Julius Højmark.

Fru Højmark,
født Rodkjær.

solgt Ejendommmen her til „Handelsfuldmægtig"

Michael Henrich Lundby.

Han havde været „Fuldmægtig" hos Grosserer Winding i en Del Aar og selv haft Forretning i nuværende Konsul Sechers Gaard paa Søndergade. Han var gift med Edel Marie Rødkjær, som var Datter af den meget ansete Møller Rødkjær paa Søndre Mølle. Kort efter at de havde købt Gaarden paa Torvet, blev Ægteparret separeret, og til Sikkerhed for de i Seperationsforliget fastsatte Ydelser fik Hustruen Pant i Lundbys Ejendomme. Det næste Aar gik hen med store økonomiske Vanskeligheder for den unge Købmand, og i 1857, altsaa selve Pengekrisens allerværste Aar, gik han Fallit, og Boet overtoges efter kgl. Bevilling af Prokurator Hanson og Købmand S. N. Winding.

I 1863 fik hans fraseparerede Hustru Auktionsskøde paa Ejendommen, og samme Aar giftede hun sig med Skomagermester

Rasmus Julius Højmark.

Denne ejede og beboede Huset Lillegade Nr. 6, som han havde overtaget efter sin Fader, hvis Skomageri han fortsatte. Han ejede flere andre Ejendomme, et Par fik han med Hustruen, et Par havde han selv købt. Iblandt disse var den gamle Fattiggaard „Bag Byen", hvis store Areal han udstykkede i Byggegrunde. Men det gik med ham som med Forgængeren Lundby. Daarlige økonomiske Forhold drev dem fra Hjemmet. Og begge rejste de til Amerika, hvortil der i de Aar var en meget livlig Udvandring her fra Grenaa. Den tidligere saa stolte Møllerdatter, hvis Liv til en Begyndelse havde tegnet saa lyst og godt, sad tilbage med sine Børn i meget kummerlige Kaar.

Købmand C. F. Ehrenreich.

Fru Ehrenreich,
født Hasse.

I 1868 havde Højmark solgt Bygningen her til Købmand

Chr. Frederik Ehrenreich.

Han var født 23. April 1840 i Faarup ved Randers, hvor Faderen var Gaardejer, og havde lært Handelen hos Købmand Henriksen i Randers. I 1859 forpagtede han Skovgaard Kro ved Fjellerup og forblev der til 1863, da han rejste til Grenaa og overtog den Forretning, hvor Lundby var gaaet Fallit. C. F. Ehrenreich var paa dette Tidspunkt endnu saa ung, at han ikke havde naaaet Myndighedsalderen, og hans Fader maatte derfor midlertidig løse Borgerskab for ham.

I den gamle Ejendom arbejdede Ehrenreich sig jævnt og støt fremad, saaledes at han altsaa i 1868 selv kunde købe og senere i 1879 ombygge Huset. Bygningen var den første og i lang Tid den eneste i 3 Etager i Grenaa. Det er derfor intet Under, at den vakte betydelig Opsigt baade hos Byens egne Folk og hos Landboerne, som jo dengang i stor Udstrækning „kørte i Gaard" hos Byens Købmænd. I den nye Bygning indrettede Ehrenreich 2 Butikker, som stod i umiddelbar Forbindelse med hinanden. Den ene idrettedes til Isenkramhandel, den anden til Kolonial. Senere specialiseredes, saaledes at det udelukkende blev Isenkramforretning.

Købmand Ehrenreich, der var gift med en Datter af Havnefoged H. Hasse, Grenaa Havn, var i mange Aar Medlem af Ligningskommissionen, men deltog ellers ikke meget i Byens offentlige Liv. Han var dog Handelsforeningens man-

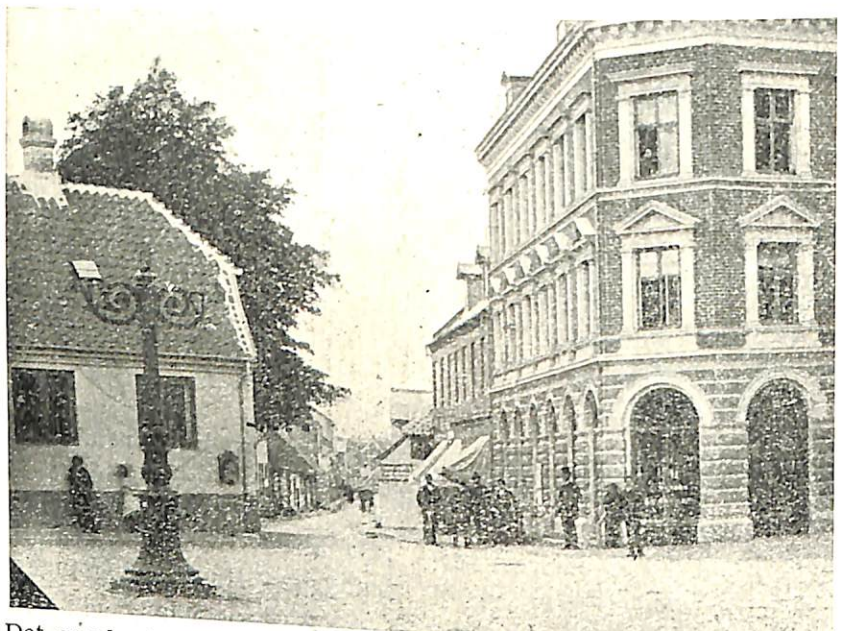

Det gamle Apotek og Købmand Ehrenreichs nye Bygning, ca. 1890.

geaarige Kasserer. Efter 10 Aars Virksomhed som Købmand flyttede han i 1903 til København, hvor han forblev til sin Død i 1907.

Ved Købmd. Ehrenreichs Afrejse overtoges Forretningen af hans Søn, Harald Ehrenreich, som er dens nuværende Ejer, og som siden af sine Medarvinger købte Ejendommen.

Bødkermester

Emil Madsens Forfædre

Lidt Slægtshistorie

Af
Viceskoleinspektør Carl Svenstrup,
Grenaa

Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1939

Som adskillige i Grenaa véd, var afdøde Bødkermester Emil Madsen Efterkommer af en af Grenaas allerældste Slægter. En af Linierne kan føres tilbage til hans Tipoldefader, en anden til hans Tiptiptipoldemoder.

En af de Kisteplader, som i Sommeren 1938 opgravedes paa Torvet ved dettes Regulering, bar følgende Indskrift:

Vel-ædle, høj-fornemme

Hr. Rasmus Andersson Skifter,

født ved Rygaardstrand i Januari 1724, som efter sin Lyst blev anbragt ved Søemandskab og var derved vexelvis heldig.

Nedsatte sig som Kiøbmand i Grenaae Ao 1757

og i 2de Ægteskaber med forhen i Gud hensovede

Vel-ædle og Dyyd-zirede Damer

Kirstine Mau

og

Anne Ulriche Munch

avlede 8 Børn, af hvilke 2 Sønner og 2 Døttre efterlevende takker Ham for Faderomhu efter Mulighed.

Ærlighed i Handlinger og Ordholdenhed i Løfter hædrede hans Navn og Rygte;

Umisundelig over andres Fortrin, ej foragtelig imod de Ringe og ej stolt af Lykkens Medhold og forsagt i megen Modgang hensled Han sine Dage jævnt uden Bram. Gjennem det Hele mærkede man efterhaanden hans Dannelse til en kommende Ævighed, hvortil han indgik ved en forhaabentlig salig Døød, der skeede den 21. [Juni] 1797, gammel næsten 73½ Aar.

—

Denne fortræffelige Mand og Borger var Emil Madsens Tipoldefader. Som den pompøse Gravskrift angiver, var han Skipper og Købmand i Grenaa i 40 Aar. Han var en af Byens allerbetydeligste Forretningsmænd, Konsumptionsforpagter i en Aarrække og ejede og beboede den Gaard, som laa paa Torvet, hvor nu Raadhuset ligger. Det var dengang Byens største Gaard i 1 Etage, brandforsikret for 1010 Rdl. Men selvfølgelig kunde den ikke maale sig med de 7 Gaarde i 2 Etager, hvoraf nu kun „Aftenstjernen“ og Købmand Skovs er tilbage.

Af Rasmus Schifters Sønner var en Prokurator paa St. Thomas i Dansk Vestindien og vistnok ugift. Han efterlod sig betydelige Midler, som bl. a. kom hans herværende Søster til Gode.

Af Pigebørnene var Else Schifter Datter af første Ægteskab. Hun var altsaa Kirstine Maus Datter og gaar derigennem 2 Generationer længere tilbage i Grenaas Historie end Faderen. Hendes Morfar var, som der staar i Gjessings „Danske Jubellærere“, „den ved sin Forstand og Gudsfrygt navnkundige Købmand i Grenaa, Rasmus Sørensen Mau“. Det var ham, som beboede nuværende „Aftenstjernen“, dengang en meget anselig Købmandsgaard.

Else Schifter, der var født 1766, giftede sig i 1787 med Georg Friderich Rempte, Organist og Bedemand i Grenaa. Som Vederlag for en Del af hendes Arvepart gav Faderen dem 2 smaa Huse paa Lillegade, hvoraf det ene laa, hvor nuv. Bager Hartmanns Hus ligger, og det andet, den tidligere Latinskole, som Nabo dertil. Men Ægteskabet var ikke lykkeligt. Else, der tidligt var blevet moderløs, var en meget excentrisk Pige, og Organisten var af en vanskelig Karakter. Han forlod allerede ved Paasketid 1791 Hjemmet, og Ægteskabet opløstes da senere „propter malitiosam desertionem“ [d. v. s. fordi han i Ondskab havde forladt Hjemmet], og Else fik Ret til Indgaaelse af nyt Ægteskab. Skilsmisse var dengang noget ganske enestaaende i denne lille, skikkelige By.

Den unge Dame var en af Byens mest fremtrædende Skikkelser. Hun havde søgt og erholdt Bevilling til at være sin egen Værge, arvede efter sin Moders Familie, Mau'erne, baade Penge og et Hus, men forstod ikke at spare paa sin Kapital, saa hendes Broder, Prokuratoren paa St. Thomas, der efterlod hende flere Tusinde Dlr., satte dem fast som et Legat i Overformynderiet, hvoraf hun kun fik Renterne.

Den 5. Januar 1803 indgik Else Schifter nyt Ægteskab. Hendes Mand var Sømand Peder Nielsen Høeg. Han var født i „Strandhuset paa Hessel Mark“, nuværende „Kannegaarden“. Han havde været med i Slaget paa Rheden, hvor han blev saaret, og oppebar en lille Pension paa 36 Rdl. Under Englænderkrigen var han Opsynsmand ved en „Bavne“, som var tændt ved Grenaa Strand. Heller ikke dette Ægteskab var af lang Varighed. Han døde i 1810.

Bødkermester P. A. F. Madsen.
(f. 14/4 1834, d. 26/2 1902)

Deres ældste Datter, Anne Kirstine Marie Høeg, var født 3. Maj 1804. De boede dengang paa Storegade i det samme gamle Sted, der er kendt under Navnet „Mankebo“.

Paa sine senere Aar købte Fru Else Høeg i 1825 det Sted paa Lillegade, der altsaa nu har været i Slægtens Besiddelse i ca.

115 Aar, og hvor hun vistnok havde boet en Del Aar før. Det havde tidligere tilhørt en anden af hendes Onkler, den rige Købmand og Agent Rasmus Møller, der foruden dette Hus ejede baade de tilstødende paa Lillegade (opad mod Torvet) og mod Storegade (Købmand Nielsens og Snedker Sørensens).

Den ældste Datter, førnævnte Ane Kirstine Marie, ægtede Peder Madsen, som var Væver. De blev efter Moderens Død i 1829 Ejere af Huset.

I 1847 herskede der en slem Epidemi af Skarlagensfeber her i Grenaa. Et af Ægteparrets Børn; Emil Madsen, døde deraf og med otte Dages Mellemrum ogsaa Væver Peder Madsen, som døde 26. September 1847, kun 47 Aar gammel.

En anden Søn var Peter Anton Frederik Madsen (født 14. April 1834). Han blev Bødkermester i Grenaa, tog Borger-

Bødkermester Emil Madsen.
(f. 11/9 1871, d. 4/10 1939)

skab i 1861 og ægtede Mette Marie Pedersdatter.

Det var en meget stilfærdig Mand, som ikke tog Del i det offentlige Liv, men var en saare flittig Mand i sit Værksted. Han døde 26. Februar 1902.

14 Dage efter tog Sønnen, nu afdøde Emil Madsen, Borgerskab som Bødkermester. Han havde lært Faget hjemme og havde arbejdet sammen med Faderen hele sin Tid.

Først sent giftede han sig. Hans Hustru, Dorthea Madsen, døde for nogle Aar siden. Ægteskabet var barnløst, og dermed er altsaa denne gamle Grenaaslægt uddød her i Byen.

Slamtavlen er altsaa denne:

Kirsten Rasmusdatter Mau, død 1724, gift med Skipper Søren Jensen, død ca. 1700.

Købmand Rasmus Sørensen Mau, død før 1755, gift med Ane Margrethe Sørensdatter, død 1773.

Kirsten Rasmusdatter Mau, født ca. 1737, død 1770, gift med Købmand Rasmus Schifter, født 1724, død 1797.

Else Schifter, født 1766, død 3. Juni 1829, gift 1) med Organist G. F. Remple, gift 2) med Sømand Peder Høeg, født 1770, død 17. December 1810.

Ane Kirstine Marie Høeg, født 3. Maj 1804, død 23. Januar 1864, gift med Væver Peder Madsen, født 1800, død 26. September 1847.

Bødker P. A. F. Madsen, født 14. April 1834, død 26. Februar 1902, gift med Mette Marie Pedersdatter, død 2. Maj 1911.

Bødker Emil Madsen, født 11. September 1871, død 4. Oktober 1939, gift med Dorthea Madsen.

Carl Svenstrup.

CARL SVENSTRUP

En gammel Drabssag fra Dolmer.

Det var i tidligere Tid ret almindeligt, at Folk i deres Testamente betænkte Kirker, Klostre og milde Stiftelser med Gaver i Form af Jordegods. Det var i og for sig en smuk Tanke, og det maa erindres, at der dengang ikke fra „det offentliges“ Side spenderedes ret meget, ja næsten intet, paa Forsorg for syge, gamle og fattige Mennesker.

Men formentlig fejler det ikke, at adskillige af disse Gaveydere tillige har tænkt lidt paa, at muligvis forbedrede man sine Chancer i en kommende Tilværelse ved slige barmhjertige Gaver.

Saaledes var der for Aarhundreder tilbage en Gaard i Dolmer, som ejedes af Aarhus Hospital. Hvornaar og hvordan den var kommet dertil, vides ikke.

I 1757 var denne Gaard bortforpagtet til en Jens Laursen Biss. Han havde imidlertid misligholdt sin Fæstekontrakt og forsømt Jorden. Og for at Markerne ej skulde ligge ganske udyrket hen, tog Hospitalsforstanderen i Aarhus, Lauritz Schow, Gaarden fra ham og lod optage Syn over dens elendige Tilstand. For at give et lille Begreb om Datidens Priser og om Størrelsen af en Gaards Besætning dengang anføres Kreaturernes Vurderingssummer:

	Rdl.	Mrk.	Sk.
1 brun 2 Aaringers Mæhr Plag	1		
1 sort do.	1		
1 brun Hoppe, udlevet		3	
1 sort do., ligesaa		2	
1 sortbrun 4 Aars Hoppe	2	4	
1 sort do. 5 Aars	2	2	
1 sorthjelmet Ko 11 Aar	2		
1 sort 1 Aars Kalv	1		
2 Faar		5	
1 eet Aars Sogris		2	
3 Høns og 1 Hane			8

Hospitalsforstanderen krævede ham til Betaling af 2 Vogn- og Rejseheste á 16 Rdl. = 32 Rdl. 4 Ploug-Bæster á 10 Rdl. = 40 Rdl. osv. osv.

Bonden dømtes af Retten (29. Aug. 1757) til at have sit Fæste forbrudt og desuden at betale Hospitalet 223 Rdl. 5 Mrk. i Erstatning.

Til at bestyre Gaarden, som saaledes var ledig, antog Hospitalsforstanderen en Karl ved Navn Niels Nielsen fra Landsbyen Todbjerg i Nærheden af Aarhus, som var trolovet med en Pige, Johanne Nielsdatter, fra Dolmer.

Den unge Mand mødtes selvfølgelig paa Forhaand med Kulde og Uvilje af Beboerne i Dolmer som Protest mod, at han havde taget mod denne Gaard, som en af deres egne var sat fra. Og ret længe varede det ikke, inden det udviklede sig til rene Haandgribeligheder og resulterede i et Drama, som her skal beskrives paa Grundlag af Samtidens Retsprotokoller.

Mandag den 26. September 1757 stod Niels Todbjerg i sin Gaard og læssede et Læs Hvede af og satte det i Stakke uden for Vinduerne, hvor det skulde staa og tørre. Til Hjælp derved havde han sin før omtalte trolovede Fæstemø, som var frugtsommelig, samt en Dreng.

Til Oplysning om det Forhold, at Kæresten opholdt sig hos sin Fæstemand og hjalp til ved Markarbejdet, skal her indskydes den Bemærkning, at Trolovelsen dengang og lige til 1799 var en lovfæstet kirkelig Ceremoni med ganske lovformelig, bindende Virkning og altsaa noget ganske andet end Nutidens Forlovelser. Endvidere, at der som Regel ikke hengik ret længe mellem Trolovelse og Vielsen, samt at det ikke var ualmindeligt, især paa Landeskabeligt Samliv, uagtet dette egentlig slet ikke var Lovens Mening.

Og hvad angaar denne sene Høst af Hvede, som flere Gange i det følgende kaldes „Devell Hvede", saa er det min Mening, at det maa have været Boghvede. Ordet Devell minder jo stærkt om Debild, og Debild Hede er det gamle Navn for Christiansminde. Det maa altsaa formodes, at det er Boghvede, som er vokset paa nogle Agre, der laa hen mod Debild efter, som her tales om.

Medens Niels Todbjerg og hans Forlovede stod og arbejdede med Kornet, kom to Mænd fra Dolmer hen til dem og yppede Kiv. Den ene hed Rasmus Nielsen Fuglsang og havde en Gaard i Fæste, som tilhørte Major Hoff paa Hessel, den anden var Selvejergaardmand.

Efter en Del fornærmelige Ord gik de over til Haandgribeligheder og i Selvforsvar og ved et Uheld kom Niels Todbjerg til at slaa Rasmus Fuglsang saa stærkt i Hovedet, at han samme Dag afgik ved Døden.

Baade Niels Todbjerg og hans Fæstemø blev stærkt forslaaet og maatte gaa til Sengs. Men da Rasmus var død og Sagen indberettet til Byfogden i Grenaa, maatte Niels Todbjerg samme Aften staa op og følge med til Grenaa, hvor han indsattes i Byens Arrest i Kælderen under Raadhuset. Pigen kom hjem til sin Faders Hus og i Seng, og det saa ud til, at hun ikke skulde overleve den alvorlige Overlast, hun havde været ude for. Byfoged Behr tog derfor ud og afholdt Forhør over hende paa hendes Sygeleje. Og Byens Kirurgus, Johan Friderich Wolff, undersøgte de paagældende og afgav Attest saavel om den dræbtes Saar som om de overfaldnes Tilstand.

Angaaende de ydre Forhold ved Retssagen, der strakte sig over omtrent et Aar, kan anføres et Par Smaatræk, som er værd at mærke sig.

Ved en af Retsforhandlingerne, nemlig den 8. Novbr., „maatte Retten forflyttes ned i Sr. Jens Severin Hadslunds Hus formedelst Kulden, som saa stærkt incomodelunds Hus formedelst Kulden, som saa stærkt incomoderede, at mand ikke paa Raadhuset, som det almindelige Ting-Stæd kunde bærge sig".

Altsaa, enten er der slet ikke nogen Kakkelovn paa Raadhuset endnu paa dette Tidspunkt, eller ogsaa virkede den saa daarligt, at Retten af Kulde maatte flytte over til Genbohuset hos Købmand Haslund. Der er et Spring derfra og til Centralvarme.

Et andet lille Træk er dette, at Jens Larsen Biss, som i sin Tid af Hospitalsforstanderen var sat fra Gaar-

den, den Aften, da Todbjerg førtes i Arrest, lod falde Ord om, at Niels gerne for ham maatte blive siddende i Arrestkælderen, indtil han fortæredes af Maddiker.

Dommen faldt først et Aars Tid senere. Egentlig maa der siges Dommene, thi der var to Sager. Major Hoff havde paa sin Fæsters Vegne anlagt Sag imod Niels Todbjerg for Drabet. Men Hospitalsforstanderen havde anlagt Kontrasag paa Todbjergs Vegne mod den overlevende Gaardmand, Anders Henning, for den Overlast, han havde tilføjet den overfaldne. Desuden rejste han Krav paa Erstatning for det Tab, som Hospitalet havde lidt ved at dets Fæster i saa lang en Tid havde maattet forsømme sit Arbejde, og Gaarden laa øde hen.

Da det egentlige, levende Billede af Sagen og hele Tidsforholdene først fremkommer ved de paagældendes egne Forklaringer, skal disse efter Retsprotokollen anføres her, dog i noget forkortet Form.

„Da det viste sig, at Niels Nielsen Todbjergs Trolovede var saa alvorlig forslaaet, at man kunde befrygte hendes Død, tog Byfoged Behr d. 30. Sept. til Dolmer og afhørte paa Hospitalsforstander Schows Anmodning i Niels Madsens Hus hans Datter Johanne Nielsdatter, Niels Nielsens trolovede Fæstemø, som befandtes syg og sengeliggende, for af den Aarsag, og i Fald hun ved Døden skulde afgaa, at imodtage hendes eedelige Vidnesbyrd og Forklaring om den u-lykkelige Tildragelse, som er arriveret imellem hendes Fæstemand, Niels Nielsen, og den nu afdøde Rasmus Nielsen Fuglsang her af Dolmer. Og efter at jeg [det er Byfoged Behr, som skriver] da i lige Maade paa Embeds Vegne havde betydet ommeldte Johanne Niels Daatter Lovens Eeds Vigtighed og derhos alvorlig formanet hende udj denne betydelige Sag at udsige den rene og sande Sammenhæng uden at besvære hendes Samvittighed med nogen falsk og u-rigtig Forklaring, lovede hun at holde sig denne min Formaning efterrettelig og ved hendes fuldkomne Fornuft gjorde saadan Forklaring og Vidnesbyrd, som efterfølger:

Sidstleden Mandag Morgen den 26. Septbr. stod hun

og hendes Fæstemand Niels Nielsen og aflæssede et Læs Hvede i Gaardstedet her i Dolmer, som han af Hospitalet var betroet, og imedens bemelte hendes Fæstemand stod paa Læsset og forkede Hveden af, og hun tillige med deres liden Pige og Dreng tog imod Hveden og satte sammen i Haven uden for Vinduerne, hvor den skulde staa og tørres, kom Rasmus Nielsen Fuglsang og Anders Henning, begge Gaardmænd her i Dolmer, gaaende over Rasmus Hennings Havegærde, hver med en Kæp i Haanden, fuldkommen saa stor som en Plov-Kæp, og gik lige hen til Vognen til hendes Fæstemand og hende. Ved deres Ankomst sagde de til hendes Fæstemand, at han skulde løse deres Bæster ud, som han havde ladet drive i Devell Hvede, hvortil han svarede, at det vilde han ikke, thi han havde ej ladet dem drive derudi, som begge hans Tjenestefolk, som stod hos, kunde bevidne.

Anders Henning sagde derpaa straks til Niels Nielsen: „Du kender os ikke ret endnu din Todbjerg Skielm og Tyveknægt, men nu skal du faa os at kende og faa at vide, hvad Dolmer Mænd betyder". Og Rasmus Fuglsang stemmede straks i med og sagde disse Ord: „Ja, slaa nu, nu skal han aldrig gøre det mere". Derpaa nærmede de sig begge to til Niels Nielsen og slog med Magt paa ham med deres Kæppe, hvor de kunde ramme ham. Niels Nielsen raabte og bad for Guds Skyld, at de dog vilde lade ham beholde Livet, men de blev ved at slaa og sagde ydermere: „Nu skal du faa en U-lykke, nu skal Djævelen regere dig", og flere Skældsord og Trusler, som Johanne Niels Daatter ikke nu kunde erindre sig at opregne. Da merbemeldte Johanne Niels Daatter nu saa dette, løb hun i største Alteration i Favn til Anders Hendning for at afværge videre ondt og bad ham indstændig med saadanne Ord: „O, Hjerte Anders! For Guds Skyld lad ham være og slaa ham ikke, han har intet ondt gjort eder, han har ikke ladet eders Bæster drive i Devell Hvede, som I beskylder ham for", hvortil han svarede: „Ja, har han ikke gjort det, saa har han ladet hans Folk

gøre det". Og da hun ydermere forsikrede ham, at han havde ikke heller bedet Folkene om andet end at passe paa hans egen Hvede, og om der kom nogen Bæster derudi, da at drive dem deraf og hen paa Fælledet, saa blev Anders Henning endnu mere forbitret og slog hende med den Kæp, han stod med i Haanden, baade i hendes Hoved, paa hendes Arme og Kroppen, saa at hun deraf endnu befinder sig saa slet, at hun ikke selv kan redde sig af Sengen.

Imedens hun nu saaledes maatte staa og tage mod Hug af Anders Henning, saa hun, at Rasmus Fuglsang blev ved at slaa paa hendes Fæstemand, Niels Nielsen, hun hørte og bemeldte hendes Fæstemand sige til ham: „Skøt jer selv, skøt jer selv! ellers jeg slaar igen med dette her, jeg har i Haanden for at værge mig." Og som Johanne Niels Daatter saaledes intet kunde udrette til at stifte Fred, maatte hun forlade Anders Henning, som da begav sig til hendes Fæstemand og hjalp Rasmus Fuglsang at slaa ham, hvorover hendes Fæstemand maatte retirere sig paa Læsset fra den ene Ende til den anden. Han kunde dog ej undgaa dem, fordi de var to, og den ene slog paa den ene Side og den anden paa den anden.

Imidlertid gik Johanne Niels Daatter atter imellem ved den Side, hvor Anders Henning var, for at styre ham fra at slaa mere, og imidlertid var det, at hendes Fæstemand slog Rasmus Fuglsang med Forken, hvilket hun dog ikke saa eller fornam til, førend hun saa, at Rasmus Fuglsang laa i Hveden. Og da han vilde rejse sig op, tog Rasmus Henning, som kom gaaende, ham ved Haanden og fulgte ham hjem, men Anders Henning blev endnu staaende og skjældte Niels Nielsen ud, som da straksen maatte begive sig ind og i Seng formedelst Værk og Pine af de mange Hug, han havde faaet, endskønt han ej havde forskyldt mere til saadant Overfald, end som hun forklaret haver. Denne hendes Forklaring blev oplæst for hende, og hun tilstod samme rigtig efter hendes Ord at være ført i Pennen, kunde og derpaa med en frelst Samvittighed gøre hendes Ed, den hun og aflagde

med oprakte Fingre efter Loven *Saa sandt Hjelpe Hende Gud og Hans Hellige Ord*, hvilket saadan at være passeret stadfæstes under min Haand de 2de Mænd og Borgeres Underskrift. Datum ut Supra.

N. E. Behr,

Mester Wolff, Byens Kirurgus, var bleven kaldet til Dolmer, straks efter den ulykkelige Hændelse. Hans Attest derom lyder saaledes:

„Anno 1757 d. 26. September blev jeg, Chirurgus her paa Stedet, tilligemed tvende Mænd her af Byen af velædle Hr. Byfoged Behr beordret at gaa til Dolmer, og syne Rasmus Fuglsang, som var slagen i hans Hoved af Niels Nielsen udi Hospitalsgaarden i bemeldte Dolmer, hvor jeg da befandt ham udi en meget slet Tilstand og et Hul i hans Hoved en god Finger lang, ret paa *Sutura Coronara,* lige ind paa Hjerneskallen, og som de berettede mig, at Blodet ved Slaget var løben ham ud af Munden, kunde jeg *judicere,* at *Cranium* var bleven læderet *Dura Materen,* som ligger straks under *Cranium* og bestaar af *subtile* Blod- og Pulsaarer, ellers kunde han umulig have død saa hurtigt. Men som jeg intet havde med mig at forbinde ham med, gik jeg straks hjem og købte paa Apoteket Medikamenter, som kunde være tjenlige dertil, og gik saa straks til Dolmer igen hvor jeg fandt ham ganske forandret og havde stærke *Confulsioner*, og Fraaden stod ud af Munden paa ham, saa man nok kunde se, at der var intet Liv at forvente, hvilket jeg og gav Hr. Byfogeden ved min Hjemkomst tilkende, dog forbandt jeg ham og slog varme *Vomentaria* om Hoved og Hals paa ham.

At jeg saaledes haver befunden, kan jeg med Sandhed attestere.

Grenaa, d. 17de Oct. 1759.

Johan Friderich Wolff, Chirurgus.
Mathias Christensen Skræder, Peder Povelsen Winther".

Dagen efter Begivenheden i Dolmer, da den stakkels Niels Nielsen Todbjerg, der selv var ilde medtaget, var bleven indsat i Arrest i Grenaa, besøgte Kirurgen ogsaa ham. Om dette Besøg lyder hans Attest:

„Anno 1757 d. 27. Sept. var jeg efter Hr. Byfoged Behrs Begæring hos Arrestanten, Niels Nielsen, udi hans

Arrest-Kammer for at syne og efterse ham, hvorledes han var medbehandlet udi Dolmer i Hospitalsgaarden d. 26. Sept. udi Overværelse af Hr. Byfogeden selv, Sognepræsten, Hr. Risom og 2 Mænd.

Jeg befandt ham meget ilde medhandlet paa adskillige Steder baade paa Arme, Ryggen og Hovedet, ganske opsvulmet, ganske blaa med Blod underløben, og klagede han sig meget jammerligen af Pine over hans hele Krop af de mange Slag, han havde faaet.

At det sig saaledes haver befunden Testerer.

Grenaa, d. 5. Novbr. 1757.

Johan Friderich Wolff,
Chirurgus".

Og endelig var saa Mester Wolff et Par Dage senere i Dolmer for at syne Pigen, der endnu laa til Sengs og var meget daarlig. Herom skriver han:

„Anno 1757, d. 30te Sept., var jeg med velædle Hr. Byfoged Behr og 2 Mænd her af Byen i Dolmer i Hospitalsgaarden og synede Niels Nielsens Kiæreste. Og befandt jeg hende meget slet, ilde behandlet af Hug og Slag, mange Steder opsvulmet og ganske blaa, og havde hun faaet et svært Slag over hendes Næse, hvor der var et temmeligt stort Saar. For alting klagede hun sig overmaade stærkt for Brystet og maatte jeg *ordinere* hende nogle fordelende Bryst-Pulvere. At jeg det saaledes har befundet Testerer.

Grenaa, d. 5. Novbr. 1757.

Johan Friderich Wolff,
Chirurgus".

Niels Todbjerg sad saa vedblivende i sin Arrest, og Sagen gik i Vinterens Løb sin Gang.

Til Aktor udnævntes Sr. Ditlefsen, der var Byskriver i Ebeltoft. Han skriver i sit Anklageskrift: „. . . En Mand er ihjelslagen, hans Blod er udøst, Banemanden er bekendt, og Tildragelsen paa det nærmeste oplyst under Tingsvidnet . . ."

Han indrømmer, at de to Mænd har overfaldet N. N. med voldsomme Ord og paa ulovlig Maade, men nægter, at Drabet er sket i Nødværge, endnu mindre i Vaade. „Saa meget er klart, at Niels Todbjergs efter de andre Bymænds i Marken tilbagestaaende Boghvede har været Anledning til, at deres Bæster er kommen i Devel Hvede og af den Grund er bleven optaget". (Her maa aabenbart sigtes til, at de er bleven indfanget af Markmanden og efter Loven, Vider og Vedtægter, skulde indløses af Ejermanden mod en Bøde. Og det er altsaa det, som har givet Anledning til Bymændenes Raseri.) „Ikke heller havde Niels Todbjerg Frihed at slaa Manden ihjel, fordi de ulovlig forsøgte at inddrive deres Pretentioner".

„En gammel Drabssag fra Dolmer".

Aktor paastaar derfor, at Niels Todbjerg ifølge (Chr. d. 5te) Lovens 6. Bogs 6 Cap. 1. Art. bliver tilfunden at bøde Liv for Liv, og hans Hovedlod at være forbrudt.

Niels Todbjergs Defensor og Patron, Hospitalsforstander L. Schow, skriver et Indlæg paa mange Foliosider, hvori han kraftigt forsvarer den anklagede. Han hævder, at Niels Todbjerg, i al den Tid, han har boet i Dolmer, har ført et fredeligt og skikkeligt Liv, hvilket selv den afdødes Svigerfader maa indrømme.

Niels Todbjergs skikkelige føjelige Opførsel beviser sig endogsaa derved, at da Bymændene Søndag d. 25. Sept. tilholdt ham at skaffe sin Hvede hjem, skønt den var vaad og ikke tjenlig til at køre i Hus, saa hentede han straks samme Aften et Læs og næste Morgen forthatte med Resten, og afsatte samme i sin Have for at tørres.

„Disse ugudelige Kroppe vidste meget vel, at han ikke havde gjort andet end at befale sin Dreng og Pige om Natten at drive Bæsterne derfra hen paa Fælleden og Græsningen, hvis nogen skulde komme i hans Hvede".

De havde endog med Vold villet tvinge Tjenestedrengen til at sige, at han skulde drive Bæsterne hen i andres Hvede. Og det var disse Menneskers Hensigt, om ikke just at slaa Niels Todbjerg ihjel saa dog maaske fordærvet.

„De trængte ind i hans Have og forlangte, at han skulde indløse deres Bæster (altsaa hos Markmanden), hvortil han svarede Nej, da han aldrig havde befalet sine Folk at drive Bæsterne ind i andres Hvede. Deres voldsomme Ord som f. Eks. „Slaa til, nu skal han faa en Ulykke" eller „Nu skal vi lægge ham paa Stedet, saa

Byfoged N. E. Behrs Gaard paa Torvet, den senere Jernstøbergaard.

saa han aldrig skal gøre det mere ...." viser klart nok deres Hensigt".

„Hans frugtsommelige Fæstemø løber i Favn til Anders Henning med bønlige og bevægede Ord: „O, Hjerte Anders, lad ham dog være, han har jo intet ondt gjort", men han vil intet høre, mishandler hende tvært imod med Hug og Slag ..."

Først da Niels Todbjerg i yderste Nød mærker sine Kræfter svinde under deres Voldsomhed, advarer han dem om, at han vil værge sig, med hvad han har i Haanden, om de ikke holder op.

At han, saaledes angrebet, omsider griber til Selvforsvar, maa komme ind under Lovens 6. Bogs 12. Cap. 1.—2. Art., som udtrykkelig siger: „Det skal være enhver, som voldeligen overfaldes med Hug, Slag etc. tilladt at værge sig selv, sit eget Liv eller Gods, med hvad Værge han mægtig er ...", eller: „om nogen overfalder ham og tragter ham efter Livet, og saadan en derved selv vorder dræbt, da skal han ligge paa sine Gerninger, og den som værgede sit Liv, være sagesløs ..."

Defensor paastaar derfor Niels Todbjerg frifundet og

tildømt Erstatning for den udstaaede Arrest og saavel han som Hospitalet tilkendt Erstatning for hans Fraværelse fra Gaarden i Saatiden. Rasmus Fuglsang bør efter Loven ligge paa sine Gerninger.

Den anden Voldsmand bør idømmes Bøde for sin Voldsdaad og Straf for sine Skældsord samt stille Sikkerhed for, at han fremtidig lader Todbjerg i Fred.

Tiden gik hen med Opsættelser og Indlæg, og først 10. Juli 1758 blev Sagen optaget til Doms at afsige 6 Ugers Dagen derefter. Og der udmeldtes af Retten 8 Meddomsmænd fra Gammel Sogn og de omliggende Sogne til at deltage i Domfældelsen, „hvilke samtlige som Meddomsmænd haver at møde her paa Greenaae Raadstue 8 Dage, før Dom skal afsiges, nemlig 14. Aug. Kl. 9 om Formiddagen for at efterse og conferere de udi denne Sag pro et contra førte og fremlagte Beviser samt gøre Demonstration, og derefter atter bemeldte 21. August Kl. 8 om Morgenen at comparere her paa Raadstuen for at tilkendegive og stemme deres Vota og samme Dag tillige med Dommeren at afsige en lovforsvarlig Dom."

Nævnte 21. Aug. 1757 fældedes saa Dommen. Den fylder sammen med Præmiserne 12 Foliosider og gaar i Korthed ud paa, at Niels Nielsen Todbjerg, som den der er overvældet af Rasmus Nielsen Fuglsang og Anders Henning og af dem har bekommet Saar og Hug og ej har kunnet slippe fra dem, bør alene til den dræbtes Arvinger i Overensstemmelse med Lovens Pag. 931 Art. 3 at betale 40 Lod Sølv, som er 20 Rdl., og dermed være sagesløs og fri for videre Tiltale.

I Kontrasagen, som Hospitalsforstanderen paa Niels Todbjergs Vegne havde anlagt mod Anders Henning, kendtes for Ret, at denne [1]) for de Niels Nielsen Todbjerg og hans Hustru tilføjede Stavns Hug bør bøde 3 Gange 6 Lod Sølv, som er 9 Rdl. til hver,

[2]) fordi han „med oplagt Raad" er faret til N. Todbjergs Gaard og voldelig fornærmet ham med Skældsord, Hug og Saar, bør han bøde 3 Gange 40 Lod Sølv, som er 60 Rdl., alt ifølge Loven. Heraf tilfalder 1/3 Kongen.

[3]) Endelig bør han for de anvendte Skældsord og Trusler bøde 1 Rdl. i Mulkt til Gammel Sogns Fattigkasse og de anvendte Ord mortificeres.

Iøvrigt frifandtes Anders Henning for Erstatning til Hospitalsforstanderen for det lidte Tab, idet Niels Todbjergs Arrest var udkrævet for Sagens Opklaring og for „Afgørelse af, hvorledes han for det passerede Drab kunde anses."

Kirurgus Wolffs Gaard paa Storeg., hvor nu Tømrer Jensens Hus ligger.

Sagens Omkostninger paa begge Sider ophævedes, saa meget mere som ingen af Parterne havde nedlagt Paastand om saadan.

Dermed var saa Sagen sluttet. Niels Todbjerg maa forlængst være kommet ud af Arresten, eftersom Kirkebogen oplyser, at han allerede 9. Decbr. 1757 holdt Bryllup.

Stillingen som Fæster af Hospitalsgaarden var næppe ret indbringende, og af de Bøder, som tilfaldt Todbjerg, har vel nok Hospitalet taget Broderparten. Han kunde derfor ikke betale de 40 Lod Sølv, som han skulde af med, uagtet han flere Gange blev afkrævet Pengene. Der gik et Par Aar, og saa tabte de paagældende Taalmodigheden. Major Hoff var imidlertid død, men hans Enke anlagde i Septemner 1761 paa den dræbtes Arvingers Vegne Sag imod Niels Todbjerg til Betaling af Bøden.

Niels Todbjerg maatte i Retten erkende, at han forlængst skulde have betalt Beløbet, hvad han hidtil ej havde kunnet. Han anmodede om 14 Dages Henstand for at han hos sin Husbond (d. v. s. Hospitalsforstanderen) eller andre kunde skaffe Udvej for Summen.

Det lykkedes ham imidlertid ikke, og 5. Okt. afsagdes der Dom, hvorefter der skulde foretages Excecution hos ham for de 20 Rdl. samt 2 Rdl. 4 Mark i Sagsomkostninger.

Da Degnekonen i Nimtofte solgte Kirkens Messeskjorte for Brændevin

---

En Skildring fra gamle Dage
af Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1933

For godt Hundrede Aar siden boede i Nimtofte Johan Bang som Skolelærer og Kirkesanger for Nimtofte Menighed.

Hans Kone hed Edel Christine Wanger. Hun var født i Vordingborg og Datter af en Kaptajn Nicolai Wanger.

Ægtefællerne var begge omkring ved de halvhundrede Aar. Men medens Degnen var saare vel anskrevet i Byen som en pligtopfyldende og retsindig Mand, saa havde hans Kone den slemme Fejl, at hun var overmaade stærki forfalden til Drik. Det var kendt af alle i den lille Landsby, og man vidste endog at fortælle, at hun til Tider afhændede af deres fælles Ejendele, Sengetøj og andet, ja endogsaa af Mandens Klæder for at faa Penge til Brændevin.

Hvor langt ud denne Last førte hende, skal fortælles i nedenstaaende lille Beretning.

I Juli 1823 kom der Anmeldelse til Herredsfoged Aagaard i Grenaa fra Sognefogeden i Nimtofte, Jens Andersen Herman, om, at Degnens Kone havde borttaget Halvdelen af den til Nimtofte Kirke hørende Messeskjorte og solgt den for Penge til Brændevin.

Degnen, hans Kone og adskillige Vidner indstævnedes, og der holdtes faa Dage efter Forhør paa Raadhuset i Grenaa.

Deraf fremgik, at i Slutningen af Juni Maaned havde Bang paa Kirkeværgens Foranledning sagt til sin Kone, at Messeskjorten trængte til at vaskes, om hun ikke kunde tage den hjem og gøre den i Stand. Den havde ikke været vasket i de 12 Aar, de havde været i Nimtofte Skole, saa den har nok trængt derfil. Alterdugen vaskedes derimod en Gang om Aaret, og det plejede Degnekonen at gøre. Men nu var der til Pinse anskaffet en ny Alterdug, „og saa stak Messeskjorten saa megei af imod denne og havde desuden mange Pletter".

Et Par Dage efter tog Degnekonen en Formiddag Kirkenøglen, som havde sin Plads paa et Sømi i deres Stue, og gik ind i Kirken og hentede Messeskjorten.

Saa hængte hun Vand over Ilden i den aabne Skorsten.

Medens Vandet kom i Kog, gik hun en lille Formiddagstur med

til sin Veninde Bodil Rasmusdatter, der var gift med Møllebygger og Husmand Rasmus Madsen.

I Degneboligen havde de intet Ur, og saa var der jo et Ærinde liggende hjemme. Resten delte hun i 3 Stykker og gik dermed til den fornævnte Veninde. Bodil var nu ikke længere alene. Der var kommen en Kone i Be-

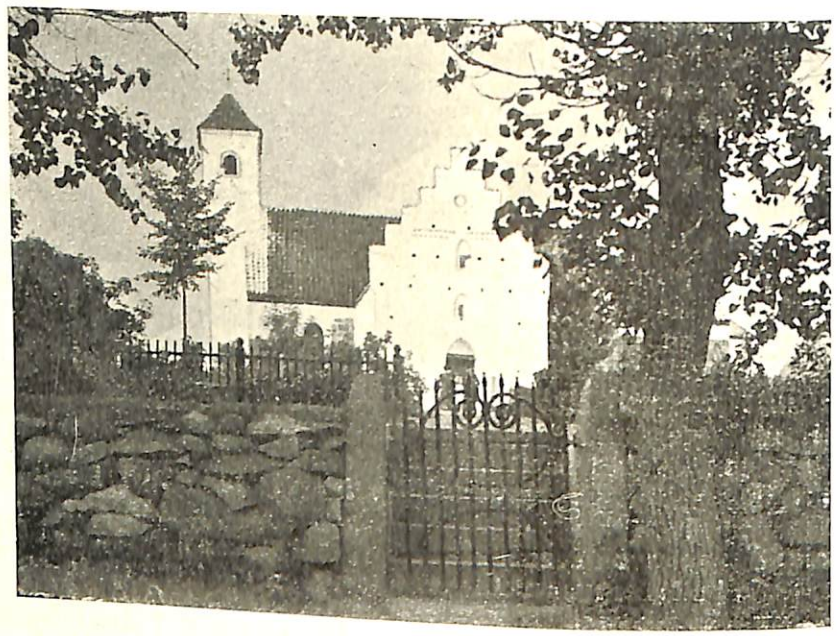

Nimtofte Kirke.

ved at spørge efter, hvad Klokken var. Der har vel ogsaa været andet, som trak. I hvert Fald opvartedes hun hos Bodil med flere Glas Brændevin, saa der gik en Times Tid, inden hun kom hjem igen.

Nu var Lysten til at komme i Lag med Vasken forbi hos Degnekonen, og hun tænkte kun paa, hvordan hun skulde faa mere Brændevin. Hun fik da den ulykkelige Idé at rive Messeskjorten itu og saa sælge Stykkerne for at skaffe Penge til Drikkevarer.

Hun rev virkelig Messeskjorten over i to Dele. Det halve blev søg hos hende, som Degnekonen kun kendte af Omtale som „Stine Enslev", men hvis rigtige Navn var Kristine Knudsdatter, og som var gift med en Murer Niels Enslev i Grenaa. Denne Kone havde været en Tur ude ad Randerskanten efter og var nu paa Vejen hjemad kommen ind for at faa noget at drikke og hvile sig lidt.

Degnekonen spurgte straks, om Bodil vilde købe et Par af de medbragte Stykker Lærred. De var trekantede og egnede sig til Tørklæder. Selvfølgelig omtalte hun ikke, hvorfra de havde

deres Oprindelse, og ingen af Konerne gjorde Spørgsmaal derom. Bodil vilde godt købe, og i Betaling for de to af Stykkerne gav hun et Par Glas Brændevin. Den anden Kone købte det sidste Stykke og betalte derfor 3 Skilling. Ogsaa disse Penge omsattes i Brændevin.

Da Degnekonen kom hjem, var der altsaa ingen Messeskjorte at vaske.

Dagen efter, da hun var bleven ædru, fik hun Samvittighedsnag og fortrød sin Gerning. Hun gik derfor atter til Møllebyggerens Kone, fortalte hende, hvorfra Lærredsstykkerne stammede, og bad hende om at tilbageleverе Stykkerne, saaledes at Messeskjorten atter kunde blive syet sammen.

Det nægtede Bodil, idet hun tilføjede, at hun ikke gav Lærredet tilbage, inden hun fik Betaling for Brændevinen.

Degnekonen maatte altsaa gaa hjem med uforrettet Sag.

Bevidstheden om, hvad hun havde gjort, og om, at det jo nok vilde drage Straf efter sig, naar det blev opdaget, optog alle hendes Tanker, og en af de følgende Dage gik hun atter op i Kirken og lagde det tilbageværende af Messeskjorten fra sig paa den sædvanlige Plads i det forfængelige Haab, at Sagen derved kunde skjules.

Den næste Søndag har der ikke været Altergang, thi der blev intet mistænkeligt bemærket. Men alligevel kom Sagen ud, formodentlig ved, at Bodil havde talt derom.

Den kom da ogsaa Kirkens Forstandere for Øre. Nimtofte Kirke ejedes af Sognet, og der valgtes skiftevis to af Byens Mænd til Kirkeforstandere. Den ene af disse, Gaardmand Rasmus Maddisen, indfandt sig en Dag i Degneboligen for at faa Nøglen til Kirken.

Han fandt Degnekonen i beskænket Tilstand. De fulgtes ad op i Kirken, og da han saa den iturevne Messeskjorte og spurgte nærmere ud om den, erklærede Degnekonen i sin Skræk og paavirket af Brændevinen, at Møllebyggerens Kone havde fraveret den manglende Halvdel, og at det var sket i selve Kirken.

Senere og i ædru Tilstand erklærede hun imidlertid i Overensstemmelse med Sandheden, at hun selv havde taget den hjem og i beruset Tilstand skaaret den itu og solgt Stykkerne for Brændevin.

Kort efter prøvede Degnekonen endnu en Gang at gaa til Møllebyggerens for at se at faa Sagen ordnet. Hun traf denne Gang ikke Konen, men Manden hjemme og sagde til ham, at hun var meget ulykkelig over, hvad der var sket. Møllebyggeren svarede hende, at det kunde han ikke sige noget til, „de maatte selv tage imod, hvad deraf maatte følge". Da han siden spurgte sin Kone, hvorledes Sagen forholdt sig, benægtede hun rent ud at have modtaget noget Lærred af Degnekonen. Og først senere, da de indkaldtes til Forhør i Grenaa, indrømmede hun Sandheden deraf, men holdt paa, at hun kun

af Frygt for ham ikke havde turdet sige Sagen, som den virkelig var.

Møllebyggeren gik samme Aften til Bang og fortalte ham, hvad der var passeret. Degnen blev meget bedrøvet og sagde, at deraf vilde vistnok følge Straf. Møllebyggeren havde det Indtryk, at Degnen ikke forinden havde haft nogen Anelse om, hvad der var passeret.

Sognefogeden blev saa underrettet og anmeldte Sagen.

I Forhøret holdt Degnekonen paa, at da hun efter at have hængt Vandet over Ilden gik til Møllebyggerens, saa var det udelukkende for at faa at vide, hvad Klokken var, da der i Degneboligen intet Ur fandtes.

Dommeren forestillede hende, at der syntes at være overvejende Sandsynlighed for, at hun havde taget Messeskjorten hjem i den Hensigt at gøre sig ulovlig Fordel, siden hun umiddelbart efter solgte den. Men hun fastholdt meget bestemt, at Hensigten var at vaske den, og at hun først efter Besøget hos Bodil, da hun var paavirket af Brændevinen, havde faaet Tanken om at sælge Skjorten.

Da de forskellige Vidnesbyrd tydede i samme Retning, blev da ogsaa dette Synspunkt lagt til Grund ved Domsafsigelsen.

Bang havde været hjemmefra i al sin Fritid de nærmest foregaaende Uger og ogsaa, da Gerningen skete. Sagen var, at Sjørupgaardene i Begyndelsen af Juni var nedbrændt, og der havde han saavel som mange andre af Egnens Folk hjulpet til ved Oprydningen o. s. v.

Kirkenøglen havde altid hængt fremme paa Væggen i Degneboligen, indtil han hørte om Sagen. Fra den Tid af gik han altid med Nøglen i sin Lomme.

Efter Forhøret arresteredes de to Koner og hensattes i Arrestkælderen i Grenaa.

Der holdtes derpaa et supplerende Forhør, hvorved bl. a. Messeskjortens 4 Stykker var fremlagt. Den havde været baade gammel og lappet og skønnedes kun at være 32 Skilling værd.

Men Sagen var jo som Helhed snart oplyst; der beskikkedes Defensor og Aktor, og der blev afsagt Dom den 27. August.

I Domspræmisserne fremhævedes, at naar det under Sagen fremkomne toges i Betragtning, maatte det anses for rimeligt, at Edel Wanger havde hentet Messeskjorten uden nogen ond Hensigt, idet hun var faldet berettiget til at tage den hjem, og at hun først senere havde fattet Planen om at bemægtige sig den og sælge den.

Desuden maatte det tale til hendes Fordel, at hun selv, inden Gerningen opdagedes af andre, havde tilstaaet den og forsøgt at erhverve Stykkerne tilbage for saa vidt gørligt at forsøge at sætte Skjorten i samme Tilstand som forhen. Det kunde derfor ikke anses for Tyveri, endmindre for Kirkeran, men for svigagtigt Forhold. Og Straffen derfor ansattes til Fængsel paa Vand og Brød i 6 Gange 5 Dage.

Den anden tiltalte, Møllebyggerens Kone Bodil Rasmusdatter, idømtes for Hæleri m. m. samme Straf i 2 Gange 5 Dage.

Da Kirkeejerne ikke havde gjort Fordring paa Erstatning for den Skade, som var tilføjet Messeskjorten, bortfaldt den Del af Sagen. De to dømte erklærede sig tilfredse med Dommen, som afsonedes i Arrestkælderen i Grenaa Raadhus.

— — —

Om Degnekonens Skæbne efter denne Sag vides intet.

CARL SVENSTRUP

Morderne Schræm og Schatteberg

og deres Henrettelse paa Hessel Hede

den 4. Maj 1825

Foranlediget af en lille Artikel i Randers Amts historiske Samfunds Aarbog 1936, som i Korthed gengiver Højesteretsdommen over Morderne Schræm og Schatteberg, skal her gives en udførligere Beretning om Mordet, for hvilket de dømtes, samt om de øvrige Omstændigheder i Sagen.

De to Morderes Henrettelse fandt Sted paa Hessel Hede omtrent paa samme Sted, hvor Gjertrud 31 Aar senere led Døden, nemlig 11. Juni 1856. Det er de 3 eneste Henrettelser her ved Grenaa, om hvilke der findes udtømmende Oplysninger, og de maa vel derfor kunne paaregne Interesse hos en og anden.

* * *

Søndag d. 4. Juli 1824, da Sognepræsten til Gjessing-Nørager, H. Chr. Lyngbye, traadte ud af Nørager Kirke efter at have sluttet Gudstjenesten, bemærkede han, at Kirkegængerne, der som sædvanlig stod og snakkede i Smaagrupper ude paa Kirkegaarden, var optaget af en usædvanlig Begivenhed. Han erfarede straks af dem, at det, som optog Sindene, var, at det forlød, at der var fundet en dræbt Mand i Ramten Hede. Ingen vidste, hvem den dræbte var, og heller ingen havde hørt Formodninger derom uden en enkelt, som mente, at det var en omrejsende Kræmmer. Præsten tog saa hjem til Gjessing. Men samme Eftermiddag kom der to Kvinder gaaende op til Præstegaarden og vilde tale med ham. Den ene hed Kirsten Marie Jensdatter og var gift med en Mand, som hed Johannes Andersen, der beboede et lille Hus paa Gjessing Mark. Den anden var deres Nabo, Christen Træskomands Kone. Førstnævnte fortalte under mange Taarer, at det var hendes Mand, som var blevet fundet dræbt paa Ramten Hede. Hun havde ikke selv set Liget, men hun havde været oppe ved Rygaard Strand, hvor hun mente, at hendes Mand befandt sig, og der havde man for ganske vist erklæret, at det var ham, som var fundet dræbt Dagen før.

Konen syntes ganske utrøste-

lig og fortalte, at hendes Mand sidste Gang havde været hjemme i Huset hos dem samme Eftermiddag, som han blev dræbt om Natten. Han havde da været meget kærlig mod hende og Børnene. Og da Konen havde beklaget sig over, at de ikke havde Brød i Huset, havde han sagt til hende, at hun næste Dag kunde hente 2 Skp. Rug hos Christian Thygesen i Rygaarde. Han tilføjede, at han just nu skulde gaa til nævnte Thygesen for at tække for ham, og at han som Betaling for Arbejdet skulde have de nævnte 2 Skæpper Rug.

Da Rygtet om, at det skulde være Johs. Andersen, der var blevet dræbt, kom hende for Øre, gik hun straks til Rygaarde for selv at skaffe sig Vished. Der var hendes Mand ikke og havde ikke været der. Men det var ganske rigtigt, at han havde lovet at komme til Chr. Thygesen at tække og skulde have 2 Skp. Rug derfor, naar Tækkearbejdet var udført.

Præsten beroligede Konen ved at erklære, at den myrdede næppe kunde være hendes Mand, da hans Bestemmelse jo var at gaa til Rygaarde, medens Ramten, hvor den myrdede var fundet, laa langt borte fra den Vej, som førte til Rygaarde. Præsten sagde til hende, at hun hellere skulde være gaaet lige til Stedet, hvor den dræbte var fundet, for at faa Vished i Sagen. Men dertil svarede Konen, at hun ikke kunde vide, hvad Vej Manden gik, eller udgrunde, af hvad Aarsag han var gaaet om ad Ramten Hede og Skov, men at hun var af den bestemte Mening, at den fundne var hendes Mand. Hun ytrede stærk Frygt for at være hjemme i Huset og havde af den Grund allerede 2 Nætter før sammen med Børnene overnattet i Naboen, Chr. Træskomands Hus. Hun fortalte endvidere, at den ene Væg i Huset var Natten mellem Lørdag og Søndag slaaet ind, saaledes at Lerstumperne var fløjet hen i hendes og Børnenes Senge, og at Jernet paa Dørklinken var bøjet helt krumt af Folk, som havde villet trænge ind. Men da hun og Børnene jo var hos Træskomandens, havde de ikke taget Skade. Hun formodede, at det var onde Mennesker, der vilde gøre hende og Børnene Fortræd, ligesom de nu havde dræbt hendes Mand. Nogen Aarsag til, at disse kunde tragte hende efter Livet, kunde hun dog ikke anføre, men ønskede blot at blive boende for det første hos Træskomandens.

Og endelig ønskede hun, hvis det virkelig viste sig, at den dræbte var hendes Mand, at erholde nogen Hjælp af Fattigkassen til hans Begravelse, i det mindste til Ligkisten, saasom hun ønskede ham „skikkelig jordet". Præsten sagde hertil, at dermed maatte det vente, indtil den døde var genkendt og det virkelig viste sig, at det var hendes Mand. Da Konen endvidere grædende sagde, at hun intet spiseligt havde i Huset, hvilket Nabokonen bevidnede, gav Præsten hende et Rugbrød og et Par Skillings Penge til Smør. Desuden paalagde han

hende, at hun den følgende Dag skulde gaa til Stedet, hvor den døde var henlagt, og dér skaffe sig Vished, om det var hendes Mand eller ej. Dermed forlod de to Kvinder Præstegaarden.

Det skulde imidlertid ikke vare længe, inden Sagen kom til at foreligge i et andet Lys.

Men for at gaa tilbage til Begyndelsen, saa var der om Fredagen sket Anmeldelse til Sognefogden i Ørum om, at man om Morgenen nævnte Dag paa Ramten Hede havde fundet Liget af en Mandsperson, der saa ud til at være myrdet. Liget førtes til Ramten By, hvor det blev lagt ind i Loen i en af Gaardene. Der gik Bud til Herredsfoged Aagaard i Grenaa, som straks tog ud til Stedet og afholdt et foreløbigt Politiforhør. Og om Mandagen kørte Herredsfogden atter, ledsaget af Fuldmægtig Harboe og Distriktslæge Wellerop, begge fra Grenaa, ud til Ramten. Sammen med et Par af Byens Gaardmænd som Vidner foretog de 3 Embedsmænd saa Ligsynet. Distriktslægen obducerede den døde og afgav følgende Obduktionserklæring, som ikke er uden kulturhistorisk Interesse:

„I Følge Reqvisition af Herredsfogeden, Hr. Kancelliraad Aagaard, har ieg i Dag foretaget Syns- og Obductions-Forretning over en paa Ramten Hede funden død Mandsperson.

Liget fandtes indlagt paa en Loe i en Gaard i Ramten Bye, liggende paa nogen Fiæl fuldkommen paaklædt. Det blev afklædt, og følgende Beskadigelser fandtes:

1) Over Næsen et trekantet Saar omtrent af en Tommes Størrelse med fractur af Næsebenet tillige med den underste Del af Pandebenet.

2) Et lignende Saar omtrent af 1½ Tommes Længde over det venstre Øje henimod Sidedelen af Hovedet.

3) Efter at Hovedhaaret var afskaaret, fandtes paa hele den venstre Side af Hovedet mangfoldige Saar, hvoraf et omtrent 4 Tommer langt. Alle Saarene paa denne Side af Hovedet var knusede og gik lige til Benet, som paa de fleste Steder ogsaa var knuset.

4) Paa den højre Side af Baghovedet fandtes tvende, ligeledes knusede Saar, hver omtrent 1½ Tomme langt.

5) Efter at Huden var aftaget, fandtes en betydelig Mængde underløbet (extravasert) Blod paa hele den venstre Sidedel af Hovedskallen.

6) Da Hovedskallen var aftaget, fandtes ligeledes en stor Mængde underløbet Blod, saavel imellem Benet og den haarde Hjernehinde (dura mater) som imellem denne og Hjernen selv.

7) Hjernen selv fandtes i fuldkommen naturlig Tilstand.

8) Efter at Hjernen og Hjernehinden var udtaget, fandtes en fractur i casu cranii, som strakte sig fra pars erbitalis ossis phenodei paa den ene Side til samme Sted paa den modsatte Side tværs over selve turcica [?]. Paa hele den øv-

rige Side af Legemet fandtes intet Tegn til nogen Beskadigelse, undtagen paa den venstre Haand, som var betydelig ophovnet, og hvor der fandtes underløbet (extravasert) Blod.

De ved denne Obduction forefundne Beskadigelser maae ieg, efter deres Beskaffenhed antage at være foraarsagede ved Slag med en stærk Stok eller andet stumpt Instrument; thi ved et Fald kunde de umuligt saaledes være tilveiebragte; desuden synes Beskadigelsen paa den venstre Haand at vidne om, at Personen dermed har villet afvende Slagene fra Hovedet. Da Hovedskallens Ben (ossa cranii), som ikke vare af nogen særdeles tynd eller sprød Testur [?], var knusede, maa man antage, at Slagene har været særdeles stærke, saa at de have frembragt Hiernerystelse (comotio cerebris) og derved umiddelbart Døden.

Grenaae, den 5. Julii 1824.

Wellerop (L. S.),
Districtschirurgus."

Efter at den dræbte Mandsperson var blevet genkendt som Johannes Andersen fra Gjessing Mark, varede det kun faa Dage, inden Mistanken for Mordet samlede sig om en Mand, som ofte havde været set sammen med ham, og som kom dér i Huset, nemlig Skrædder Andreas Schatteberg fra Ørsted, og en anden Mand, ligeledes fra Ørsted, Urmager Niels Andersen Schræm. De to blev den paafølgende Fredag under Bevogtning afhentet i Ørsted og ført til Hegedal, hvorfra de næste Dag transporteredes til Arresten i Grenaa. De kom straks i Forhør.

Ved deres Paagribelse havde de begge erklæret sig uden Skyld. Men straks ved det første Forhør her i Grenaa om Lørdagen erklærede Schræm sig rede til Bekendelse i Sagen, „i hvilken Henseende han frivilligen nedlagde følgende Forklaring:

„For 4 à 6 Uger siden fortalte Andreas Schatteberg ham, at han stod i saadant Forhold til Johannes Andersen, at han frygtede for, at denne enten før eller senere skulde føre ham i Ulykke. Schatteberg havde derfor anmodet Schræm om at være ham behjælpelig med paa en eller anden Maade at bringe bemeldte Johannes Andersen af Dage. Dette skete først, efter at Schatteberg forhen havde talt med ham om et lignende Tilfælde uden at nævne, hvem Manden var, det skulde udføres imod. Omsider havde Nicolay Cortsens Hustru i Ørsted [det var den Familie, hos hvem Schatteberg boede i Logis] blandet sig i Samtalen og i Forening med Schatteberg anvendt megen Overtalelse for at faa ham [Schræm] til at bekvemme sig til at være fornævnte behjælpelig med at bringe Johannes Andersen af Dage. Yderligere havde Cortsens Kone sagt til Schræm, at selve Johannes Andersens Hustru havde anmodet hende om at medvirke til, at Schræm vilde tage Del i hin Gerning, „da hun vilde forsvare den Synd, som deraf kunde følge".

Efter saadan Fristelse flere

Gange baade af Schatteberg og af Cortsens Hustru og under Tilsagn om Belønning af disse derfor paatog Schræm sig at gøre fælles Sag med Schatteberg i ovennævnte Henseende, naar Lejlighed dertil maatte gives.

Nogle Dage efter kom der Bud til ham fra Schatteberg om at komme op til ham i hans Logis i Cortsens Hus. Sagen bragtes atter paa Tale, og Cortsens Hustru sagde, at Johannes Andersens Hustru nu havde været der og foreslaaet, at de skulde gøre et Forsøg paa at faa hendes Mand, der da laa ved Rygaard Strand i Arbejde med Reparation af en Baad, ud at sejle paa Havet. Ved den Lejlighed skulde de saa se at styrte ham i Vandet, saa han kunde drukne. De antog, at Johannes Andersen [der i Forvejen havde flere Tyverier paa sin Samvittighed og havde stor Lyst til at stjæle] nok vilde være villig til at tage ud med dem, naar de kun gav det Udseende af, at det var et Tyveri, de paatænkte.

Det fornødne aftaltes saa imellem de to Mandfolk og Cortsens Hustru, og Tordsag d. 24. Juni gik Schræm og Schatteberg til Rygaard Strand for at træffe Johannes Andersen. Da de kom dertil, var Andersen der allerede, og de kom i Samtale med ham. Herunder fortalte han dem, at den Baad, som han var i Færd med at reparere, havde han købt, for at han omkring paa Kysterne kunde faa Lejlighed til at begaa Tyverier, uden at samme skulde spores. Naar han nu fik Baaden i Stand, kunde de to gaa med ham ud paa en Tur, hvis de vidste et Sted, hvor der var noget at gøre. Og Schræm svarede ham saa, at han nok vidste et Sted paa den anden Side af Mariager Fjord, hvor der var noget at stjæle. Men Hensigten var alene den at faa Johs. Andersen med ud paa Havet med det føromtalte Formaal for Øje.

Schræm gik derpaa hjem til Ørsted, hvorimod hans Kammerat blev hos Johannes Andersen. Og næste Mandag, altsaa d. 28. Juni, sejlede de to om til Hevring Mølle, hvorfra Schatteberg gik i Land og hentede Schræm. Formedelst contrair Vind maatte de om Aftenen sejle tilbage, og først følgende Dag kom de til Mariager Fjord, og om Aftenen Kl. 11 lagde de til Land. Schræm begav sig saa efter Andersens Tilskyndelse til Landsbyen Odde [skal formodentlig være Ove]. Han afslog at medtage noget Tyveriværktøj, som Andersen havde medført i en Kasse i Baaden, alt under Hensyn til, at det slet ikke var hans Hensigt at stjæle.

Da han kom i Nærheden af Landsbyen, satte han sig i en Grøft og ventede en passende Tid. Han gik derpaa tilbage og fortalte, at Turen var mislykkedes, da Manden, hos hvem han skulde stjæle, var oppe, da han kom til Huset. Dermed ytrede Johannes Andersen Misfornøjelse og vilde selv have været af Sted for at forøve et Tyveri, hvis ikke den frembrydende Dag havde været saa nær forhaanden. Om Morgenen sejlede de derfra og kom

hjem til Hevring Mølle, uden at de to sammensvorne havde set Lejlighed til at udføre deres Forsæt. Dels var de bange for, at de ikke var stærke nok dertil, og dels frygtede de, at Baaden skulde kæntre med dem, naar de kastede ham over Bord.

Da de kom i Land, foreslog Johannes Andersen dem, at de en paafølgende Nat skulde gøre et Togt til Hedegaard i Nørre Herred, hvor de skulde forøve Indbrud hos Skoleholderen. Dels af Frygt for Andersen, dels for derved at faa en Lejlighed til at udføre deres Hensigt med ham, sagde de ja og lovede at mødes med ham ved hans Hus paa Gjessing Mark næste Dag, altsaa Torsdag d. 1. Juli. Saa gik de to til Ørsted, hvor de i Forening med Cortsens Hustru samtalede om det paa deres Sølogt passerede samt om, hvad Andersen havde foreslaaet dem. Cortsens Hustru ytrede, at hun nok havde tvivlet paa, at de fik ham ryddet af Vejen paa Havet, men at det ogsaa var bedre at tage ham paa Fastlandet.

Torsdag Eftermiddag gik saa de to over til Johannes Andersens Hus, hvor de ankom ved 5-Tiden. Johannes Andersen var da allerede hjemme, og uden for Huset aftalte de med ham det fornødne angaaende det paatænkte Tyveri, som altsaa skulde finde Sted i Hedegaard Skole den paafølgende Nat. Johs. Andersen anviste dem Vejen, de skulde gaa ad. De skulde følge Vejen forbi Ramten Skov, og naar de kom til Enden af denne, skulde de vente paa ham. Maaske kunde han være der lige saa hurtigt som de.

De gik derpaa med Johs. Andersen ind i Huset. Der befandt sig Andersens Hustru og tre Børn samt en Mand fra Grenaa ved Navn Diderich Trolle. Der sad de en Times Tid og drak lidt Brændevin og forlod saa Huset sammen med Trolle. Da han spurgte dem, hvor de vilde hen, svarede de: „Op efter Ramten Skov". Og han slog saa Følge med dem. Undervejs blev der ikke talt om Hensigten med deres Gang, og ikke heller var det Schræm bekendt, om Trolle havde nogen Viden derom. Dog syntes han nok, at Johs. Andersens Hustrus Øjekast til Trolle, da han kom ind i Huset, tilkendegav, at de vidste med hinanden Hensigten med de to Ørstedmænds Komme til Huset, og hvad Skæbne der forestod Johannes Andersen. Ved Fjerupgaarde, vesten for Ramten Skov, gik Trolle fra dem, idet han bemærkede, at nu vilde han hjem til Grenaa. De to andre tog derimod Vejen op efter Ramten Skov og langs norden om samme. De gik derpaa op paa en Høj tæt ved Skoven og saa Johannes Andersen komme noget borte. De gik ham i Møde og bemærkede straks, at han var noget beskænket. Han paatog sig at vise Vej og gik foran, hvorimod de to fulgtes ad bagefter. Schræm var forsynet med en i Nicolay Cortsens Hus tildannet Stok af en Tommes Tykkelse med en Jernring og Jernpig i Enden, og hvori der var indsmeltet Bly for at gøre den tungere. Schatteberg havde

en Tornkæp af samme Tykkelse, men uden Metal.

Da de var kommet omtrent en halv Fjerdingvej længere ud i Heden, gjorde Schatteberg Tegn til Schræm, der saa hævede Stokken og slog Johs. Andersen paa venstre Side af Hovedet, saa at han straks faldt til Jorden, hvorefter de to Voldsmænd i Fællesskab hver med sin Stok vedblev at slaa Johs. Andersen i Hovedet, saalænge de kunde mærke, at der endnu var Liv i ham. De gik derefter bort uden at røre ved den døde eller undersøge, hvad han havde med sig. De tog Vejen lige tilbage til Gjessing til Johs. Andersens Hus. Hans Hustru var gaaet i Seng, men stod straks op og blev af Schatteberg underrettet om det paa hendes Mand forøvede Mord, hvormed hun syntes veltilfreds og tillige ytrede til Schatteberg, „at nu kunde hun snart faa den Dans, han havde lovet hende". Schatteberg blev i Huset hos Johs. Andersens Hustru, medens Schræm gik hjem til Ørsted, efter at han havde faaet en Snaps og en Bid Brød. Da de kom til Johs. Andersens Hus, var Klokken 1, og da Schræm kom tilbage til Ørsted, var Solen allerede staaet op. Han gik straks hen til Nicolay Cortsens Hustru og fortalte om det passerede, som hun bifaldt. Stokken, som han havde anvendt til Mordet, havde Schatteberg leveret ham. Den var taget i Cortsens Hus og var af Schatteberg tildannet med Blyindlæg, men den sprang i Stykker ved at Schræm slog løs paa Andersen med den. Stumperne af den ituslagne Stok kastede han derefter fra sig, før han forlod Stedet, hvor Drabet skete. 2 Stykker var fundet derude og blev af Retten forevist Schræm, og han genkendte dem som værende af den Stok, som han gav Johs. Andersen sit Besyv med.

Siden Schræm kom tilbage til Ørsted Morgenen efter Drabet, havde han ikke været i Johs. Andersens Hus eller talt med dennes Hustru. Endnu mindre havde han hverken gennem Schatteberg eller Nicolay Cortsens Hustru været tilbudt ej heller modtaget det ringeste, som kunde henregnes til Vederlag for hans Deltagelse i det begaaede Drab."

Forhøret over Schræm varede hele Resten af Mandagen, og ved Aftenstid blev begge Personerne overleveret Arrestforvareren til Bevogtning.

Den følgende Dag forhørtes Andreas Schatteberg. Hans Forklaring var i det store og hele i Overensstemmelse med, hvad Schræm havde sagt. Han hævdede med stor Bestemthed og forsikrede paa det helligste, at det var Johs. Andersens Hustru, Kirsten Marie Jensdatter, som ene og alene og ved mange Fristelser havde forledt ham dels til at beslutte og siden at formaa Schræm til at hjælpe med at bringe hendes Mand af Dage. Hun var fuldt ud vidende om Hensigten med den førnævnte Søreise og dens Udfald. Og ligeledes vidste hun Besked om, hvorfor de to kom til Johs. Andersens Hus d. 1. Juli om Eftermiddagen

og havde selv erklæret det for godt og været fornøjet derover. For denne Gernings Udførelse havde nævnte Kirsten Marie Jensdatter lovet ham fyldestgørende Betaling derved, at hun saa skulde paavise ham Stedet, hvor hendes Mand havde nedgravet en stor Mængde Penge, som han for et Par Aar siden havde stjaalet hos Købmand Magnussen i Ebeltoft, og hvilke Penge hun da vilde dele med ham. Desuden havde hun forsikret ham, at det ikke var nogen Synd at slaa hendes Mand ihjel, da han begik Tyverier alle de Steder, hvor han vidste, at der var Penge at faa. Ikke heller mente hun, at et Drab paa ham vilde blive ret nøje eftersøgt, da alle Mennesker i Egnen kun ønskede at blive af med ham. Hun angav for Schatteberg, at Aarsagen til, at hun ønskede at faa Manden ryddet af Vejen, var dels, at hun ikke længere vilde have med hans Tyverier at bestille, dels at han var ond mod hende og ofte havde slaaet hende.

Efter at Schatteberg var blevet alene med Johs. Andersens Hustru om Natten, da Schræm var gaaet hjem til Ørsted, eftersøgte de Huset for om muligt at finde Penge eller andre Tyvekoster af Mandens. Men der var intet. Derpaa fulgtes de ad ud i Løvenholm Skov, hvor hun paaviste et Sted, hvor Johs. Andersen skulde have nedgravet Magnussens Penge og andet. Men ogsaa dette var forgæves. Og Schatteberg blev til sidst bragt til den Formening, at det hele var Opdigt, hvorfor han misfornøjet gik bort. Han benægtede, at Nicolay Cortsens Hustru havde anmodet hverken ham eller Schræm om at bringe Johs. Andersen af Dage.

Paa Grundlag af Gaarsdagens Forhør var Kirstine Marie Jensdatter og Nicolay Cortsens Hustru ogsaa blevet arresteret og bragt til Grenaa.

Førstnævnte erklærede, at Schatteberg i flere Aar var kommet i Huset hos dem, og at han var fuldt vidende om hendes Mands Tyverier. Engang i Begyndelsen af indeværende Sommer var hendes Mand kommet hjem til deres Hus paa Gjessing Mark, og hun bemærkede, at han medbragte noget, som var indsvøbt i et Tørklæde, og som hun frygtede, at han ikke paa lovlig Maade var kommet i Besiddelse af. Hun erfarede senere, at det var Sølvtøj, bl. a. en Del Sølvskeer, og at hendes Mand havde stjaalet det i Lyngby.

Sammen med Schatteberg gik de den følgende Dag til Randers og medbragte alt Sølvtøjet med Undtagelse af 2 Skeer, som hendes Mand vilde forbeholde sig selv. Schatteberg fik Sølvtøjet at sælge for dem, og for en Del af Pengene købte hendes Mand Lærred, blaat Vadmel til en Kjole m. m. samt Levnedsmidler, som de altsammen bragte med sig, da de den næste Dag drog fra Randers. Under Opholdet i Randers begyndte Schatteberg at tale om, at han frygtede, at Johs. Andersen engang vilde føre ham i Ulykke og i hvert Fald, hvis han blev opdaget, angive ham, Schatteberg, som Hæler. Under et Besøg i Ørsted, hvornen hun og Manden var gaaet for at faa en Kjole syet af det købte blaa Vadmel, boede de hos Cortsens. Og hun havde saa talt med Cortsens Kone om, hvordan de skulde faa Manden ryddet af Vejen. Cortsens Kone havde anbefalet nende at tale med Schatteberg derom og lovet at holde Johs. Andersen hen med Snak inde i Stuen, imens de to talte sammen ude i Haven. Det var dér, at de aftalte Planerne om Sejlturen. De blev enige om, at naar Schatteberg kom i Land efter at have kastet Johs. Andersen over Bord, skulde han angive, „at Johs. Andersen af Vaade og ved Storsejlets Fald var kastet over Bord".

Da hendes Mand d. 1. Juni om Eftermiddagen kom hjem fra Sejlturen og fortalte, at de ikke havde haft nogen Nytte af deres Sejlads, var hun klar over, at Schræm og Schatteberg ikke havde set Lejlighed til at udføre deres Forehavende. Og da de to Mænd kort efter traadte ind i Stuen, forstod hun, at de nu paa anden Maade vilde se at ombringe hendes Mand. Men om det skulde ske den Nat eller senere, vidste hun ikke. Ved Solnedgang var hendes Mand gaaet hjemmefra ad samme Vej som de to andre.

Hun benægtede at have talt med Diderich Trolle om den Sag.

Da de to Mænd om Natten kom hjem og fortalte hende, at nu havde de slaaet Johs. Andersen ihjel, havde hun nok været i Seng, men laa i sine Klæder og ventede paa Schattebergs Tilbagekomst, thi han havde sagt til hende om Eftermiddagen, at han vilde komme ind til hende. Og hun ventede saa Underretning om, hvad enten de havde været ude at stjæle, eller de havde slaaet hendes Mand ihjel. Hun indrømmede, at hun havde lovet Schatteberg, hvad der maatte findes af hendes Mands Tyvekoster, og afgav samme Beretning som Schatteberg om deres forgæves nattlige Eftersøgning af disse. Siden havde nun ikke set nogen af de to.

Hele Ugen ud fortsattes Forhørene. Der fremkom derved en hel Række Enkeltheder, som er uden større Betydning for selve Sagen, men som bl. a. viste, at der i Cortsens Hus i Ørsted adskillige Gange havde været talt om Sagen. Bl. a. havde Cortsens Kone sagt til Schræm, der i Begyndelsen havde haft en Del Betænkeligheder, at han, „der havde været i Kongens Krigstjeneste, nok maatte kunne slaa saadan en Karl som Johs. Andersen ihjel", hvorefter Schræm havde lovet at være Schatteberg behjælpelig i saa Henseende. Der oplystes endvidere en hel Del Data angaaende de paagældende Personer. Andreas Schatteberg, hvis rigtige Navn egentlig var Jonas Svendsen, men som altid var blevet kaldt ved førstnævnte Navn, som hans Far og Farfar havde baaret, var født i 1792 og ugift. Han havde lært Skrædderprofessionen og havde i de sidste 11 Aar opholdt sig hos Cortsens i Ørsted. Af en vedføjet Attest fra

Amtsprovst Plesner i nævnte By fremgik, at Schatteberg havde staaet i et meget fortroligt Forhold til Cortsens Kone, „som hendes Mand ikke havde Grund til at være tilfreds med".

Niels Andersen Schræm var født 1783 i Schræm By, Hjørring Amt. Han havde været gift og havde 4 Børn, „men Ægteskabet var opløst i Henseende til Bord og Seng". I 1805 var han blevet Soldat ved det jydske lette Dragon-Regiment i Randers. Der forblev han til 1814, da Krigen sluttede, og han fik sin Afsked. Siden den Tid havde han ernæret sig som Urmager og bl. a. haft fast Ophold i flere Aar i Grenaa og Randers og nu sidst i Ørsted. Om det saa er Signalement og Paaklædning, er det anført for alle de fem Arrestanter. For Schræms Vedkommende staar der: „... 64½ Tomme høj, middel af Bygning, blaa Øine, brunt, krøllet Haar, skarpladen af Ansigt og har i den høire Laar-Krig et Ar af et Landsesstik. Han fandtes iklædt en blaa Livkiole med gule Knapper, en do. Vest med do. Knapper, et Par lange, gule Manchester Buxer, Støvler og en Kaskiet af Klæde, overtrukken med Voxdug."

Den tredje af Hovedeprsonerne, Kirstine Marie Jensdatter, der havde været gift med den dræbte, var 40 Aar og født paa Herregaarden Ryhauge, hvor Faderen havde været Skovfoged. Hun blev gift 18 Aar gammel. Hendes Mand døde faa Aar efter, og hun giftede sig saa med Johannes Andersen, der da var Tømrer og arbejdede i Randers. De havde siden boet en Mængde forskellige Steder paa Djursland, bl. a. en Tid i Grenaa By, hvor de endog havde købt Grund til et Hus og Tømmer til Opførelse. Dengang var Manden nær kommet galt af Sted, fordi nogle af de Pengesedler, han havde betalt med, havde en ejendommelig Lugt af Kamfer, der ledte Tanken hen paa de Penge, der var stjaalet hos Købmand Magnussen i Ebeltoft. Og Andersen sad da ogsaa i Varetægtsarrest i længere Tid, mistænkt for dette Tyveri.

Konen havde været i Fængsel et Par Gange for Tyveri og for at have ladet sine Børn gaa ud at bette. Hendes 13-aarige Datter, Anne Kirstine, havde i Retten forklaret, at Moderen i hendes Overværelse Onsdag d. 30. Juni havde overleveret en Pige fra Gjessing, kaldet Pold Maren, et Brev, som hun bad hende bringe til Grenaa og overlevere til Diderich Trolle. Brevet var skrevet af Schatteberg, som ofte skrev Breve for Moderen, der ikke selv forstod den Kunst. Samme Aften kom Trolle til deres Hus og forblev der til næste Dag, da han fulgtes derfra med Schræm og Schatteberg.

Straks efter Trolles Ankomst hentede Moderen en Flaske Brændevin hos en Nabokone. „Dette drak Moderen og Trolle i Forening, dels om Aftenen og dels om Natten, efter at de var gaaet i Seng med hinanden, thi hendes Moder og Trolle laa samlede om Natten i hendes Forældres Seng. Til Brændevinen spiste hendes Moder og Trolle Hvedebrød, som denne havde medbragt fra Grenaae. Hun kunde ikke høre, hvad de to talte sammen om."

Den fjerde af Arrestanterne, Diderich Lüttermann Trolle, var ca. 38 Aar og Søn af Skomager Thomas Trolle i Grenaa. Han var ugift og ernærede sig af Fiskeri om Sommeren og Skomageri om Vinteren.

Og saa endelig den femte Arrestant, Kjerstine Christensdatter, Nicolay Cortsens Hustru. Hun var 60 Aar gammel og havde været gift to Gange. Hendes første Ægteskab havde kun varet faa Dage, idet hendes Mand, der var Skipper, kort efter Brylluppet gik paa Sørejse til Frankrig, hvorfra hverken han eller Fartøjet siden vendte tilbage eller mindste Underretning derom. Senere havde hun ægtet sin nuværende Mand, med hvem hun i en Aarrække havde boet i Ørsted. De var barnløse.

Kirsten Marie Jensdatter var selv paa et ret tidligt Tidspunkt gaaet til Bekendelse om, at hun og Trolle „havde haft Godhed for hinanden og havde lovet hinanden Ægteskab, naar hendes Mand var død". Senere hen maatte hun vedgaa, at der havde bestaaet et intimt Forhold mellem hende og Trolle, og at han ofte var kommet til hendes Hjem og var blevet hos hende om Natten, uagtet hendes Mand havde forbudt det. Hun erkendte ogsaa, „at var Mordet ikke blevet opdaget, saa var hun og Trolle vistnok blevet gift med hinanden". Men samtidig hævdede hun, at Frygten og Afskyen for Manden i mindst lige saa høj Grad havde drevet hende til at virke for at faa ham af Vejen som Tilbøjeligheden for Trolle og Ønsket om at kunne gifte sig med ham.

Trolle benægtede frækt hele denne Fremstilling. Han nægtede at have „haft Godhed" for Konen, nægtede at have haft Samleje med hende, nægtede at de havde lovet hinanden Ægteskab, naar Johs. Andersen var død, og nægtede at have haft nogen Viden om det paatænkte Mord.

Og uagtet han i Retten blev konfronteret med Marie Jensdatter, erklærede han hende op i Ansigtet, at de ikke „havde haft nogen Godhed for hinanden". Selv efter at det vidnefast var godtgjort, at Konen om Morgenen efter Mordet var gaaet til Grenaa til ham og havde været sammen i Enerum med ham en Del af Dagen og næste Nat, og efter at Datterens Vidnesbyrd var afgivet, holdt han stejlt paa sit Udsagn.

Først længe efter ved en Ekstraret, som afholdtes d. 8. Oktober, „tilstod Arrestanten Johan Diderich Lüttermann Trolle, at han havde levet i utugtig Omgang med Arrestantinden Kirsten Marie Jensdatter, og at de havde lovet hinanden Ægteskab, naar Johs. Andersen ved Døden afgik. Men han erklærede derhos, at det ikke var hans Tanke, at Johs. Andersens Død skulde skee ved voldsom Haand, men han forudsatte en naturlig Død". Denne

Forklaring fastholdt han til det sidste. Og da Kirsten Marie, der altsaa øjensynlig holdt af ham, ikke egentlig modsagde den, maatte denne, hvor utrolig den end lød, i sin Tid lægges til Grundlag for Dommen.

Allerede paa et ret tidligt Tidspunkt under Retssagen, nemlig Lørdag d. 17. Juli, altsaa Ugedagen efter Mordernes Paagribelse, havde Herredsfoged Aagaard til Sagens Fremme ladet Retten sætte paa Ørum Kirkegaard. Herom meddeler Forhørsprotokollen: „Nævnte Dag blev Undersøgelsen continueret ved, at Cancelliraad, Herredsfoged Aagaard af Grenaa og Vidnerne [Politibetjentene] Jens Kildahl og Jens Chr. Juul mødte paa Ørum Kirkegaard, hvor Liget af den indbemeldte Sag vedkommende, paa Ramten Hede fundne ihjelslagne Johannes Andersen af Giessing var sat i aaben Grav.

Arrestanterne Andreas Schatteberg, Niels Andersen Schræm, Kirsten Marie Jensdatter, Kirsten Christensdatter og Diderich Trolle vare transporterede hertil og blev fremstillede.

Den døde Johannes Andersens Kiste blev optaget og sat ved Siden af Graven og der aabnet, hvorefter Liget blev forevist samtlige ovenmeldte Arrestanter. ... Ved at den Døde var afklippet Hovedhaaret, Hovedet aabnet under Obductionsforretningen og en stærk Forraadnelse allerede var indtraadt, kunde Arrestanterne ikke ligefrem i bemeldte Liig genkiende den dræbte Johannes Andersen. ... Men de havde dog ikke noget at erindre imod, at det nok kunde være samme. Og ved at den Dræbtes Klæder, hvorudi han var funden paa Ramten Hede d. 2. Juli, blev fremtaget og forevist Arrestanterne, vedkendte de fire af dem sig samme som de Klæder, Johs. Andersen havde baaret, da han gik fra sit Huus paa Giessing Mark nævnte Dag, da han blev ihjelslagen om Natten.

Derefter blev Undersøgelsen forflyttet til det Sted paa Ramten Hede, hvor forannævnte Johannes Andersen var bleven funden død, og hvor der endnu fandtes Spor af det Blod, som var løbet af den Dræbte. Arrestanterne Schræm og Schatteberg genkiendte Stedet og paaviste, hvorledes Ugierningen var gaaet for sig... Ved en paafølgende Undersøgelse fandtes 3 Stykker af en Stok, og omkring det ene Stykke var en Jernring og en Pig i Enden...

Derefter blev Undersøgelsen paa dette Sted hævet og Arrestanterne igien overgivet til Bevogtning"...

I Midten af Oktober var Sagen saa vidt opklaret, at der kunde fældes Dom. 19. Oktober nedsattes en Ekstraret, som bestod af Dommeren, Herredsfoged J. Aagaard, samt Rettens faste Stokkemænd for nævnte Aar, nemlig Jens Chr. Juul, Christian Bendixen, Peder Pich og Rasmus Udsen. Sidstnævnte fire var alle Borgere i Grenaa, Juul Politibetjent, de andre tre jævne Haandværksmænd, og skulde i Henhold til Forordningen af 3. Juni 1796 til-

træde Retten som Meddomsmænd.

I Domspræmisserne fremhæves det, at Schræm og Schatteberg efter egen Tilstaaelse og de i Sagen fremkomne Oplysninger med Overlæg havde dræbt Johs. Andersen. Bevæggrunden var for begges Vedkommende Haab om Belønning, for sidstnævntes tillige Frygt for, at Johs. Andersen før eller siden skulde robe ham som Hæler og derved bringe ham i Ulykke.

For Arrestantinden Kirsten Marie Jensdatters Vedkommende anføres, at det var hende, som først fik Tanken om at faa Manden dræbt, og at det var paa hendes Opfordring, at Schatteberg paatog sig Mordgaaden. Som Bevæggrund for hendes Vedkommende maa det af det under Sagen fremkomne og af hendes egne Udtalelser anses for godtgjort, at det dels var Frygt og Afsky for Manden, men navnlig Ønsket om at kunne gifte sig med Trolle.

For Cortsens Hustru, Kirsten Christensdatter, lyder Anklagen paa, at hun paa flere Maader og adskillige Gange har opfordret og tilskyndet de to Mænd til at dræbe Johs. Andersen. Motivet dertil angiver hun selv at være Andersens Hustrus Ønsker og Overtalelser, og andre Motiver synes ej heller at være at finde.

Og endelig Diderich Lüttermann Trolle. Han var jo egentlig ikke direkte skyldig i Drabet og havde i hvert Fald forstaaet frækt at fralægge sin Andel deri og Viden derom. Kun havde han ikke kunnet fragaa ved en bestemt Lejlighed at have sagt, at der ikke kunde være nogen Synd i at styrte Johs. Andersen i Havet. „Men Trolle vil dog for denne hans Udtalelse saavel som for de løgnagtige Forklaringer, som han med saa megen Frækhed har aflagt her for Retten, med en arbitrær Straf blive at anse, og denne bestemmes til Fængsel paa Vand og Brød i 4 Gange 5 Dage."

Thi kiendes for Ret.

Arrestanterne Andreas Schatteberg og Niels Andersen Schræm bør miste deres Halse og deres Hoveder sættes paa Stage. Arrestantinden Kirsten Marie Jensdatter bør bøde Liv for Liv. Arrestantinden Kirsten Christensdatter bør hensættes til Arbejde i Viborg Tugthus paa Livstid. Arrestanten Johan Diderich Lüttermann Trolle bør hensættes i Fængsel paa Vand og Brød i 4 Gange 5 Dage.

Saa bør og de fire førstnævnte, Een for alle og alle for een, udrede de af deres Arrest, Forflegning, Varetægt og Straf flydende Omkostninger, samt betale $^4/_5$-Deel af Actors og Defensors Salairer, der billiges med 10 Rdl. Sølv til Kammerraad Andersen, 5 Rdl. Sølv til Procurator Amtzbøl, 6 Rdl. Sølv til Procurator Olsen — og af de 2de første tillige Diætpenge efter Amtets Bestemmelse.

Ligesaa bør Arrestanten Trolle udrede de med hans Arrest, Varetægt, Forflegning og Straf flydende Omkostninger samt $^1/_5$ af

bemeldte Sallair og Diætpenge. At efterkommes under Adfærd efter Loven. Aagaard.

Som Meddomsmænd J. C. Juul, Christian Bendixen, Peder Pich, Rasmus Udsen."

Denne Dom, der var af saa alvorlig Natur, indankedes selvfølgelig for højere Domstole. Overrettens Dom faldt i Hovedsagen sammen med Underrettens. Og denne Dom stadfæstede Højesteret, dog at Straffen for Kirsten Marie Jensdatters Vedkommende nedsattes til Arbejde i Viborg Tugthus paa Livstid.

Den 4. Maj 1825 fandt Henrettelsen af de to Mordere Sted. Herom hedder det i „Randers Amtsavis" (for 7. Maj 1825): „I Formiddags blev Forbryderne Schatteberg og Schræm henrettede med Økse paa Hessel Hede, omtrent en halv Fjerdingvej Syd for Grenaa. I Gaar gjorde de sig endnu stærkt Haab om Benaadning. Kl. 8 i Morges modtog de Nadverens Sakramente og gik begge vel forberedte deres Død i Møde. Velærværdige Hr. Pastor Kjølby til Vegersløv og Villersøe, forhen Kapellan i Ørsted, var deres Sjælesørger og understøttede dem kærligt i de sidste Øjeblikke med Religionens Trøst. Schræm, der i Krigens Tid stod ved Randers Dragoner, viste i sin Dødsstund en ualmindelig Fatning. Før Executionen udbad han sig Tilladelse til at synge en Salme, og med fast Stemme afsang han Nr. 413 [i den evangelisk-lutherske Salmebog. Det er Salmen „Jesu Christ, du led og døde og for mig igien opstod", en Salme, som ikke findes i den nuværende Salmebog], som Schatteberg ogsaa istemte. Som den, der ansaas for den største Forbryder, blev Schræm sidst rettet. Efter endt Execution blev Kroppene nedlagt i tvende tæt ved hinanden opkastede Grave og Hovederne satte paa Stager, som oprejstes i selve Gravene. Henved 300 Bønder dannede Kredsen, og en lille Kommando af Randers Dragoner var ogsaa beordret hid til Ordenens Iagttagelse. En Del Folk af Byen og Omegnen var til Stede; men til Ære for Grenaae Byes Damer saas ingen af dem ved d[ette] blodige Skuespil."

I samme Avis staar: „I Tirsdags Formiddags havde man i Grenaae fra Kl. 10 til 1 et frygteligt Vejr med Torden og Lynild samt en voldsom Skylregn. Imidlertid anrettede det, Gud være lovet, ingen Skade..."

* * *

Og endelig anføres saa til Slutning det ikke mindst interessante, nemlig et Øjenvidne, gamle Glarmester Jørgen Madsens Beretning om Henrettelsen ude paa Heden:

„Den 3. Maj 1825 havde man over Grenaa et frygteligt Uvejr med Lynild, Torden og Skylregn. Da Uvejret var paa sit allerhøjeste, ankom dyngvaade og udasede ½ Eskadron af 5. Dragonregiment fra Randers. Mandskabet lige fra Føreren var siddet af, og med Tømmen over Armen slæbte Folkene sig med deres Heste op mod Vind og øsende Vande ind i Byen.

Det var noget nyt at se Soldater. Siden Fredsslutningen 1814 havde man ikke set saadanne her, men de nu ankommende skulde heller ikke dvæle længe paa Stedet. De var udkommanderet til at holde Orden ved en dobbelt Henrettelse, der den følgende Dag skulde finde Sted paa Hessel Hede, tæt uden for Byen.

Det var Misdæderparret Skræm og Skatteberg, der her skulde bøde med Livet. Deres Dom lød paa Halshugning og deres Hoveder derefter at sættes paa Stage.

Ugerningen, som de havde begaaet, var et Mord paa den saakaldte Tyvsnedker, Gaul Johan eller Johan Gaul, der var bleven ynkelig aflivet i Ramten Mose af det nævnte Par.

[Herpaa følger saa Jørgen Glarmesters Beretning om Mordet og dets Forhistorie. Den giver et godt Bidrag til Erkendelsen af, med hvilket Forbehold den Slags mundtlige Overleveringer bør tages, selv naar de gengives af en paalidelig og opvakt Person. Jørgen Glarmester fortæller, at begge de to Mordere havde været gode Bekendte af Gaul Johan og hans Kone. Endvidere, at hun „holdt sig til begge uden at give nogen af dem Fortrinnet". Og endelig, at „det var en barsk og brandmørk Novemberaften, da Vestenvinden piskede Ramten Søs Bølger over mod dens lyngklædte Bakkebredder, at de to lagde sig i Baghold ved et lille skummelt Mosehul mellem Bakkerne og der gjorde det af med Gaul Johan".

Det er altsaa meget stærke Erindringsforskydninger, der har fundet Sted med Hensyn til det Stof, som Fortælleren kun kan have haft fra de mundtlige Gengivelser af Forhørene, og som han et Par Snese Aar efter har genfortalt. Derimod kan man vistnok gaa ud fra, at hvad han personlig selv har været med til, er gengivet rigtigt. Han fortsætter saaledes:]

„Eksekutionen var berammet til Onsdag, 4. Maj, og Retterstedet, et Stykke uden for Søndre Mølle, var en afstukken Kreds, 24 Alen i Tværmaal. Uden om var nedrammede Pæle, midt i Kredsen var paa en opkastet Sandforhøjning anbragt Blokken, som var temmelig lav, og ved Siden af denne var kastet to Grave til Forbrydernes Legemer. Til Ordenens Overholdelse var foruden ovennævnte ½ Eskadron Rytteri beordret samtlige Bymænd fra de omliggende Sogne til at møde med deres Stokke.

De dødsdømte var i Arresten beredede af Pastor Kjølby i Vegerslev.

Paa Eksekutionsdagen Kl. 10½ Formiddag kørte Jørgen Madsen Glarmesters Vogn Misdæderne til Skafottet. Paa den gamle Kirkegaardsmur paa Torvet, paa Kirkegaardsporten, paa Tage og i Vinduer var der fyldt med Mennesker, af hvilke mange græd, medens andre udstødte Mishagsytringer. Ankomne til Retterstedet, hvor en talrig Mængde fra By og Land, dog mest Kvinder, havde samlet sig, blev Lænkerne tagne af de dødsdømte og disse overgivne til Bøddelen.

De vare begge fattede og viste

megen Anger. Inden Eksekutionen fandt Sted, udbade de sig Tilladelse til at synge Salme Nr. 413, hvilken de klart og roligt fremsagde, og kort derefter faldt saa deres Hoveder for Mestermandens Hug og blev derpaa satte paa Stager, hvor de blev siddende til Mortensdag samme Aar.

Bøddelen var Odense Skarpretter ved Navn Stengler. Det var en urolig, forfjamsket Mand, som huggede fejle paa Skatteberg og bidrog ham et stort gabende Saar i Nakken, hvilket foranledigede Skræm, der sidst maatte holde for, til at henvende følgende Ord til ham: „Hvordan er det, De mishandler det stakkels Menneske; gør det nu bare kort af med mig".

Faa Minutter efter faldt hans Hoved for Øksen, denne Gang uden Uheld. De afsjælede Legemer jordedes ved Siden af Blokken, og en fælles Forhøjning over disse mærkedes med en Pæl, der henstod i mange Aar, indtil den raadnede op."

Saaledes lyder Jørgen Glarmesters Beretning.

Stedet, hvor de to Forbrydere blev henrettet, og hvor en Menneskealder senere ogsaa Gjertrud led Døden, ligger ganske tæt ved nuværende Stadionvej, et lille Stykke Nord for denne.

For en Række Aar siden var nærværende Artikels Forfatter sammen med nu afdøde Købmand Chr. Vogel og ligeledes afdøde Kredslæge Conrad Vogel ude paa Heden og rammede 2 forsvarlige Jernpæle i Jorden paa de Steder, hvor efter gamle Folks Beretning Misdæderne blev henrettet. Disse Jernpæle er senere, mærkeligt nok, blevet fjernet, uagtet de var rammet over 1 Meter i Jorden og kun ragede faa Centimeter op over Jordens Overflade.

(Kilderne til ovenstaaende Fremstilling er følgende: Grenaa og Nørre Herreds Justitsprotokol for 1825, Grenaa og Nørre Herreds Stævnings- og Domsprotokol fra samme Aar. „Randers Amtsavis" 1825. En Artikel i Randers Amts historiske Samfunds Aarbog 1936 samt mundtlig Beretning af Glarmester Jørgen Madsen, nedskrevet af Løjtnant J. Jensen og optaget i „Aarhus Stiftstidende" 27. Jan. 1891.)

Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri

SØREN KANNE

Nogle Meddelelser, samlet efter de foreliggende trykte Kilder.

AF
CARL SVENSTRUP

GRENAA
CHRISTIANSEN & JØRGENSENS BOGTRYKKERI
1927

I disse Dage, da der er gaaet 1 Aar, siden Mindestenen for Søren Kanne afsløredes i Plantagen ved Grenaa Havn, kunde det maaske have Interesse for en og anden at se samlet paa eet Sted, alt hvad der knytter sig til Navnet Søren Kanne og hans Daad.

De vigtigste trykte Kilder, hvor denne findes omtalt, er følgende:

1) Blichers Digt, som jo uden mindste Tvivl er Hovedaarsagen til, at Søren Kannes Navn endnu efter næsten et Aarhundredes Forløb er kendt ikke alene paa hans Fødegn, men over det ganske Land.

2) Kommentarerne til Digtet, som Jeppe Aakjær med stor Flid og Grundighed har samlet og anført i sit fortræffelige, desværre udsolgte, 3 Binds Værk »St. Steensen Blichers Livs-Tragedie«.

3) Et Par Artikler i Maanedsskriftet Jylland December 1891, hvoraf den ene, der i Hovedsagen er bygget paa Politiforhørene her i Grenaa og den lokale Tradition er skrevet af Inspektør A. Knudsen, Grenaa, og den anden, som omtaler de samtidige Beretninger i »Ugeblad for den danske Bonde« og i »Aarhus Stiftst.«, er skrevet af S. P. Petersen i Malling.

4) Endelig kunde nævnes, at afdøde Provst ved Roskilde Domkirke Carl Tolstrup, som var vort Bysbarn, idet han fødtes her i Grenaa 18. Novbr. 1819 som Søn af Cancelliraad P. Tolstrup, i en lille Fortællingssamling »Fra Sømandslivet« har fortalt Begivenheden, uden at der dog er noget nyt deri, ud over hvad allerede er anført i de førnævnte Kilder. Interessant er derimod Fortællingen ved de personlige Træk, som indflettes deri, fra Forfatterens Barndom her i Byen, og som det maaske ved anden Lejlighed kunde være værd at optrykke.

5) Desuden har C. F. Bricka i Historisk Tidsskrift 6 R. 1888, Side 536 skrevet en ypperlig Artikel: »Søren Kanne. Et lille Bidrag til Sagndannelsens Historie«, hvori han udførligt gennemgaar de historiske Kendsgerninger og viser de betydelige Afvigelser som er imellem disse og Digtet, netop med Henblik paa at vise, hvorledes den historiske Sagndannelse foregaar.

Efter denne Indledning vil vi saa anføre Blichers Digt, Aakjærs Kommentarer, de samtidige Beretninger fra 1835 efter det omtalte Skrift »Jylland« samt dertil knytte enkelte supplerende Beretninger.

Digtet tryktes første Gang $^{15}/_{11}$ 1838 i »Randers Avis« under Overskriften:

En ny Vise om en Sømand og en Landmand.

Der blæste en Storm udi Kattegat,
De Bølger de ginge saa høje,
Saa mangen stolt Sømand den samme Nat
For sidste Gang lukked sit Øje.

En liden Skude var og deriblandt,
Fra Hornbæk monne den komme,
Ret aldrig mere til Havnen den vandt,
Fordi at dens Tid nu var omme.

Den Skude blev ført af en Sømand god,
Af dem, der ej plejer at ryste —
Thi først sig beviser det dan ke Mod,
Naar Døden begynder at kryste.

Han kæmped, indtil han omsider drev
For Stormen et værgeløst Bytte.
Mod Dagningen stødte han paa et Rev
Med sin faldefærdige Hytte.

Han haver kun med sig en liden Dreng
I stærken Arm han ham griber:
»Her bliver nok redt os saa kold en Seng;
Det hjælper slet inte, Du piber«.

De Bølger de bryde med stor Alarm,
Og Skibet det krænger og knager;
Dog holder han Drengen i venstre Arm;
Med højre i Vantet han tager.

Han ser sig saa langelig ind mod Land -
Imellem var dyben Rende —
»Vi kan ikke naae den velsignede Strand,
»Hvis Hjælp os ej Himlen vil sende.« —

Da kom der en Bonde til samme Sted —
Han hedde saamænd *Søren Kanne* —
Han siger til Fa'eren, som og var med:
»Det Skib er nok nær ved at strande«.

Saa springer han til sine Heste to -
De stod just tøjred' paa Brinken —
Han giver sig ikke ret længe Ro,
Før han bliver færdig med Rinken.

Den Gamle, ham huer det ikke ret vel,
Han høvter med Haanden: »Hej Søren!
»Du drukner jo Øgene og Dig selv;
»Det Skib er desuden forloren«,

Men Søren sprang op paa den nærmer Hest

Og kaster et Øje til Fa'eren:
»I Fald jeg derude skal faae min Rest,
»Lad see, at I sørger for Karen«.

Saa hug han sit Hors med sin Træskohæl
Og lod hende springe i Vandet.
Den anden han dasked med Tøjrepæl;
Saa maatte de begge fra Landet.

Men da han sig havde i Dybet sænkt
Alt udi de fraadende Strømme,
Ej skulde da noget Menneske tænkt,
Han kunde til Vraget ud svømme.

Jo, jo! se, der sidder han nok saa rank!
Han synes paa Bølgen at ride -
Men der kommer Ører - og Hoved - og Mank -
Og nu er han ved Sejlerens Side.

»Hej Landsmand! sid op nu! hvis du vil med,
»Og hold saa din Dreng ved hans Trøje«!
Han sidder der alt - og igen nu afsted -
Det var noget Andet end pløje.

De Bølger de brusede over dem brat;
De tvende holdt fast ved hinanden -
Men see kun! nu har de jo Landet fat,
Og frelste de springer paa Stranden.

Der kaste sig alle de Trende paa Knæ
Og takke vor Herre for Livet.
»Men kom!« siger Søren, »med mig nu i Læ -
»Se hisset! nu splintres jo Skibet!«

Men Drengen han skjalv som i Blæsten et Siv,
Og Skipperen slang sine Arme:
»Hvad skal vi nu give Dig for vort Liv?«
» - Følg med mig og faae Jer lidt Varme.«

Han plejed den Sømand med samt hans Pog,
Det baade af Potte og Pande.
Og det var al den Betaling han tog,
Den fattige Mand *Søren Kanne.*

Saa skulle dog alle I danske Mænd
af Hjertet elske hinanden!
I Faren og Døden sig give hen
Den ene med Lyst for den anden!

Saa skulle I fast staae hverandre bi -
I pløje nu Jord eller Bølge -
Men mindst dog paa Kampens den blodige Sti
Skal En bag en Anden sig dølge!

Og Fynbo og Jyde og Sjællandsfar -
Til eet Hus vi Alle jo høre.
Gud Fader os Alle i Troskab bevar!
Og Alle til Enighed føre!

St. Steensen Blicher.

Til Digtet knytter saa Aakjær i sin føromtalte Bog »St. Steensen

Blichers Livstragedie« følgende (Bind II Side 238):

Dette er vel nok det berømteste af Blichers fortællende Digte. Ved dets jævne Inderlighed og troskyldige Meddelelsesform taler det sig dybt ind i Menigmands Sjæl. . . . . Men historisk set har han taget sig flere Friheder end strængt taget nødvendigt. Vi ejer nemlig i dette Tilfælde et uomstødeligt Middel til at kontrollere ham. Den Stranding, hvorom her er Tale, fandt Sted den 15. Febr. 1835 i Nærheden af Grenaa; Begivenheden stod selvfølgelig omtalt i Datidens Blade, først i »Ugeblad for den danske Bonde«, hvor Blicher sandsynligvis har set den, derfra optoges den i en Række andre Blade, indtil den ogsaa kom Frederik den Sjætte for Øje. Han fik da Lyst til at lade Sagen nærmere undersøge og gav sit Kancelli de nødvendige Ordre; og den 8. April 1835 kunde Kancelliet da forelægge Kongen følgende:

Allerunderdanigst Beretning angaaende den af Boelsmand Søren Mikkelsen Kanne udviste Daad.

I Anledning af en i Bladet »Dagen« for Onsdagen d. 1. ds. af »Ugeblad for den danske Bonde« optagen Beretning om en af Boelsmand Søren Mikkelsen Kanne af Fuglsang ved Greenaae udvist ædel Daad ved at redde Skipperen paa et 1/4 Mil sønden for Greenaae Havn forlist Fartøj fra at omkomme i Bølgerne m. v. har det behaget Deres Majestæt ved allerhøjeste Reskript af 2. ds. at paalægge Kancelliet at indhente nærmere Oplysning om Sagens Omstændigheder samt derefter at nedlægge allerunderdanigst Beretning desangaaende.

Paa samme Tid som Kollegiet modtog forbemeldte allerhøjeste Reskript, indløb der hertil en Skrivelse fra Amtmanden over Randers Amt, hvori han indberettede den af Søren Mikkelsen Kanne udviste Daad og til Oplysning om de med samme forbundne Omstændigheder indsendte Udskrift af et inden Nørre Herreds Politiret under 24. f. M. i den Anledning optaget Forhør.

Af dette Forhør, hvorunder den forulykkede Skipper saavel som fornævnte Søren Mikkelsen Kanne og hans Fader Mikkel Sørensen Kanne har afgivet Forklaring, erfares Omstændighederne ved det omhandlede Redningstilfælde at have været følgende:

Den 15. Febr. sejlede Ole Jensen Jyde af Hornbæk fra Helsingør med sin ejende Jagtbaad »Bente Marie«, 6 Kommercelæster drægtig, indehavende en Ladning Salt, bestemt til Greenaae og bemandet med 2 Matroser, nemlig Jens Larsen og Rasmus Svendsen. Samme Dags Aften omtrent Kl. 8 kom der en svær Bræksø over Skibet, som borttog Kompasset og slukkede Lyset, og omtrent 1/2 Time derefter kom Skibet paa Grund under Herregaarden Hessels Forstrand. Strax efter at Fartøjet var stødt, gik dets ene Side itu, saa at Forenden strax stod under Vand, og Skibsdækket løsnedes og gik tilsøs. Skipperen og hans tvende Matroser forsøgte at gaa i Land med Skibsbaaden, mer denne blev ved den stærke Søgang strax fyldt af Vand, saa at de maatte begive sig tilbage paa Skibet, hvorpaa Baaden drev i Land. Skipperen

holdt sig derpaa fast ved Agterspejlet, staaende i Vand til op paa Livet og forblev i denne Stilling, indtil han næste Dags Morgen blev reddet. Den ene af Matroserne, Rasmus Svendsen, holdt sig fast ved Masten, men blev endnu samme Aften omtrent Kl. 10 kastet i Søen af en Bølge og omkom; den anden Matros, Jens Larsen, gik op i Vanten og forblev der, indtil det begyndte at dages, da han svømmede i Land. Han bad Skipperen følge sig, men denne var for udmattet og svag dertil og maatte derfor blive paa Vraget, i hvilken Stilling han tilsidst kom i en næsten bevidstløs Tilstand. Omtrent et Par Timer efter, at Jens Larsen havde forladt Vraget, kom Søren Mikkelsen Kanne i følge med sin gamle Fader Mikkel Sørensen Kanne med Hest og Vogn til Strandbredden. I det Haab at kunne frelse Skipperen steg førstnævnte i den i Land drevne Baad og førte den fire forskellige Gange ud i Søen, men maatte hver Gang formedelst Storm og Søgang med Paalandsvind vende tilbage uden at kunne naa Skibet, og ved den stærke Søgang var Baaden flere Gange nær ved at kæntre, og kun ved at holde sig fast til Rælingen af Baaden undgik han at blive kastet i Søen; da det imidlertid var hans faste Forsæt at redde Skipperen, hvilken Fare han end udsatte sig for, hvortil han saa meget mere bestemte sig, da man idelig hørte den ulykkeliges Jammerskrig, spændte han Hestene fra Vognen og gik ud i Søen med dem, uagtet hans Fader bad og besværgede ham ikke at gøre det, forestillede ham, at det ikke kunde ske uden Livsfare, og at, naar det ikke var muligt at gaa ud til Vraget med Baaden, maatte det være endnu mindre muligt at opnaa denne Hensigt med Hestene.

Ikke desto mindre begav han sig som bemærket, siddende paa den ene Hest og ledende den anden ved Haanden ud i Søen og førte dem med stor Livsfare svømmende under en stærk Storm og svær Søgang med Paalandsvind, saa at Bølgerne flere Gange slog over dem, til en Sandbanke i Nærheden af Vraget, hvor der vel var Fodfæste, men hvor dog Vandet gik ham op til Armene, ligesom ogsaa Bølgerne her slog over hans Hoved og Hestene, saa at Faderen ofte ikke kunde øjne nogen af dem. Fra det Sted kastede han Enden af Hestens Tømme ud til Skipperen, der efter flere forgjæves Forsøg omsider fik den bundet om Livet, hvorpaa Søren Mikkelsen Kanne halede ham til sig paa omtrent 3 Alens Afstand. Han søgte nu først at bringe ham til at stige op paa Hesten, men da Skipperen var saa svag og afkræftet, at han ikke selv formaaede det, maatte han selv stige af i Vandet og løfte ham op paa Hesten, og da han heller ikke var istand til at holde dig oprejst paa denne, maatte Kanne med den ene Haand holde ham derpaa, medens han med den anden Haand styrede begge Hestene og saaledes førte sig selv og Skipperen med den største Livsfare gjennem det oprørte Havs Bølger til Lands. Han kørte derpaa Skipperen til sit Hus, plejede ham der omhyggeligen og sendte strax Bud

til Greenaae, hvortil han endnu samme Dag blev afhentet.

Paa Grund af de saaledes oplyste Omstændigheder, der yderligere bestyrkes derved, at den tilbageblevne Matros Jens Larsen, som var bortrejst, forinden det forommeldte Forhør blev optaget, men før sin Afrejse blev fremstillet for Retten for at beedige sin for Notarius publicus afgivne Søforklaring, ved denne Lejlighed bevidnede, at Søren Mikkelsen Kanne var den, der med særdeles Anstrengelse og Livsfare reddede Ole Jyde, har Amtmanden over Randers Amt anset førstnævnte, som desuden ifølge vedkommende Underøvrigheds Erklæring er en god, sædelig og arbejdsom Mand, kvalificeret til at forundes Medaillen for ædel Daad og derhos holdt det for ønskeligt, om han, der sandsynligvis er fattig, kunde tilstaaes en passende Pengebelønning.

Kancelliet formener, at Søren Mikkelsen Kanne har gjort sig fuldkommen fortjent til at forundes Medaillen for Druknedes Redning med Tilladelse til at bære den i det for Medaillen i Anledning af Søslaget d. 2 April 1801 bestemte Baand, hvorhos Kollegiet tror endvidere at burde henstille til Deres Majestæts Naade, hvorvidt De maatte finde Anledning til at tilstaa ham nogen Pengebelønning for hans højst rosværdige Forhold.

Det indstilles saaledes allerunderdanigst, at Boelsmand Søren Mikkelsen Kanne af Fuglsang i Randers Amt allernaadigst maa forundes Medaillen for Druknedes Redning med Tilladelse at bære den i det for Medaillen i Anl. af Søslaget den 2. April 1801 bestemte Baand, hvorhos lige allerunderdanigst henstilles, hvorvidt D. Maj. maatte finde Dem bevæget til endvidere at tilstaa ham nogen Pengebelønning.

Det kgl. danske Kancelli, 8. April 1835.

Allerunderdanigst

Stemann. Ørsted. Larsen M. Lange.

Hansen. Bentzen. Jacobsen.

Kongen bestemte d. 11. April 1835, at Søren Kanne skulde have den nævnte Medaille. (Denne Medaille er endnu i Slægtens Eje tilligemed et Mindebæger, som Søren Kanne den 11. Juni 1835 modtog, og som bærer denne Indskrift: »Fra Borgere og Borgerinder i Aarhuus til Boelsmand Søren Kanne, den højmodige Frelser af et Menneskeliv.«) Og der tilføjes: »Derhos ville vi endvidere allernaadigst have bemeldte Boelsmand i Betragtning af de særdeles Omstændigheder bevilget en Gratification af 40 Rdl.-Sedler . . . F. R.«

Da jeg (altsaa Jeppe Aakjær) havde faaet opspurgt, at den reddede Skipper Ole Jyde eller Ole Fisker havde en endnu levende Søn, Brevsamler Jensen i Glæsborg ved Grenaa — skrev jeg til ham for ogaa at høre, hvad han vidste; han svarede mig fra Glæsborg den 7. Sept. 1903:

»Fader er født i Hornbæk ved Helsingør den 24. Juni 1790. Hans Fader (Jens Nielsen) var Fisker, og Hornbæk var paa den Tid et fattigt Fiskerleje. Allerede da Fader var 12 Aar gl. for han med en Galease paa Norge.

Senere kom han hjem og gik til Konfirmationsforberedelse hos Præsten i Tikjøb, hvor han blev konfirmeret. Han gik tilsøs igjen og

var i de sidste Aars Krige med England tilcaps. Senere blev han ansat som kongelig Lods imellem København og Helsingør, hvilken Plads han betjente i 12 Aar. Han havde mange Brødre, som alle var Søfolk, men som blev borte i deres unge Alder; formodentlig er de druknede; men paa den Tid hændte det jo undertiden, at Søfolk ved Forlis bjergede sig i Land paa fjerne Øer, hvorfra de ingen Forbindelse fik med Hjemmet.

Senere fik Fader selv en Jagt, som han mest sejlede med i Kattegattet. Han boede i Hornbæk i mange Aar, og der havde han ogsaa Bopæl paa den Tid, da den brave Søren Kanne bjergede ham.

Han var hin skæbnesvangre Nat paa Rejse fra København til Grenaa og inddrev hen ad Midnat med en orkanagtig østlig Snestorm et lille Stykke syd for Grenaa Havn. Jagten hed »Bente Marie« af Hornbæk, og der var foruden Fader to unge og kraftige Folk med, men som blev skyllet overbord af en Brækssø, straks som Skibet stødte paa Grunden. Den ene var saa heldig at svømme til Land, men den anden druknede, og han var dog kun taget med for at være fri for at møde paa Sessionen i Helsingør.

Fader blev ikke bjerget førend Kl. 3 næste Dags Eftermiddag; han stod altsaa i 15 Timer paa Vraget og blev overskyllet af Bølgerne paa denne kolde Aarstid. Da var det, at den hjertensgode og heltemodige Søren Kanne greb til at ride derud med sine to kraftige Heste. Søren Kanne boede nemlig paa en Gaard, som laa ca. 1/8 Mil fra Strandingsstedet.

Da Fader saa Søren Kanne, var han saa udmattet og fortumlet, at han antog ham for en Strandfugl; og det vilde vist ogsaa have været umuligt for Søren Kanne at redde Fader, dersom Vraget ikke havde ligget der saalænge, saa der havde dannet sig en Sandbanke et lille Stykke derfra, hvorpaa Hestene kunde bunde, medens Søren Kanne kastede et Reb over til Fader og halede ham til sig. Fader havde paa den Tid omtrent tabt Bevidstheden og syntes, at han havde faaet det saa godt, saa Søren Kanne rev ham bogstaveligt ud af Dødens Arme.

Søren Kanne var en Mand af middel Størrelse, og Fader var en meget høj og sværtbygget Mand. Hvorledes nu Søren Kanne havde faaet denne udmattede tunge Mand med alt det vaade Tøj op paa Hesten under saadanne Forhold, er ubegribeligt, da Bølgerne skyllede over Folk og Heste uafbrudt. Nu var det jo et Held, at Hestene kunde bunde, men dette var jo Søren Kanne uvidende om, da han red ud, hvilket derfor desmere er at prise ham for, thi han vovede derved i fuldeste Maal baade Liv og Gods. Søren Kanne kørte nu hjem med Fader og plejede ham paa det kærligste. Desuagtet fik Fader Koldbrand i Benene og maatte ligge under Lægebehandling i Grenaa 3—4 Maaneder«.

Som man vil se, afviger disse autentiske Beretninger — som ogsaa af C. F. Bricka i Hist. Tidsskr. paavist — ikke lidet fra Blichers. Begivenheden foregik om Vinteren, mens Blicher lader den foregaa paa en Aarstid, da Hestene staar »tøjrede paa Brinken«; der er ikke Tale om »en liden Dreng«, men

om to føre Matroser, hvoraf den ene gaar uhjælpelig tilbunds, medens den anden svømmer tilland og formodentlig tilkalder den reddende Søren Kanne, Men saa stædig har Folketraditionen fastholdt Sagnet om den frelste Skibsdreng, at en gammel Kvinde, der levede endnu i 1892, og som havde »lagt Ole Jydes Kone i Lig«, paastod at have set Fabel-Drengen og beskrev ham som »en bitte knøv Fyr.«

(Se Maanedsskriftet »Jylland« (1891—92) Side 156—160).

Søren Mikkelsen Kanne var født den 10. Febr. 1801 i Hessel Strandhus ved Grenaa. Af Folk, der har kendt ham, skildres han som en Mand af Middelstørrelse, med et rundt noget bredt Ansigt, sort krøllet Haar og blaa Øjne; Trækkene var store og hele Ansigtet indrammet af en Skægkrans. Han besad et livligt og muntert Sind og ægte jydsk Lune; han var meget afholdt, og Egnens Folk tillagde hans Ord stor Betydning; han havde faaet en god Oplærelse, thi Faderen, Mikkel Kanne, der var ret velhavende, havde bekostet baade Sørens og hans Søskendes Undervisning i Byskolen i Grenaa, da der var omtrent en Mil til Sogneskolen i Aalsø.

Det er besynderligt, at den Mand, der saa kjækt havde trodset det vildt oprørte Kattegat, skulde ende sine Dage i et elendigt Aaløb, der knapt nok har Vand til Knæerne; men den Skjæbne fristede han; Mortens Aften 10. November 1860 faldt han i Djursaaen og druknede. Den tragiske Begivenhed fortælles saaledes i »Grenaa Avis« for 13. Novbr. 1860:

»I Løverdags Aftes er her i Nærheden passeret en beklagelig Ulykke, idet Gaardmand Søren Kanne paa Hessel Hede ved i Marken at lede om en Ko faldt i Aaen og druknede. Det var ham, der i Stormen den 15. Februar 1835 ved Hjælp af sine Heste reddede 2 (!) Menneskeliv fra Skibet »Bente Marie«, ført af Skipper Ole Jensen Jyde (endnu bosiddende her i Byen).«

. . . . Ole Jyde var tilstede ved hans Begravelse paa Aalsø Kirkegaard, hvor man siden rejste Søren Kanne en Mindesten med tre Vers af Blichers Digt.

Søren Kannes Kone hed Karen Møller; Blicher har kendt Navnet, som han anfører i Sangen. Hun blev en 80 Aar, før hun døde; de havde ingen Børn sammen, men før Giftermaalet havde Søren Kanne en Datter, der endnu lever som en 77-aarig Kvinde. Hendes Moder tjente en Tid i Ebeltoft, og en Gang, mens hun var forlovet med Søren Kanne, var hun i Besøg hos hans Forældre; der skal ikke paa den Tid have været meget propert i Kannegaarden, og Købstadpigen skal da have ladet falde den letsindige Bemærkning, at naar hun nu blev Kone i Gaarden, skulde der nok komme Gang i Fejekosten. Dertil skal Sørens Moder truende have bemærket, at »den Stramaalsk« aldrig skulde komme til at gøre rent efter hende. Og hvordan det nu end er gaaet til, saa blev det Karen Møller fra Bredstrup og ikke Ane Marie Pedersdatter, der blev Arvtageren i Kannegaarden.

Ole Jyde, der i en Menneskealder levede i Grenaa og fra Skipper var bleven Fisker, overlevede

i tre Aar sin Redningsmand; han døde i Grenaa 19. Marts 1863«.

Saaledes lyder altsaa Aakjærs udmærket fyldige Beretning om de historiske Begivenheder, som ligger til Grund for Digtet.

Vi aftrykker dernæst det ene af de omtalte Stykker fra Maanedsskriftet Jylland, Decbr. 1891:

I »Ugeskrift for den danske Bonde« for 1835 findes en Artikel med Overskrift:

„Ædel Daad udøvet af Boelsmand Søren Kanne af Fuglsang ved Grenaa".

Den lyder saaledes:

»I det haarde Vejr Søndag Aften den 15. Februar kæmpede et lidet Skib fra Hornbæk i Sjælland imod de oprørte Bølger for at naa Grenaa Havn, hvortil det var bestemt, men Skipperen, Ole Jyde, og de 2 Mand, der foruden ham vare om Bord, maatte friste den tunge Skjæbne at lide Skibbrud ved Hessel Forstrand, kun 1/4 Mil syd for den Havn, de havde ønsket at naa.

Efter at de ulykkelige havde — staaende i Vand til op paa Livet — tilbragt en rædsom Nat paa Vraget, uden at deres Jammerskrig kunde høres i Land, hvorfra de ikke vare mere end et Par Hundrede Alen fjernede, segnede Styrmanden henimod Morgenstunden afkræftet i Bølgerne og blev deres Rov. I Fortvivlelse besluttede den unge Matros at styrte sig i Vandet for om muligt at svømme i Land, og dette lykkedes.

Udmattet af Anstrængelse og isnende af Kulde naaede han Strandbredden og slæbte sig hen til et i Nærheden liggende Sted, hvis Beboere straks kjærligen antoge sig hans Pleje. Underrettet om den endnu paa Vraget værende Skippers Nød ilede Boelsmand Søren Kanne til Stranden, beredt til at vove alt for den ulykkeliges Redning.

Efter at have gjort flere forgæves Forsøg paa med den ilanddrevne Skibsbaad at arbejde sig ud til Vraget iler han hjem og henter sine 2 Heste, for med dem at svømme ud til det. Hans gamle Fader beder ham indstændigt at afstaa fra et saa farefuldt Foretagende; men han har besluttet at vove sit Liv for den Ulykkeliges Redning og lader sig ikke afskrække.

Den bekymrede gamle staar imidlertid paa Strandbredden og ser Bølgerne slaa over Sønnens Hoved og af og til skjule de svømmende Heste, der frygtsom søge at vende om, men tvinges frem af den drivende Styrer. Dog er det en Gang nær ved, at Frygten for egen Undergang bevæger ham selv til at vende om; men da ser han i Nærheden den ulykkelige Skippers jammerlige Tilstand, og den inderligste Medlidenhed bevæger sig i hans Bryst. Heldigvis er nær Vraget en Sandrevle, hvorpaa Hestene kunde bunde, men mellem Revlen og Vraget er atter dybt Vand.

Fra Sandbanken lykkedes det dog Søren Kanne at kaste et medbragt Toug til den ulykkelige Skipper; men det varer længe, inden denne kan fatte sig og begribe den underfulde Redning, der tilbyder sig for ham, og endnu længere, inden han formaar at faa Toure, inden han formaar at faa Touret saaledes befæstet om sig, at

hans Redningsmand kan drage ham til sig. Omsider lykkedes dette dog; den Skibbrudne er hos sin Redningsmand; men nu møder en ny Vanskelighed; den afkræftede Mand formaar ikke længere at holde sig opret og endnu mindre at bestige Hesten.

Søren Kanne maa altsaa stige af, hjælpe ham op og, da han ikke en Gang formaar at sidde paa Dyret, men maa ligge tværtsover dette, maa han med den ene Haand styre Hesten imod Land og med den anden holde fast paa den afmægtige, men nu frelste Skipper. Men hvo fatter vel ogsaa den ædle Mands Følelser ved at betræde den frelsende Strandbred!

Kjærligen antog Søren Kanne sig Skipperens og den unge Sømands Pleje og har nu den Glæde, at de, ved en duelig Læges Hjælp, snart ere helbredte, uagtet de vare i stor Fare for Koldbrand. Skipperen, som selv var Ejer af det forliste Skib, har lidt et stort Tab. Ladningen bestod af 100 Td. engelsk Salt.«

Og »Aarhus Stiftstidende« for 11. Juni 1835 beretter flg.:

»Det var en naturlig Medfølelse, som næsten samtidig lod adskillige af denne Bys Borgere og Borgerinder ønske at give hin sjældne Mand et offentligt Bevis paa deres Højagtelse. Dette Ønske have de tilfredsstillet, idet de, ved Mægler A. Thomsen og Redaktør A. F. Elmquist, have tilstillet ham et smukt og stort, indvendig forgyldt Sølvbæger, paa hvis ene Side hans ædle Handling er billedlig indgraveret og paa den anden følgende Indskrift:

Fra Borgere og Borgerinder i Aarhus til

BOELSMAND SØREN KANNE

den højmodige Frelser af et Menneskeliv

Den 16. Februar 1835.

Med Bægeret fulgte følgende Skrivelse:

»Ædel Daad lønnes ej med Guld eller Sølv, ej heller behøver den Mand, som vovede sit Liv i Menneskehedens Tjeneste, nogen udvortes Æresbevisning. Men for os er det en Trang, som vi med Glæde tilfredsstille, at ledsage Bevidnelsen af vor dybe Højagtelse for »den højmodige Frelser af et Menneskeliv« med et udvortes Tegn, der kan gaa i Arv fra Fader til Søn. Medfølgende Bæger fremsendes saaledes, idet hundrede erkjendtlige Hjærter forene sig i det Ønske: »Længe leve den kjække, menneskekjærlige Søren Kanne«.

Det andet Stykke i Maanedsskriftet »Jylland« er som nævnt skrevet af Inspektør A. Knudsen. Der anføres i Slutningen af dette, »at Søren Kanne kunde taale alle Hædersbevisningerne; stille og bramfrit som forhen levede han sit Liv paa Heden og ved Havet, uden at nogen af hans Omgangskreds nogensinde fik at mærke, at han følte sig som den berømte Mand .... Men Blichers Digt gik saa mærkværdigt levende ind i Folks Bevidsthed som en virkelig Sandhed, at endogsaa Folk fra Søren Kannes egen Tid. ja selv Søren Kannes egen Slægt, der iøvrigt sjælden kom i Berøring med ham, har adopteret Digtets Beretning om Skipperens Dreng. En endnu levende gammel Kone fortæller saaledes, at Ole Jydes Kone, som hun har »lagt i Lig«, har stadfæstet Blichers Digt og endogsaa sagt, at den frelste Dreng var en »bitte knøv Fyr«.

Der er dog ingen Grund til at tvivle om Politiforhørets Autenticitet.

Endelig vilde jeg gerne til alle disse udmærkede og udtømmende Oplysninger knytte et Par enkelte Bemærkninger.

Ole Jyde ejede jo — som fortalt i det forrige — selv Skibet. Ved dets Stranding har han jo saa rimeligvis mistet alt, hvad han havde.

Dertil kom, at han nu fik et flere Maaneders svært Sygeleje her i Grenaa, samt at den Tids Trafikforhold var meget primitive. Jeg har derfor tidligere antaget, at dette var Grunden til, at han slog sig ned her i Grenaa og ikke tog tilbage til Hornbæk.

Men Undersøgelse af Grenaa Kirkebøger har vist mig noget helt andet, nemlig dette, at Ole Jyde ikke har været ukendt med Grenaa, da han strandede her. Kirkebogen udviser, at Enkemand Ole Jensen Jyde af Hornbæk allerede 14. Sept. 1833 var bleven gift med Jfr. Jensine Marie Seyer, Datter af Rebslager Seyer her i Grenaa.

Rebslager Seyer var i sin Tid en meget velstaaende Mand og hans Gaard laa paa Storegade, hvor nu Direktør Lunøes og afd. Gaardejer Nicolaisens Ejendomme ligger.

Begge Svigerforældrene var imidlertid døde før 1835, saa det har ikke været hos dem, at Ole Jyde kunde bo under det lange Sygeleje. Og der var intet Sygehus her i Byen paa den Tid. Ole Jyde maa jo saa have fundet Pleje hos en eller anden af Hustruens Bekendtskabskreds her i Byen, og hun er da rimeligvis kommen herover nogen Tid efter, og de har saa besluttet sig til at forblive her.

De boede først i et lille Hus øverst paa Nørregade, som i 1839 blev nedrevet for at give Plads til den senere Lundske Købmandsgaard paa Torvet, (hvor nu Banken ligger).

Mens de boede der, blev Sønnen Hans Sejer Jensen født.

Det er ham, som er omtalt i Aakjærs Skrift, og som senere blev Brevsamler i Glæsborg.

Trods sine 89 Aar lever han endnu og var nærværende sidste Aar ved Mindestenens Afsløring, rask og rørig.

I 1840 købte Ole Jyde af Brændevinsbrænder Jens Severin Møller Hjørneejendommen paa Storegade, (hvor nu Smed Hougaard).

Her fik Hans Jensen sit Barndomshjem, og her boede Familien til Faderens Død.

Angaaende det omtalte Sølvbæger, som skænkedes Søren Kanne af Beboerne i Aarhus, og som man mente var forsvundet, har Bladene jo sidste Aar oplyst, at det endnu fandtes i Behold. Da Stenen afsløredes, var vedkommende Slægtning af Søren Kanne tilstede og havde medbragt Bægeret.

Grenaa, i Juli 1927.

Carl Svenstrup.

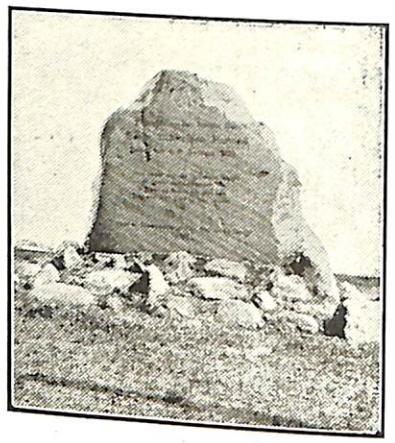

Søren Kannes Mindesten
ved Grenaa Havn.

Hans Sejer Jensen.

Hans Sejer Jensen, tidligere Brevsamler i Glæsborg, Veteran og Dannebrogsmand, fylder Søndag den 11. November 90 Aar.

Baade for hans egen Skyld, fordi han i sit lange og virksomme Liv har skabt sig en stor Kreds af Venner, og af lokalhistoriske Grunde, fordi hans Slægt er en af de ældste Grenaaslægter, hvis Navn oven i Købet er knyttet til den historisk kendte Begivenhed med Søren Kanne, skal jeg paa Grundlag af Kirkebøger, Panteprotokoller og Jensens egne Meddelelser give nogle Oplysninger om Slægten og om Fødselsdagsbarnet.

I Hornbæk i Nordsjælland levede i Begyndelsen af forrige Aarhundrede en Skipper Ole Jensen Jyde og hans Hustru Peternille Nielsdatter samt deres Datter Nille. Ole var barnefødt i Hornbæk, Søn af en Fisker, og kom tidlig til Søs. Han var med i Englænderkrigene, men slog sig snart efter ned i sin Barndomsby. Hustruen døde tidligt, og Enkemanden ægtede 14. Septbr. 1833 i Grenaa Jfr. Jensine Marie Sejer, der da var 36 Aar gl. Hun var Datter af en af Byens mest kendte Borgere, Rebslager Hans Jensen Sejer, som havde haft en stor Gaard nederst paa Storegade, hvor nu Direktør Lunøes og Fru Nicolajsens Huse ligger.

Rebslager Sejer var gift 3 Gange, og da hans første Hustru, Birthe Marie Rasmusdatter, døde i 1796, sad han i saa gode Kaar, at hans 2 Børn i Mødrenearv fik en efter de Tiders Forhold ualmindelig stor Sum i Arv. Hans Hustru var en Søster til »den rige Agent Rasmus Møller«, hvis Gravsten endnu findes ude paa Kirkegaarden, tæt inden for Laagen. Men senere mistede Rebslager Sejer sin Velstand og døde i ret beskedne Kaar 20. Juli 1822. Han var den næstførste, som begravedes paa den »nye Kirkegaard« ved Nørreport.

Ole Jensen Jyde havde en Tid været kgl. Lods imellem Helsingør og København, men fik senere selv en Jagt. Den blev kaldt »Benthe Marie« efter en af Svigerinderne i Grenaa. Og det var med denne, at Ole Jyde Søndag den 15. Febr. 1835 afsejlede fra Helsingør til Grenaa med en Ladning Salt.

Som bekendt strandede Jagten paa Hessel Strand, og Ole Jyde reddedes i yderste Øjeblik af den tapre Søren Kanne, der boede i Hessel Strandhus nær Grenaa Strand.

Skipperen fik Koldbrand og laa syg i Grenaa mange Maaneder derpaa. Rebslager Sejers Enke levede endnu dengang, og hos hende har vel Ole Jyde senere fundet Pleje. Hustruen kom saa herover. Med Skibets Forlis havde de jo mistet, hvad de ejede, og Ole Jyde slog sig saa ned i Grenaa for Resten af sit Liv. Han boede heroppe i Byen, men fiskede nede ved Havnen.

De boede først paa Nørregade i et gammelt Hus, der laa, hvor nu Banken ligger. Der blev Hans Sejer Jensen født den 11. Novbr. 1838. Han havde en Tvillingebroder, der blev hjemmedøbt, men døde inden Fremstilling i Kirken.

Ole Jyde købte senere det lille Bindingsværkshus, som laa paa Storegade, hvor nu Smed Hougaards Hus ligger. Sønnen gik først i Skole i den gamle Bygning paa Torvet, der laa, hvor nu Ehrenreichs. Men i 1848 indviedes den nye Skolebygning paa Vestergade (den, hvori nu Viceinspektørens Kontor er). Der var 3 Skolelokaler forneden, et til Friskolen, et til Borgerskolen og et til Realskolen. Hans Sejer Jensen var i det første Hold Elever, som i 1848 rykkede ind i »Realskolen« i den nye Bygning. Hele Klassen var for Resten kun paa 4 Elever. Lille var den altsaa, men Fagenes Antal og den Flid, som anvendtes derpaa, var stor nok, og Hans Jensen fik en udmærket Skoleuddannelse, der senere er kommen ham til gode.

Efter Skolegangen blev Sønnen sat i Bagerlære, og senere begyndte han selv en Forretning i Fadrens Ejendom paa Hjørnet af Skolestræde (hvor nu Hougaards).

Saa kom Krigen, og Hans Jensen blev indkaldt, og da han efter Fredslutningen kom tilbage, var Forretningen borte, Faderen var død og Ejendommen solgt.

Jensen søgte saa Ansættelse ved Postvæsenet og blev antaget formedelst gode Anbefalinger og Skolekundskaber, der var over det almindelige. Han blev Brevsamler i Glæsborg og fik desuden selv en Postrute. Og i den Stilling virkede han i en lang Aarrække, helt op til sin høje Alderdom, da Postgangen ved Ryombanens Anlæg blev helt omlagt og Jensen søgte sin Afsked.

Af Folk, som kender Hans Sejer Jensen, skildres han som en ualmindelig velvillig, brav og pligtopfyldende Mand. Var en Pakke for

stor til, at han kunde bære den med sig ud, naar han bragte Posten rundt, saa kunde det meget godt ske, at han om Aftenen efter endt Postgang i ene Ærinde kom med Pakken til Adressaten. Intet Under, at han i Glæsborg og Omegn er skattet og agtet som faa.

Trods sin høje Alder er Hans Sejer Jensen endnu rask og rørig. Ogsaa i Grenaa kan man nu og da se hans lille Skikkelse bevæge sig af Sted med hastige Skridt. Hans Hukommelse er i allerbedste Orden, saaledes at han endnu kan fortælle mange Træk fra gamle Dage, og man tænker ikke paa, at Fortælleren nu fylder de 90.

Grenaa, 8. Novbr. 1928.

Carl Svenstrup.

CARL SVENSTRUP

Fra Reberbane til Raadhusplads

Nogle Træk af Nytorvs Historie

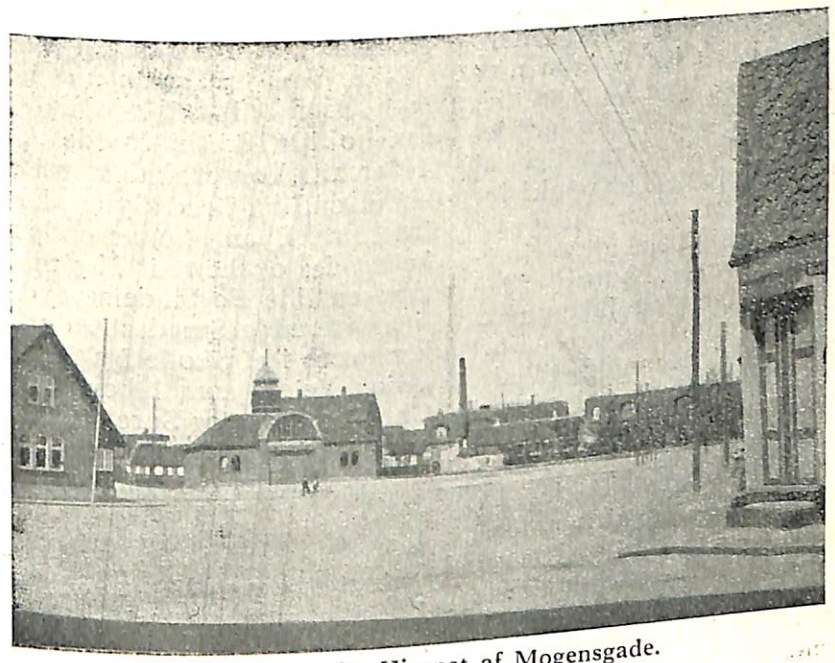

Nytorv set fra Hjørnet af Mogensgade.

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1937

under Rebene. Naa, Færdselen over „Nytorv“ har jo dengang været ret ubetydelig.

Imidlertid, en Ulempe har det jo været, selv om Færdselen kun var ringe. Og at man ogsaa i Byens Styrelse har haft Øje derfor, fremgaar af, at Kommunalbestyrelsen i 1857 sluttede en Overenskomst med Reberslager Sørensen angaaende Borttagelse af denne Rebslagerbane. Nævnte Overenskomst har endogsaa været taget saa højtideligt, at den indsendtes til Ministeriet og af dette approberedes under 9. November 1857. Overenskomsten gik ud paa, at Rebslager Sørensen , forpligter sig til inden 1. Januar 1858 at borttage den bag hans Ejendom Nr. 108 paa Lillegade i bemeldte Kjøbstad beliggende Reberbane, der strækker sig ud over Kommunens Grund, imod at der for hans og hans Hustrus Levetid indrømmes ham Ret til paa den østlige af de Kommunen tilhørende Jordlodder, inden for den forrige Konsumtionslinie bag Byen at anlægge en Reberbane, saaledes at der til dette Anlæg forbeholdes ham en Strækning i hele Loddens anden Side, som paa den største Bredde [mod Vest] er 29 Alen og paa den mindste Bredde 5 Alen ....“

Den nye Bane anlagdes med andre Ord lige Syd for den nuværende „Grønlandsstien“. Mod Vest, hvor der var bredest, laa Spindehuset og Hjulet, og desuden havde Rebslageren dér en Køkkenhave. Mod Øst gik Banen i hvert Fald hen forbi nuværende „Apostolisk Kirkelokale“, mulig-vis helt til Nørregade. Og paa det, at ingen skulde finde paa at gaa hen over den nye Bane, saaledes som det mellem Linierne skimtes, at man har gjort over den gamle, saa lod Rebslager Sørensen, der var en noget „krasbørstig“ Mand, i „Grenaa Avis“ for 1. Oktober 1857 indrykke en kraftig Advarsel saalydende:

„Advarsel.

Al Færdsel over min nyanlagte Reberbane, beliggende i den østre Toft af Byens Jorder, forbydes herved. Ennver Uberettiget, som antræffes paa denne min Ejendom, vil vorde dragen til Ansvar efter Loven.

Th. Sørensen,
Rebslager.“

Nytorv maa jo saa formentlig, efter at Sørensen har flyttet sine Pæle, være blevet jævnet og planeret, og formentlig er Navnet fra den Tid blevet nogenlunde gængs.

Dyrskuepladsen.

Hele Jordstykket, altsaa i Ø—V fra Nørregade og til Vejen op til nuv. Frk. Kirials Gaard og i S—N fra Markedsgade og op til Diget, var dengang en stor Toft, som tilhørte Kommunen. Den var omgivet af en høj Tjørnehæk og havde oprindelig paa Livstid været udlejet til Købmand Schoubyes Enke. Hun fik nu som Vederlag anvist en større Jordlod i Leje ude ved Havnevejen.

Parcellen benyttedes senere til Dyrskueplads, og saa vidt jeg ved, stod Dyrene i hele Pladsens Udstrækning, lige op til Reberbanen.

Da Sørensens Plejedatter senere ægtede Rebslager Melchiorsen, fik han Bane i samme Toft, men saaledes, at hans Rebslagerhus stod nede ved Nørregade og Banen strakte sig op mod Svigerfaderens. De spandt altsaa med Ryggen mod hinanden.

I 1884 flyttedes Byens Sprøjtehus fra Torvet og ned til Nytorv. Det fik sin Plads lige inden for Tjørnehækken, i Toftens sydvestligste Hjørne. Det er altsaa paa den Plet, hvor nu Brolægningen op mod det nye Raadhus begynder. Sprøjtehuset opførtes af Materialerne fra Byens ældre Sprøjtehus paa Torvet, og disse

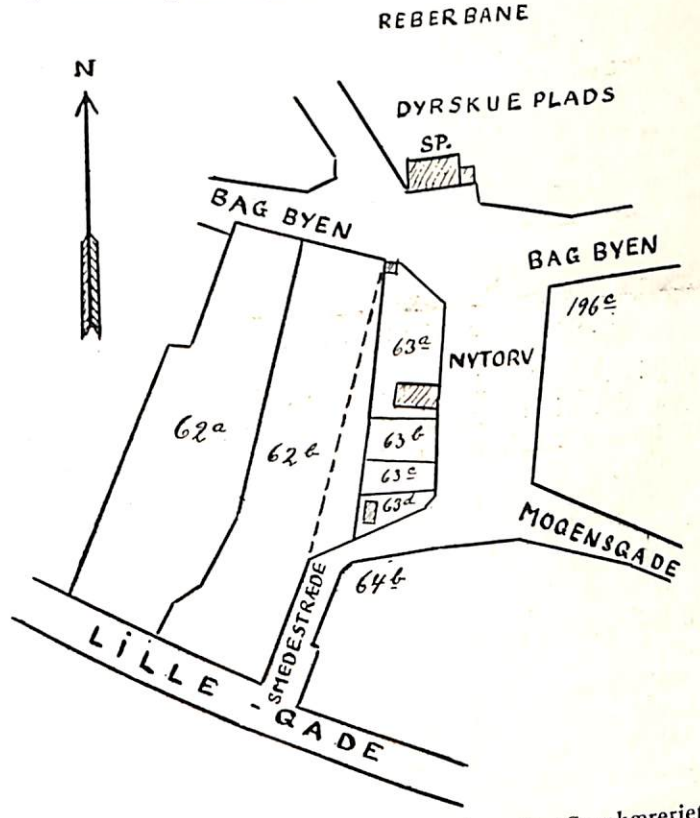

Situationsplan over Nytorv og Omgivelser efter Savskæreriets Brand. Sp = Sprojtehus. 62a Nørlems Ejendom, som Lorentzen købte til Savskæreri. 62b Bertelsens Ejendom. 63a + b Lorentzens Ejendom. 63c og 63d de to smaa Ejendomme, som tilhørte Fru Tolboe og Smed Thomsen. 196c Staldbygningen. 64b Smedjen. Den punkterede Linie angiver den nuværende Grænse for Nytorv. Alt, hvad der ligger Øst for denne, er altsaa de Grunde, som Kommunen erhvervede efter Savskæreriets Brand i 1895, og som lagdes til Nytorv.

Nytorv set fra Nord fra Frk. Kirials Gaard.

var igen delvis taget fra det ældste Raadhus, det vil altsaa sige, at de var mange Aarhundreder gamle. Flytningen til Nytorv kostede ca. 1400 Kr., og Beløbet udredes af 3 Grundejere paa Torvet, der ønskede Sprøjtehuset fjernet af Hensyn til, at det laa ubehagelig tæt op ad deres Ejendomme.

Den meromtalte Toft, i hvis yderste Ende nu Sprøjtehuset laa, og hvis nordre Del var Reberbane for Rebslager Sørensen, var i en længere Aarrække Byens Dyrskueplads. Selve Skuet holdtes dér, hvorimod Festligheden om Aftenen fandt Sted i det gamle Anlæg. Imidlertid var Pladsen ret kneben, og Landboforeningens Bestyrelse søgte flere Gange ved Forhandling med Byraadet at opnaa en bedre Plads, dog uden Resultat. I 1896 søgte Foreningen om Tilladelse til at benytte „Kjæret", d. v. s. den nuværende Sportsplads ved Skolen. Det bevilgedes. Og dermed forsvandt Dyrskuerne fra Nytorvs Omgivelser.

Allerede samme Aar fremsattes Planer i Byraadet om Bortsalg af Byggegrunde. Den første, som købte, var Trælasthandler Fr. Thykier. Og gradvis forsvandt den gamle Dyrskueplads. Byraadet søgte at forlægge Markederne til den, men det synes, som om Landboerne hellere vilde benytte Nytorv end den græsklædte Dyrskueplads.

Efter denne lille Afstikker til Nytorvs Nabo mod Nord vender vi atter tilbage til selve Torvet. Det blev før nævnt, at dets vestlige Side var optaget af en lille Ejendom, som efter Ejeren gik under Navn „Koldinghus". Denne Bygning fik senere et Par Naboer, idet Skomager Kolding frasolgte 2 smaa Parceller i den sydlige Ende. I hver af disse opbyggedes et ganske lille Hus; et af dem var i en Aarrække udlejet til Grenaas sidste Byhyrde, Carl Jacobsen. Selve Hovedparcellen med „Koldinghus" købtes efter en lang Række hurtigt skiftende Ejere i 1879 af P. Lorentzen. Han indrettede sig først et Snedkerværksted i en lille Bindingsværksbygning mod Nord ud til Vejen. Senere lod han opføre en Dampskorsten, indlagde Maskiner og indrettede det første Dampsaveri i Grenaa.

Savskæreriets Brand.

9. Oktober 1895 opstod der Brand i Savskæreriet, hvorved hele Virksomheden nedbrændte. Kun Skorstenen og Privatlejligheden, der laa et lille Stykke Syd for Værkstedet, blev reddet.

Det var en af de største Brande, der havde været i Grenaa i et meget langt Tidsrum. Og det var om den, at Fausbøll til det følgende Aars Fastelavnsrevy i Haandværkerforeningen skrev en meget vittig Vise.

Savskæreriets Brand.

Mel.: Nu skal du faa din varme Mad.

Det var en rædsom Ildebrand,
der hærged' os i Fjor,
og alt vort meget gode Vand
det nytted' ikke Spor.
Man Savspaan ikke regned',
for Ilden dog man blegned',
da den mod Himlen tegned'
sit røde Flammeskær.

Det var Lorentzens Saveri,
der led en Smule Havari,
det faldt som Tønden i Staver, thi
det brændte Rub og Stub.

Og Sprøjterne de mødte snart,
de boede tæt derved,
og en af dem blev i en Fart
til Kruse skikket ned.
Hans østre Ende brændte,
men da saa Sprøjten sendte
sin Straale mod den, endte
den Brand for tidligt, thi:
Skuret var daarligt konserver't,
temmelig godt dog assurer't,
Kruse af Harme var nær kreper't,
da han hørte, det ej var brændt.

Og tænk, Lorentzens Stuehus
blev grusomt ødelagt,
det nær var sunket helt i Grus,
skønt ej ved Ildens Magt.
De brave Redningssvende
af Frygt for, det sku' brænde,
satt' alt paa anden Ende
og smed det i Haven ud.
Der var et gammelt Stueur,
Kakkelovn og et Komfur,
Gryder og Potter, dog en bestemt
deraf man havde glemt.

Vort Brandkorps gjorde støt sin Pligt,
ej Sprøjten bort blev sendt,
før alt, hvad der var brændeligt,
til Grunden ned var brændt.
Et lille Uheld hændte,
en Sprøjteslange brændte,
dog Sprøjten ej den tændte,
saa den har vi i Behold.
Og skal det ske en anden Gang,
at der skal bli' for Sprøjten Trang,
da skal under vild Begejstringssang
den gi' en Straale lang.

Som tidligere nævnt var Nytorv Byens Markedsplads. Og skønt Markederne ikke var af de aller-

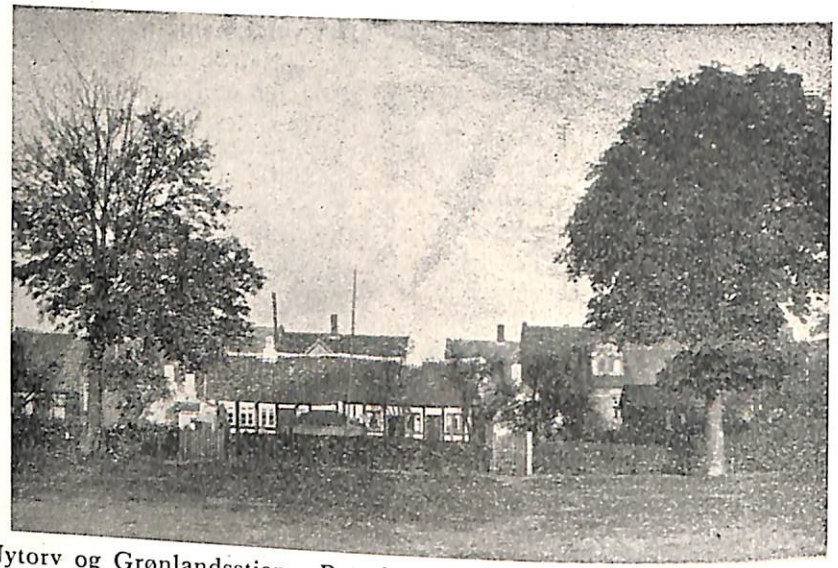

Nytorv og Grønlandsstien. Paa dette Sted ligger nu det nye Raadhus.

største, saa var de dog store maalt med en senere Tids Maalestok, og Pladsen var meget kneben. Da nu Saveriet var brændt, var der mange baade i og uden for Raadet, som havde Øje for, at der var et gunstigt Tidspunkt til at faa en Udvidelse. Endnu samme Aften, som Branden havde været, skrev „Grenaa Folketidende" i sin Omtale af denne: „Forhaabentlig vil nu Byraadet tage under Overvejelse at afkøbe Hr. Lorentzen Grunden og lægge den til Nytorv. Det Par Tusinde Kr., som dette Grundstykke vil koste, vil Fordelene ved den store offentlige Plads let opveje."

Det var saa Meningen foruden Lorentzens Grund at købe de to andre, i sin Tid frasolgte Grunde, som tilhørte henholdsvis Enkefru Tolboe og Smed Thomsen, saaledes at Nytorv vilde komme til at gaa omtrent i lige Linie mod Nord fra Smedestræde. Det vilde derved næsten blive fordobbelet i Størrelse.

Et Flertal inden for Byraadet indledede privat Forhandling med de 3 Ejere angaaende, paa hvilke Betingelser de vilde sælge. Og de gav Løfte om at ville afstaa deres Grunde for henholdsvis 600 Kr. plus en ny Byggeplads til Lorentzen, 800 Kr. til Enkefru Tolboe og 500 Kr. til Smed Thomsen.

Den af Byraadsmedlemmerne, som var den virksomste og stærkest interesserede i Sagen, var Hotelejer C. Knudsen. Det var da ogsaa ham, som i det næst paafølgende Byraadsmøde (17. Oktober) stillede positivt Forslag til Udvidelse af Nytorv ved Køb af Brandtomten og de to andre omtalte Grunde. Det gav Anledning til en Række Møder, hvor Lidenskaberne kom saadan i Kog, og hvor Debatten antog saa personlige og ubeherskede Former, som vist aldrig nogensinde før eller siden har fundet Sted i Grenaa Byraad.

Nytorvs Udvidelse.

Knudsen fremhævede i sin „Ordførertale", „at Tanken om en Udvidelse ikke var ny. Den havde været forhandlet i Raadet for 17—18 Aar siden. Nu var Forholdene imidlertid forandrede. Ved at mageskifte med Hr. Lorentzen vilde man komme meget billigere over det. Man maatte jo saa købe de to andre Smaagrunde, og desuden var Realskolebestyrer Bertelsen, som ejede Grunden Vest for disse, vistnok villig til at afstaa adskillige Kvadratalen til en Regulering, saa Øjeblikket var gunstigt. Ogsaa for Landboernes Skyld burde man skride til en Udvidelse, idet disse til Markederne hellere vilde fremstille Dyrene paa Nytorv end paa Dyrskuepladsen [d. v. s. det Areal, som gaar fra nuværende Raadhus og helt hen til Nørregade]. Man burde ogsaa for de næringsdrivendes Skyld søge at holde Markedspladsen saa nær ved Byen som muligt."

Om Sagen udspandt sig en livlig Debat. De fleste var enige om Betimeligheden af straks at erhverve Brandtomten og tilbyde Lorentzen en anden Plads. Men dermed hørte ogsaa Enigheden op. En Del af Medlemmerne, nærmest under Anførsel af Apoteker Hoffmeyer, ønskede af økonomiske Grunde, at dermed skulde saa Sagen foreløbig være afgjort, medens en anden og større Del vilde have hele Udvidelsesplanen realiseret straks. Der nedsattes saa et Udvalg, bestaaende af Borgmester Rothe, Hotelejer Knudsen og Apoteker Hoffmeyer, der skulde komme med en Indstilling.

I et ekstraordinært Møde 8 Dage efter (24. Oktober) fremsattes et Forslag, som imidlertid faldt med 4 mod 4 Stemmer, fordi Kantor Petersen undlod at stemme, og Redaktør Færch, der var Tilhænger af Planen, var fraværende med lovligt Forfald.

Sagen rejstes imidlertid igen straks efter paa et lidt ændret Grundlag. Der opstod ved dette Møde straks Debat om, hvorvidt Tømrer A. Bilde og Avlsbruger Peder Mikkelsen, hvis Ejendom laa lige op til Nytorv, „skulde vige deres Sæde i denne Sag som personlig interesserede". Raadets Flertal sagde Nej dertil. 5. November kom selve Sagen for paany. Efter en endeløs Diskussion om, hvilken Plads man evenluelt vilde tilbyde Lorentzen, blev der omsider forlangt Afstemning, og Borgmesteren opfordrede Knudsen til skriftligt at formulere sit Forslag. Knudsen havde tidligere paa Aftenen udtalt: „Den Markedsplads, vi nu kan tilbyde Landmændene, er de ikke tjent med. Senere Slægter vil bebrejde os vor Kortsynethed, om vi slaar Sagen ihjel. Jeg stiller derfor Forslag om, at vi bevilger 2,500 Kr. til Indkøb af de i Forslaget nævnte Grunde... Deres Pris er kendt, Plankeværket vil blive opført ad privat Vej, og Mikkelsen har lovet at makadamisere Pladsen".

Hotelejer C. Knudsen, der var Byraadsflertallets Ordfører ved de indledende Møder, og som formulerede Forslaget.

Borgmester Rothe, der var Byraadets Formand, og trods hvis Modstand Sagen gennemførtes.

I Løbet af et Øjeblik fik saa Hotelejeren disse Tal nedskrevet under følgende Form: „Kommunen bevilger 2,500 Kr. til Udvidelse af Nytorv efter følgende Overslag: Kommunens Udgift til Udvidelsen af Nytorv, fraregnet Pladsen til Hr. Lorentzen, vil ikke overstige 2,500 Kr., idet Lorentzens Tilbud er paa 600 Kr., Smed Thomsens do. 500 Kr., Enkefru Tolboes do. 800 Kr., Rydning og Makadamisering af Pladsen 300 Kr. Flytning af en lille Spindebod tilhørende Melchiorsen 100 Kr. Papiromkostninger 140 Kr., ialt 2,440 Kr.“

Dette Forslag vedtoges med 6 Stemmer, nemlig Tømrermester A. Bilde, Redaktør Færch, Købmand Johs. Jørgensen, A. Knudsen, Avlsbruger P. Mikkelsen og Kantor Fr. Petersen. Imod var 4, nemlig Borgmesteren, Hoffmeyer, Prokurator Neess og Slagtermester Krogh.

Hoffmeyer begærede tilført Protokollen: „Jeg ser med Betænkelighed paa denne Udgift paa Grund af, at Byen er daarligt stillet i økonomisk Henseende.“

Men nu kommer Humlen! Knudsen havde i Skyndingen i sit Forslag kun anført, at Kommunen bevilgede de 2,500 Kr. til Sagen, men glemt udtrykkelig at betone, at desforuden skulde Lorentzen have som Vederlag en nærmere bestemt Plads i Dyrskuepladsens østre Ende op imod Missionshuset. Om Borgmesteren har været ondskabsfuld nok til med Vilje at fortie denne Mangel, eller om han selv først er blevet klar derover efter Afstemningen, vides ikke. Men umiddelbart efter, at Stemmerne var talt og Forslaget vedtaget, udtalte han: „Nu er vel bevilget 2,500 Kr. til Udvidelse af Nytorv, men der er ikke Tale om at afgive Grund til Saveriet“. — Almindelig Forbavselse. Saa sprang Færch op: „Maa jeg stille et Forslag?“ Borgmesteren: „Nej, nu er det forsent“. Færch: „Maa jeg stille følgende Forslag: „Fremdeles vedtoges som yderligere Vederlag for Brandtomten en Grund af Dyrskuepladsen med 60 Alens Facade til Vejen „Bag Byen“ og Dybde indtil Gangstien“. Borgmesteren: „Nej“.

Redaktør Færch, der udtalte de historiske Ord om Byraadets Prostitution og opfordrede sine Meningsfæller til at forlade Mødet.

Saveriejer Lorentzen, hvis Savskæreris Brand gav Anledning til, at hele Nytorvssagen rejstes.

Saa sagde Færch: „Da det ser ud til, at Raadet skal prostitueres, vil jeg foreslaa de Herrer, der have stemt sammen med mig, at vi forlader Mødet“. Og som efter en Snor rejste de 6 sig og forlod Salen under almindelig Bevægelse blandt Tilhørerne.

Blandt de tilbageværende Medlemmer var der et Øjeblik fuldkommen Tavshed. Endelig bryder Krogh den ved at udtale hen over Bordet til Hoffmeyer: „Nu Apoteker! Lad os nu komme til at arbejde“. Borgmester Rothe udtalte: „Ja, jeg beklager, at Medlemmerne blev vrede og gik, men det er dog ikke min Pligt at forme deres Forslag. — Raadet er beslutningsdygtigt endnu. Skal vi saa gaa over til næste Sag paa Dagsordenen!“ De fleste af de øvrige Sager udsattes. Stemningen var ganske naturligt noget mat.

Næste Dag meddelte „Grenaa Avis“ imidlertid, at Sagen havde faaet en uanet fredelig Løsning, idet det af en ved Sagens Ekspedition udfærdiget Skrivelse til Brandtomtens Ejer, som var sendt rundt til det samlede Byraad til Underskrift, fremgik, at Byraadet havde vedtaget det af Hr. Lorentzen gjorte Tilbud om Mageskifte.

Der tilføjes, at der nu er den største Sandsynlighed for, at Sagen vil gaa i Orden, „idet den af De Herrer Nørlem og Lorentzen i Gaar afsluttede Handel ikke vil være til Hinder derfor“.

„Grenaa Folketidende“, paa Grundlag af hvis Referat nærværende Fremstilling er bygget, tilføjer: „Saaledes endte altsaa den anden puniske Krig“.

Til Oplysning angaaende Be-

mærkningen om Nørlem og Lorentzens Handel skal kun bemærkes, at Lorentzen, der var ked af denne Trækken Sagen i Langdrag, havde købt Nørlems Ejendom paa Lillegade med tilhørende Have ud mod Markedsgade, hvor han straks efter opførte det nuværende Savskæreri. Prisen var 9,700 Kr. Samtidig købte Nørlem Brandtomten af Lorentzen for 3000 Kr.

Om Nytorvssagen skrev „Folketidende"s Medarbejder „Jonas", hvis spidse Pen var vel kendt: „Eftertiden vil en Gang med Undren læse vor Tids Afsnit af Byens Historie. Og naar Nytorv, dets Tilblivelse, dets Udvidelse og dets Plankeværk forlængst er glemt og borte, naar Navne som Neess og Krogh, ja selv Hoffmeyer ikke engang erindres mere, da vil Sagnet vide at fortælle om Færchs historiske Ord ved sidste Byraadsmøde, fortælle om ham og de fem, der hannem fulgte, der han forlod Salen for at redde det ganske Raad fra at prostituere sig. Og Fausbøll skrev i Fastelavnsrevyen derom:

Nytorvsvisen.

Højt paa en Gren vort Byraad sad,
Sem sela dem bam ba sela du sela dem,
fra Mødet fulgtes alle glad
ad.

Saa kom en hæslig Ildebrand,
Sem sela dem —
som gjorde, at ej enes maa
kan.

Nytorv udvides eller ej,
Sem sela dem —
det Spørgsmaal frem nu trængte sig
Vej.

Nogle var for og andre mod,
Sem sela dem —
Mod Sagen Krogh sit Hjerteblod
lod.

Flertallet slutted' sig til Færch,
Sem sela dem —
Enighed, ved De, gor et Værk
stærk.

Stor Konfusion har Sagen voldt,
Sem sela dem —
Seks jolled' a', men Krogh sig stolt
holdt.

Valen var hans, men Slaget tabt,
Sem sela dem —
til Krog(h)vej er vort Byraad knapt
skabt.

For en objektiv Bedømmelse nu, da Sagen forlængst tilhører Historien, maa det vel staa saaledes, at Borgmesteren formelt, da nu Afstemningen engang havde fundet Sted, var i sin Ret til at nægte at modtage et Forslag, der vel nok med en vis Ret kunde betegnes som et Ændringsforslag til det lige vedtagne, og at sætte det til øjeblikkelig Afstemning. Men i Realiteten maa det vistnok med endnu større Ret kunne karakteriseres som et smaaligt Drilleri over for den sejrende Modpart at ville hænge sig i denne rene Forglemmelse, eftersom næsten hele Aftenens Debat havde drejet sig just om Beliggenheden af det Grundstykke, som skulde afgives som delvis Vederlag, og som i Knudsens mundtlige Forslag udtrykkelig var nævnt. Der var ikke et Menneske i Byraadet, som ikke var klar over, at dette Punkt var en uadskillelig Del af Planen.

Den fredelige Løsning, som det

en Tid saa ud til, at Sagen nu skulde faa, blev imidlertid til slet intet. I næste Byraadsmøde (21. November) havde Flertallet, „de seks", formuleret deres Forslag paa en fyldig og klar Maade, nærmest beregnet som Bilag ved Sagens Indsendelse til Ministeriet. Borgmesteren havde imidlertid opført dette Punkt paa Dagsordenen med følgende Ord: „Forslag til fornyet Behandling af Sagen om Nytorvs Udvidelse". Herimod protesteredes paa det voldsomste fra de seks, idet der fra flere af dem hævdedes, at Forslaget allerede var vedtaget, hvad tydeligt fremgik af Skrivelsen til Lorentzen, som det samlede Byraad havde underskrevet. Det, man ønskede, var kun en fyldigere Formulering af det i forrige Møde paa 1 Minut løseligt nedridsede Forslag. Og desuden ønskede man vedtaget, at der nedsattes et Udvalg til at tage sig af Sagen og varetage Byraadets Interesser under hele dens Forløb. Der kunde slet ikke være Tale om, at man vilde indgaa paa fornyet Forhandling og Afstemning om en Sag, der allerede var vedtaget. Derom udspandt sig atter den voldsomste og mest personlige Diskussion, under hvilken navnlig Kantor Petersen kom i rent personligt Skænderi med Borgmesteren og et Par Gange blev frataget Ordet. Omsider blev dog det samlede Forslag sat under Afstemning og vedtaget. Udvalget, som skulde tage sig af Sagen, kom til at bestaa af Prokurator Neess, Hotelejer Knudsen og Tømrermester A. Bilde.

Forslaget pointerede, 1) at Lorentzen skulde afstaa sine 1201 Kvadratalen Grund paa Nytorv og som Vederlag have af Kommunen en Grund Vest for Missionshuset paa 2900 Kvadratalen samt i Penge 600 Kr. 2) Thomsen og Enkefru Tolboe skulde afstaa ialt 414 Kvadratalen mod Vederlag af henholdsvis 500 Kr. og 800 Kr. 3) Bertelsen skulde skænke en Grund paa 355 Kvadratalen uden kontant Vederlag mod at erholde Facaderet mod det nye Torv. 4) Torvet skulde ryddes og makadamiseres samt Fortov og Rendesten anlægges langs med Bertelsens Skel. Udgift ca. 300 Kr. 5) Til disse og andre Udgifter bevilger Byen 2500 Kr. i Penge. Hvad der yderligere løber paa (ca. 1000 Kr.), udredes af private under Forslagsstillernes Garanti.

Ministeriets Approbation paa Udvidelsen og Reguleringen af Nytorv indløb i Januar paafølgende Aar.

Endnu en voldsom Debat i Byraadet skulde Nytorvssagen afføde.

Udvalget havde i Vinterens Løb ordnet de forskellige Forret-ninger, som paahvilede det i Henhold til det Hverv, det havde faaet. Da Udvalget garanterede for privat Betaling af det Beløb, som det samlede Arbejde, iberegnet alle Papirsomkostninger, kom til at overstige de 2500 Kr., som Kommunen skulde betale, saa havde man overdraget Prokurator Neess, der var Medlem af nævnte Udvalg, at udfærdige disse Dokumenter, som han vist-

Smedjen. I Baggrunden Nytorv med Cirkus Belli.

nok havde tilbudt at udfærdige vederlagsfrit. Da det kom til Stykket, viste det sig imidlertid, at Borgmesteren uden at meddele Udvalget noget derom, havde ladet Herredsfuldmægtig Fr. Ulrich udfærdige disse. Udvalget havde derfor til Behandling og Vedtagelse sendt et Forslag til Byraa-Det gik ud paa, at Byraadet skulde udtale, at det i sin Tid ved Udvalgets Nedsættelse havde været Raadets Mening, at Udvalget i alle Henseender skulde handle paa Raadets Vegne, deriblandt ogsaa affatte de nødvendige Dokumenter.

Dette Forslag vedtoges med „de 6"s Stemmer. Men Borgmester Rothe satte straks den skete Vedtagelse ud af Kraft i Henhold til Forretningsordenen og Lov af 26. November 1868 § 12.

Forinden denne Sag kom til Behandling, var Stemningen allerede fra Mødets Begyndelse paa Kogepunktet. Aarsagen var, at Borgmesteren havde henstillet, at

Byraadsmedlemmerne fremtidig skulde staa op,

naar de talte. „Det vilde fremme Raadets Værdighed og bidrage til god Tone". Det vakte straks den voldsomste Uvilje, og flere af Medlemmerne, navnlig Neess og Johs. Jørgensen, paastod, at de ikke kunde taale at staa op i længere Tid. Borgmester Rothe holdt imidlertid paa, at det var ham, der i Henhold til Forretningsordenen bestemte, hvad der hørte til god Tone, og at man derfor fik at rette sig derefter. Dog vilde han være villig til at dispensere, hvis nogen af Medlemmerne formedelst Svagelighed havde Vanskeligheder ved at staa op.

Dette Krav var jo noget ganske nyt i Grenaa Byraad, men det var sikkert rigtigt, at det vilde fremme den parlamentariske Form og øge Raadets Værdighed. Men Raadets Medlemmer tog det som et Udslag af Borgmesterens

Lyst til at drille dem og havde ondt ved at forsone sig dermed. At Borgmesteren imidlertid var i sin Ret til at stille dette Forlangende, fik uformodet en omgaaende Bekræftelse fra højere Sted, idet Indenrigsministeren ved Folketingets Behandling af Lovforslaget om „folkevalgte Borgmestre" i Mødet d. 16. Marts 1896 paa given Foranledning udtalte, „at Borgmesteren i Grenaa havde været i sin gode Ret, naar han forlangte, at Byraadsmedlemmerne i Overensstemmelse med Forretningsordenen skulde rejse sig op, naar de talte".

Efter disse voldsomme Storme kom saa omsider Nytorvssagen ind i et mere roligt Leje.

Lorentzen var allerede stærkt i Gang med at opføre et nyt Savskæreri paa den købte Grund ved Markedsgade, medens hans ved Mageskiftet erhvervede Parcel af „Dyrskuepladsen" afhændedes til Fr. Thykier. Pladsen paa Nytorv ryddedes og makadamiseredes og strakte sig nu i sin nye Skikkelse op til „Bag Byen", der imidlertid snart efter omdøbtes til Markedsgade. Derimod laa Toften — med Sprøjtehuset helt paa den vestre Fløj og omgivet af sin store Tjørnehæk — omtrent uforandret, naar undtages, at der efterhaanden var bortsolgt en betydelig Del af den østre Ende. Resten anvendtes til Hjælp til Markedspladsen, og desuden havde Kommunen dér sin Oplagsplads.

Den næste store Forandring, der fandt Sted, kom saa ved

Sprøjtehusets Nedrivning og Brandstationens Opførelse.

I 1908 (11. August) vedtog Byraadet at anvende 4000 Kr. til Flytning af Kommunens Oplagsplads paa Markedspladsen, Regulering af denne samt Flytning af Sprøjtehuset. Det var vist oprindelig ikke Meningen, at der skulde ske andet end en ren og skær Flytning af det gamle Sprøjtehus. Men da Sagen næste Gang, faa Maaneder efter, atter kom til Behandling i Raadet, var Udtrykket „Sprøjtehusets Flytning" blevet ombyttet med „Opførelse af en Brandstation". Samtidig kom der en hel Nyordning af Byens Brandvæsen, saaledes at der nu antoges fast Brand-Mandskab, og den gamle, forældede Ordning med tvungen Værnepligt for alle Kommunens voksne Mandspersoner bortfaldt.

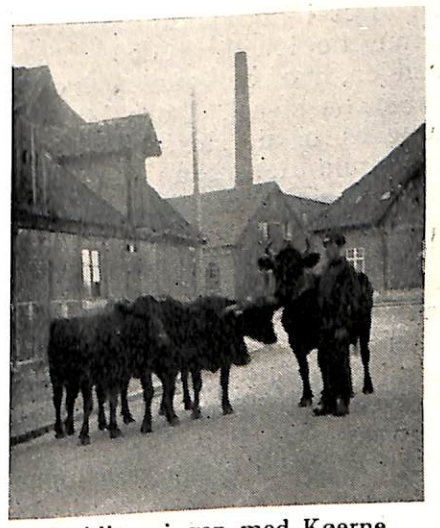

Staldbygningen med Køerne.

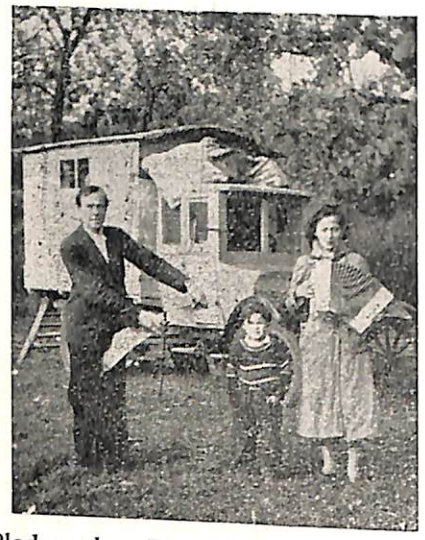

Pladsen bag Brandstationen var i en lang Række Aar „Stadeplads" for Landevejens farende Folk, Skærslibere, Musikanter o. s. v.

Brandstationen opbyggedes i Løbet af Vinteren og næste Foraar. Opførelsessummen var 5881 Kr., og det var Tømrermester P. Jensen, som havde Entreprisen. Den toges i Brug Juni 1909. Ved samme Lejlighed ryddedes hele Grunden, hvor det gamle Sprøjtehus havde staaet, Tjørnehækken fjernedes, og de sidste Rester af den gamle Reberbane forsvandt.

Paa den Maade fik Markedspladsen atter en Udvidelse, denne Gang mod Nord, saaledes at den nu strakte sig helt op til Grønlandsstien. Der blev nu mere end Plads nok til Kreaturmarkederne, navnlig da disse snart efter i uhyggelig Grad begyndte at aftage i Størrelse og Betydning og til sidst svandt ind til næsten ingenting. Ved flere Nybygninger, navnlig ved Opførelse af det nye Andelsmejeri med tilhørende Bestyrerbolig i 1910, bebyggedes Grundene efterhaanden langs med alle Nytorvs Sider. Og naar nu engang i Fremtiden de smaa Hjørnebygninger: Staldbygningen mod Nord og Smedjen mod Syd, ikke er mere, saa vil hele denne Forandring af Nytorvs Udseende være fuldbyrdet.

Paa Stykket mellem Grønlandsstien og Markedsgade var i Aarene helt ned til Nutiden den faste Plads for de smaa og store Cirkus, som regelmæssigt gæstede Byen. Og ved saadanne Lejligheder var der fyldt til Trængsel paa Nytorv. Disse Kunstens farende Folk har jo altid udøvet en mægtig Tiltrækning og kunnet samle Tusinder af Mennesker fra By og Land.

Den lille Plads bag ved Brandstationen var i mange Aar Stadeplads for de omrejsende „Beboelsesvogne", i hvilke Skærslibere o. a. drog fra By til By, Folk, der ofte var af mere eller mindre ublandet Zigøjnerblod. Og hvor nu den nye „Raadhusgaard" fornemt gemmer sig bag sin Indhegning, har der tit før rørt sig et meget broget Liv, ikke altid til Glæde for de omboende.

Den sidste store Episode i Nytorvs Omdannelse er endnu i saa frisk Minde, at det er ufornødent at komme ind derpaa. Kun skal det lige nævnes, at i Vinteren 1935 vedtog et Flertal inden for Byraadet Opførelsen af en „Administrationsbygning", der i Virkeligheden blev et nyt Raadhus, og hvis Indvielse fandt Sted den 22. November 1936.

Nogle Træk af Grenaa Lystanlægs Historie

Af

Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1938

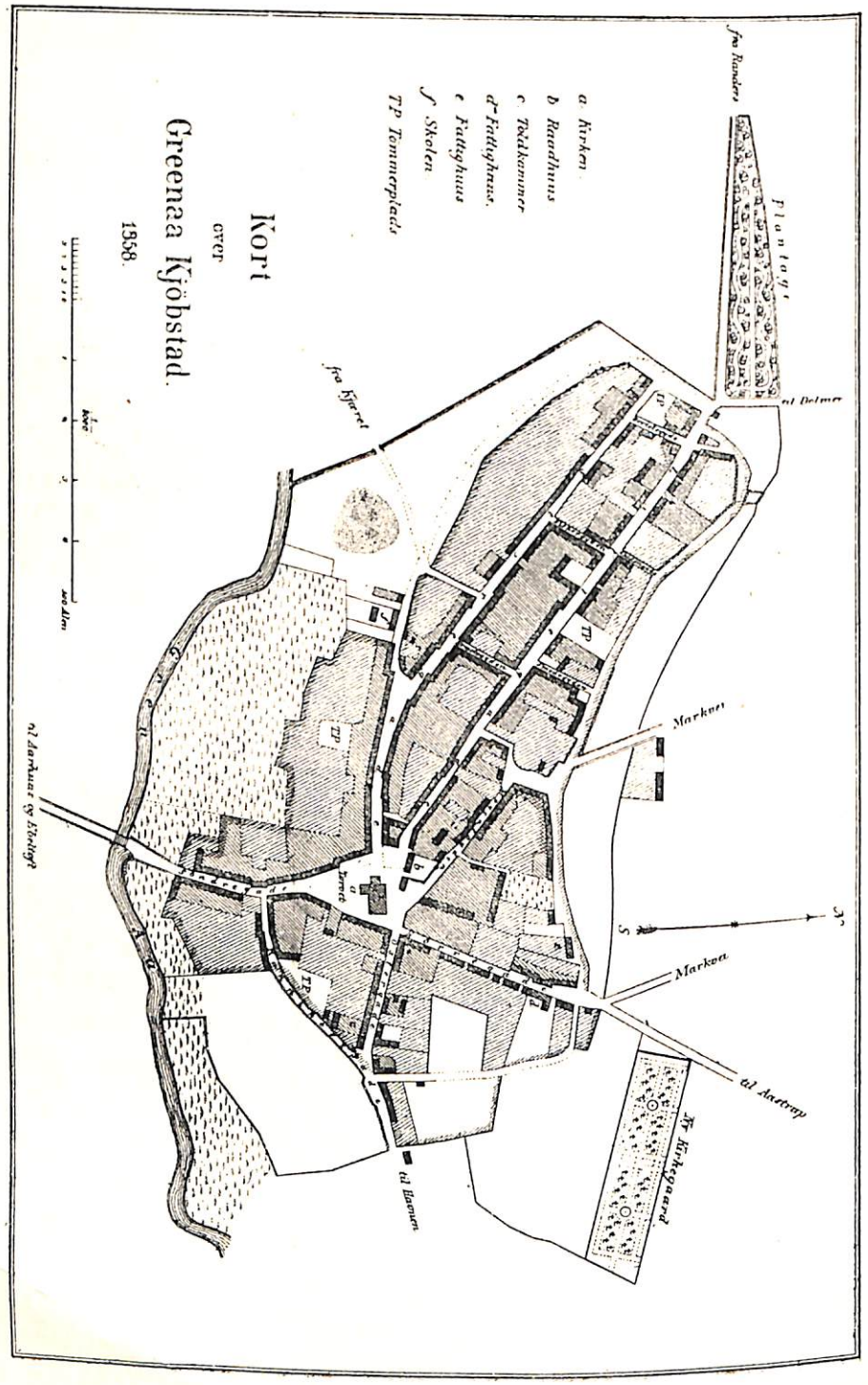

Kort over Grenaa Købstad efter Traps „Danmark", 1. Udg. Aar 1858. Kortet viser, hvilken smal, spids Trekant, Plantagen, „det gamle Anlæg" dengang dannede, idet baade Partiet mod Nord (Volden) og Partiet mod Syd ikke dengang eksisterede. Læg desuden Mærke til, at den gamle Landevej fra Randers udmundede direkte i Lillegade.

For 100 Aar siden laa Grenaa, hvad den allernærmeste Egn angaar, i fuldstændig skovløse Omgivelser. Af alt det, der nu hører til det gamle og det nye Anlæg, var dengang ikke fjerneste Antydning. Ja, ikke engang det lille Anlæg ude ved Søndre Mølle, hvor nu Villa „Pax" ligger, eller Granskoven ved Hesselhede eksisterede. Kun mod Nord mødte Øjet lidt grønt, nemlig den i 1822 anlagte „nye Kirkegaard" ved Nørreport, hvis Træer saa smaat begyndte at vokse til. Naar Folk skulde arrangere Festligheder om Sommeren, var det Enslev Skov eller Lykkesholm Skov, man tyede til.

Omkring 1842 foretoges den første svage Begyndelse til Grundlæggelse af det smukke, grønne Bælte af Træer, som nu paa de to Sider omslutter Grenaa. Og Begyndelsen var det, som vi nu kalder det gamle Anlæg, eller rettere sagt kun en Strimmel deraf.

Angaaende de nærmere Enkeltheder ved dets Anlæggelse véd jeg kun meget lidt, og der er vist ikke nogen Hjælpekilder at ty til. Det er jo endnu før de ældste Avisers Tid. Kun er det en Kendsgerning, at 3 Grenaaborgere, nemlig Apoteker Dahl, Distriktslæge Arendrup og Toldkasserer Gether, var de virksomste ved dets Grundlæggelse.

Af mundtlig Tradition véd jeg, at man i Almindelighed ansaa Gether for Ideernes Fader. Han havde vistnok gjort Tjeneste i Randers, hvor man i Byens Udkant havde smukke Anlæg, og han var senere, da han forflyttedes fra Grenaa til Randers, virksom for at udvide disse. Ligeledes er det en Kendsgerning, at Byen har afgivet Plads til dette Anlæg. I Fortegnelsen over Byens Jorder fra 1845 staar: „... Nr. 10, en Parcel ved Vesterport, indhegnet og 2½ Tdr. Land stor, benyttes til Træplantning...". Udgiften til Træerne er vistnok afholdt ved frivillige Gaver fra en snævrere Kreds af mere interesserede Beboere. Som en anekdotisk Fremstilling, hvis historiske Nøjagtighed jeg er uden Midler til at kontrollere, skal jeg nævne, at gamle Hartmann fortalte, at dengang de smaa Træer var skaffet og skulde plantes, skete det paa den Maade, at en Del af Byens Haandværksmestre stillede nogle af deres Læredrenge til Raadighed til Gravning af Plantehuller m. m. et Par Eftermiddagstimer i nogle Dage. Byens Markmand skulde lede Arbejdet og forestaa Plantningen. Der fandtes dengang ingen Gart-

ner i Grenaa. Men saadanne unge Fyre var jo ikke saa nemme at holde i Ørerne, og Markmanden havde saa en Dag maattet gribe

Byfoged G. Nyeborg,
Medlem af den første faste Komité for Afholdelse af de aarlige Grundlovsfester.

til at stikke en af dem en Lussing. Det gav Anledning til en Strejke, vistnok den første i Grenaa Bys Historie, idet Drengene gik hjem og erklærede, at de ikke vilde fortsætte. En Lussing af Læremesteren eller Svendene vankede der vel saa tit, det var i sin Orden. Men det maa altsaa have krænket deres Værdighed at faa den tildelt af Markmanden. Efter Sigende traadte Byfoged Aagaard mæglende til og fik sluttet et Forlig, saaledes at Træerne blev plantet.

I „Grenaa Avis" for 15. Maj 1858 findes den første trykte Skildring af Anlægget. Da den ved hele sit kuriøse gammeldags Sprog og ved Forslagets Naivitet er ganske morsom og i Virkelighed i faa Ord oplyser, hvordan det stod til med Anlægget 16 Aar efter dets Grundlæggelse, anføres Artiklen som Helhed her. Det maa stadig erindres, at det kun er det gamle Anlæg, der tænkes paa, ja, strengt taget kun Halvdelen af det, som vi nu kalder saaledes. Hele „Volden" og den søndre Side ud mod Vejen eksisterede ikke dengang og meget mindre det nye Anlæg, som først kom til hen mod 1880. Om

Grenaa Lystanlæg 1858

skriver „Grenaa Avis" d. 15. Maj: „Det er nu omtrent 16 Aar siden, at de Herrer Apoteker Dahl, Stiftsphysicus Arendrup og Ritmester Gether grundede det Anlæg udenfor Grenaa Vesterport,

Vicekonsul N. Kock,
mangeaarig Formand for Kommunalbestyrelsen, Medlem af Komitéen for Afholdelse af Grundlovsfester.

som nu, efter at Træerne ere voxede til, afgiver behageligt Samlingssted og Spadseregang for Indvaanerne.

Man maa vistnok være de Mænd Tak skyldige, som først fattede den Tanke, at skabe en Lund i vor skovløse Egn, og at de i Aarenes Løb sørgede for det Heles Vedligeholdelse, ligesom man bør paaskjønne den senere Bestyrelses Omhu i saa Henseende, navnlig Hr. Borgerrepræsentant Wessings Talent og Opofrelse. Men paa den anden Side maa man beklage, at Folk, som vise pøbelagtig Opførsel, skulle have Adgang til dette smukke Anlæg, for ved deres uhumske Adfærd at kunne bevise, at Hovedforskellen mellem dem og de Umælende er den: at de gaae paa to og de Andre paa fire Been.

Det er naturligvis umuligt, saa-

Sadelmagerm. M. C. Henrichsen,
Haandværker-Foreningens mangeaarige Formand, Medlem af Kommunalbestyrelsen, Medlem af Komitéen for Afholdelse af Grundlovsfester.

Postmester Skjerbek,
en af Datidens meget paaskønnede Talere. Medlem af Komitéen for Afholdelse af Grundlovsfester.

vel for Politiet, som for nogle Faa, som interessere sig for Sagen, at haandhæve Orden og paasee, at uanstændige Misbrug, som ved deres Afskyelighed forstyrre Publikums Fornøielse, ikke finde Sted, og vi troe derfor at handle i Opinionens Aand, eller dog i den bedre Deels af samme ved at proponere: at en Forening dannede sig, hvis Medlemmer skiftedes til at møde i Anlægget hver Helligdagsaften, eller andre Aftener, naar Vejret var godt, for at forebygge de Skandaler i Fremtiden, som have givet Anledning til disse Linier. [Red.]"

Hvilke Skandaler det drejer sig om, vides ikke. Men formentlig maa det have været mere alvorlige Ting end Færdsel uden

for Gangene, Afbrækning af Grene eller deslige. Nogen Forening til Værn for Anlægget dannedes dog vistnok ikke. Derimod kom der faa Uger efter en Artikel i Avisen, underskrevet „Flere Borgere", som slog til Lyd

Skræddermester A. J. Lyngbye,
Byraadsmedlem i 27 Aar, Vaabenbrødreforeningens første Formand. Meget benyttet Festtaler.

for, at det vilde være til stor Fordel og til yderligere Glæde og Behagelighed for Byens Indvaanere, om det forholdsvis lille Anlæg kunde blive noget større. Og som en Udvej dertil blev gjort opmærksom paa, at Vejinspektøren netop i de Dage var ved at afstikke den nye Landevej til Randers. Det foresloges, at man, mens det endnu var Tid, erhvervede den gamle Vej og lagde den til Anlægget. Desuden, at man indtog et godt Stykke af den Syd for Vejen liggende Del af Fælleskæret samt det nærmest op mod Landevejen liggende Jordstykke, hvor Rebslager Balle havde sin Bane, og som laa lige inden for Diget langs Vejen. Til Læsernes Orientering maa jeg her lige minde om, at den gamle Randersvej havde Retning lige ind mod Lillegade, og at Anlægget dengang var en lang, spids Trekant, kun ca. halvt saa bred som nu, men omtrent af nuværende Længde. Et Blik paa vedføjede Gengivelse af Kortet i I. Udgave af „Trap" fra Aar 1858 vil være oplysende i den Henseende. Planen var meget tiltalende. Kun skulde der hengaa 12 Aar, inden der blev Bukser af det Skind. Saa længe varede det nemlig, før den nye Landevej fortes frem til Grenaa.

Fornøjelser i Grenaa Lystanlæg i gamle Dage.

Hvad var det nu for „Glæder og Behageligheder for Byens Indvaanere", som Indsenderne af den sidstnævnte Artikel tænkte paa? Ja, ogsaa dér giver „Grenaa Avis" en Pegepind med Hensyn til Svaret.

Der var nu først Grundlovsfesten, som faldt lige umiddelbart efter disse Indlægs Fremkomst. Avisen skriver:

„Grundlovens 9 Aarsdag høitideligholdtes her i Byen med Flagning fra den tidlige Morgenstund, og om Aftenen samledes endeel af Byens Borgere til et Festmaaltid paa Gjæstgivergaarden, hvorfra de med Musik i Spidsen droge i Procession til Byens Plantage, hvor Musikforeningen og Sangforeningen afvexlende foredrog adskillige Numre, og hvor en æret Taler i Dagens Anledning, ledsaget af nogle velvalgte Ord udbragte et Leve for Grundloven, der modtoges med almindeligt Bifald. Fra Plantagen drog man til Byens Tørv, hvor Festligheden endte med Afsyngelse af nogle fædrelandske Sange og et nidobbelt Hurra for Grundlovens Giver, Kong Frederik den Syvende."

Altsaa, Grundlovsfest i egentlig Forstand kan det ikke siges at have været, men efter en Fællesspisning paa Gæstgivergaarden paa Storegade sluttede man altsaa af med en Tale samt Sange og Musik i Anlægget til Fornøjelse for Selskabet selv og for andre tilstedeværende.

Af og til om Sommeraftenerne var der Servering i Plantagen. I Avisen staar saaledes i 1858, at „Mandag d. 14. Juni beværtes i Plantagen med Rødgrød, Kage og Drikkevarer. C. Kaiser."

Kommunalbestyrelsen udlejede dengang for et Aar ad Gangen Stadeplads til et Beværtningssted. Den var i nogle Aar udlejet til Underskriveren, C. Kaiser, der altsaa havde Lov til visse Dage eller Aftener, formentlig efter eget Forgodtbefindende, at servere i det grønne. Kaiser havde vistnok tidligere været Mejeriforpagter paa en af Omegnens Herregaarde, men var kommet derfra. Han døde Aaret efter ret pludseligt paa en Fodrejse paa Djursland. Enken havde en lille Pogeskole, forsøgte sig ogsaa med en lille Handel, men det gik ikke ret godt. Hun fortsatte et Par Aar med Sommerbeværtningen i Anlægget, men sad i forfærdelig knappe Kaar, saaledes at der i 1862 holdtes Auktion over hen-

Koncert en Søndag Eftermiddag i det gamle Anlæg. Tiden er ca. 1900.
Læg Mærke til de gamle primitive Lygter.

des Beværtningssted i Grenaa Anlæg. Det solgtes for 34 Rdl. til Manufakturhandler G. M. Jensen, som beholdt det i en Række Aar og udlejede det.

Avisen meddeler ogsaa, at samme Louise Kaiser i Sommermaanederne „daglig aftager Portrailer i Plantagen fra Kl. 10—4". Det var i den fotografiske Kunsts allerførste Barndom, hvor Ateliererne knap eksisterede og i hvert Fald var yderst primitive. Og her i Plantagen havde Madam Kaiser jo gratis Plads og desuden Lys i Overflod. Og stærk Belysning var en Nødvendighed for Datidens fotografiske Plader, der arbejdede meget langsomt.

Beværterne i Anlægget skiftede ret hurtigt. I 1862 var det Baagø fra Gl. Gæstgivergaard, som altsaa maa have lejet Beværtningsstedet af Købmand P. Jensen og Retten til Udskænkning af Byraadet. Aaret efter var det Gæstgiver A. Andersen, som fortsatte til 1870, da han for nogle Aar afløstes af Julius Højmark. Under Baagø, som jo i mange Maader nærede store Planer og ikke savnede Initiativ, var Beværtningen paa Søn- og Helligdage aaben fra Morgenstunden og Søgnedage fra Kl. 5 Eftermiddag. Det har selvfølgelig været altfor voldsomt for en lille By som Grenaa og slet ikke kunnet svare sig. Og efter Baagøs Tid gik det da ogsaa i et mere moderat Tempo. Selvfølgelig har det nærmest været ved Musik- og Sangforeningens Koncerter og ved andre særlige Lejligheder, at der var noget at gøre for Restauratøren. Den føromtalte Sommer, altsaa 1858, foranstaltede Musikforeningen et Par meget vellykkede Festligheder. Saaledes giver Avisen for 23. Aug. Referat af et

„Vauxhall i Plantagen

Det af Musikforeningen i Aftes i Byens Plantage foranstaltede Vauxhall var særdeles smagfuldt arrangeret, og skjøndt det var Fuldmaane og Himmelen klar, tog det sig dog prægtigt ud i det lille Anlæg, der var besøgt af over 600 Mennesker. Det var første Gang, at Grenaaenserne i deres egen By fik en Forsmag af de kjøbenhavnske Tivoli-Aftener, og ligesom hele Arrangementet blev roest, saaledes vilde vistnok mange onske, at det blev gientagen, saa meget mere som Omegnens Beboere ei vare tilstede i noget stort Antal, og der altsaa endnu engang kan ventes talrigt Besøg." En saadan Gentagelse fandt ogsaa Sted hen paa Efteraaret. Disse Festligheder var altsaa arrangeret af Musikforeningen. Men ellers blev det nærmest „Fut-Jørgensen", som enten alene eller i Forening med Gæstgiver A. Andersen kom til at staa for dem i de følgende Aar. Jeg skal give en lille Prøve ved Hjælp af nogle Avertissementer:

„10. Maj 1863. Musik, Fyrværkeri og Ballonopstigning Søndag Eftermiddag fra Kl. 7. Entre 1 Mark for Voxne, 8 Skilling for Børn. J. Jørgensen."

„27. September 1863 musiceres af Musikforeningen sidste Gang

Søndagskoncert i det gamle Anlæg. I Baggrunden ses „Restaurationsbygningen Skovlyst", som dengang tilhørte Brd. Lassen.

i Aar. Efter Opfordring afbrændes et brillant Fyrværkeri.... Ballonopstigning Kl. 6½. Entre Voxne 1 Mark, Børn 8 Sk.

J. Jørgensen."

„I Anledning af Istedslagets Aarsdag, Fredag d. 25. Juli 1862, Musik og Fyrværkeri. Hovedindgangen oplyses med coulørte Lamper. Indgangen aabnes Kl. 6. Entre 8 Skilling pro persona.

J. Jørgensen."

Illumination med kulørte Papirlamper eller udhulede Græskar, Ballonopstigning og Fyrværkeri var altid paa Programmet, naar Fut-Jørgensen lavede Fester, og det hvad enten de nu kaldtes Høstfest, Georginefest eller Fyrværkerifest. Men der kunde ogsaa i Plantagen holdes Fester i mere specielle Anledninger. Vi har lige set, at man i 1862 festligholdt Isteddagen i Anlæget. Dagen havde været fejret i adskillige Aar, men Festerne havde de foregaaende Aar været henlagt til Enslev Skov.

Grundlovsfesterne.

I det foregaaende er ogsaa fortalt, at Borgerskabet efter en Grundlovsfest paa Gl. Gæstgivergaard i 1858 begav sig ned i Plantagen, og at Musik- og Sangforeningen dér gav nogle Numre. Det kan jo kun i uegentlig Forstand kaldes en Grundlovsfest, og det samme maa siges om en Fest, som fandt Sted paa Grundlovsdagen i 1863. Den fejredes paa en ikke helt almindelig Facon og var arrangeret — ikke af nogen lokal Forening, men af en omrejsende Skuespiller, Christian Nielsen. Der var heller ikke i dens Forløb nogen Tilknytning til Dagens Betydning, idet der

ingen Taler holdtes. Festen aabnedes Kl. 6 med Børnebal i Runddelen. Derefter opførtes Kl. 8—9 et Par smaa Skuespil af Chr. Nielsen selv og en Partnerske paa en lille interimistisk Friluftsscene. Derpaa Kl. 9—11 Dans

Musikdirektør Carl Møller.

i Runddelen for voksne og endelig „Fyrværkeribagateller". Som man ser, vor det udelukkende den „ikke-højtidelige" Del af Festen, som blev afholdt.

Denne Grundlovsdag blev for Resten meget mærkelig. Slet ikke formedelst forannævnte Festlighed i Plantagen, for den har næppe været ret betydelig eller ret stærkt besøgt, men derved, at der i „Grenaa Avis" i de følgende Dage førtes en lidenskabelig Fejde i Anledning af, at Byfoged Nyeborg nævnte Dag havde forbudt Flagning fra Raadhuset, uagtet Kommunalbestyrelsens Formand, Konsul Kock, havde sendt Kommunens Bud op paa Raadhuset med et Flag og med Ordre til at hejse det. Avisen var vistnok i Overensstemmelse med den store Del af Befolkningen, naar den opfattede dette Træk som Udtryk for Byfogedens „Ligegyldighed og Ringeagt for Kong Frederik den Syvendes Hædersdag og det danske Folks Festdag". Udtrykkene i de indsendte Indlæg blev saa voldsomme, at de endte med Sagsanlæg fra Nyeborgs Side. Der konstitueredes en Sættedommer i Sagen. Da de paaankede Artikler var indsendt anonymt, og da Bladets Redaktion ikke vilde opgive Indsenderne, blev det Redaktøren selv, som maatte undgælde derfor og idømtes en større Pengebøde. Det paafølgende Aar, Krigsaaret 1864, var der selvsagt ingen Stemning for at holde Grundlovsfest. Men Aaret efter holdtes saa til Gengæld en meget storstilet Fest, den første egentlige Grundlovsfest, som er holdt i Grenaa Plantage. Grundlovsdagen faldt i 1865 paa 2. Pinsedag, og dette var vel nok medvirkende til Festens Succes. Det var første Gang, at Festen var ordnet af en i denne specielle Anledning sammensat Komité. Den bestod af 18 af Byens mere fremtrædende Borgere. Af disse var ca. en Trediedel Byens Embedsmænd, Byfoged, Toldforvalter, Postmester og Præster. Resten var nogle af Byens mest kendte Købmænd og Haandværkere, delvis Medlemmer af Kommunalbestyrelsen. Det er ganske pudsigt at læse denne Komités Annonce om, „at da det maa antages at være et almindeligt Ønske, at Festen bliver tilgængelig for Enhver, ogsaa for den Ubemidlede, og da dette ikke kan ske, medmindre

Musikdirektør Carl Møller og hans Orkester i 70erne.
Møller selv ses i Midten i første Række.

Billetprisen sættes saa lavt som muligt, saa opfordres ærede Medborgere til at tilstille Comitéens Medlemmer et Bidrag [til Hjælp til Dækning af Udgifterne ved Festens Afholdelse], stort eller lidet efter Evne, saaledes at Billetprisen kunde blive ganske lille". Nogle Bidrag maa vel nok være indkommet, thi Billetprisen sattes til 1 Mark for voksne og 8 Sk. for Børn. Billetterne kunde paa selve Festdagen købes hos Købmand Ehrenreich paa Torvet samt ved Indgangen. Og om Festens Forløb oplystes næste Dag, at den havde været besøgt af 12—1400 Mennesker, dels fra Byen og dels fra Landet. „Kl. 4 samledes Deltagerne paa Torvet, hvorfra man i Procession med Musik og Faner i Spidsen drog ud til den festligt smykkede Plantage. Festen aabnedes med en Sang og derpaa følgende Tale for Hs. Maj. Kongen; derefter fulgte Sange og Taler for Grundloven, Frederik den Syvendes Minde, Fædrelandet, Slesvigerne og Modersmaalet. Efter Talen for Frederik den Syvendes Minde fik Kjærligheden til den afdøde Konge og Veemoden over hans saa tidlige Død sit Udtryk derved, at Forsamlingen blottede Hovederne; alle de øvrige Taler ledsagedes af jublende Hurraraab. Efter den alvorlige Del af Festen morede man sig med Bands og anden Lystighed indtil Kl. 12, da man atter i Procession vendte tilbage til Torvet, hvor Forsamlingen efter forskjellige Hurraer skiltes ad".

Det var den første virkelige Grundlovsfest, som er holdt i Grenaa, og dens Program var saaledes, at det faldt i Folks Smag. Det kan da ogsaa siges, at saa nogenlunde efter denne Recept forløb Grundlovsfesterne her i Byen i den næste Menneskealder eller endnu længere.

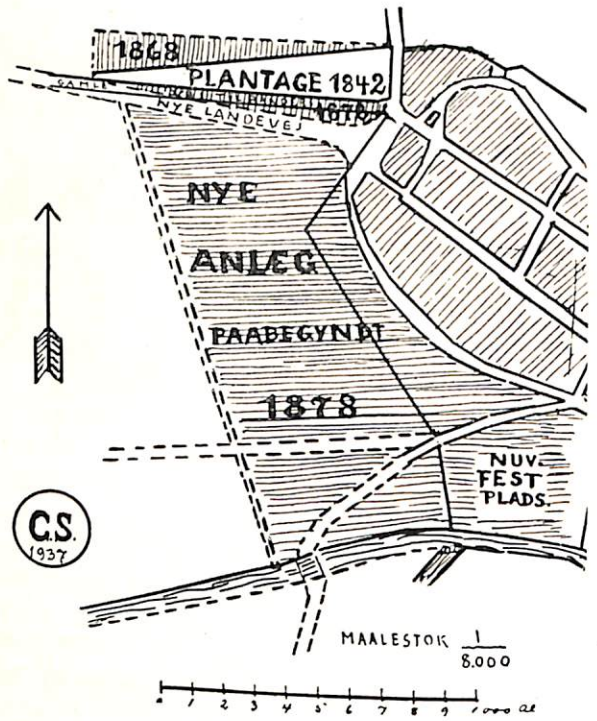

Rids over Plantningen omkring Grenaa paa Grundlag af Kortet i Traps 1. Udgave 1858. — Det ældste Anlæg fra 1842 er hvidt. Udvidelserne mod Nord fra 1868 og mod Syd fra 1872 er forsynet med lodret Skravering. Den gamle Randers Landevej gik midt i sidstnævnte Del. Det nye Anlæg, som paabegyndtes i 1878, er forsynet med vandret Skravering.

Festen gav et lille Overskud paa 64 Rdl. I et Møde af Festkomitéens Medlemmer besluttedes det, at dette Beløb skulde danne en Grundfond, der skulde blive staaende til de følgende Aar, og at der skulde udnævnes en permanent Komité til fremdeles hvert Aar at foranstalte Grundlovsfest afholdt. Dertil valgtes 5 af Udvalgets Medlemmer, nemlig Justitsraad, Byfoged Nyeborg, Postmester Skjerbek, Konsul Kock, der var Kommunalbestyrelsens Formand, samt Sadelmager C. Henrichsen og Købmand

Adolph Lyngbye. Disse blev siddende en Aarrække, dog med enkelte Supplering er formedelst Dødsfald eller Bortrejse, og foranstaltede flere vellykkede Grundlovsfester. Først langt senere blev det Skik, at nogle af Byens større Foreninger hver valgte 2 a 3 Medlemmer, der sammentraadte som Komité og arrangerede Grundlovsfesterne. Og endelig langt senere igen, et godt Stykke op i vort Aarhundrede, da Borgerskabet havde tabt Interessen for at høre om Dagens Betydning, og da i det hele Interessen for de nationale Fællesminder var omtrent forsvundet, gik Grundlovsfesterne over til at blive rent politiske Fester, som tilrettelagdes af bestemte, skiftende, politiske Partier og i Hovedsagen kun besøgtes af vedkommende Partis Medlemmer. Der var da forlængst indtraadt det Forhold, som har fundet sit Udtryk i de klassiske Linier:

„En Mand staar op og siger smukke Ord,
jeg tror de samme Ord han sa' i Fjor,
han takker Frederik for Folkegaven.
Men ingen hører ham, for der er Dans i Haven."

Ved Grundlovsfesten i 1866 indviedes Vaabenbrødreforeningens Fane. Det skete paa Torvet, før Processionen afgik, og efter en Tale af Formanden, Skræddermester Lyngbye, og Afsyngelse af et Par Sange marcheredes til Plantagen. Ved Ankomsten dertil gjordes Holdt. Vaabenbrødrene stillede op i Espalier, og hele den ca. 2000 Mennesker store Procession drog derigennem ind i Plantagen,

Skoleinspektør H. Reventlow,
Byraadsmedlem. Meget virksomt Medlem af Plantningsudvalget.

som af Byens Damer var smykket paa det festligste. Talerne holdtes af Justitsraad Nyeborg, Redaktør Færch og Postmester Skjerbek.

Sidstnævnte var i de Aar ganske utvivlsomt Byens fineste Lejlighedstaler. Han havde et godt Hoved, var belæst og havde let ved at begejstres. Han var paa en Gang vittig og skarp, ja til Tider ligefrem giftig. Han var en begejstret Tilbeder af den nye Grundlov og af de Frihed er, den havde skænket Folket, og forstod altsaa at forme en Tale paa en fiks og vittig Facon. Og naar som helst Borger-

skabet samledes, tog han tit og gerne Ordet.

En ånden af Dagens Taler, Skræddermester Lyngbye, var ny i Faget. Men i de kommende mange, mange Aar skulde han ved Grundlovsfesterne og ved andre nationale eller folkelige Fester faa sin visse Plads paa Talerstolen eller senere paa Pladsen paa Torvet nede ved Kong Frederiks Mindestøtte, som rejstes i 1881. Om Festens Forløb skriver Avisen Dagen efter: „Under hele Festen herskede en munter og hjertelig Stemning, og først ved Midnatstid vendte man tilbage til Byen, hvor endnu forskellige Hurraer vekseledes". Tilbage til Byen! Ja, det lyder jo, som om man dengang virkelig regnede det for en hel Udflugt at gaa ned i Plantagen og holde Fest.

Sommerkoncerterne i Plantagen.

Musikforeningen, som i 50erne og 60erne havde spillet en stor Rolle, og hvis aktive Medlemmer udelukkende bestod af Borgere, som dyrkede Musikken con amore, var hen mod 1870 traadt stærkt i Baggrunden. I Stedet opdukkede saa en ung energisk Mand som Direktør for et Orkester, der ikke alene spillede til Dans, men som afløste Musikforeningen som Koncertgiver. Manden var Carl Møller, der var af gammel Grenaaslægt. Det forekommer mig, at jeg har læst, at han et Par Aar havde været Dirigent for Musikforeningens Orkester, men var kommet i Uenighed med dette. I Øjeblikket kan jeg ikke finde bestemte Beviser derfor, og det maa derfor staa hen.

Carl Møllers første offentlige Optræden som Koncertgiver — i hvert Fald under eget Navn — var, saa vidt jeg kan se, Pinsemorgen 1869, da han med sit Orkester musicerede i Plantagen fra Kl. 5 til 6. Og da der jo efter god gammel Skik skal spises og drikkes, for at man skal kunne nyde en Koncert, saa beværtedes ved samme Lejlighed med Te og Kaffe af Gæstgiver A. Andersen, der var Ejer af „Hotel Grenaa", nuværende „Skandinavien". I Sommerens Løb musicerede Møller og hans Orkester en Gang om Ugen i Plantagen. Det var enten Søndag Eftermiddag Kl. 5—7½ eller ogsaa om Aftenen Kl. 8—10.

Carl Møller var Søn af Snedkermester V. Møller, som boede i Østergade, og han begyndte som selvstændig Musikdirektør i Januar 1869, idet han i Avisen averterede, at efter at han havde „samlet et nyt Musikkorps", tilbød han sig med Musik til Baller, Skovture og andre festlige Sammenkomster med fra 1—8 Stemmer. „Sørgemusik kan leveres". Udtrykket „samlet et nyt Musikkorps" synes at bekræfte den Formodning, jeg før udtalte om, at Møller først en Tid havde været Dirigent for „Musikforeningen"s Orkester og først fratraadte denne Post som Følge af en Uenighed. Hans nye Orkester har i Modsætning til Musikforeningens sikkert været et rent fagligt, der dyrkede Musikken som et Erhverv, hvilket selvfølgelig ikke udelukkede, at der hos Medlemmerne deraf samtidig var stor musikalsk Interesse til Stede.

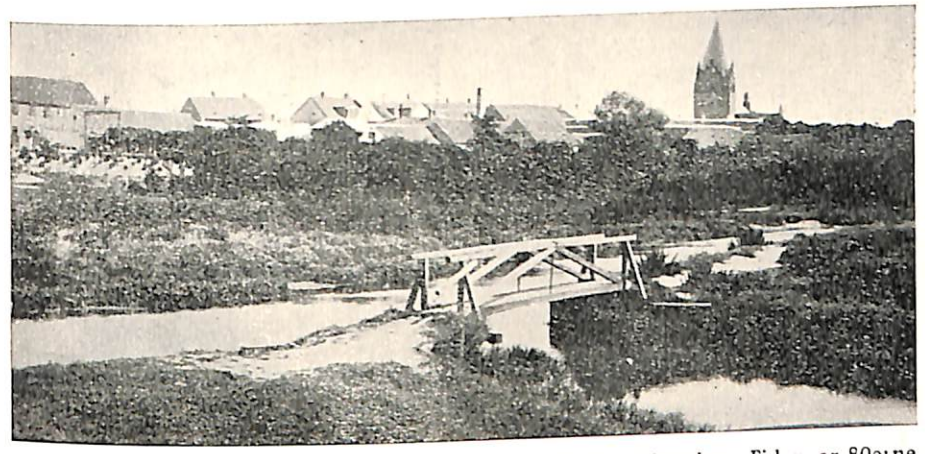

Udsigt over den smalle Bro ved den gamle Aas Udløb i Kanalen. Tiden er 80erne. De smaa Planter er Træerne, som nu begrænser Festpladsen imod Aaen, og som delvis ryddedes i Sommer. I Baggrunden ses Kommuneskolens ældste Bygning og den aabne Gymnastikplads med Klatreapparatet. Der var dengang ingen Gymnastiksal.

I Tidens Løb forenede samme Carl Møller flere andre musikalske Virksomheder med selve den som Musikdirektør. Han havde en ikke ubetydelig Handel med nye Instrumenter og modtog alle Slags brugte Musikinstrumenter til Reparation. Han havde en Musikskole, hvor unge Mennesker kunde faa Uddannelse. Og hvis de var udenbys, kunde de tillige hos ham faa Ophold og Bolig i Læretiden. Og endelig begyndte han en Udgivervirksomhed af Noder, der i Aarenes Løb voksede til en ret anselig Størrelse. Derom skriver „Grenaa Avis" 18. Juni 1880: „Som bekjendt driver Hr. Musikdirektør C. Møller her i Byen en ikke ubetydelig Forretning med musikalske Instrumenter og særlig Udgivelse af Dandse- og anden let Musik, hvoraf den overvejende Deel er Hr. Møllers egen Komposition, ligesom de trykkes i et af ham selv indrettet autografisk Nodetrykkeri her i Byen. Hvorvidt Hr. Møllers Kompositioner ere af større eller mindre Værdi, tør vi ikke have nogen Mening om, men en Kjendsgjerning er det, at de ere meget søgte af Musikere fra alle Landets Egne, hvorfor Hr. Møller kan glæde sig ved et større Antal Abonnenter. Og at de ogsaa have fundet Vej uden for vort Lands Grændser, derom vidner en smigrende Ordre fra Amerika, som vi have

Nye Anlæg i 1892. Vejen, som fører ud i Kæret. I Baggrunden ses Teknisk Skole og Haandværkerforeningens Alderdomshjem. Menighedshjemmet er endnu ikke opført.

haft Leilighed til at see. Denne skal imidlertid ikke være den første fra Landet hinsides Atlanterhavet, skjøndt man skulde tro, at Musikerne derovre kunde faa Musikalier paa lettere Maade end at forskrive dem fra Grenaa." — Omkring ved Nytaarstid 1883 forlod Møller Grenaa og flyttede til Skive, hvor han forblev nogle Aar for derefter at drage til Aarhus, hvor han fik et stort og anset Orkester, og hvor han forblev til sin Død.

Det er hævet over enhver Tvivl, at Carl Møller i de ca. 15 Aar, i hvilke han var Musikdirektør i Grenaa, viste sig som en habil Leder af sit Musikkorps og tillige havde nogen Betydning for Byens Musikliv, selv om flere af hans Musikere var ret unge og umodne. Det var ham, som gennemførte, at Orkestret Sommeren igennem gav nogle ugentlige Koncerter i Plantagen, som det ganske vist kneb for ham at faa honoreret. Og endelig havde han, som vi forhen har set, et vist musikalsk Talent, saaledes at han selv kunde skrive Dansemusik og Koncertnumre.

Plantagen bliver for lille.

Efter dette Sidespring til Byens første faste Orkester og dets Dirigent vender vi tilbage til Hovedemnet. Det kan da straks siges, at ved flere og flere Lejligheder blev Plantagen taget i Brug baade til Festligheder og Møder, men at det stadig var Grundlovsfesterne, der samlede det største Antal Deltagere. Det var da ogsaa efter en af disse, at det offentligt kom til Orde, at Plantagen var ved at være for lille til de mange Mennesker. Saaledes skriver Avisen Dagen efter Grundlovsfesten i 1868 efter først at have refereret Dagens vellykkede Forløb og omtalt, at Justitsraad Nyeborg talte for Kongen, Apoteker Hoffmeyer for Grundloven, Konsul Kock for

Fædrelandet, Skræddermester Lyngbye for Dannebroge og atter Apoteker Hoffmeyer for Slesvigerne, følgende: „Det viste sig i Aar som ved flere Lejligheder, at Plantagen egentlig er for lille til Afholdelsen af større Fester. Ønskeligt var det, om man snart vilde tage under Overvejelse, hvor en mere passende Plads kunde vindes og denne da snarest ved Plantning kunde paabegyndes".

Stemningen for en Udvidelse har aabenbart været stærk i Byen, for allerede samme Efteraar skred man til en Udvidelse, idet man inddrog et betydeligt Stykke, der laa N o r d for den første Plantage. Det var den Bakke, som vi i Almindelighed kalder „Volden", og som danner en spids Trekant, svarende til det oprindelige Stykke, dog at den vender Spidsen lige modsat dette og den brede Ende ud mod Vest. Paa den Maade blev Plantningen udvidet til næsten det dobbelte, og dens Grundplan fik nu nærmest Form som et Rektangel.

Næste Aar maatte man til Grundlovsfesten helt holde sig borte fra Plantagen og lægge Festen hen til den aabne Plads lige Syd for denne, altsaa paa den anden Side af den daværende Randers Landevej. Avisen skriver: „Festen var forlagt til det lige over for Plantagen beliggende Kjær, dels af Hensyn til Nyplantninger i Anlæget og dels fordi det allerede ifjor viste sig, at der var for lidt Plads". Som ny Taler optraadte dette Aar Byens nye Lærer, H. Reventlow, ligesom en anden ny Lærer, N. S. Munch, dirigerede et Par Sangkor, der sang en Række flerstemmige Sange. Det var dels Grenaa Musikforenings Medlemmer, dels et Kor af 50 Skolebørn. Begge Dele karakteriseres som „en ny Attraktion for Festen". Paa denne Plads holdtes Grundlovsfesterne derpaa i en Del paafølgende Aar, medens mindre Festligheder, bl. a. Sommerkoncerterne, stadig afholdtes i Plantagen.

Som tidligere omtalt var man i Slutningen af 50erne ved at paabegynde

den nye Landevej fra Randers til Grenaa.

Den fik paa væsentlige Punkter et helt andet Forløb end den gamle, idet den fik saa nogenlunde Retning i en lige Linie fra Vest til Øst. Den gamle havde bugtet sig ud og ind, idet den dels tog Hensyn til Terrænet, dels til Egnens Bebyggelse. Lige ind mod Grenaa var den projekteret at skulle gaa et lille Stykke sydligere end den gamle, saaledes at der altsaa vilde fremkomme et disponibelt Stykke Jord af Form som en smal Trekant, der i den bredeste Ende, ind mod Byen, var omtrent af Bredde som det dobbelte af Vejbanen eller ca. en Snes Meter. Det var dette Stykke, som man allerede i 1858 havde udset til Udvidelse af Plantagen. Men i lange Tider, vistnok omtrent en halv Snes Aar, stod Arbejdet helt stille. Det gik endogsaa saa vidt, at der ved et

Møde af Borgerskabet i Februar 1870 afsendtes et Andragende til Indenrigsministeriet angaaende Fuldførelse af den forlængst paabegyndte Chausse. Henvendelsen gav Frugt, endda omgaaende, idet der samme Sommer berammedes et Møde mellem Myndighederne og Grenaa Byraad til Sagens Fremme. I Byen var der en Del Uenighed om, hvor den nye Landevej skulde udmunde. Den gamle gik direkte ind i Lillegade. Vejinspektørens Projekt gik ud paa, at den nye skulde lægges saa meget sydligere, at den kom til at faa Retning lige midt mellem de to Gader. Og nogle Borgere, vel nærmest af dem, der havde Interesser paa Storegade, holdt paa, at den nye Vej skulde løbe direkte ind i Storegade, bl. a. for at der kunde blive en saa meget bredere Trekant at lægge til Plantagen. Med Rette svaredes hertil, at „den vestlige Del af Storegade i dens [daværende] Skikkelse ikke just egnede sig til at indgyde de tilrejsende, der kom hertil ad Landevejen, synderlig Respekt for den dér eksisterende Skønhedssans, eftersom baade Gaden selv og de omgivende Ejendomme og Grunde var i en ret primitiv Forfatning". Vejvæsnets Forslag blev selvfølgelig det gældende, og i 1872 gennemførtes det østligste Stykke af den nye Landevej, altsaa Stykket fra Grenaa og op over Bakken. Men der var endnu en betydelig Del af det mellemliggende tilbage. Den indvundne Trekant erhvervedes og lagdes til Plantagen, saaledes at den altsaa nu havde faaet en Udvidelse baade mod Nord og mod Syd.

Det forekommer mig, at Samtidens Udtalelse om en Sag meget ofte kaster et langt bedre Lys over denne end en senere Tids Omtale. Og jeg skal derfor her citere en Avisartikel fra 21. Maj 1872: „Vor By kan just ikke rose sig af at have anvendt særdeles meget paa at forskionne sine nærmeste Omgivelser; og derfor fortiener det saa meget mere Paaskionnelse, naar der dog engang imellem gjøres noget — om end nok saa lidet — som vidner om Sands for, hvad der er smukt, og Vilje til ogsaa at ofre lidt derpaa.

Et saadant Vidnesbyrd afgiver iaar den lille Plantage her ved Byen. Efterat der i adskillige Aar aldeles intet har været anvendt paa dens Forskionnelse, blev der for 3—4 Aar siden foretaget en Udvidelse mod Nord, men Plantningen mislykkedes. Der er nu i sidste Efteraar og indeværende Foraar plantet paany, og samtidig er det Jordstykke, der ved Anlægget af den nye Randers-Landevej kom til at ligge mellem denne og Plantagen, planeret og beplantet, og det fortjener at paaskionnes, at der ved denne Lejlighed er anvendt megen Flid paa i det hele taget at forskionne Anlægget. Det regnfulde Foraar giver ogsaa Haab om, at Plantningen denne Gang vil lykkes. — Ønskeligt vilde det være, om man fremdeles vilde gaa videre paa den betraadte Vej og f. Eks. aarlig anvende et lille Beløb til efterhaanden at fortsætte Plantningen paa Terrænet imellem Skolen og Randers-Landevejen, af hvilket en stor Deel kun giver Byen lidet eller intet Udbytte.

Konsul C. J. Momme,
Det nye Anlægs Grundlægger.

Ved at omtale Plantagen skulle vi meddele Publikum, at Musikdirektor Carl Møller agter at lade udgaa en Indbydelse til Byens Indvaanere, til ved frivillige Bidrag at afholde Omkostningerne ved, at der i Sommer musiceres een Gang ugentlig i Plantagen. Der kan vel næppe være Tvivl om, at enhver Ynder af Musik med Glæde vil bidrage dertil."

Det nye Anlæg.

Som vi ser, hævede der sig altsaa straks Roster om, at man ikke skulde blive staaende ved de to smaa Udvidelser af Plantagen, som nu var en fuldbyrdet Kendsgerning, men at man skulde skride til Anlæg af en helt ny Plantage fra den nye Randers Landevej, langs [nuværende] Vestervej og helt hen til Skolen. Det var det tidligere Faarekær, som efterhaanden var kommet direkte ind under Kommunen ved Afløsning af Græsningsrettighederne, som for tilhørte Byens Grundejere. Men der var en lang Vej frem, inden denne Plan skulde blive realiseret. Det var jo noget, som vilde koste mange Penge, og de offentlige Midler var dengang ganske forsvindende smaa og administreredes med stor Sparsommelighed, saaledes at der kun udgaves faa Rigsdaler til Ting, som kunde kaldes „Luksus", og som ikke var ubetinget nødvendige. Først ved Byraadsmødet den 30. September 1877 indstillede det daværende Plantningsudvalg, at „den Del af Fælleskæret, som ligger mellem Aaen, Plantelandet, Randers Landevej og en Linie, dragen til et Punkt 30 Alen Vest for den første Bro over Kanalen [d. v. s. Kobroen], indtages til Beplantning med Skov..." Kort forinden havde Konsul Momme meddelt Byraadet, at han var villig til at bidrage med 2000 Kr. til denne Sags Løsning, og det er vistnok ganske givet, at det er hans Tilbud, som har bevirket, at Plantningsudvalget fremkom med sit Forslag, og at Byraadet straks vedtog dette. Samtidig dermed tilstillede Byraadet Konsul Momme en hjertelig Takskrivelse for hans virkelig storstilede Tilbud, der altsaa paa een Gang gjorde det muligt at virkeliggøre en Plan, som saa længe havde ligget i Luften. I Skrivelsen be-

nyttes Udtrykket, at man takker for Konsulens store Bidrag til at skaffe Grenaa „en Skov".

Næste Aar blev der saa taget fat paa Arbejdet, idet man begyndte i den Del af Kæret, som

Konsul Mommes Mindesten i det ny Anlæg.

laa op til den nye Randers Landevej, og hvor Rebslager Balles Bane engang havde gaaet. De følgende Aar fortsattes mod Syd. I 1879 og i 1880 skænkede Konsul Momme atter betydelige Pengegaver til „Fuldførelse af det begyndte Skovanlæg", 1000 Kr. hvert af Aarene, fordelt paa en Aarrække efter Byraadets nærmere Bestemmelse. Og det er derfor ikke uden Grund, at der paa den lille beskedne Mindesten nede i Anlægget, som et langt senere Byraad lod rejse, staar:

GRUNDLÆGGELSEN
AF
GRENAA LYSTANLÆG
SKYLDES I HOVEDSAGEN
OFFERVILJEN HOS DEN
GODE BORGER
KONSUL
C. J. MOMME

I Løbet af den næste Snes Aar voksede denne „Skov", det nye Anlæg, op, og allerede først i 90erne var praktisk talt alle større Fester henlagt fra det gamle Anlæg til „Festpladsen i Kæret", som alle dengang kaldte den, og som mange ældre endnu den Dag i Dag siger. Det vil altsaa sige den smukke, træindrammede Plads, som vi nu kender, og som paa gamle Kort staar betegnet som „Plantelandet". Men først, da Grenaa Haandværkerforening i 1902 byggede Sommerpavillonen i Udkanten af Festpladsen, fik denne helt sit nuværende Præg.

Øst for Festpladsen, hvor nu Skolens Boldspilplads ligger, laa „Posthaven", hvor fra Arilds Tid Byens Postmester havde haft Ret til frit at lade Posthestene græsse. Den var forlængst gaaet over til Byen som Ejendom og udlejedes for en Aarrække ad Gangen til den højstbydende. Den maatte ikke benyttes til Kornsæd, men kun til Græsning. I 1896 nedsattes Lejeafgiften til 35 Kr. aarlig med den Motivering, at Lejeren skulde finde sig i „at afgive Pladsen til Dyrskuet, naar det forlangtes, og at ingen Del af den maatte opdyrkes". Ved den Tid flyttedes Dyrskuerne altsaa derhen. Omkring 1900 gik den over til samtidig at blive Kommuneskolens Idrætsplads. Mellem Posthaven og „Plantelandet" laa et smalt træbevokset Bælte, dér hvor nu Kastanierækken staar. Paa dette Sted havde Garver Hald i 50erne og 60erne sit Limkogeri og sin Have. Der fandtes endnu til efter 1900 Rester deraf

i Form af et Buskads af Smaatræer og Buske. De ryddedes, og kun Kastanicalleen blev staaende. Og nu i Sommer faldt altsaa ogsaa dennes vestlige Side, saa kun een Række Træer staar tilbage som Skel mellem de to Pladser.

Det vil være paa sin Plads her at nævne nogle enkelte af Byraadets Medlemmer, som i særlig Grad har arbejdet for det nye Anlægs Plantning. I Aarene fra 78—82, da selve Plantningen vedtoges og fandt Sted, bestod Udvalget af Borgmester Krabbe og Kancelliraad Lütken samt ekstraordinært af Manufakturhandler P. Jensen. Jeg har hørt gamle Folk sige, at sidstnævnte i fremragende Grad tog sig af Arbejdet. Kort efter kom Skoleinspektør Reventlow ind i Udvalget, og hans Interesse for og Arbejde i Plantningssagen er særdeles vel kendt, saaledes at det sikkert kan siges, at han i den følgende lille Snes Aar var Sjælen deri. Jeg har hørt fortælle, at Reventlow i adskillige Sager var Konsul Mommes højre Haand og næppe var uden Andel i, at Momme viste saa stor økonomisk Støtte til Plantningen. Men jeg har ogsaa hørt, at Konsulen var saa vant til, at Reventlow kom til ham med slige Planer, at han stundom, naar sidstnævnte kom til ham og vilde fortælle om en ny god Plan, sagde: „Er det noget, som koster Penge?"

Efter Reventlows Afgang som Byraadsmedlem var det i mange Aar Hotelejer Knudsen, som var Plantningssagens ivrige Talsmand i Byraadet, og sammen med Konsul Momme og Skoleinspektor Reventlow er det naturligt at nævne ham som den tredje, hvis Navn bør mindes i Forbindelse med det nye Anlægs første Aartier.

Hotelejer C. Knudsen,
Byraadsmedlem. I mange Aar Plantningsudvalgets Formand og virksomste Medlem.

Det gamle Anlægs senere Anvendelse.

Vi vil saa til Slutning endnu en Gang vende os til „det gamle Anlæg" og dets Anvendelse. Til alle Festligheder og Møder, hvor der ikke kunde ventes alt for overvældende Tilslutning, vedblev det at anvendes, længe efter at „Festpladsen i Kæret" var taget i Brug. Og det kan vel faktisk siges, at først da Kommunen i 1922 opbyggede den nye „Musikpavillon" lige bag ved Haandværkerforeningen, og da Sommerkoncerterne henlagdes dertil, først da overlodes det gamle Anlæg fuldt ud til Privatlivets Fred.

Der ligger altsaa næsten et halvt Aarhundrede mellem dette

Musikdirektør N. Petersens Orkester først i 90erne. I Midten ses Musikdirektøren selv.

Aar og det Tidspunkt, hvor vi slap Traaden i det foregaaende. At gaa i Enkeltheder og nævne alle de Festligheder, som har fundet Sted dernede under de gamle høje Træers Kroner, vilde føre alt for vidt. Som Regel gav Byraadet ret liberalt Tilladelse til Afholdelse af saadanne Møder og Fester. Dog ses det af Byraadsforhandlingerne, at der ogsaa af og til er givet Afslag med forskellig Begrundelse. Derpaa hentyder bl. a. et Vers i en af Fausbølls Fastelavnsrevyer i 90erne:

„Vi har jo en Plantage, den er saa lun og hyggelig,
aaja, aaja, aaja og sing salia,
mod Venstrefolks Menage den skærmet bli'r betryggelig,
aaja, aaja, aaja og sing salia ...“

Men for Resten er der holdt Mængder af Møder dernede, baade kirkelige, folkelige og politiske. En Gennemgang af Byraadsforhandlinger og Aviser godtgør, at alle Datidens Partier en eller flere Gange har holdt Møder og Fester i Plantagen, selv Socialdemokratiet, som jo ellers ikke dengang nød større Velvilje i Byraadet. Og Sommerkoncerterne fortsattes stadig. De financieredes baade i Carl Møllers og i Musikdirektør Petersens Tid ved at en Liste i Forsommeren cirkulerede rundt i Byen. Borgerne tegnede sig paa den for et større eller mindre Bidrag, som i Reglen betaltes med det samme. Desuden støttede Værten i „Skov-

Runddelen i det Gl. Anlæg i Sne Aar 1915. Der var nu bedre Belysning (Gaslamper). Tæt ved ses den primitive Musiktribune. Til højre ligger „Skovlyst“.

lyst“ vistnok ogsaa Foretagendet med en lille Sum. Da Møller omkring ved 1883 forlod Byen, overtog en af hans Musikere, Malermester Niels Petersen, Orkestret som Dirigent og fortsatte med Sommerkoncerterne. Derom skriver „Grenaa Folketidende“ for 11. Juni 1883: „For første Gang siden Grenaa Musikkorps's tidligere Dirigent, Hr. Carl Møller, forlod Byen kan man atter i Morgen Aften glæde sig ved at høre musikalske Toner i vor lille pyntelige(?) Plantage. Man maa alle være den nuværende Direktør, Hr. Maler Petersen, meget taknemlig, fordi han har sat sig i Spidsen for Musikken, og det fejler næppe, at han, der er i Besiddelse af en overordentlig Interesse for denne, en Interesse, der er forbundet med en ikke liden theoretisk og praktisk Færdighed, vil kunne bringe noget rigtig godt ud af sit Arbejde i denne Retning. Det er derfor en Pligt, der paahviler enhver her i Byen, at støtte ham, og navnlig er der nu en god Anledning dertil ved en rigelig Tegning af Bidrag paa den cirkulerende Liste. At Hr. Petersen er i Stand til at præstere noget smukt, kunne vi dristigt sige, idet vi blot henvise til Fløjtesoloen, som han spillede ved Sangforeningens sidste Koncert, der forener baade Talent og praktisk Færdighed saavelsom megen Arrangementstalent“.

Dengang var Grenaa jo ikke forvænnet med Musik, og disse Sommerkoncerter i det gamle Anlæg havde et stort Publikum, som nød Musikken ved et Glas Øl eller en Kop Kaffe ved Bordene, som var opstillet omkring den saare primitive, aabne Musiktribune. Eller som sværmede med Pigen under Armen i Plantagens mere eller mindre dunkle Gange.

Musikdirektør N. Petersen sad smaat i det. Byen var alt for lille til, at en Dirigent kunde leve udelukkende af denne Virksom-

hed, selv om den suppleredes med andet Arbejde af musikalsk Art som Spilletimer o. l., og Petersen havde ret hurtigt lagt Penselen paa Hylden. Han søgte flere Gange Byen om Tilskud til disse Sommerkoncerter, saa han kunde blive fri for den aarlige Gang rundt med Anmodning om Bidrag. Men det var forgæves. Et enkelt Aar fik han et „Gratiale" paa 30 Kr., men ellers Afslag. Først da Petersen var rejst fra Byen og Andreasen blev hans Efterfølger, blev Koncerterne kommunale, idet Byraadet i 1903 bevilgede de 375 Kr., hvorom der søgtes, imod at der som Vederlag blev holdt 12 Koncerter i Sommerens Løb.

En lang Række skiftende Restauratører har haft den lille Biforretning, som Driften af Sommerbeværtningen nede i Plantagen frembød. Længst tilbage i Tiden var det, som allerede tidligere nævnt, Gæstgiver A. Andersen, der i en Aarrække var Ejer af „Skandinavien". Og for Resten kan det i al Korthed siges, at ogsaa de følgende Ejere eller Forpagtere af „Skandinavien" har fortsat Traditionen. Der har saaledes været Jul. Højmark, Crone, Esben Rasmussen, N. O. Thygesen og M. Kjærulf. Og saa endelig Brdr. Lassen, der ombyggede og i høj Grad udvidede og forbedrede den lille Træbygning, hvorfra Serveringen foregik. Brdr. Lassen var de sidste Indehavere, og de fungerede, indtil Musikpavillonen i det nye Anlæg opførtes og Koncerterne henlagdes dertil.

Foruden de allerede nævnte Musikaftener, Skovfester m. m., som er afholdt i den gamle Plantage, bør det anføres, at ogsaa Landboforeningen har holdt Fester dernede. Det var i den Aarrække, da Dyrskuerne afholdtes paa Toften bag det daværende lille, beskedne Nytorv, det vil sige i Tiden før og lidt ind i 90erne. Da var den paafølgende Festlighed om Aftenen henlagt til det gamle Anlæg. Og ligesom saa mangen Gang ved Grundlovsfesterne og de mange andre Friluftsfester „gik Dansen saa let gennem Lunden" paa de to opstillede Estrader, der stod i den ene af de to Runddele, som befandt sig omtrent midt i Plantagen, hvor den store, aabne Plads nu er.

Og nægtes kan det jo ikke, at der var en egen Charme ved at danse saa at sige direkte under de store, gamle Træers Kroner, som manglede paa den nye Festplads i Kæret. Og vist var der Poesi ved det halvdunkle Lys fra den Række Petroleumslygter, som var anbragt ved Musiktribunen og langs Danseestradernes Rækværk og senere hen i Tiden med Mellemrum hen ad Vejen mod Indgangslaagen. Og navnlig var der Poesi ved Sommeraftenens Tusmørke i de lange Gange med det tætte Løvtag, hvor Lysene fra Pladsen kun svagt skimtedes mellem Stammerne, og hvorhen man kun hørte Musikken som en dæmpet Melodi i det fjerne.

Grenaa Kirkegaard
gennem Tiderne

En Skildring fra det gamle Grenaa

af

CARL SVENSTRUP

Med Illustrationer efter Fotografier af Forfatteren

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1936

Den nuværende Kirkegaard ved Nørreport er den tredje Kirkegaard i Grenaa i den historiske Tid.

Byens ældste Kirkegaard har ligget ved Foden af Bavnhøj, ca. 100 Meter Nord for Haven ved Amtssygehusets Økonomibygning og saaledes, at den omgav „Gammel Kirke" vistnok paa alle 4 Sider. Efter at denne Kirke i 1558 ophørte med at være Annexkirke, benyttedes den dog muligvis endnu en Aarrække i tjenstligt Øjemed, men i hvert Fald er den nedbrudt i Midten af 1600erne, da Svenskekrigen var forbi, og den nuværende Kirke genopførtes efter en Brand. Det er dog ikke givet, at Kirkegaarden straks derpaa hørte op med at anvendes til Begravelser. Jeg mener tværtimod at have læst, uden at jeg i Øjeblikket kan finde, hvor det er, at det nærmest var de fattigere, som begravedes dér. Og det maa jo nok skyldes, at Jorden deroppe var helt gratis. Ca. 1740 hørte dog al Begravelse op. Den sidst jordede skal efter en gammel Tradition have været Byens Markmand. Da Kirkegaardsdiget mange Aar senere blev nedbrudt, førtes en Del af dets store Sten ned til Byen og anvendtes bl. a. til Sokkel i Tværbygningen i Købmand Hartvigssons (nuv. Købmand Skovs) Gaard. Kirkegaarden kom derpaa under Ploven.

Den næste Kirkegaard, altsaa den paa Torvet, er formentlig lige saa gammel som Kirken selv. Det vil sige, at den rimeligvis er anlagt engang i 1300erne. I flere Aarhundreder har den folgelig været benyttet jævnsides med den ved Bavnhøj.

Kirkegaarden laa lige op til Kirken og strakte sig ud til alle fire Sider, længst selvfølgelig mod Syd, hvor de 2 store Kastanietræer endnu viser dens yderste Grænse. Kirkegaarden var, som der meddeles i Dauw's Annotationer fra 1740, inddelt i forskellige Afdelinger. Den fornemste var den, der laa lige Syd for Kirken. En Begravelse dér kostede 4 Mark. I det følgende Stykke mod Syd var Prisen 3 Mark, og længst borte fra Kirken kostede en Begravelse 2 Mark. Paa de andre Sider var Forholdet noget lignende. Der laa 3 Bygninger helt eller delvis inde paa denne Kirkegaard. I det nordøstre Hjørne fandtes Byens ældste Raadhus, en lille grundmuret Bygning i 2 Etager. I det nordvestre Hjørne laa Sprøjtehuset og imod Vest en lille trelænget Gaard, som i 1700erne tilhørte en Borger, Erich Andersen Hattemager. — Denne Gaard, som var pantsat til Kirken, er blevet nedrevet i Tiden omkring 1785, og Grunden blev lagt til Kirkegaarden, som derved fik en haardt tiltrængt Udvidelse.

I 1805 kom en kgl. Forordning, hvori bl. a. bestemtes, at enhver Købstadkirke, der ikke allerede havde Kirkegaard udenfor Byen, i det seneste i Løbet af 2 Aar skulde sørge for at erhverve en bekvem Plads til samme „af saadan Størrelse, som efter Menighedens Folkemængde er tilstrækkelig, hvilken Kirkegaard, naar den til dette Brug er indrettet, bør ved en passende Tale af Sognepræsten dertil høitideligen indvies".

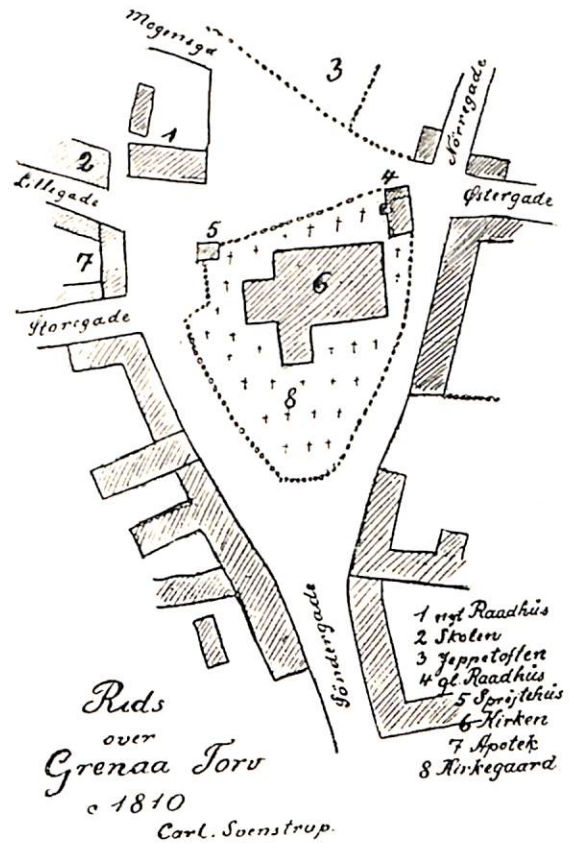

Ruds over Grenaa Torv c. 1810
Carl. Soenstrup.

Denne Forordning maa formentlig have givet Grenaa Kirke en kærkommen Anledning til at skaffe sig en ny Kirkegaard. Den gamle var saa tæt belagt, at Ligene paa sine Steder har ligget i flere Lag oven paa hinanden.

Og dog varede det meget længe, inden den nye Kirkegaard, hvortil udvalgtes et Stykke Jord udenfor Byens daværende Nørreport, var færdig til at tages i Brug. Det skete først i 1822. Og dermed var praktisk talt al Begravelse paa Torvet forbi. Enkelte Borgere, der straks erhvervede Familiegravsted paa den nye Kirkegaard, lod føre Kisterne med tidligere

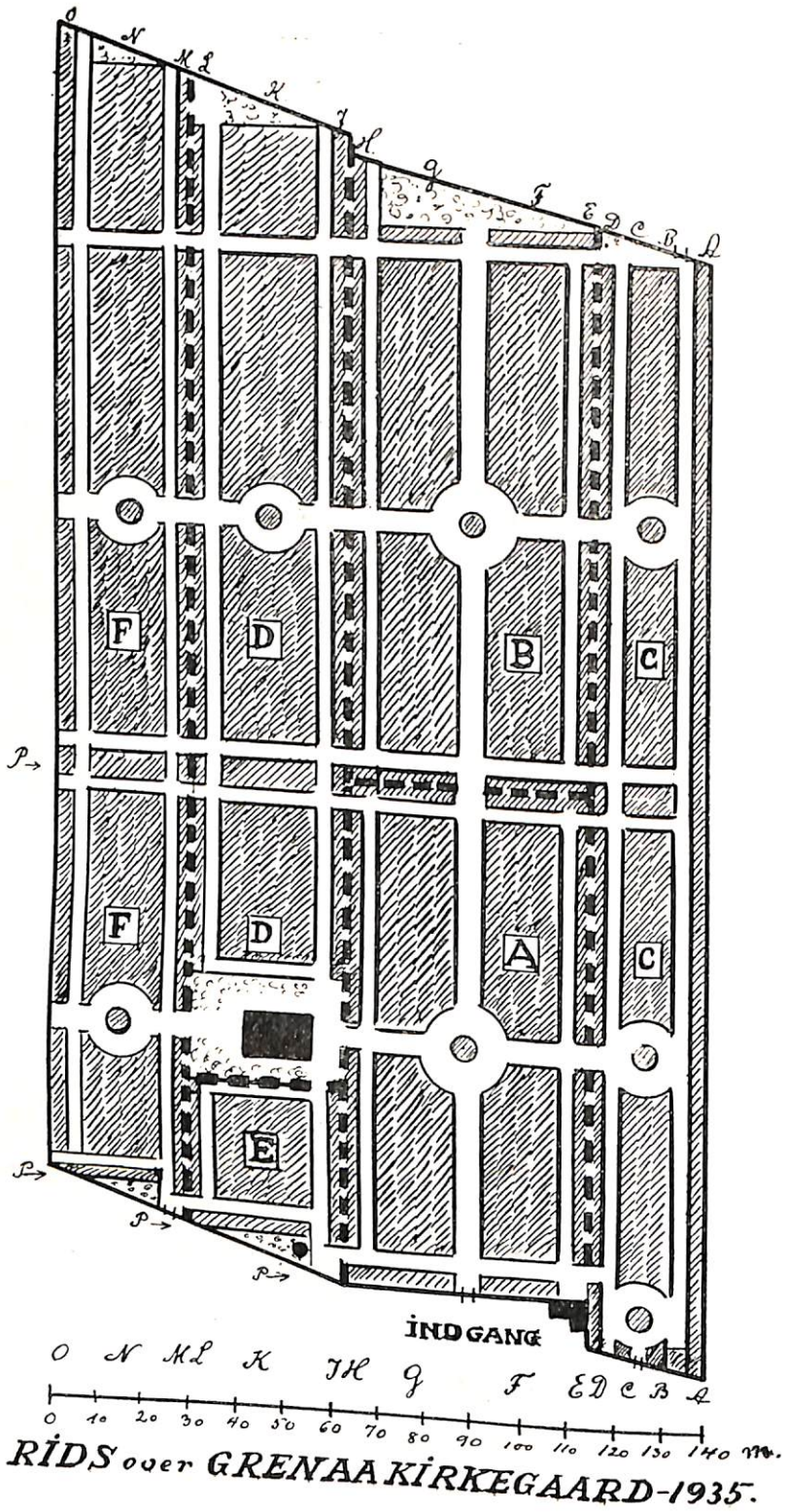

RIDS over GRENAA KIRKEGAARD-1935.

Hovedalléen paa Kirkegaard A ved Foraarstid.

begravede Lig fra Torvet derud.

Den gamle Kirkegaard blev selvfølgelig ikke straks nedlagt, men bevaredes i Hovedsagen indtil 1840. 6 Aar før var det gamle Raadhus og Sprøjtehuset blevet nedrevet, og hele Pladsen mod Nord er formentlig dermed omdannet til Torv.

Endnu i 70erne var der imidlertid mod Syd et lille indhegnet Stykke tilbage imellem Kastanietræerne og Kirken. Det henlaa som en græsbevokset Plæne med enkelte Blomsterbede. Uden om var en spinkel Indhegning af Træpæle med gennemtrukne Jernstænger. Denne sidste Rest af Kirkegaarden paa Torvet sløjfedes vistnok hen mod Slutningen af 70erne. I hvert Fald var den borte, da Frederik VII's Statue rejstes 5. Juni 1884.

Utallige Skeletdele er i Tidens Løb opgravet paa Torvet ved Nedlægning af Gas, Vand og Kloak. De er som Regel bragt ud paa den nye Kirkegaard og jordfæstet dér.

Kirkegaarden ved Nørreport toges altsaa i Brug i 1822 og indviedes 24. April samtidig med, at en af Byens fornemste Borgere, Generalkrigskommissær Chr. de Fischer, begravedes. Denne Kirkegaard, som kaldes Afd. A. (se vedfojede Kortskitse), var omgivet af en lav Mur mod Vest langs med Aastrupvejen, vistnok den samme, som staar endnu. Muren løb nogle faa Meter omkring til begge Sider, baade mod Nord og Syd- og fortsattes saa for Resten videre af et Dige.

Dens Plan ved Anlæggelsen var ganske den samme som nu. I Kirkegaardens Midtpunkt er en Runddel. Her nedlagdes, som før

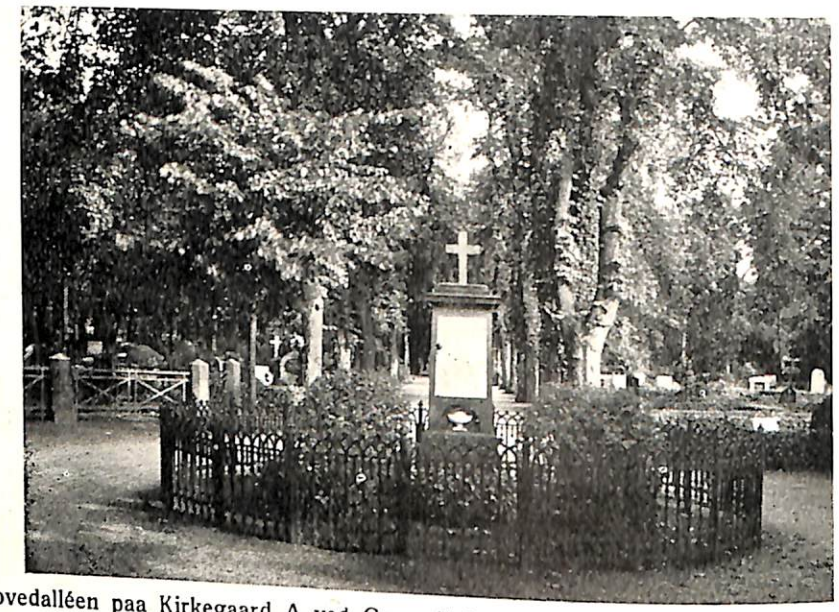

Hovedalléen paa Kirkegaard A ved Generalkrigskommissær de Fischers Gravsted.

omtalt, Chr. de Fischer. Han ejede og beboede Gaarden paa Søndergade, som nu tilhører Købmand Skov. (Om Fischer se Grenaa Bys Historie Side 50.) Omkring denne Runddel var 4 større Familiebegravelser. De erhvervedes af 4 af Byens daværende fornemste Familier, henholdsvis Stadshauptmand, Købmand Rasmus Bang (1828), Sognepræst, Provst A. P. Krøyer (1827), Apoteker A. C. Dahl (1822) og Distriktskirurgus Wellerop (1824). Af disse findes endnu de to, nemlig Dahls og Krøyers, medens de andre to forlængst er inddraget og solgt igen.

Runddelen er altsaa Kirkegaardens Midtpunkt. I den skærer de to Hovedgange, nemlig Længdegangen i Ø.—V. og Tværgangen i S.—N. hinanden korsvis. Desuden er der saa fire andre Hovedgange, der gaar langs de fire Ydergrænser. Gravpladserne ved disse Gange ind mod Muren og Diget samt Gravpladserne omkring Runddelen var Betalingsjord og delvis Familiebegravelser. Resten var Frijord og Enkeltbegravelser, dog med Undtagelse af den sydvestlige Fjerdedel. Ved at studere de gamle Kort over Kirkegaarden og følge dem fra Gravsted til Gravsted faar man en hel Repetition af Navnene paa Byens mere kendte Slægter fra 1820erne og fremefter.

26 Aar efter var denne Kirkegaard for lille. Der indtoges derfor i 1848 et tilsvarende Stykke Jord ud mod Øst, og en ny Kirkegaard (Afd. B.) anlagdes derpaa, idet man i dens Anlæg fulgte samme Plan som i første Omgang. Det vil altsaa sige, at der i Midten anlagdes en Runddel. I

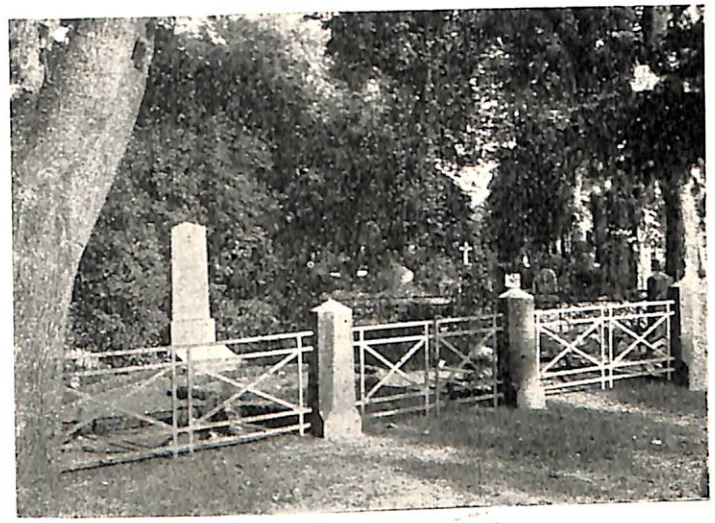

Apoteker Dahls Gravsted.

den skærer de to Korsgange hinanden, og langs med de fire Ydersider gaar saa fire andre Hovedgange. Runddelen købtes af Købmand, daværende Borgerrepræsentant J. C. Emborg. Hans Søn var den første, som begravedes deri. Herom findes i Organistens Protokol følgende: „Aar 1848 blev tilføiet Kirkegaarden et lige saa stort Stykke som det i 1822 først anlagte, og blev samme af Sognepræsten, Hr. Frederik Christian Bloch indviet d. 7de September. Efter Indvielsestalen blev midt paa Pladsen, udi Runddelen det første Liig begravet, som var Handelsbetjent Andreas Kragh Emborg, 19 Aar gammel. Og dernæst, samme Dag, Enken efter Gaardmand Søren Christensen i Dolmer, Karen Rasmusdatter Bastland, 72 Aar."

Ogsaa de fire store Gravsteder omkring Runddelen i Kirkegaard B. erhvervedes af nogle af Byens dengang mest kendte Familier. Det var henholdsvis Købmand, senere Kæmner og Brandkaptajn Starck (1853), Snedker Juul (1853), Købmand C. F. Lund (1857) og Købmand Winding. De tre førstnævnte købtes for bestandig og er der endnu, hvorimod det fjerde forlængst er inddraget og solgt til Købmand Søchting.

Efter en Snes Aars Forløb var ogsaa denne Kirkegaard for lille, og der maatte tænkes paa Udvidelse. Det var i Slutningen af 60erne, altsaa efter at Byen havde faaet en lokal Avis. Og man kan i „Grenaa Avis" fra den Tid se Borgerskabets Stilling til Planen om, hvor den tredje Kirkegaardsafdeling (Afd. C.) skulde lægges. I „Grenaa Avis" for 12. Oktbr. 1868 findes en indsendt Artikel, undertegnet „Flere Borgere". Deri hævdes, at det vistnok vilde være rigtigere at lægge den paatænkte Kirkegaardsudvidelse nord for den allerede eksisterende Kirkegaard i Stedet for mod Syd,

Generalkrigskommissær de Fischers Gravmonument.

som Myndighederne havde i Sinde. Som Motivering anføres, 1) at Kirkegaardsmuren, hvis Udvidelsen gik mod Syd, af Hensyn til Vejens Renting vilde faa et Knæk paa Midten, hvilket ikke vilde være nogen Pryd, hvorimod den ved en Udvidelse mod Nord kunde fortsættes i lige Linie. 2) Dernæst og som det vigtigste fremhævedes det sundhedsfarlige i at have Kirkegaarden liggende saa tæt op ad Byen, at Vandet i Brønde i de nærliggende Ejendomme eventuelt passerede Kirkegaarden, hvad baade vilde være meget uhygiejnisk og endogsaa ved Epidemier kunde blive fuldkommen sundhedsfarligt. „Og, naar Udvidelsen først er sket, saa er det for silde bagefter at tænke paa at gøre det om".

I et paafølgende Nummer af Avisen svarede Pastor Dantzer paa Kirkebestyrelsens Vegne. Han imødegik først Spørgsmaalet om Grundvandet og erklærede, at efter mange Iagttagelser stod Grundvandet i Kirkegaardens nordre Side saa højt op mod Overfladen, at nye Grave, før de tilkastedes, ofte var fyldt med Vand i Bunden. Dette var derimod ikke bemærket ved Grave paa Sydsiden. Og efter sagkyndiges Erklæring maatte det anses for utvivlsomt, at bemeldte Grundvand ikke havde sit Løb ind mod Byen, men tværtimod mod Nord og Øst til det saakaldte Tukjær.

Angaaende første Punkt erklærede Pastor Dantzer, at det var en fejl Anskuelse, at Kirkegaardsmuren ved at føres mod Nord kunde komme til at gaa i lige Linie. Den vilde i saa Fald komme til at skære Vejen, hvad selvfølgelig ikke kunde lade sig gøre.

Disse var Pastor Dantzers Ord. Sidstnævnte Punkt er saa fuldkommen rigtigt, hvad enhver kan se, der passerer Kirkegaardsmuren. Og hvad angaar det lille Indhak i denne ved Materialskuret, som jo unægtelig maatte fremkomme, saa er der sikkert mange, der synes, at det, navnlig nu, da det er beplantet med Buske, paa en meget hyggelig Maade bryder den lange Murs Ensformighed.

Naa, Resultatet blev altsaa, at Udvidelsen kom til at gaa mod Syd, og 10. Juli 1869 indviedes dette Stykke (Afd. C.). Ved denne Lejlighed begravedes Købmand P. Jensens Datter Johanne Ca-

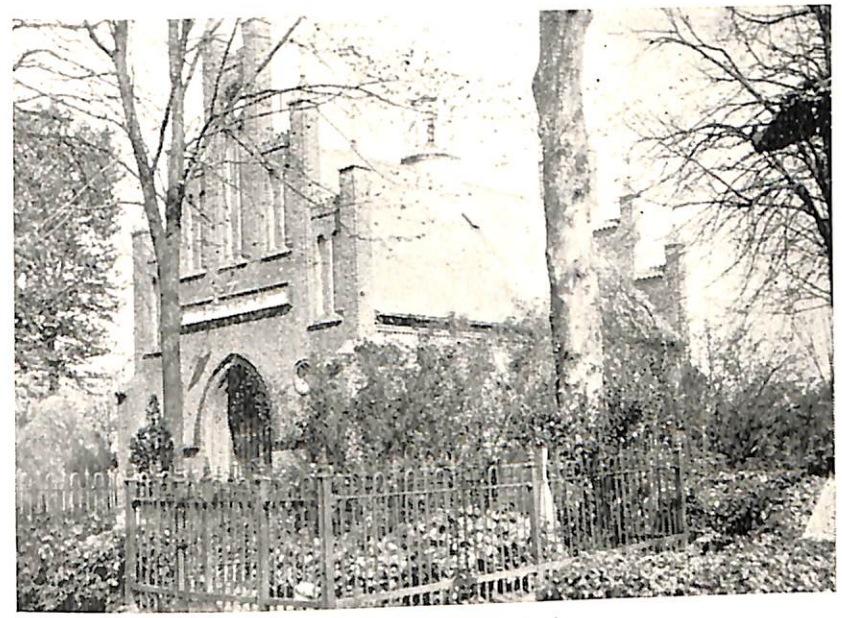

Kapellet set fra Sydøst.

thrine. Det nye Stykke var anlagt i samme Stil som de to foregaaende, dog at Bredden var betydelig mindre end ved disse. De to tilsvarende Runddele købtes henholdsvis af Møller Ebbestrup og af Bager Nitschke, begge i 1879. Den tredje Rundel mod Vest, som fremkom ved, at Kirkegaard C. gaar et lille Stykke længere ud mod Vest end Kirkegaard A., købtes af Byens daværende Musikdirektør, Carl Møller, der var Svoger til Købmand Chr. Vogel.

Den næste vigtige Begivenhed paa Kirkegaarden var, at der byggedes et Ligkapel. Byen havde hidtil ikke haft noget saadant. Ligene af de druknede og ilanddrevne eller af andre, som intet Hjem havde, stilledes ind i et lille, særligt Rum i det gamle Sprøjtehus paa Torvet, men ellers var der, saa vidt jeg har kunnet skaffe oplyst, intet Ligkunnet skaffe oplyst, intet Ligkunnet skaffe oplyst, intet Ligk

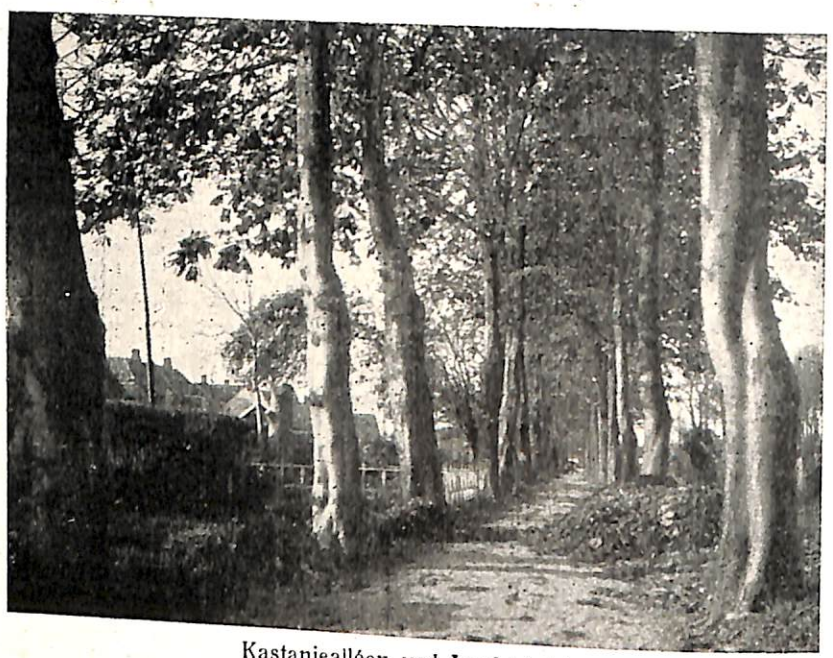

Kastanieallèen ved Løvfaldstid.

Smagen og Stilen skifter og det endda ret hurtigt. Den Tid vil jo ogsaa komme, da Efterslægten smiler ad Funkisstilens nøgne, kedsommelige, store Flader.

Efter Udvidelsen med Afd. C. gik der atter en god Snes Aar. I 1896 kom saa den næste, altsaa fjerde Udvidelse, idet det Nord for Kirkegaarden liggende Jordstykke blev indtaget. Indvielsen fandt Sted 26. April, og den første, der begravedes, var en ung Pige, Datter af Arbejdsmand Gerhard Nielsen. Det var den første Begravelse, som den nye Sognepræst, N. Nørregaard, foretog paa Grenaa Kirkegaard.

Og saa kom endelig i 1914 den foreløbig sidste Udvidelse, der ligesom den foregaaende gik mod Nord. Det var egentlig en dobbelt Udvidelse, idet baade Kirkegaard E. og F. toges i Brug samtidig. Afdeling E. var, som Kortet viser, kun en lille Parcel, der laa mellem Kapellet og Vejen, og som tidligere havde været udlejet til Have. Den første Begravelse fandt Sted 21. Marts 1914. Det var Manufakturhandler Andreas Brunn, som jordedes.

Stort set har Kirkegaarden altsaa maattet udvides omtrent hvert 25. Aar. Og det er jo da heller ingen Hemmelighed, at det allerede nu er ved at knibe med Pladsen, og at en ny Udvidelse maa komme i Løbet af faa Aar. Det vil jo uden Tvivl blive det Stykke, som ligger hen imod Gerildbanens Forbindelsesspor. Dermed er saa tilsyneladende alle Muligheder for Udvidelse udtømt paa dette Sted, og en kommende Slægt maa finde en helt ny Plads,

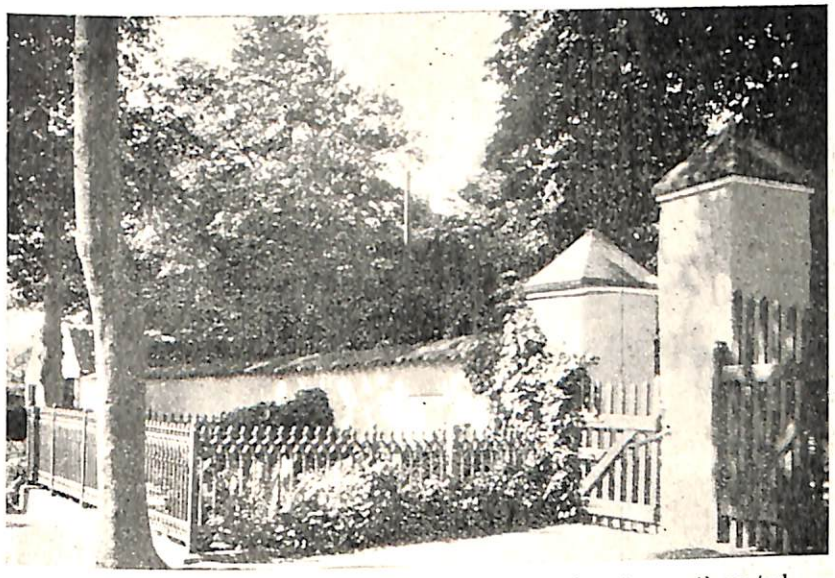

Parti ved Kirkegaardsporten med Prokurator Laurbergs Gravsted.

naar det næste kvart Aarhundrede er gaaet.

Efter saaledes i korte Træk at have gennemgaaet Kirkegaardens almindelige Historie vil vi her foretage en lille Vandring rundt paa den gamle Kirkegaard og standse lidt ved de ældste Grave og interessanteste Gravmæler.

Typisk for forrige Aarhundredes Smag var, at man, naar der var Raad dertil, indhegnede Gravstederne med Jerngelænder. Det var som Regel støbte Ting. De ældste var fremstillet paa udenbys Støberier. Men mange af de senere er fra Grenaa Jernstøberi paa Torvet, hvor Jernstøber Knudsen havde indrettet sig paa bl. a. at lave saadanne.

Lige indenfor Laagen laa Prokurator Laurbergs Gravsted, der netop var omgivet af et saadant Gelænder, og som med sin Marmorplade i Muren og sin rige Vedbendbeklædning dannede et meget malerisk Parti, som mange med Beklagelse har set forsvinde. Laurberg begravedes i 1859. Da Gravstedets Ejer, Hoffotograf Frk. Julie Laurberg, der var Datter af Prokuratoren, døde, og da der ingen var til at bekoste det vedligeholdt, blev det for faa Aar siden inddraget og solgt, og det gamle Gelænder afhændedes.

Tæt derved findes Kirkegaardens interessanteste Gravmæle. Det er en Sten, som er rejst over Kgl. Agent, Købmand Rasmus Møller, og som stammer fra Tiden lige efter Kirkegaardens Indvielse, idet baade Møller og Hustru døde i 1824.

Efter kyndiges Mening er selve Gravmonumentet, der er af en rødlig Sandsten, imidlertid adskilligt ældre. Forklaringen ligger lige for. Den Møllerske Slægt, der ejede Købmandsgaarden paa Sto-

Agent Rasmus Møllers Gravmæle.

ningen af 1700erne blevet bevaret. Indskriften, der er typisk for den Tid, lyder saaledes:

Til Gravens snævre Boliger
her overladt det som kan visne af
Agent Rasmus Møller
fød her i Grenaae 1764 d. 27. Sept.
død sammesteds 1824 d. 8. Juni
og
hans elskelige Hustru
Kirstine Møller fød Skifter
fød her i Grenaae 1776 d. 21. Decbr.
død sammesteds 1824 d. 7. Septbr.

7 Børn vare Frugterne af deres kierlige Ægteskab.

Vi synes vel, at mørk er Dødens Nat,
Men saligt soves der i mørke Hvile,
Og vel er Gravens Vei saa trang, saa brat
men trindt om den dog Haabets Stjerner smile.

Til venstre for Hovedindgangen ligger Pastor Dantzers Gravsted. Det er sammensat af 4 ældre, sammenkoblede Gravsteder. Stenen er vistnok fra 1878, da Pastor Dantzer døde.

Yderst i Rækken ligger By- og Herredsfoged Aagaard og Provst Fugl begravet. Begges Gravmæler er typiske for den Tid. Det maa beklages, at de nu er helt overgroet af Vedbend. Navnlig er det en Skam for Provst Fugls, hvis Jernkors er den smukkeste Repræsentant for den Stil, som findes paa Grenaa Kirkegaard. Det afbildes derfor efter et ældre Fotografi, som jeg har taget, før Vedbendrankerne helt dækkede Korset. Graven er fra 1846 og Stenen formentlig fra samme Aar.

Justitsraad Aagaard begravedes regade, hvor nu Købmand N. Nielsens Efterfølger bor, havde levet her i Byen i mange Aar og selvfølgelig haft Gravsted paa Kirkegaarden paa Torvet. Da denne nu blev nedlagt og før eller senere vilde forsvinde helt, har Rasmus Møllers Arvinger ladet et gammelt Gravmæle, muligvis over hans Fader, Købmand Mads Møller, flytte og forsyne med ny Marmorplade og nye Navne. Paa den Maade er denne særdeles smukke Repræsentant for Slut-

Pastor Dantzers Gravsted.

i 1852. Han var ugift. Executor testamenti i Boet stiftede et Legat paa 100 Rdl. til Kirken, imod at Kirken vedligeholdt Aagaards Gravsted paa 100 Aar. Saa vidt jeg husker, blev Gravstenen rejst af taknemlige Medborgere som Påaskonnelse af de 50 Aar, i hvilke Aagaard var Byens øverste Myndighed og var det til Borger-

Amtsprovst Fugls Gravmæle.

Byfoged Aagaards Gravmæle.

Kancelliraad Tolstrups Gravsted.

nes udelte Tilfredshed. Baade Aagaards og Fugls Gravsteder er „kjøbt for bestandig".

Fortsætter man saa ad Længdegangen langs det oprindelige, nordre Dige, træffer man de eneste tilbageværende Begravelser, der er hegnet med Sandstensstøtter, forbundet med svære Jernkæder. Det er exam. jur. Fuldmægtig Fastings og Kancelliraad, Fuldmægtig Tolstrups. Kæderne var oprindelig hæftet helt ind paa Kirkegaardsmuren. Ogsaa Marmorpladen, der nu staar frit paa en af Gravene, var anbragt i Muren. Det var dengang et af de mest stemningsfulde og idylliske Steder paa Kirkegaarden. Nogen Tid efter at den nordre Kirkegaardsafdeling (altsaa E) var taget i Brug, blev dette Stykke Mur og hele Diget med store Bekostninger og ubegribeligt Snæversyn nedbrudt og erstattet med en Hæk, hvorved Bagsiden forsvandt for hele Rækken af Gravsteder op til Kapellet. Forandringen kostede mere, end den derved indvundne Række nye Gravsteder kunde indbringe, og forstyrrede i nogen Grad den gamle Kirkegaards Præg.

Fasting, der var Fuldmægtig hos Herredsfoged Aagaard, døde i 1829. Hans „Roman" er fortalt i Grenaa Bys Historie (Side 159 og 201). Kancelliraad Tolstrup døde i 1833, Svigersønnen, Vinhandler Munch, i 1835. Gravstederne er sikkert begge indrettet i 30erne. De følgende Begravelser, der tilhørte Datidens mest kendte Grenaaborgere, bl. a. Købmand Reininghausen, der i nogle Aar var Ejer af Katholm, Løjtnant, Tolder Frandsen og Havnefoged Sørensen, er forlængst inddraget og atter solgt. Derimod er endnu Købmand Schoubyes samt Postmester Schmidts og Købmand, Brændevinsbrænder J. Hansens Gravsteder, der alle er købt for bestandig, bevaret. De er fra 30erne, og vi træffer atter dér Jerngelændere.

Yderst ved Gangen til Kapellet ligger Vicekonsul, Købmand Amdi C. Kruses Familiebegravelse. Den har dog ikke noget Præg af sin

Købmand Johan Hansens Gravmæle.

Alder. Gaar man saa videre mod Øst, træffer man lige bag de høje Lindetræer et inddraget Gravsted, der har tilhørt Købmand L. N. Kruse, Broder til fornævnte Amdi C. Kruse. Paa dette er hensat Byens gamle Granitdøbefont, som vel er omtrent 600 Aar gammel. Desværre er dette ærværdige Minde, der nok er det ældste Stykke, som findes i Byen, sprængt itu ved at staa ude og være underkastet Frostens Virkninger. Et lille Stykke derfra ligger cand. phil. P. H. Bendixen og Hustru begravet. De ejede i en Aarrække „Gl. Gæstgivergaard". Han døde i 1845, Enken i 1875. Ogsaa det var i tidligere Tid omgivet af et Jerngitter, der for faa Aar siden fjernedes. Tæt ved ligger Boghandler F. C. Lunds og Købmand Brokmanns Gravsteder, begge fra 1847, men med Monumenter af langt nyere Dato.

Dermed er vi kommet til Enden af Kirkegaard A's vestre og nordre Sidegange. Det er navnlig dér, at de mest kendte af de gamle Familier ligger begravet. Men naar man er „paa Hat" med de fleste af de gamle Grenaaslægter, saa træffer man ogsaa mange andre Steder paa Kirkegaard A mangt et Gravsted, hvor man standser og i sit stille Sind sender en Tanke til hans eller hendes Livsroman, som her har fundet sit sidste Hvilested. De fleste af dem kan jo imidlertid ikke paaregne den store Offentligheds Interesse.

Vi gaar derfor over paa Kirkegaard B og standser ved nogle enkelte, spredte Grave. I Rundelen ligger Borgerrepræsentant, Købmand I. C. Emborg begravet. Det var altsaa den første Begra-

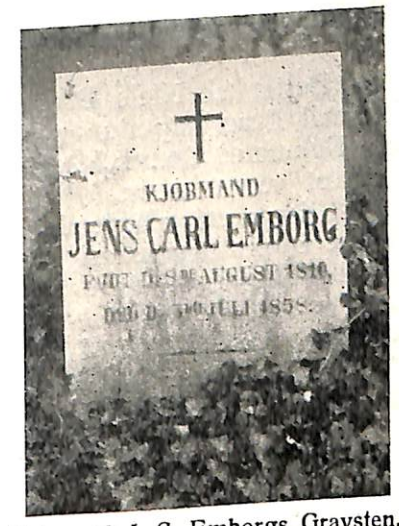

Købmand J. C. Emborgs Gravsten.

velse paa denne Afdeling. I Hjørnegravstedet lige over for mod NV. ligger Niels Broges Enke. Hendes Mand var Søn af en af Grenaas mest ansete Borgere, Købmand og eligeret Borger Hans Broge. Niels Broge var selv Skipper og omkom i 1828, idet hans Skib sank ved Sjællands Kyst ud for Gilleleje. Enken hensad i fattige Kaar og overlevede sin Mand i 46 Aar. Ægteparrets Sønner er de to berømte Købmænd Hans Broge i Aarhus og H. V. Broge i Hamborg. Stenens Indskrift lyder:

Herunder hviler
Ane Sophie Broge
f. de Hemmer
født i Lyngby
d. 28. August 1787
død i Grenaa
d. 23. Juni 1874

Efter 11 Aars Ægteskab
var hun i 46 Aar Enke efter
Kiøbmand og Skipper
Niels Broge.

Hvil i Fred!

En Datter af Niels Broge var gift med Brandkaptajn og Kæmner, Købmand Starck. De ligger begravet sammesteds.

I det lige overfor liggende Gravsted er Byens mangeaarige gamle Politibetjent J. C. Juul og hans Slægt jordet. Den sidst begravede her er Juuls Datter, Jfr. Margrethe Juul, der i et Par Menneskealdre havde Skole i Grenaa og var en ualmindelig elskelig Lærerinde for Smaabørn.

Gaar man lige frem ad Midtergangen, helt ud mod Øst, træffer

Grenaa Kirkes ældste Døbefont.

man op ad Diget et underligt Gravsted. Nedlagt paa Jorden, omtrent fladtliggende findes en Gravsten fra den gamle Kirkegaard paa Torvet. Den er bragt herud, da denne sløjfedes. Muligvis er ogsaa de jordiske Rester, som hvilede under den, ført med. Det er en overordentlig smuk og velbevaret Sten og er typisk for sin Tid. Den er lagt over Købmand Hans Christophersen Brock og Hustru, som døde henholdsvis 1786 og 87, og som ejede den Henningske Gaard. (Se Grenaa Bys Historie Side 173). Deres Arvinger, hvoraf flere levede (bl. a. Kruserne), da Kirkegaarden sløjfedes, havde den Pietetsfølelse, at de ikke vilde have dette ærværdige Mindesmærke solgt og brugt til profanerende Brug, men lod det føre herud. Indskriften lyder:

Her under hviler
Velædle og Høyfornemme
Hr. Hans Christophersen Broch,
som blev født i Greenaae d. 22. Novbr.
Ao 1740.
Nyttede sig selv og andre som en ærlig Borger og god Handels Mand indtil
sin Død, der skeede sammesteds
d. 6. Oct. Ao 1786
og hans Hustrue
Velædle og Gud elskende
Madame Karen Jens-datter Rhode,
som blev født i Ebeltoft d. 6. Martii
Ao 1737, i sit ganske Forhold, gift og
ugift, var et smukt Eksempel [paa?]
anstændig Ærbarhed og borgerlig Dyd
døde i Greenaae d. 15. Martii Ao 1787.
Deres Efterladte 4 uopdragne Døttre
begræde billig deres tidlige Afgang.
Hendes tvende Stedsønner elskede hende
som deres sande Moder og tilligemed
Døttrene ærer begges Støv som Ihukommelse værdige Forældre.

Lær Levende ved disse Dødes Graver,
Som du, saa de og forhen været haver,
Besieled Muld med Borgere i Tiiden,
Men nu afsielede henlagt til Siden.
Hast med din Aand til reene Aanders
Bolig,
At den ved Jesu Tro kan være rolig,
Betryged, at den og sin Ret der haver,
Saa kand du glad besee de Dødes
Graver,
Midt under Tiidens Kummer trøstig
smile
Til Grav Sted, hvor Dit mulled Støv
skal hvile,
Ved Jesu Tilkomst dette og skal nyde
Sin Borger Ret, selv aandelig sig fryde.

I dette Gravsted er nedlagt en meget stor Mængde Skeletdele fra Kirkens underjordiske Begravelser og fra Kirkegaarden paa Torvet, som ved forskellige Lejlighe-

Købmand Hans Brochs Gravsten samt Monumentet over de fra Kirkens underjordiske Begravelser henbragte Lig.

der er opgravet. Til et Minde derom er rejst en stor Sten, som foroven bærer en Marmorurne og forneden paa en Plade har følgende Indskrift:

Præd. 12,7.
Støvet maa komme til Jorden igien
som det var før,
og Aanden maa komme til Gud igien,
som gav den.

– – –

Joh. 11,25.
Jeg er Opstandelsen og Livet;
hvo som troer paa mig,
om han end døer,
skal han dog leve.

Denne Sten er rejst i 1865, da Skeletdelene fra Kirkens under-

Aften ved Kirkegaarden.

jordiske Begravelser bragtes herud. Den er skænket af Byens daværende Organist, Jørgen Møller.

Mens vi er ved Kirkegaardens allerøstligste Del, kunde der maaske være Anledning til at nævne By- og Herredsfoged Nyeborgs Familiebegravelse, der ligger lige op ad Kirkegaard C. Det er et stilfuldt og fornemt Gravsted, omgivet af Jerngelænder, hvor Vedbend slynger sig op omkring. Det rummer 4 Grave og et tilsvarende Antal smukke, ganske enkle Granitplader, rejst over henholdsvis Byfogden, hans Hustru og 2 Børn. Det er fra 1863. Men Nyeborg døde først selv i 1892 som en meget gammel Mand.

* * *

Efter denne flygtige Gennemgang tager vi Afsked med den gamle Kirkegaard. Som alle interesserede véd, rettedes der for faa Aar siden et ret skarpt Angreb paa den af Havearkitekt Tholle, der talte om denne Sag ved et offentligt Møde, som Grenaa Menighedsraad bekostede. Han anbefalede en meget haardhændet Nedhugning af en stor Del af de gamle Alleer, samtidig med, at han fremkom med mange Forslag til Kirkegaardens Modernisering. Heldigvis havde Menighedsraadet dog saa megen sund Sans og Pietetsfølelse overfor den gamle Del af Kirkegaarden, at det fandt en Mellemvej, der bevarede Kirkegaard A, B og C's Præg, men dog gik ind paa adskillige Reformer. Der vedtoges en Udtynding af de for tæt staaende Alleer og navnlig en kraftig og tiltrængt Reformering af

selve Gravstedernes Underbevoksning. Og der skete rundt omkring en Række smaa hensigtsmæssige Forandringer, der tilsammen bidrog til at forskønne Kirkegaarden. Men navnlig maa det paaskønnes, at Menighedsraadet vedtog at bevare Kastanie-alleen ud mod Syd, som Hr. Tholle vilde have helt væk. Der vilde formentlig ogsaa i Byen have rejst sig en berettiget Harme, hvis dette var sket.

Og lad mig saa slutte denne Oversigt med en lille Aftenstemning fra den gamle Kirkegaard.

Det lider nu mod Aften,
og Dagen er forbi,
Om lidt vil Klokken ringe,
Og Laagen lukkes i.
Jeg gaar, som jeg har gaaet
Saa tit paa dette Sted,
Og drømmer i din Stilhed
Og glædes ved din Fred.

Du kære, gamle Have
Midt mellem Land og By,
Med vedbendklædte Grave,
I gamle Mures Ly,
Med skyggefulde Gange,
Med Lind og Birk og Røn
Bevar dit Præg, din Stemning,
Det er mit Haab, min Bøn!

I dine Træers Susen
Der bor en sød Musik,
Ret som om Løvet hvisker
Og Mund og Mæle fik.
Jeg lytter til din Hvisken,
Der strømmer i mig ind
Og fylder mine Tanker
Som lette Drømmespind.

Og gamle, svundne Slægter
I Gravens dybe Gem,
Hvis Navne spinkelt træder
Paa Marmortavler frem,
Dem ser jeg for mit Øje,
Som da de gik paa Jord
Og stred og led og elsked
Og satte deres Spor.

Og mine Tanker drager
Som Fugle smaa paa Træk
Til Timen, der vil komme,
Da ogsaa jeg skal væk,
Naar Livets muntre Færden
Og al dets Stræb og Strid
Engang for mig har Ende,
Og jeg skal bringes hid.

Da ønsker jeg at hvile
Paa denne stille Plet,
Hvor Vedbend har til Muren
Sig hæftet, grøn og tæt.
Hvor Vinden ta'r i Løvet,
Som giver Graven Læ,
Der skal min Aske hvile
I Skyggen af et Træ.

Carl Svenstrup.

De lokale Revyer

i Grenaa Haandværkerforening

i Slutningen af forrige Aarhundrede

En Skildring fra det gamle Grenaa
af Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1935

Som det vistnok i over eet Aarhundrede har været Skik i det ganske Land at spille Dilettantkomedie, saaledes ogsaa her i Grenaa. De skiftende selskabelige Foreninger har dyrket Kunsten til lige stor Glæde for de agerende og for Tilskuerne.

Og netop den Omstændighed, at det var Mennesker, som man kendte fra det daglige Liv, der for en Gangs Skyld optraadte paa de skraa Brædder, gav det hele en egen Charme, som det giver det den Dag i Dag, og fik Tilskuerne til at bære over med uundgaaelige Mangler i Teknik og Optræden.

At omtale Dilettantkomedierne her i Byen som Helhed, eller blot som de formede sig i den ældre Tid, eller at nævne de Stykker, som spilledes, og de optrædende Personer ligger ganske uden for nærværende Artikels Rammer.

Her skal kun fortælles om de lokale Revyer og de lokale Viser samt anføres en Del af dem.

Og naar det kan siges, at Dilettantkomedierne altid har haft et stort og taknemmeligt Publikum, saa gælder dette da i mindst lige saa høj Grad de lokale Revyer, hvor man saa dejligt faar Lejlighed til at kigge ind ad „vores egne Vindver" og til at høre Naboernes og Genboernes smaa Pudsigheder blive fremdraget paa humoristisk Vis.

De første lokale Viser, som blev sunget her i Grenaa, gaar vistnok tilbage til Midten af 80'erne. Og de fremkom under den Form, at de var lagt i Munden paa en Figur, som kaldtes „Syl". Han var udklædt som en vandrende Skomagersvend med Randsel paa Ryggen, laset i Tøjet og med en forsvarlig Knortekæp i Haanden, en zünftig Svend, der ikke var fri for at have „lugtet lidt til Flasken".

Figuren stammer fra et Skuespil, der var meget yndet i vore Bedsteforældres Tid og hed „Lumpacivagabundus" eller „Modet paa Landevejen". Dér optræder, som Navnet røber, nogle „vagabonderende Stoddere", tre i Tallet, nemlig Syl, der er rejsende Skomagersvend, Naal dito Skræddersvend og Høvl, der var Snedkersvend. De laver en Del muntre Løjer og fremsætter en Del mere og mindre alvorlige Betragtninger.

Sylskikkelsen vandt stor Yndest her i Grenaa. I en lang Aarrække optraadte han ved Haandværkerforeningens Fastelavnsfester. Og stedlige Forfattere skrev lokale Viser, som Syl foredrog for et taknemmeligt lyttende Publikum.

Efter hvad jeg har kunnet faa oplyst, var afdøde Brandinspektor Ferdinand Rasmussen den første Sylfremstiller her i Grenaa. Det har været omkring ved 1885.

Senere optraadte Kobmand Henrik Qvist og Boghandler Fausbøll, begge disse dog kun nogle faa Gange.

Omkring ved 1890 kom Fremstillingen i Hænderne paa Malermester Chr. Zebitz. Han var barnefødt i Grenaa og havde dengang Forretning her. Han flyttede senere bort og bor nu i Odense. Med Zebitz havde man truffet den rette Mand til den Rolle. Hans lille, runde, fyldige Skikkelse, morsomme Facon og Minespil og komiske Betoning vakte altid stor Jubel. Og som Tekstforfatter — og samtidig som Instruktør og Regissør — var Fausbøll et virkeligt Talent og vistnok saa ubetinget den, der fremfor nogen anden her i Byen har formaaet at forme en lang Række virkelig vittige lokale Viser og tilmed komponere en taalelig, lille Ramme omkring flere af dem.

Ib Chr. Valeur Fausbøll var født paa Nøragergaard ved Hobro 3. Januar 1857. Efter at have lært Boghandelen i Vejle og haft forskellige Medhjælperpladser var han fra 1. September 1882 Bestyrer af Enkefru Lunds Boghandel i Grenaa. Da Fru Lund døde i 1898, overtog han selv Boghandelen og flyttede den snart efter op paa Storegade. Det er nuværende Boghandler Hellemann Nielsens Forretning. Fausbøll var Pebersvend, indtil han paa sine gamle Dage, efter at han var bleven selvstændig Boghandler, giftede sig med sin Kusine, Fru Anna Bruun. De døde begge faa Aar efter.

Malermester Chr. Zebitz.

Fausbøll var egentlig personlig af et lidt vanskeligt Temperament. Han var bidsk og satirisk og havde en skarp Tunge. Vistnok stod det noget i Forbindelse med, at han havde et lidt skrøbeligt Helbred. Men han havde altsaa noget af det Gustav Wied'ske Glimt i Øjet over for sine Bysborns Pudsigheder og Skavanker. Og han forstod at forme sine Vers paa en saa fiks Maade, at de taaler at læses, selv uden det mægtige Plus, som Foredrag og Musik er. Det er — som bekendt

— mere, end man kan sige om mange af Nutidens Revyviser, selv om de er skrevet af større Aander end Fausbøll.

„Syls lokale Betragtninger" opførtes altsaa som Regel Fastelavns Mandag Aften i Haandværkerforeningen. Og da Fausbøll mærkede, at han havde Talent paa det Omraade, og at Viserne

Boghandler Fausbøll.

gjorde Lykke, begyndte han omkring 1893 foruden Sylvisen at skrive smaa lokale Revyer med flere Personer og en lille, oftest ganske tynd Ramme til Sammenknytning af Viserne.

I 1893 havde Haandværkerforeningen faaet 2 nye, unge „Balinspektører" ved Siden af den noget ældre Skomager Kaiser. Det var fornævnte Maler Zebitz og Bogbinder Carl Jacobsen. Og de blev i 90'erne de faste Personer i de lokale Revyer. De havde begge gode Sangstemmer og udfyldte hinanden godt. I Damerollen optraadte Frk. Alexandra Jensen, mangeaarig Husbestyrerinde hos Redaktør Færch, senere gift med afdøde Lods Andersen ved Havnen. Omkring dem var der saa forskellige skiftende Kræfter som Blikkenslager Mortensen, den unge Drejer Jørgensen o. fl.

Fausbøll indstuderede altid selv hele Forestillingen og alle Viserne med de agerende. Teaterscenen var i Begyndelsen „Skandinavien"s, senere, da Haandværkerforeningen flyttede til „Dagmar", blev det den lille Scene dér. Den var ikke tilstrækkelig stor, naar der var flere Personer, og Fausbøll sagde, at med disse daarlige Pladsforhold vilde han ikke mere skrive Revyer. Musikdirektør Petersen var en fortræffelig Repetitor og Ledsager til Sangene.

Et af Aarene havde Syl ikke faaet sin Vise lært saa godt som ønskeligt, og Suffløren maatte hjælpe vel kraftigt med. Næste Aar stod der paa Programmet: „NB. I Aar har Syl faaet lært Versene".

Her skal nu anføres en Del af de lokale Viser, som var lagt i Munden paa de forskellige Personer, men navnlig paa Zebitz, som var Forfatterens Kælebarn. Desuden vedføjes nogle orienterende Bemærkninger for hvem der ikke husker Begivenhederne. Rammen uden om, der som sagt var ganske tynd, har ingen Betydning.

I April 1893 havde Meiniches Enke, hvis Mand i mange Aar havde besørget Byens Natrenovation i privat Entreprise, søgt

Byraadet om Eneret herpaa, men faaet et Afslag. Byraadet ønskede nemlig at faa Natrenovationen til at overgaa til Kommunens Besørgelse. Og 28. Juni 1893 stadfæstede Justitsministeriet et Regulativ desangaaende. Straks efter blev der antaget en lokal „Entreprenør" til Foretagendet.

Næste Aar optraadte i Revyen en saadan lokal „Bestillingsmand" med Lygte i Haanden og øvrigt tilhørende Udstyr. Vittigheden i hans Vise bestod navnlig deri, at det kriminelle Ord i Slutningen af fjerde Linie ikke blev sunget direkte, men kun gennem Rimet meldte sig af sig selv for Tilhørerne.

Den kommunale »Embedsmand«.

Mel: Den første Skaal jeg giver Ægtestanden —

Hvad jeg er, De ønsker at erfare.
Naa, lad gaa, jeg skal Dem det forklare;
straks jeg viste mig, jeg troede, at man
kunde se, at jeg var Grenaa . . . . . .
tra la la la la la la
nye højt betroede Embedsmand.

Aner De, hvor højt i Rangen jeg er?
Jeg rangerer med en Skorstensfejer,
dog mens han og hans ved Brød er glade,
kører jeg omkring med Chokola da da da da da da
chokoladebrune Heste for.

Jeg besøger Præst, Borgmester, Kruse,
kort sagt alle Byens bedre Huse,
Lægerne Recepter gi'r paa Piller,
ene jeg kan se, hvad Folk betra la la la la la la
behøver — Olie eller Opium.

Ad Kontrol kan min Forretning blæse,
hvem vil stikke vel i den sin Næse.
Folk mig undertiden for at spotte
finder paa at kalde Kammer . . . . .
tra la la la la la la
Kammerherre, da jeg Nøgler bær'.

Naar om Natten efter 12 De hører
Vogn paa Gaden, er det mig, der kører.
Folk de siger, de kom slemt i Sværten,
naar af min Befordring de fik . . . . . .
tra la la la la la la
blot det allermindste Glimt at se.

Bogbinder Carl Jacobsen.

Fra gammel Tid havde det jo været Skik, at det jævnere Publikum i Grenaa lavede Nytaarsløjer paa Gaderne. Men et Aar havde ogsaa „den finere Portion" deltaget flittigt deri, og der vankede adskillige Mulkter.

Stor Opsigt vakte det, at nogle Personer endogsaa havde slæbt et stort Skilt, som Manufakturhandler Lindberg havde staaende ude ved Enslevbakken, ind til

Byen. Ved næste Fastelavn lød en Vise saaledes:

Nytaarsløjerne.

Fra Arilds Tid vi har haft Skik den
sidste Nat i Aaret,
at paa Gaderne vi slog Gækken løs.
Pistoler at vi fyrede, men ingen dog vi
saared',
vi kun varmede Vægterne, som frøs.
|: Og Lindbergs Skilt vi hented' hjem,
for det var jo en Skam,
om en Tyveknægt var stukket af med
ham. :|

I gamle Dage var det kun de fattige alene,
men nu gaar de rige ogsaa med.
Man siger dog, at der er ogsaa Skum-
lere, som mene,
at det ej passe kan til Lejlighed og
Sted.
|: Men det er Politiets Fejl, thi de for-
stod ej, at
vi blot ønsked' dem en god, rolig Nat :|

De rige kan betale Mulkt, det kan vi
andre ikke,
Mulkten er jo særlig høj i Aar.
Men jeg har hørt for ganske vist, at
det skal deri ligge,
at den i omvendt Forhold til Svine-
prisen staar.
|: Og da nu netop Svinene er faldne
svært i Aar,
Mulkten for Balancens Skyld straks i
Vejret gaar. :|

Men de, som Mulkter faar, som de
slet ikke kan betale,
de skal puttes i det sorte Hul
Og Bøden konverteres kan til Ris paa
deres Hale,
saa den bliver øm og sort som Kul.
|: Men Damerne — bevares vel, man
Hensyn ta'r til dem,
naar de skal ha' Ris, maa Fru Koppel
frem. :|

Denne Vise fik for Resten et tragikomisk Efterspil. Arrestforvarer P. Koppel, der var mangeaarigt Bestyrelsesmedlem og Kasserer i Grenaa Haandværkerforening, var selvfølgelig tilstede ved Fastelavnsfesten, da Visen blev sunget. Han morede sig over den ligesom alle de andre Tilhørere, idet selvfølgelig alle vidste, at de to sidste Linier var fri Fantasi og indsat som en Vittighed.

Men senere blev han vred over disse Linier og forlangte, at de skulde stryges, da Revyen den paafølgende Søndag skulde gentages for Medlemmerne med Familier. Da dette ikke skete, udmeldte Koppel sig straks af Haandværkerforeningen og nedlagde altsaa dermed sit Hverv som Kasserer.

En Aarrække efter, da Sagen var glemt, og da Kassererposten efter Blochs Død atter blev ledig, indmeldte Koppel sig igen, søgte og fik atter sin gamle Post.

En Vise om Gerrild Kro fremkom i Fastelavnsrevyen 1896 eller „Mødet i Benzon Skov".

Den gjorde stor Lykke og havde sin Oprindelse i, at Borgmester Rothe, kort efter at han var udnævnt til Herredsfoged og Politimester her, mulkterede Kroejer Bjørn i Gerrild for Overtrædelse af Forordningen ang. Krohold. I et af Versene forekom Vendingen om, at „vi ældre vil dog mindes, vi engang har haft en Bjørn", hvis Morsomhed jo forhøjedes ved Tvetydigheden i Ordet „Bjørn", da Kroejeren altsaa netop selv hed saadan.

Ellers er at bemærke, at Holger Drachmann og Forfatteren Carl Møller den foregaaende Sommer havde boet i Sommerpensionat paa Kroen — at Godsforvalteren havde forbudt Færdsel i Skoven uden forud indhentet Tilladelse, fordi Publikum dengang som desværre tildels endnu, manglede den rette Skovkultur, samt — at Hønsene vrimlede i Krohaven og undertiden gjorde Besog paa Bordene.

Visen om Gerrild Kro lød:

Gerrild Kro.

Til Gerrild Kro vi køre
saa tit i Regn og Pløre;
den Kro paa Mode er
blandt Kunstnere især.
Man faar lidt varmt i Maven,
hos Hønsene i Haven,
gaar Tur i Benzon Skov,
naar man har bedt om Lov.
Hov:
|: Gerrild Kro, du huser kun Noblesser.
Husk Carl Møller, Drachmann og
Niecer.
Gerrild Kro, du bli'r vist snart berømt,
kun Skade, at man si'r, du alt til Un-
dergang er dømt. :|

Man paastaar, at din Handel
er ikke lovlig Vandel,
men selv i saa Fald maa
du snart ha' Hævd derpaa.
Før laa du glemt af Loven
saa lunt i Læ bag Skoven
og vinked' frank og fri,
ak, nu er det forbi,
thi:
|: Gerrild Kro, skønt svært jeg holder
a' dig,
Gerrild Kro, gid Rothe vilde ta' dig.
Gerrild Kro, paa lovløs Grund du staar,
halvtreds i Mulkt, pas paa, at snart ej
hundrede du faar. :|

Hvor ofte har vi ikke
søgt Ly og Mad og Drikke
derinde i din Sal,
saa muggen og saa sval,
til Toner let bevinget
i Dansen Tøsen svinget,
kort sagt, holdt Skovtur, naar
mod Ruden Regnen slaar.
Gaar
|: Gerrild Kro af Minde hos de unge,
Gerrild Kro, din Pris vi ældre sjunge,
Gerrild Kro, naar du bli'r glemt af
Børn,
vi ældre vil dog mindes, vi engang har
haft en Bjørn. :|

Lad os af Sted da drage
i Kroen Vinen smage
med Bjørneskinker, jo,
og Langkaal til, min Tro.
(vendt mod Publikum):
Men se, hvem er de mange,
jeg bliver ganske bange,
for tænk, om de har hørt
den Tale, vi har ført.
Rørt,
|: Det er sandt, fra Autor skal jeg bede,
var vi grove, bliv ej derfor vrede,
I forstaar, det hele var kun Spøg.
Hva'be'har', jeg syn's bestemt, at der
var en, der sa', du løj. :|

I 1895 opskræmtes Grenaa By efter en omtrent 50-aarig „Fredsperiode" af en meget betydelig Brand. Det var Lorentzens Savskæreri paa Nytorv, som 9. Oktober om Morgenen Kl. 8 i Løbet af en Times Tid fuldstændig fortæredes af Ilden. Branden var opstaaet paa Loftet, vistnok i nogle Spaaner, og stammede rimeligvis fra Skorstenen.

Gnisterne fløj over Bertelsens Have over til et Skur i Købmand Kruses Gaard og antændte

dette, men Brandvæsenet slukkede hurtigt Ilden dér. Vendingen i et af Versene om, at de mange Redningsmænd i deres Virketrang kun havde ladet een bestemt af Potterne blive staaende i det brændende Hus, refererede sig til de virkelige Forhold. Her er nogle af Versene:

Savskæreriets Brand.

Mel.: Nu skal du faa din varme Mad.

Det var en rædsom Ildebrand,
der hærged' os i Fjor,
og alt vort meget gode Vand
det nytted' ikke Spor.
Man Savspaan ikke regned',
for Ilden dog man blegned',
da den mod Himlen tegned'
sit røde Flammeskær.
Det var Lorentzens Saveri,
der led en Smule Havari,
det faldt som Tønden i Staver, thi
det brændte Rub og Stub.

Og Sprøjterne de mødte snart,
de boede tæt derved,
og en af dem blev i en Fart
til Kruse skikket ned.
Hans østre Ende brændte,
men da saa Sprøjten sendte
sin Straale med den, endte
den Brand for tidligt, thi:
Skuret var daarligt konserver't,
temmelig godt dog assurer't,
Kruse af Harme var nær kreper't,
da han hørte, det ej var brændt.

Og tænk, Lorentzens Stuehus
blev grusomt ødelagt,
det nær var sunket helt i Grus,
skønt ej ved Ildens Magt.
De brave Redningssvende
af Frygt for, det sku' brænde,
satt' alt paa anden Ende
og smed det i Haven ud.
Der var et gammelt Stueur,
Kakkelovn og et Komfur,
Gryder og Potter, dog en bestemt
deraf man havde glemt.

Vort Brandkorps gjorde støt sin Pligt,
ej Sprøjten bort blev sendt,
før alt, hvad der var brændeligt,
til Grunden ned var brændt.
Et lille Uheld hændte,
en Sprøjteslange brændte,
dog Sprøjten ej den tændte,
saa den har vi i Behold.
Og skal det ske en anden Gang,
at der skal bli' for Sprøjten Trang,
da skal under vild Begejstringssang
den gå' en Straale lang.

Ildebranden hos Lorentzen gav for Resten Anledning til en af de mest „oprivende" Episoder i Grenaa Byraads Historie.

Som ældre Grenaaborgere husker, var Nytorv dengang kun halvt saa stort som nu, idet Savskæreriet, Lorentzens Privatbolig og 2 smaa Beboelseshuse laa paa den Grund, som nu udgør Torvets vestlige Halvdel. Kort efter Branden var der et Flertal indenfor Byraadet, som ønskede at købe Brandtomten, lægge den og de øvrige Smaagrunde til Nytorv, der dengang altsaa var meget smalt og af et ganske „landligt" Udseende, og saa planere og makadamisere hele Torvet.

Lorentzen og de øvrige Ejere skulde saa have en vis Erstatning i Penge, Lorentzen 600 Kr., Enkefru Tolbo 800 Kr. og Smed Thomsen 500 Kr. Desuden var det underforstaaet, at Lorentzen skulde have anvist en anden Byggegrund imellem „Bag Byen"

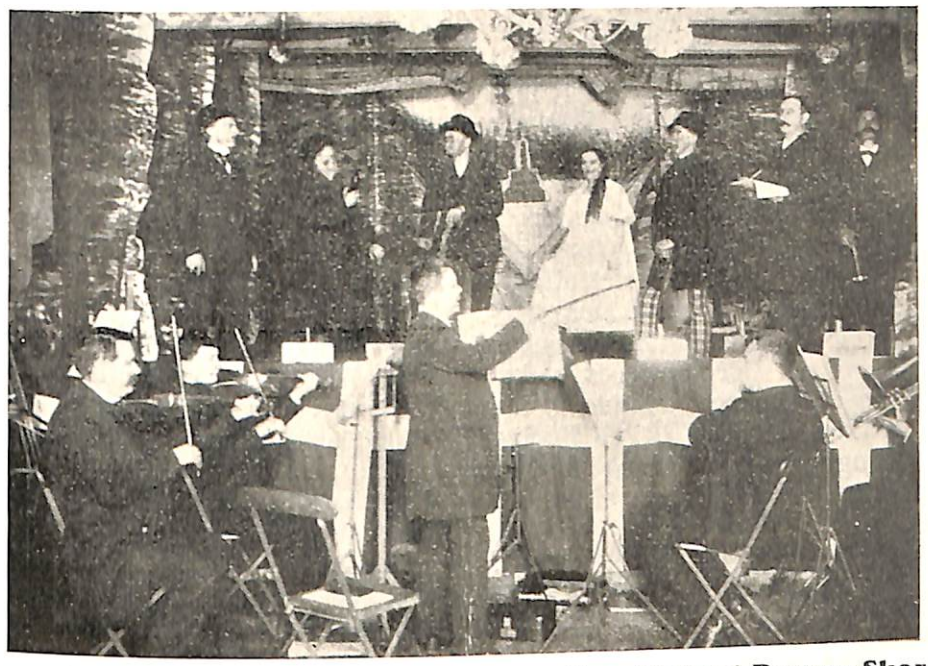

Scenebillede fra Fastelavnsrevyen 1896 eller »Mødet i Benzon Skov«.

Personerne fra venstre: Sadelmager Greve, Zebitz, J. Petersen, Frk. A. Jensen, Bogbinder Jacobsen, Tornøe (Suffløer), Friis Mikkelsen (Alt mulig-Mand).

og Grønlandsstien, lige Vest for det nuværende Missionshus.

Ved Byraadsmødet den 5. November 1895 stillede Hotelejer Knudsen, Senatoren, som Folkevitligheden kaldte ham, Forslag om, at disse Beløb bevilgedes. 6 Medlemmer stemte for, nemlig A. Bilde, Redaktør Færch, Johs. Jørgensen, P. Mikkelsen, Kantor Petersen og Knudsen selv. Imod stemte 4 Medlemmer: Borgmester Rothe, Hoffmeyer, Neess og Slagter Krogh.

Forslaget var altsaa vedtaget til stor Fortrydelse for de 4 Modstandere. Men nu kommer Efterspillet. Knudsen havde i Forslaget glemt at indføre, at Lorentzen foruden Pengebeløbet desuden i Erstatning skulde have en anden Byggegrund. Denne selvfølgelige Bestemmelse vilde de 6 saa have indført, og Færch stillede Forslag om en Tilføjelse i det oprindelige Forslag, sigtende dertil. Men Borgmester Rothe nægtede pure at sætte dette under Afstemning. — Almindelig Bevægelse. Saa rejste Færch sig, og under Formandens vedholdende Ringen med Klokken udtalte han: „Da det ser ud til, at Byraadet skal prostitueres, vil jeg foreskaa de Herrer, der have stemt sammen med mig, at vi forlade Mødet".

Og som efter en Snor rejste de 6 sig og forlod Mødet.

En Sag, der i de samme Dage

bevægede Sindene, var, at Magistraten, d. v. s. Byfoged Rothe, til Embedet som kgl. Vejer og Maaler havde indstillet Kæmner Kruse, medens hele Byraadet ønskede gamle Skrædder Lyngby, der sad smaat i det, og hvem Byen var en Tak skyldig for hans mangeaarige Arbejde i det offentliges Tjeneste. Under Sagens Behandling havde navnlig Kantor Petersen og Borgmesteren vekslet meget skarpe Replikker. Senere kom det saa til et Forlig, og Lyngby blev Vejer og Maaler. Enkelthederne i Sagen vilde det føre for vidt at gengive her.

I næste Aars Revy var der 2 Viser derom. Den ene var paa samme Melodi som Henriques' dengang saa kendte Københavnervise og begyndte med de samme Ord som denne. Den anden var paa en endnu mere kendt Melodi, nemlig „Højt paa en Gren en Krage sad".

Hil dig, du brave Borger.

Mel.: I Lille Kongens Gade.

Hil dig, du brave Borger,
du gæve Søn af Grenaa By,
aaja, aaja, aaja og sing salia.
Din Havn har voldt dig Sorger,
dit Byraad næsten Verdensry,
aaja, aaja, aaja og sing salia.
Men naar det kneb, du sagde selv,
hvor Skabet skulde staa,
som den Gang Neess han laa
og spekulered' paa
at bygge dig et Gasværk, se det fik
du „Næset" a',
hvorfor sku' din oplyste By vel
Gasværk ha'?

Da man om Vej'ren skændtes,
og Degnen blev til Døren vist,
aaja — —
da Ben for Nytorv spændtes,
og Blomberg han blev Journalist,
aaja — —
da kneb det, men det klared' sig,
og nu det „Rotheri"
aldeles er forbi,
paa Lyngby blev Forlig.
Selv Kantoren saa gladelig nu til
Hr. Rothe ser
og bruger ingen uforskammet
Tone mer.

Du har jo en Plantage,
den er saa lun og hyggelig,
aaja — —
mod Venstrefolks Menage
den skærmet bli'r betryggelig,
aaja — —
Nu planter Knudsen Træer, men
gi'r først de gamle Knæk,
han rydder rent dem væk
og laver Gennemtræk.
Men skidt, om ogsaa hele Plat-de-
menagen slaas ihjel,
vor Kærlighed Senatori'n har
alligevel.

Nytorvsvisen.

Højt paa en Gren vort Byraad sad,
Sem sela dem bam ba sela du sela dem,
fra Mødet fulgtes alle glad
ad.

Saa kom en hæslig Ildebrand,
Sem sela dem —
som gjorde, at ej enes man
kan.

Nytorv udvides eller ej,
Sem sela dem —
det Spørgsmaal frem nu trængte sig
Vej.

Nogle var for og andre mod,
Sem sela dem —
Mod Sagen Krogh sit Hjerteblod
lod.

Flertallet slutted' sig til Færch,
Sem sela dem —
Enighed, ved D , gør et Væk
stæk.

Stor Obstruktion har Sagen voldt,
Sem sela dem —
Seks jolled' a', men Krog sig stolt
holdt.

Valen var hans, men Slaget tabt,
Sem sela dem —
til Krog(h)vej er vort Byraad knapt
skabt.

Fra gammel Tid havde Afløbet fra Lillegades og Storegades Rendestene været gennem' en Grøft, som gik gennem Anlægget ned til Aaen. Den fulgte nøjagtig den Linie, som er angivet af den nuværende „Bøgealle", hvis Trærække just er plantet ved „Muddergrøften"s Sider. Da Grøften i 90'erne blev udtørret og erstattet med en Kloak, optraadte i Revyen „Konen fra Muddergrøften" og sang en Vise.

Konen fra Muddergrøften.

De maa fra Eventyret vide,
at jeg i Muddergrøften bor,
jeg kan aldeles ikke lide
enhver, som ikke paa mig tror.
At jeg er født Københavnerinde,
De vist ved første Øjekast saa.
|: Mit Fødested maatte forlængst for-
svinde,
det var den dejlige Rosenaa. :|

Tidlig jeg misted min Mand desværre,
Manden var køn, men gru'lig dorsk,
altid jeg maatte nu selv være Herre,
for han var li' saa dum som en Torsk.
Da de saa dækked' Rosenaaen,
vilde han os for Muren fri,
|: men han kløved' derpaa sin Pande,
nu er jeg atter et godt Parti. :|

Endelig skal anføres nogle enkelte af „Syl"versene. Da Zebitz første Gang havde Rollen, altsaa i Slutningen af 80'erne, lød det første Vers saaledes:

Mel.: Sikken voldsom Trængsel
og Alarm.

Gamle Syl er endnu ej krepe'rt,
nej, den Tro, den er sku rent forkert.
Ej saa hastig bliver man kaput,
thi solid det er den gamle Sut.
Folk de siger nok, at jeg har Pip,
for paa „Lærken" ej jeg kan gi' Slip,
men de kan da tro, jeg nok har set,
|: hvad der i det sidste Aar er sket. :|

En Dame i Grenaa havde ved flere gode Borgeres fælles Hjælp faaet Tvillinger. Derom hed det:

Alt skal laves nu i Fællesskab,
det gi'r største Fordel, mindste Tab.
Bondekonen er for Mælken fri,
den gaar nu til Andelsmejeri.
Nogle driver det jo til saagar,
at de ogsaa Andelskoner har,
andre, sikke' nær'gt Rak det er,
|: fabrikerer Børn paa Aktier. :|

I Anledning af, at Meiniches Enke havde mistet Renovationen og derfor havde ophævet og tilkastet sin Losseplads ude ved Randers Landevej, tæt ved Byens Anlæg, lød et Par Linier i et af Versene:

I Plantagen kan man atter frisk Luft
trække,
Madam Meiniche har kastet Graven til.

Baneuret vil ej mere os forskrække,
thi med Kirkeuret smukt det følges vil.
Marken bugne skal som i de gode Dage,
over Smør- og Kornpris skal man
ikke klage.
Med Agrarerne vi slutter Venskab atter,
vi vil ogsaa være fri for Skatter.

Revyerne varede som Regel en Timestid. De var altsaa ikke tilstrækkelige til alene at udfylde en Aften. En Undtagelse dannede dog Fastelavnsrevyen 1898, der er den bedst komponerede og fyldigste af alle Fausbølls Revyer. Det er tillige den eneste, hvis Sange er trykt. De øvrige er refereret efter Hukommelse eller efter Zebitz's og enkelte andre ældre Borgeres Gengivelse.

Aaret før havde Grenaa efter mange og lange Forhandlinger og Anstrengelser faaet anlagt et Gasværk. Det var jo en Begivenhed af Rang. Revyens Undertitel var da ogsaa „Grenaa ved Petroleum og Gas". Hovedpersonen (Zebitz) foretager en længere Udenlandsrejse, og da han i 2. Akt kommer tilbage, er imens Gasværket blevet bygget, og Gassen straaler fra den historiske trearmede Kandelaber, som stod paa Torvet ud for det gamle Apotek.

Den første Sang er Afskedssangen, da han forlader Byen. Sau, Hygom og Friis, som nævnes deri, var Byens ikke altid velsete Opkrævere af Foreningskontingenter, Skatter o. s. v.

Sang Nr. 2, der jo i væsentlige Dele er kopieret efter en kendt københavnsk Revyvise, hentyder til de generende Trafikforhold, der havde været i Anledning af Gasrørenes Nedlægning i Gaderne.

Nr. 3 var lagt i Munden paa en Figur, der skulde forestille en „organiseret Vaskekone". Det var just i de Aar, at der var dannet en Fagforening og opstillet en bestemt Takst, noget, som havde vakt stor Opsigt. Blomberg, som nævnes i Sangen, var Socialdemokratiets daværende Førstemand her i Byen. Vendingen om Asylet sigter til „Konemøderne", som afholdtes dér en Aften om Ugen, og hvor ubemidlede Kvinder kunde faa brugt Tøj til Omsyning og i Tilgift dertil en Kop Kaffe og fornøjelig Underholdning.

Af Nr. 4 anføres kun 2 Vers. Det ene sigter til, at det nye, store Kloakanlæg til en Begyndelse ikke fungerede helt godt, og det andet til, at Befolkningen med Rette var noget forbavset over, at Banen foreløbig ikke ønskede at faa Gas indlagt.

Nr. 5 blev sunget af en „Telefondame" og hentydede til, at Apoteker Hoffmeyer, der havde været den energiske Forkæmper for Telefonvæsenet her i Byen og var Telefonselskabets Direktør, havde arbejdet paa en Sammenslutning af de jydske Telefonselskaber. Han blev for Resten faa Aar senere administrerende Direktør for hele Sammenslutningen og tog Bolig i Aarhus.

Nr. 6 blev sunget af Blikkenslager Mortensen, der var maskeret som Cirkusdirektør Glauert. Denne kom i 80erne og 90erne ofte paa Besøg i Grenaa med sit Selskab og gav Forestillinger. Men det var gaaet tilbage for ham, og en Vinter boede han fast her i Byen og ernærede sig kummerligt ved Velynderes Hjælp. Han drak flittigt og var flere Gange i Konflikt med Politiet. Bl. a. havde han engang, da han ikke kunde faa Tilladelse til at benytte Nytorv til Forestilling, slaaet et Telt op ude ved Søndre Mølle, hvor han gav „gratis Forestilling", naturligvis med den underforstaaede Tanke, at Publikum saa bagefter „frivilligt" vilde betænke ham. Men Forestillingen blev afbrudt af Politiet. Glauert flygtede, men blev senere anholdt i Hammelev.

„Ein Mann, som nok rofer med Sild" refererer sig til en ikke vel anskrevet Fiskehandler „Silde-Lars" af svensk Fødsel, der i de samme Dage var sat fast formedelst et lille Mellemværende med Politiet.

Nr. 7 blev sunget af en ung Pige og hentydede til, at Christopher Vogel, der oprindelig havde været en skarp Modstander af Tanken om et Gasværk, senere selv tog den moderne Belysning flittigt i Brug.

Nr. 8 hentydede ligesom Nr. 2 til de i saa lang Tid opbrækkede Gader.

Nr. 9. Benzons Mindestøtte var blevet nedbrudt og delvis sønderslaaet af ildesindede Personer. Man mente, at det havde politiske Motiver, og at det skyldtes nogle Socialdemokrater i Grenaa, der havde udtrykt Foragt over, at Beboerne havde rejst Stenen. Ved den omstyrtede Støtte laa et Brev, skrevet med „Spejlskrift", hvori udtaltes, at denne Støtte ikke skulde komme til at staa i Fred, hvis den atter rejstes. Skriftekspserten Johs. Marcr erklærede, at det var Blombergs Skrift, og Blomberg kom derfor en Tid i Arrest. Sagen blev vistnok aldrig helt oplyst.

Frk. Alexandra Jensen.

Endelig er Nr. 10, Slutningssangen, en ren Skønsang til Grenaas Pris, der viser Fausbøll fra den mere „poetiske" Side.

Her følger saa Sangene, idet det bemærkes, at Numrene ikke helt svarer til Hæftets, idet en enkelt, ikke særlig værdifuld Sang er udeladt.

Nr. 1.

M l.: Dansk Udvandrersang.

Du By, som har baaret min Vugge en
Gang
og fostret mig ømt ved Dit Bryst,
og hvor jeg har lyttet til Vægternes Sang,
der stilled' min barnlige Røst,
hvor Carlsen omtrent
med Kunstnertalent

rør' Trommen, saa Folk lytter spændt –
fra Dig skal jeg skilles, ak! skilles gør ondt,
men Rejseliv er jo saa sundt
Farvel, Farvel, Farvel, O! Du kære By, Farvel!

Petroleumslygterne, var I end faa,
Man kendte Jer alle derpaa:
om Natten var aldrig saa sort eller graa,
i sortere Mørke I laa.
En køn Røg der var,
og Kønrøg man har
jo Brug for, den Ting er da klar;
det bruges til Tryksværte, Nutidens Alt,
ak! nu Eders Dage er talt.
Farvel, Farvel, Farvel, kære Lygtemænd, Farvel!

Vort Rendestensvand, lig en uvoren Tøs,
har voldet os mangen Malør.
Om Som'ren det lugted', om Vint'ren det frøs,
og Mulkter vi fik i Dusør;
men nu har vi Klo
ak, blot den er go' —
i Sommer den stinked', min Tro —
dog j g er tilfreds, maa jeg blot være fri
for at stikke min Næse deri.
Farvel, Farvel, Farvel, O! vort Rosenvand, Farvel!

De Sprøjter, jeg nylig ved Mønstringen saa,
og Byens Aviser, o Ve!
selv „Risten" og „Glæsborg Kro" tænker jeg paa,
ak! længe jeg ej Jer skal se.
Sau, Hygum og Friis,
som støt aarevis
har arbejdet paa mit Forlis,
pin dobbelt de Andre, mens jeg rejser bort —
ak! Skilsmissen bli'r kun saa kort.
Farvel, Farvel, Farvel, O! Du kære By, Farvel!

Farvel, kære Venner, til En og Enhver,
paa Rejsen I bli'r mig et Savn;
jeg elsker kun En, men har Alle saa kær
fra Bauehøj og til Fastelavn,
fra Øvrighed til
det laveste Spil
i L'hombre og Whist, som De vil;
men bli'r jeg C dille paa Rejsen, min Ven,
straks stævner j g hjemad igen.
Farvel, Farvel, Farvel, O! for sidste Gang Farvel!

Nr. 2.

Mel.: Frederik, er Du oppe.

Det er dog no'n væm'lige Gader,
vi har haft nu fra i Fjor;
jeg er nemlig afgjort Hader
af at kravle om paa Jord.
Skønt jeg søgte Kontenancen
at bevare, det ej hjalp,
og naar jeg har tabt Balancen,
synger straks hver Hvalp:
Aa! Frederik, er du oppe?
Frederik, hop nu op,
Æh Hurræ for Frederiks Mo'r,
hop op, du søde Nor.

Vil jeg med mis Kone vandre
hen ad Gaden Arm i Arm,
maa jeg stadig Trit forandre,
hvad mig volder megen Harm.
Naar, skønt ædru — det forstaar sig —
dog jeg slingrer som en fuld,
siger Mutter altid, naar jeg
sidder i et Hul:
Aa! Frederik o. s. v.

Tænk! til Benzon vilde jeg køre
Mutter og de Smaa, men paa Dril
Mutter ej mit Raad vil høre,
hun ad Gaden køre vil.
Galt det gik, bekende maa jeg,
Lillegade er jo lang,
Vognen hopped' -- Bums! der laa jeg,
mens de andre sang
Aa! Frederik o. s. v.

Syv Spaserestokke jeg brækked,
Tak, at ej det var mine Ben,
Mutters Parasol den knækked,
men det var en gammel en.
Tre Galoscher tilsat har jeg,
nu med én jeg nøjes maa;
ganske let jeg det dog ta'r mig,
naar ej Store, Smaa
sang: Frederik o. s v.

Nr. 3.

Mel.: Hiv nu Anker og giv Agt.
(Af „Gutter ombord").

Det er næppe tit nok sagt:
for vi Damers stille Magt
alle Herrerne bør ta' sig lidt i Agt.
Vi har Næver vel paa Skaft,
men vor allerstørste Kraft
har fra Arilds Tid i Munden dog vi haft.
Derfor: Skælv! skælv! skælv! I gode Herrer,
er I ej med os i Pagt,
vi har nu det dertil bragt:
Vi er ej Jer underlagt,
vi har osse stundom no'et, vi ska' ha' sagt.

Hedder det: „Hør, Madam Brask!
kan jeg faa Dem til lidt Vask?"
Naa, saa svarer j g, begrivelig lidt rask:
„Ja, fra Seks til Seks, og mit
Honorar er ikkun lidt,
kun 2 Kroner, Kost til Børn og Manden frit".
Men naar undertiden Fruen si'er:
„Nej, nu gaar De lidt for vidt",
svarer jeg: „Storborgerskidt!
som af Skam har Ho'det bidt,
tror De, Mand og Børn har ingen Appetit?"

Tro nu inte, jeg er gal,
I ej, men jeg er Social
Demokrat, og Sabroe er vor General,
for han er nu saa charmant,
og han skriver saa pikant,
og Hr Blommenberg, det er hans Adjutant.
Tærk! hver femte Juni bær' jeg Fanen
for vor kække Bataillon
Strunk og fin gaar hver Person,
foran mig gaar vor Patron,
men i Regnvejr bli'r det til Prostitution.

Fatter er et sølle Nols,
han er født et Sted paa Mols,
og han bli'r nu aldrig andet end et Fjols;
Børnene endnu er smaa
og kan i Asy'et gaa,
og saa er jeg selv for Resten ovenpaa.
I Asylet, tænk Dem, faar vi Lapper
til det gamle Tøj, vi har,
Brød og Kaffe, inte bar,
og en Kaffepassiar,
og den sidste er saa umanerlig rar.

Jeg ska' sige Dig, min Ven:
Stemmeret, som vore Mænd,
er det Maal, hvormod vi Damer stiler hen.
Kvinden som er Mandens Sjæl,
bør ej trædes under Hæl;
vi vil vælge! Ja, vi helst vil vælges sel'!
Naar min Mand mod slige Ønsker mukker,
gi'r jeg bare ham lidt Dask.
Er jeg som'tid' end lidt rask,
om end inte just til Vask,
uden Bram er jeg dog altid Madam Brask.

Nr. 4.

Mel: Guldvisen, af Galeotte & Sophander.

Vor Kloak jeg højt vil prise;
den er mere værd end Guld,
for nu kan saa let vi komme a' med Vandet.
Men til Trods for alle Vise,
naar Kloaken ej er fuld,
saa løber Vandet, tænk Dem! ind i Landet.
Derfor Somme paastaa skal,
at Kloaken ej har Fald,
medens Andre siger: „Nej.
men det gaar den gale Vej",
(tales)
ja!

min jeg stoler paa Jens Lystrup, galt
han nivellerer ej,
(tales)
og i værste Fald kan vi jo lægge Kloaken
om. Det koster ganske vist Mønt, men
saa tjenes der da
lidt Guld paa de passende Steder,
ganske lidt, men paa passende Steder.

Se, at Banen ej fik Gas, kan
vi ej faa i Ho'derne,
men det maa vi derfor dog ej gøre Grin a',
nej, for Tegner har bevist han
dog er med paa Noderne,
næsten li'saa fuldt som Kejseren af Kina.
Selv et fjerde Tog jeg spaar,
at vi nok med Tiden faar
om et andet Hundred' Aar,
hvis ej Tegner før forgaar;
(tales)
ja,
men for slige Katastrofer ej en Gang en
Tegner raa'r,
(tales)
men derimod nok for at sam'e
os lidt Guld paa de passende Steder,
dygtig Guld paa de passende Steder.

Nr. 5.

Mel.: Det ta'r man s'gu ikke fejl i.
(Af „Sozodont").

Det ta'r man s'gu ikke fejl i:
Selv „Gottes Segen bei Cohen"
er ikke halvt saa dejlig
som en Aktietelefon.
:,: Faldera, Hurra, Hurra!
for Nordamerika,
for der er Bell og Edison og Telefonen
kommen fra. :,:

Et Telefonnæt var udspændt
i Jylland saa excellent;
og Telefondirektør omtrent
var hveranden Abonnent,
:,: Faldera, Hurra, Hurra!
det ku' Ingen jo leve a',
og selv om man ikke som Grever kan leve,
man Levebrød dog maa ha'. :,:

Men Situationens Herre,
en Mand af et Kærnestof,
ja, han var egentlig meget værre,
for han var noget med — „Hof".
:,: Faldera, Hurra, Hurra!
vil I høre, Børn, hvad han sa':
„De enkelte Dele maa vorde et Hele paa
Aktier, saa bli'er det bra'". :,:

Det nordlige Jylland han samled';
dog voldte det meget Besvær.
Mod Wulff i det Søndre han op dog ej
hamled',
for „Wolfen so fresjig" er:
:,: Faldera, Hurra, Hurra!
det gjorde ham Brøk nok endda,
og Telefondirektionen derfor Apotheker
priser vil ha'. :,:

Den tænkte: „I Jylland vi raader"
(det var nu i Halvdelen blot),
„Vi selv vil bestemme de Priser, som
baader
os alle, vi kender dem godt"
:,: Faldera, Hurra, Hurra!
„vi købte Jer dyrt, og endda
i Stedet for højere Takster I mener, vi
før sku slaa Halvdelen a'". :,:

Alt blev ved det Gamle til Slut da;
nu hedder det Dagen saa lang;
„Hallo! Er der No'n? Er det Petersen?
hva'!
Hvadbeha'r? Sig det nok en Gang".
:,: Faldera, Hurra, Hurra!
„Forstod De da ej, hvad jeg sa'?
Hvadbeha'r? Sa' De Fæ? Naa de talte om
Træ, tak, færdig! nu ringer jeg a'. :,:

Nr. 6.

Mel.: Frit efter „Md. Angots Datter"
og en svensk Folkevise.

Europa ich po Professionen,
verstehen sie?

Scenebillede fra Fastelavnsrevyen 1898 eller
»Grenaa ved Petroleum og Gas«.
Personerne er fra venstre: Spangsted (Sufflør), S. Scheel, Frk. A. Jensen, J. Sørensen, Frk. A. Homburg, Blikkenslager Mortensen, Frk. E. Udsen, Zebitz, Frk. S. Homburg, P. Jørgensen, Frk. A. Udsen.

har pløjet po Kryds und po Langs,
Parol!
Doch blandt alle Byr, hvor ich vohnen,
versteh mi'h!
mir Grenaa war doch ersten Rangs,
ja wohl!
Hier lebte ich als Graf, ma foi,
kerte, tænk Dem, set' min Møj,
trink mich mangen ehrlich Rus,
gæsted flittigt Koppels Hus.

Tænk, ved sindre Mühle ich spielte,
verstehen sie?
für Publikum gratis allein,
Parol!
Da nach mich Betjentene ilte,
versteh' mi'h!
als Ritter var ich dem für fein,
jawohl!
Mens in Hammelef in Ruh
ein Pfannkucken oder thu
sorglos ich sad mittels i,
kam verdammter Politi.

Ach, Kinders, nun hilfte kein Mukken,
verstehen sie?
ein Wagen für Deren der halt,
Parol!
ein guldtresset Kusk sad po Bukken,
versteh' mi'h!
und Diener, der sehr mich gefallt,
jawohl!
Snart in Koppels sin Hotel
war ich installieret well.
Koppel er ein herlich Mann,
nun für knap min Sopian.

Der Burgmeister mich conversierte
verstehen sie?
forresten ich lebte ganz still;
Parol!

ein Sang undertiden tiivirte,
versteh' mi'h!
ein Mann, som nok rofer mit Sild,
jawohl!
I Stockholmsgatan levfer jag
så fornøjet och så glad
i en Sus och i en Dus,
i en bestandig Folkerus.

Die herrliche Tage zum End gik,
verstehen sie?
alt gut ist, naar Enten ist gut;
Parol!
men da ich mein Rechnung til Slut fik,
versteh' mi'h,
so stivned af Schrek all mein Bluth.
jawohl!
Derfor si'er ich nu minsæl!
Gott bevar's für saa'n Hotel
Man skal lefe af Profit,
men dier tar di Skjorten mit.

Nr. 7.

Mel.: Svensk Sang.

Der sjung en Fogel paa Lindekvist.
En litan Vogel er jag forvist,
som och kan spela och sjunga.
Och Voglen sjunger endnu i Dag
:,: om Alenvarer for alle Lag,
om Frakker, Veste og Bukser. :,:

Men Voglen sjunger endnu i Dag
om Hatte, Huer for alle Lag,
om Klæde, Lærred og Sirtser.
Mens Foglen før sjung fra Lindekvist,
:,: hver Telefonpæl, det ved I vist,
i Amtet rundt nu dens Sang bær. :,:

Och Voglen sjung om Petroleum,
fortalte alle, at man var dum,
ifald man stemte for Gassen.
Och Voglen sjunger endnu i Dag,
:,: men nu dens Sang er lidt mere spag;
den gasser sel' sig ved Gassen. :,:

Nr. 8.

Mel.: Drej om ad Lille Kongensgade.

Iljor laa altid vore Gader
jo i et syndigt Roderi,
men Politiet sligt tillader,
naar blot der er Methoder i.
At Galskab modsat er Methoder,
desværre ej vi kunde se;
vi ku' ej faa i vore Ho'der,
hvor vi sku sætte Benene.
Man brækked' Ben og Vandringsstaven,
ja tænk! selv Præsten gik i Graven,
han sa': „Drej heller' bag om Byen, der
er jo ligesaa rart,
han sa': „Drej heller' bag om Byen, der
er mindst ligesaa rart".

En Dame, som vil Bjørnson høre
og voved' til Theatret gaa,
da ej hun havde Raad at køre,
for Moster syg desværre laa —
hun spulet var og smukt kalfatret
med krøllet Haar, ny Kjole paa;
men før hun naaede til Theatret,
hun krøllet var fra Top til Taa,
og Snavset laa i tætte Rader.
Hun sa: „Fy! Føj! for Grenaa Gader,
drej heller' om ad Randers Landevej,
der er jo lige saa rart,
drej heller' om ad Randers Landevej,
der er mindst lige saa rart".

En Mand, som sku Madammen hente,
og op ad Lillegade kom,
da ej en Maaned han ku' vente,
ad Nederstræde drejed' om;
men da han kom til Storegade,
skønt der just ikke „SPERRET" stod,
en Grenaaborger af de glade
sa': „Her det gælder Liv og Blod,
Her maa vi vente Allesammen,
men ska' De netop ha' Madammen,
drej om og kø'r ad Veggerslev til, for
der er jo lige saa rart,
drej om og kør' ad Veggerslev til, for
der er mindst lige saa rart".

En Hønsehund, slet ikke bister,
som paa den Vej har promenert,
hvor der er Bane for Cyklister,
af Politiet blev noter't.
En Hare kunde knap sig klare,
den nær var bleven overkørt,
men Politiet lod den fare,
da ej Tobak den havde rø.t.
Moralen er: Se til, I lyder
vort Politi, hver Gang det byder:
„Drej om ad alle andre Veje, der er jo
lige saa rart
drej om ad alle andre Veje, der er mindst
lige saa rart".

Nr. 9.

Mel.: Ein flotter Studio.

Benzons Mindestøtte
væltet laa og knust.
Politiet mødte,
men blev rent confust.
Hvad mon det betød?
Hvem mon Stenen brød?
Heldigvis det var ej Stenen, der
var blød.

Men ved Stenen fandt man,
at der laa et Brev,
granske man ej dog kan,
hvem der Brevet skrev;
det var ej saa fejl;
læst ved Hjælp af Spejl,
Skriften var slet ikke som Ideen
stejl.

Politiet ledte,
men ej Skurken fandt,
Oehlenschläger svedte,
Oehlenschläger svandt;
men saa fandt det paa:
„Vi til Marer gaa;
ikkun han i Danmark Skrift forstaar sig paa".

Marer i et Stykke
netop spillet har,
hvor en Skurk hans Lykke
i sin Haand just har.
Maren Marer red,
og i Angstens Sved
svared' han: „Om Brevet Blomberg ved Besked".

Zebitz som „Syl".

Og i Hullet putted'
Politiet da
Blomberg paa Minuttet,
men han „nej!" dog sa';
og nu ved man ej —
Du saa lidt som jeg —
naar vor Mindestøtte gaar den samme Vej.

Nr. 10.

Mel.: Hiv nu Ank'ret, Manne.
(Af „Gutter ombord".)

Rundt i alle Riger
er der Folk, der siger,
at vor Jord er kun en Jammerdal;
ej de Livet fatter
og dets Guldkorn skatter,
glemmer al dets Fryd for Jordens
Kval.
:,: Men af alle Riger dog jeg tror,
at det skønneste paa denne Jord,
hvor man Lykken vinder,
jævn Tilfredshed finder,
er det lille Danmark, hvor vi
bor. :,:

Her, som Sølvbaand fagre
mellem gyldne Agre,
sladrende sig bugter Bæk og Aa;
Fuglesangen toner
smukt fra Bøgekroner,
mens de spejle sig i Søen blaa.
:,: Selv paa Heden, alvorsfuld og
stor,
Lærkens Triller juble disse Ord:
„Er end gold min Hede,
hyggeligste Rede
er dog lille Danmark, hvor jeg
bor." :,:

Ikke højt vi stiler,
dog, mens Tiden iler,
søger vi med den at holde Skridt.
Er vort Arbejd' Aandens,
eller er det Haandens,
hver af bedste Evne dog har
stridt.
:,: Borger, Bonde — vi har samme
Mo'r,
alle vi til Dannebroge svor;
og i Striden alle
glade vil vi falde
for det lille Danmark, hvor vi
bor. :,:

„Grenaa ved Petroleum og Gas" var den sidste egentlige Revy, Fausbøll skrev. Samme Aar overtog han Boghandelen efter Fru Lunds Død og fik saaledes nok at tænke paa.

Aaret efter giftede han sig, var allerede dengang en meget svag Mand, og 5. Juli 1901 afgik han ved Døden.

Den Periode, som Fausbølls lokale Revyer og Sange strækker sig over, og for hvilken der er Grund til at mindes ham, er altsaa 90'erne i forrige Aarhundrede.

Grenaa og Omegn under Krigen 1864

En lille Oversigt i 75-Aaret derefter

Af

Carl Svenstrup

GRENAA
Grenaa Folketidendes Bogtrykkeri
1940

INDLEDNING

Den 15. November døde Kong Frederik d. VII ret pludseligt paa Lyksborg Slot. Det var et Dødsfald, som indtraf paa et saa kritisk Tidspunkt, at mange for Alvor mente, at Kongen hemmeligt var blevet myrdet. To Dage før havde det dansk-slesvigske Rigsraad vedtaget en Fællesforfatning for Danmarks og Slesvigs fælles Anliggender, hvad der var i Strid med Forsikringer, som man tidligere havde givet Prøjsen. Da den nye Konge, Christian den Niende, udraabtes til Konge, nølede han med at sætte sit Navn under denne Fællesforfatning, idet han var klar over, at dens Følge vilde blive en Krig med Prøjsen. 18. November gav han dog efter for Folkestemningen og skrev under.

I Tyskland fremkaldte denne saakaldte „Novemberforfatning" en saa rasende Forbitrelse, at Stormagternes og Sveriges Repræsentanter raadede Kongen til at trække den tilbage. Følgen var, at Ministeriet Hall traadte tilbage og afløstes af Ministeriet Monrad, som tilbød at forsøge paa ad parlamentarisk Vej at faa Rigsraadet til at trække Novemberforfatningen tilbage. Men det var for sent. Prøjsen vilde have Krigen, og Østrig turde ikke overlade sin Rival ene at have Æren for den i Tyskland populære Krig mod Danmark.

24. December 1863, altsaa selve Juleaftensdag, trængte saksiske og hannoveranske Tropper ind i Holsten. Danskerne trak sig efter Stormagternes Raad tilbage til Ejderfloden uden at gøre Modstand. Det var Danmarks gamle Grænse. Prøjsen og Østrig sendte en Hær paa 60,000 Mand gennem Holsten op mod Ejderen.

I Begyndelsen af Februar 1864 indtraf de nok som kendte Krigsbegivenheder: Træfningen ved Mysunde, Dannevirkes Rømning (5. Februar) og Træfningen ved Sankelmark. Dermed var Slesvig prisgivet Fjenden.

En Del af den danske Hær trak sig under Anførsel af General Hegermann Lindencrone mod Nord helt op til Limfjorden. Men Hovedparten af den danske Hær blev trukket tilbage til Dybbølstillin-

gen, hvor den stod under Gerlachs Kommando. General de Meza, der havde Ansvaret for Dannevirkes Rømning, blev kaldt tilbage til København for at gøre Regnskab derfor. 18. April stod efter mange Ugers forberedende Kanonild Stormen paa Dybbølbjerg, hvor Danskerne efter en tapper Modstand maatte vige for Overmagten efter et Tab paa 1800 døde og saarede og 3000 Fangler.

9. Maj kom en Vaabenhvile i Stand ved engelsk Mægling. Ved den saakaldte Londoner-Konference foresloges en Deling af Slesvig. Tyskerne vilde gaa med til en Delingslinie fra Tønder til Aabenraa. Det mente Danskerne ikke, at de kunde gaa ind paa. Konferencen i London opløstes d. 25. Juni netop den Dag, da Vaabenstilstanden udløb. I de følgende Uger var der flere mindre Træfninger. De fandt i Hovedsagen Sted paa Øen Als; de viste klart de prøjsiske Bagladergeværers Overlegenhed over Danskernes Skyts. Og de danske Tropper blev trukket tilbage til Fyn.

Dermed havde Danmark opgivet sin Sag som haabløs. 1. August sluttedes en Præliminærfred, der d. 30. Oktober afsluttedes af den endelige Fred. Begge undertegnedes i Wien. Derved maatte Danmark afstaa ikke alene de tyske Hertugdømmer Holsten og Lauenborg, men ogsaa det danske Slesvig til de to allierede Magter. Ministeriet Monrad afgik og afløstes af Bluhme. Det danske Rigsraad samtykkede 11. November i Freden, der sønderlemmede Danmark, men var den eneste mulige Udvej. Christian IX løste faa Dage efter Indbyggerne i de tre afstaaede Landsdele fra deres Troskabsed til Danmark.

Efter denne orienterende Indledning gaar vi over til at se paa

Krigens Virkninger i Grenaa og nærmeste Omegn.

Under Forfølgelsen af General Hegermann - Lindencrones Division havde Tyskerne i Marts 1864 ikke været inde i Randers Amt. Men efter Dybbøls Fald d. 18. April fik deres General, Grev Münster, Befaling til fra Vejle at drage Nord paa med 9 Bataillioner, 12 Eskadroner og 16 Kanoner. Han skulde operere selvstændigt i Nørrejylland og fuldstændig underlægge sig dette Land. Det blev endda tilføjet, at i Betragtning af de politiske Forhold var en hurtig Fremrykning gennem Jylland i høj Grad ønskelig. Vaabenhvilen stod for Døren, og Tyskerne vilde gerne have en saa stor Del af Landet som mulig besat, inden deres Bevægelser standsedes af denne.

Alle de i Jylland staaende fjendtlige Tropper samledes til et Korps (3dje Korps) under General Vogel von Falckenstein, som til Stabschef fik den

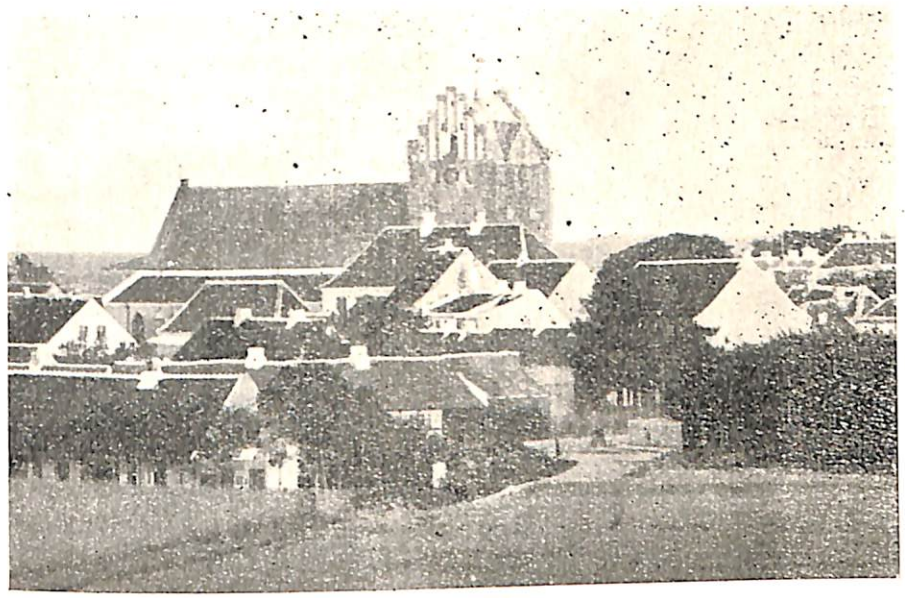

Billede fra ca. 1864 af Grenaa By og Kirke set fra „Schoubyes Lade", nu Rosenbakken, Nord for Byen.

senere saa kendte Friherre von Moltke, den Gang Generalløjtnant og Chef for Generalstaben, tidligere dansk Kadet og dansk Officer. Nørrejylland blev besat helt op til Limfjorden.

Hobro var den naturlige Gennemgangsby for disse tyske Tropper. Der var til Tider 1500—2000 fjendtlige Soldater i Byen. Den 30. April krævede Fjenderne 24,000 Rdl., at betale inden 2 Døgn. Da dette blev afslaaet, bortførtes nogle af Byens mest fremstaaende Mænd som Gidsler. De blev dog kort Tid efter frigivet paa Overgeneralens, den gamle Wrangels Befaling.

Dagens før var Prøjserne ankommet til Randers. Kommandanten, Oberst Winterfeld, forbød straks Udgivelsen af „Randers Avis". I hele 14 Dage maatte Borgerne savne deres lokale Avis. Først ved Vaabenhvilens Begyndelse d. 13. Maj udkom Avisen atter.

Randers nød den tvivlsomme Ære en Tid lang at være Sæde for den prøjsiske Regering for Nørrejylland. Fra Fredag d. 8. Juli blev „Randers Amts Avis" ophøjet til Prøjsernes officielle Organ, Amtstidende for hele Jylland, en Værdighed, det bevarede lige til 8. August.

General Vogel von Falckenstein boede selv en Tid i Randers. Naar han var borte, blev hans Gerning varetaget af Prinsen af Hohenlohe som hans Stedfortræder. Randers Borgere nægtede ligesom Borgerne i Hobro og andre Steder at udrede den krævede Brandskat. Til Straf herfor bortførtes ogsaa dér nogle af Borgerne som Gidsler. De førtes til Rendsborg, hvor

de sad fængslet i 5 Uger, hvorefter de blev frigivet. Den 21. Maj holdt Prøjserne Auktion over Udsætterheste, men ingen vilde byde paa dem. En Del af de tilstedeværende forlod tværtimod Lokalet under højrøstede Hurraraab. Fra Prøjsernes Side paastod man, at Politimester Elmquist havde opfordret Folk til ikke at byde paa Hestene. Som Hævn blev Politimesteren arresteret faa Timer efter, og i hans Sted konstitueredes Justitsraad Kampmann.

I Aarhus rykkede d. 28. April de første 1400 Mand ind af de anmeldte 3000. Det var Folk af forskellige Vaabenarter. En Del var af Garderegimentet „Königin Elisabeth". I de følgende Dage foretoges Rekognoscering rundt paa Djursland.

I Grenaa indtraf de første tyske Tropper Tirsdag den 3. Maj om Eftermiddagen.

Allerede om Morgenen havde Herredskontoret modtaget „en Løbeseddel" dateret Tirstrup d. 2. Maj, hvori meddeltes, at en Afdeling havde passeret Tirstrup Kro paa Vej til Grenaa. Det var kun en lille Afdeling paa 30—40 Mand af det prøjsiske Garderegiment „Königin Augusta" under Anførsel af Prmlt., Friherre v. Putlitz. Efter at de havde besat Byens Udgange samt afsendt en Patrouille til Havnen, undersøgtes de kongelige Kasser paa Toldkammeret og Postkontoret, der naturligvis fandtes tomme. Efter at Mandskabet paa Raadhuset havde nydt noget Smørrebrød og Kaffe, medens Officererne søgte Gæstgivergaarden, kørte alle bort omtrent Kl. 7. Med Undtagelse af et Par Vogne fandt ingen Udskrivning Sted af noget som helst. Alt, hvad Soldaterne købte i Butikkerne og paa andre Steder, betaltes, og deres Opførsel var upaaklagelig.

Det var Krigens lille Forspil her i Grenaa. Byens øverste Embedsmand, By- og Herredsfoged, Politimester m. m. var Justitsraad G. Nyeborg. Paa Embeds Vegne maatte han ved denne Lejlighed være til Stede paa Raadhuset. Han var ellers en meget myndig Herre og frygtet af den ganske Stad, men ved denne Lejlighed var han helt forstyrret af Nervøsitet. Nogle af Byens Folk var naturligvis paa Torvet, uagtet der i Forvejen fra Politikontoret gennem Byens Trommeslager var paabudt, at man saa vidt muligt skulde holde sig hjemme, og at det navnlig var forbudt Børn at færdes paa Gaderne. Tilstedeværende paa Torvet har fortalt mig, at da Nyeborg skulde kalde paa Arrestforvareren, raabte han gentagne Gange ud af Raadhusvinduerne: „Svendsen, Svendsen, kom herop", uden i sin Distraktion at huske, at denne var død flere Maaneder før, nemlig 21. Februar. Og Folk, der maaske nok var lidt skadefro ved at se den ellers saa selvbevidste Byfoged i Knibe, raabte tilbage: „Svendsen er ikke her, han er død for længe siden".

Claus Gottlieb Nyeborg.
By- og Herredsfoged i Grenaa
1853—1876.

Naar man gennemlæser Aargangen 1864 af „Grenaa Avis", ser man, at fra den Tid og indtil 1. November er Avisens Udgivelse suspenderet. I Stedet udkom omtrent hveranden Dag et halvt Ark, som kun var trykt paa den ene Side, og hvis Titel var „Grenaa Flyveblad". Gennem denne lille Tryksag holdtes Beboerne underrettet om, hvad der skete i Byen og — for saa vidt man var heldig — ogsaa i det øvrige Land. Men det var tit smaat nok dermed. Redaktoren, der hed Lemmich, skriver saaledes i Flyvebladet for 4. Maj: „Vi leve i denne Tid som i en Udørken, idet vi siden Tirsdag i forrige Uge ingen Post have havt". Det var hele 8 Dage. Og saadan skete det adskillige Gange, selv om Udeblivelsen af Post ikke altid var slet saa langvarig. Samme Dag som de første Fjender rykkede ind i Grenaa, indeholdt Flyvebladet en Redaktionsartikel, hvori Befolkningen opfordredes til saa vidt gørligt at vise Fjenden en kold Skulder, intet at give ham uden paa Forlangende og at lade ham mærke, at det kun var tvunget af den bitre Nødvendighed og som værgeløse overfor den væbnede Magt, at man tog imod ham. Stykket er et værdigt Svar paa det tyske Overfald.

Angaaende Krigsskatten, som i Medfør af Lov af 21. Marts 1864 skulde udredes, opfordredes Grenaa Bys Beboere til at indsende Selvangivelse til Prokurator Lunøe, der var Medlem af Ligningskommissionen.

Man mærker paa Avertissementet derom, at Borgerne ikke dengang har været slet saa kendt med Selvangivelserne, som vi er nu til Dags. Det fremhæves, at Ligningskommissionens Medlemmer er pligtige til ubrødelig Tavshed om, hvad de erfarer. Uriglig Selvangivelse straffes med en Bøde af det tidobbelte af den besvegne Indkomstskats Beløb. Det fremhæves, at skønt man nok har Lov at opgive sin Indtægt i en samlet Sum, saa er det dog klogest at specificere den — navnlig hvis der er særlige Forhold til Stede, som kan bevirke Nedsættelse. Som saadant gælder, at hvem der har været indkaldt til Militærtjeneste i mindst 8 Uger, „erholder en billig Nedsættelse".

7. Maj rykkede atter en lille Styrke Tyskere ind i Grenaa. Det var dels Gardere af de før-

Grenaa Flyveblad.

Onsdag den 4. Mai 1864.

Medborgere!

Naar Fjenden staaer for Byens Porte, da bør smaalig Strid vige og Enighed mellem Alle træde i Stedet, fordi vi kun derved faae en moralsk Magt at støtte os til ligeoverfor den physiske Magt, der træder os imøde.

At denne Enighed bør have til Følge, at der ikke af Frygt gives efter for Fjendens ubillige Fordringer, om saadanne fremkomme, er en ligefrem Sag, og i de Mænds Personligheder, der paa Communens Vegne forhandle med ham, haves Garanti for, at Saadant ikke skeer. Men dette er ikke nok; vi maae Alle tilsammen være enige i, at den Modtagelse, Fjenden faaer, er ham et tydeligt og umiskjendeligt Vidnesbyrd om, at Alt, endog indtil det Ubetydeligste af hvad der ydes ham, ydes ham af den haardeste og bittreste Nødvendighed, fordi vi som Værgeløse bøie os for den væbnede Magt. **Intet** bør gives ham uden paa Forlangende. Det gjælder her om ikke at undgaae nogle Ubehageligheder, som Enhver bør bære med Taalmod for Fædrelandets Skyld, men det gjælder om, at man under kold Høflighed viser en mandig Adfærd ligeoverfor Fjenden, for, om muligt, derved at paabyde ham Agtelse, fremfor Alt om at bevare Agtelsen for sig selv og om at man i Tiden kan have den trøstende Bevidsthed, at man i sin Holdning ligeoverfor Fjenden aldrig har tabt Pligten imod sin Konge, sit Fædreland og sin Nation af Syne.

Grenaa, den 4de Mai. — Efter indhentede vaalidelige Oplysninger maae vi herved rette det i Mandagsbladet givne Referat om de tydske Troppebevægelser her i Egnen derhen, at nogle faa Cavalleriister i Løverdags Aftes havde været paa Jomark (i Nærheden af Ebeltoft), men at de straxefter havde begivet sig tilbage til Hovedstyrken i Feldballe, hvor Feltvagter vare udstillede om Natten. I Søndags skal denne Styrke have trukket sig tilbage til Calo. — Igaar Morges mødte Herredscontoiret heri Byen følgende Ydelseedel, dateret Thirstrup, 2den Mai, Kl. 2¼ Eftermiddag:

„En Afdeling Tydskere er for et Par Timer siden gaaet ilefennem Egens og Veien til Helgenæs. Der skjønnedes at være c. 40 Mand. En anden Afdelingpassierede for 1½ Time siden Veien til Grenaa forbi Thirstrup Kro."

Denne sidste Afdeling indtraf hertil Byen samme Dags Eftern. imellem Kl. 2 og 3. Den bestod af nogle og 30 Mand af 4de preussiske Garderegiment „Königin Augusta" under Prinsen., Friherre v. Puttlitz Commando, og henhørte til Oberst v. Potters Brigade. Efterat have besat Byens Udgange samt afsendt en Patrouille til Havnen, undersøgtes de kongl. Kasser paa Toldkammeret og Postcontoiret, der naturligvis fandtes tomme, og efterat Mandskabet paa Raadhuset havde nydt noget Smørrebrød og Caffe, medens Officererne søgte Gjæstgivergaarden, kjørte Alle bort omtr. Kl. 7. Med Undtagelse af et Par Vogne fandt ingen Udskrivning af Nogetslags Sted; Alt, hvad de kjøbte i Boutiker og paa andre Steder, betaltes, og deres Opførsel var upaaklagelig i det Hele.

— En Mand, der igaar havde forladt Aarhuus, skal have udsagt, at han lange hele Veien herfra ikke har seet nogen tydsk Soldat.

— I Aarhuus skal der, efter Sigende, kun ligge 1000 Mand tydske Tropper, hvorimod Randers indesluttet en Besætning af omtrent 6000 Mand.

— Vi leve her i denne Tid som i en Ugerken, idet vi siden Tirsdag i forrige Uge ingen Post have havt.

Bekjendtgjørelser.

Løverdag den 7de Mai førstkommende, Kl. 10 Formiddag, afholdes ved Grenaa Havn offentlig Auction over en Ladning særdeles gode Fyrrebrædder fra 6 til 15 Fod og over et Parti Rug og Byg; hvilket herved bekjendtgjøres.

Grenaa, den 30te April 1864. **Lunoe.**

Onsdag den 11te Mai førstkomm., Form. Kl. 10½. lader Godseier Lichtenberg ved offentlig Auction i Hesiel Mose, bortsælge endeel Torvestjær, hvilket herved bekjendtgjøres. Mødested Hesiel.

Grenaa, den 4de Mai 1864. **T. Møller.**

Løverdag den 14de Mai iøntkommende, Formiddag Kl. 10, lader Kjøbmand **Busse**, paa Grund af Vorteieelsen af hans Handelsetablissement i Colind, bortsælge ved offentlig Auction i det til Kjøbm. Vogels Gaard hørende Pakhuus paa Lillegade i Grenaa et betydeligt Parti Manufacturvarer, bestaaende af Buckskin, Tvæd, Biber, Saroni, Mousselin, Sirts, Damask, Orleans, halv- og heruldne Toier, Silketvl, Mousslingarn, Strømper, Gardinfrynder, Vorbug, Halstørklæder, Lommetørklæder, Shawler, Strømper, Handsker, Lærred, Dynevaar, Børnehuer, Sengetøier, Paraplyer, Cigarer, 1 Hængelampe, m. m.

Bekjendte ederhæftige Kjøbere tilstaaes Credit til 1ste October d. A.

Tryste Auctioneer ville fra den 9de Mai kunne erholdes paa Byfogedcontoiret.

Grenaa, den 30te April 1864.

T. Møller.

Mærk!

Born kunne strax begynde at lære Begyndelsesgrundene i Læsning. Skrivning og Regning meget billigt af Madame N. M. Ibsen.

En ny brun **Klædesfrakke** er paa Grund af indtrufne Omstændigheder billig tilsalg hos Skrædder Nielsen.

Trykt i Grenaa Bogtrykkeri.

Facsimile af „Grenaa Flyveblad" for 4. Maj 1864, den Dag, da de første fjendtlige Tropper rykkede ind i Grenaa. ¾ Størrelse.

Den gamle Skolebygning ved Torvet, nedrevet i 1879.

nævnte Regimenter, dels Dragoner. De havde denne Gang navnlig deres Opmærksomhed henvendt paa Havnen, hvor Damperen „Ydun" under Forbisejlingen havde landsat nogle Passagerer.

Saa kom

Vaabenstilstanden d. 9. Maj.

Ved Konferencen i London bestemtes det, at denne skulde vare til 25. Juni. I den Tid forpligtede Prøjserne og Østrigerne sig til ikke at inddrive nogen Krigsskat og at betale alt, hvad deres Tropper rekvirerede. Der maatte ikke lægges Hindringer i Vejen for Handel og Samfærdsel og for Administrationens regelmæssige Gang.

Straks i Begyndelsen af Perioden, nemlig 14. Maj rykkede 700 Prøjsere ind i Grenaa. Deraf skulde de 240 have Kvarter i selve Byen og Resten fordeles i de nærmeste Landsbyer. I det hele indkvarteredes der i Egnen mellem Grenaa og Ebeltoft 2600 Mand. De holdt Skydeøvelser paa Hessel Mark og Hede. I den Periode maatte Skibe kun løbe ind i Grenaa Havn om Dagen, og Ladningerne blev nøje undersøgt for at paase, at tjenestedygtigt Mandskab og Krigsmidler ikke førtes bort herfra. Man havde ventet, at de fjendtlige Tropper skulde have været her under hele Vaabenhvilen. Stor var derfor Forbavselsen, da Prøjserne allerede 8 Dage efter, nemlig d. 21. Maj tidligt om Morgenen, drog bort. Afrejsen foregik i øsende Regnvejr, men under fuld Musik af hele Regimentsmusikken, som bestod af ca. 45 Mand.

Musikken havde navnlig optaget Grenaaensernes Opmærk-

somhed i den Tid, Tyskerne var her. Thi hver Aften havde den givet Koncert — skiftevis paa Torvet og i Byens Plantage ved Vesterport.

De bortdragende Fjender fik det Skudsmaal, at de som Helhed havde opført sig godt. „Enkelte Udskejelser havde der været, men de var som oftest blevet straffet". Avisen — d. v. s. Flyvebladet — slutter med at adtale, at det er at haabe, „at vi nu bliver fri for den Slags Indkvarteringer, saa længe Vaabenhvilen varer". De bortdragende Tropper indkvarteredes i Egnen omkring Gl. Estrup.

Haabet om, at vi nu var fri for Indkvarteringer, slog ikke til. Ganske faa Dage efter, nemlig d. 24. Maj, rykkede 150 Mand af Elisabeth-Garden under Anførsel af Hauptmann v. Reinhardt ind i Byen og forblev her foreløbig. I de nærmest følgende Dage indtraf Aarsdagen for Grundlovens Givelse. Det var allerede dengang en national Festdag, ja, var det paa en langt inderligere Maade end nu. Skønt Prøjserne havde udstedt Forbud mod al Flagning med Dannebrog paa alle de Steder, som var besat af dem, saa kunde de dog ikke hindre, at en talrig Forsamling af Byens Indvaanere om Aftenen indfandt sig paa „Gæstgivergaarden", d. v. s. nuværende Storegade 31 og 36, hvor bl. a. Præstegaarden er. Der var i Dagens Anledning smykket med Flag — altsaa indvendig —, og dér fejredes en national 5. Juni-Fest. Baade Musikforeningen og Sangforeningen assisterede. Der holdtes Taler, passende til Øjeblikkets Alvor. Og hele Festen, der varede til den lyse Morgen, bar Præg af den Frimodighed, hvormed Indbyggerne saa Fremtiden i Møde.

I Ebeltoft, hvor der ligeledes var Forbud mod Flagning, havde man trodset Forbudet og hejst Dannebrog. Ved Middagstid befalede Prøjserne det fjernet, men forgæves, hvorefter de selv maatte paatage sig Ulejligheden. Flaget behandledes dog med skyldig Ærbødighed, og alt forløb roligt.

De prøjsiske Gardister blev liggende her til Vaabenhvilens Slutning og drog af Sted straks derefter. Da Konferencen i London endte resultatløst, var man her i Grenaa som rundt i Danmark klar over, at Krigens Fortsættelse vilde komme. Men hvor optimistisk man saa paa denne Kendsgerning, fremgaar af en Artikel i det lokale lille Flyveblad. Der staar: „Men naar vi erindrer, at en Genoptagelse af Krigen synes at være den eneste Mulighed for at frelse Danmark, dersom vort elskede Fædreland skal vedblive at være dansk — saa maa dette give os Kraft til med roligt Mod at træde de Genvordigheder i Møde, som muligvis truer os. Længe kan det ikke vare, naar Krigen igen udbryder, inden Gud sender os den Hjælp, hvortil vi saa højlig trænger". Hermed er formentlig tænkt paa, at man nærede det Haab, at England vilde gribe til Vaaben mod Tyskland for at hjælpe Danmark. Det blev som

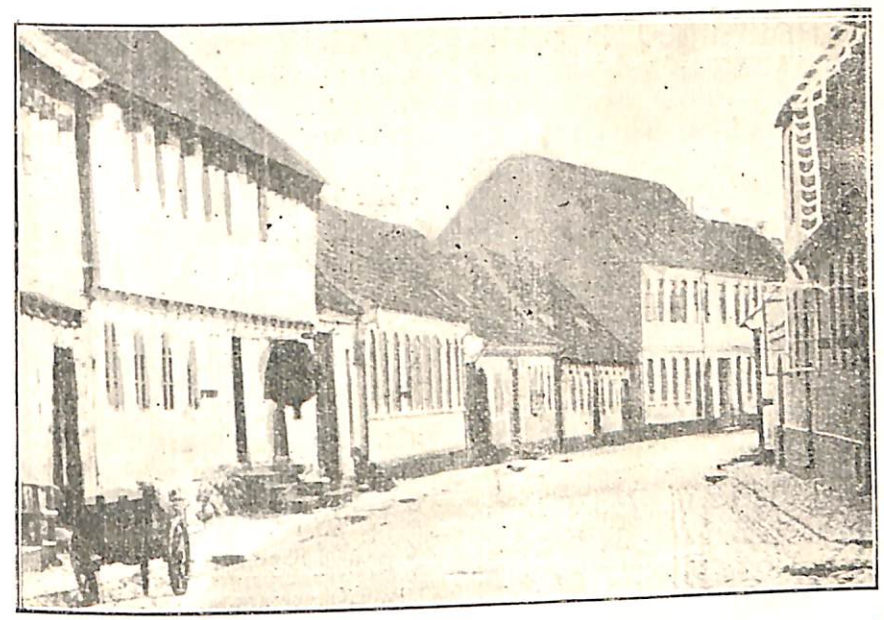

Storegades østligste Del omkring 1864. Ejendommen til venstre er „Hennings" nuværende Grenaa Handels- og Landbrugsbank.

bekendt en stor Skuffelse. Konferencen i London blev resultatløs.

Vaabenstilstanden udløb den 25. Juni,

og Dagen efter udstedte General v. Falckenstein fra Randers en Befaling saalydende: „Jyllands Bestyrelse overgaar fra i Dag til de allierede Armeers Administration. Indvaanerne maa rette sig efter denne og aflevere til samme alle Skatter og Landets øvrige Indkomster".

Samtidig meddeltes, at Randers lokale Avis fra samme Dag erklæredes for Amtstidende for Jylland. Redaktionen forpligtede sig til at optage alle den militære Guvernørs Forordninger, og alle Jyllands Amter henvistes til at holde dette Blad og sørge for, at alle de deri indrykkede Meddelelser fra den militære Guvernør blev optaget i de forskellige lokale Aviser og kom til Befolkningens Kundskab.

Kort efter ankom der atter Indkvarteringer til Grenaa og Omegn. Eksempelvis kan nævnes, at i Egnen mellem Ørum og Auning, som sorterede under Magasinet i Nimtofte, der forsynedes fra Grenaa, laa ca. 780 Mand og 210 Heste. Den daglige Rekvisition til denne Styrke var: 785 Pund Kød eller 393 Pd. røget Flæsk, 262 Pd. hele Boghvedegryn eller 197 Pd. Ris, 28 Pd. Kaffe, 40 Pd. Salt, 23 Flasker Vin, 79 Kvartløder Brændevin, 99 Pd. Tobak, 1466 Pd. Brød, 600 Pd. Hø, 700 Pd. Halm og 2300 Pd. Havre.

Ved Grenaa Havn laa til Sta-

dighed en Kystpatrouille paa ca. 70 Mand. Chefen for hele Bataillonen var Baron von der Osten Sacken, som med sin Stab, ca. 100 Mand, havde Kvarter paa Ørbækgaard.

I Tiden mellem første og anden Vaabenstilstand stod Kampen paa Als, som rømmedes d. 29. Juni. Samtidens Dom derom var, at det var en meget uhæderlig og meget sørgelig Begivenhed for vort Fædreland. Men den var sandsynligvis en uomgængelig Følge af alle de samvirkende ulykkelige Forhold. Med Tabet af Als opgav Danmark sin Sag som haabløs, og Fredsministeriet Bluhme afløste det Monradske Ministerium.

Kort før dette Tidspunkt indtraf her i Grenaa den lille Episode med

Aarøes Korps's Angreb paa Prøjsernes Feltvagt ved Grenaa Havn,

som længe mindedes af alle Grenaaensere, uagtet det i og for sig var uden nævneværdig praktisk Betydning.

Løjtnant B. C. Aarøe havde været med i Kampene ved Dybbøl. Han fattede en Plan om at faa sammensat og udrustet et lille, hurtigt virkende Strejfkorps for med dette at gøre Landgang rundt paa de af Fjenden besatte Kyster og dermed gøre dem den Skade, han kunde. Korpset oprettedes virkelig og udførte flere kække og forvovne Ekspeditioner, hvorved dets Navn blev kendt over det ganske Land. Dets Størrelse var til en Begyndelse 200 Mand, men voksede under Vaabenhvilen til 600. Det var altsaa en ganske beskeden Styrke, men det var overvejende særdeles modige, ja dumdristige Mænd. Ved Vaabenhvilens Ophør havde Korpset planlagt et Overfald paa den ved Grenaa Havn liggende prøjsiske Feltvagt, som man mente bestod af 1 Officer og 40 Mand.

For at udføre dette Overfald afsejlede Premierløjtnant Schultz om Eftermiddagen d. 6. Juli fra Kalundborg med 2 af Korpsets Kompagnier om Bord i Dampskibet „Jylland", som var stillet til Korpsets Raadighed. Paa Grund af Blæst og stærke Regnbyger turde Dampskibets Kaptajn ikke ankre op tæt Syd for Grenaa Havn, hvad der var den oprindelige Plan, men maatte gaa for Anker tæt ud for Havknuden. Ved Midnatstid gik Folkene i Baade og roede i Land. En af Baadene kæntrede i den stærke Søgang, men alle Folkene reddedes, og dyngvaade kom de 3 Delinger i Land og stod rede til Fremrykning. Det var en lang og anstrengende Tur. Man passerede Katholm Strand. Paa Gaarden laa 1½ Komp. Prøjsere, som heldigvis ikke mærkede noget. Efter et Par Timers March naaede Styrken til Grenaa Havn. Der var et Gangbræt over Aaen tæt uden for Havnens daværende lille Kro. Broen var hverken afbrudt eller besat. En for en, men hurtigt efter hinanden løb Folkene over Broen. Halvdelen af dem besatte Vejen op til Grenaa, en lille Afdeling

Grenaa Kirke ca. 1864, set fra Storegade.

sendtes som Patrouille under Fyrskipper Larsens Anførsel ud paa den lille aflukkede Havneplads, medens selve Hovedstyrken gik mod Kroen. Kompagnichefen sprængte selv Døren og kom ind i Kromandens Sovekammer. Kromanden og hans Kone forundredes højlig over dette natlige Besøg og forklarede, at Prøjserne laa i det nærmeste Kornmagasin til højre for Kroen. Dette blev omringet. Ved Døren paa den modsatte Side fandtes 4 opsadlede Husarheste. Døren var aaben, og inde fra Mørket hørtes Tale og Vaabenklirren. Kompagnichefen sprang selv med Revolver i Haanden ind i Mørket og opfordrede til Overgivelse. Som Svar lød Ordene „Pardon", „Gnade", og efterhaanden kom 8 væbnede Prøjsere ud. Korporalen forklarede, at Aftenen forud var der til Havnen fra Grenaa kommet 1 Officer og 40 Mand, men deraf var Løjtnanten og de 30 Mand sent paa Aftenen kaldt tilbage. De fangne Prøjsere satles i 2 Baade, som laa ved Havnen. Hestene blev drevet ind i et Indelukke, men kom kort efter ud og løb op gennem Grenaa efter Sigende til Djursgaard, hvor de ved deres Ankomst lod Overkommandoen, som laa dér, ane, at der var noget galt ved Stranden.

Aarøes Korps afbrød Gangbroen over Aaen og begav sig langs med Stranden mod Baadene. Tæt ved Udskibningsstedet blev de opdaget af en Flok Prøjsere. Inden Fjenderne kom dem paa Skudvidde, var de dog til Søs og paa Vej mod „Jylland", som de naaede efter et Par Timers Ronjng uden at have mistet en Mand. Hele Affæren var som sagt uden større praktisk Betydning, men forøgede ved sin Dristighed den Nimbus, som var om Korpsets Navn.

Maaske foranlediget af dette Overfald ankom Natten til 11. Juli en Snes Vogne med prøjsisk Infanteri samt en Del Hestfolk. De drog videre til Kalholm, hvor de arresterede Ejeren, Kammerherre Dinesen, som vistnok mistænktes for at have haft med den Aarøeske Affære at gøre. Han førtes med til Randers, hvor han en Tid sad fangen.

Faa Dage efter indeholdt „Grenaa Avis" en Meddelelse fra Byfoged Nyeborg, hvori stod, at da Byens Kasse som Følge af de bestandig stigende Rekvisitioner til Fjendens Magasiner snart vil være helt udtømt, saa anmodes de, der skylder Kommuneafgifter for 1. Halvaar af 1864, om snarest at indbetale disse. Byfogden slutter Meddelelsen med de Ord: „Jeg har den Overbevisning, at enhver vellænkende Medbroger vil opfylde denne Anmodning".

En ny Vaabenstilstand traadte i Kraft 20. Juli.

Af den af den prøjsiske Militærguvernør udskrevne Contribution paa 650.000 prøjsiske Thaler skulde Grenaa udrede 1370 Thaler, svarende til 1824 Rdl., at betale inden 1. August. I manglende Fald vilde Beløbet blive indrevet ved militær Exekution tillige med et Straffetillæg. Ligeledes skulde alle Statsskatterne indbetales til den fjendtlige Militærguvernør Maaned for Maaned, idet Aarsskatten deltes i 12 lige store Dele. Ogsaa for dens Vedkommende var der anordnet militær Exekution ved manglende Betaling samt tillige et Straffetillæg paa 50 pCt. for Restancerne.

Samme Dag som den nye Vaabenhvile traadte i Kraft, kom til Grenaa en ny Indkvartering, nemlig 470 Mand af Garderegimentet „Königin Augusta" samt en større Deling røde Husarer, alt under Kommando af Oberst Podritzky. Styrken indkvarteredes dels i Grenaa, dels i den nærmeste Omegn. En Mængde Heste rekvireredes i Landsbyerne, og alle Fiskerbaade fra Havnen bortførtes paa Vogne til Brug paa andre Steder. Indkvarteringen varede kun faa Dage, og i Glæden over at slippe af med Fjenderne fejrede man med Flagning 25. Juli-Dagen (Istedslaget). Men Glæden varede kun kort. Dagen efter indtraf Elisabeth-Gardens Chef, Oberst Winterfeld, som bebudede, at en større Indkvartering vilde komme den følgende Dag.

Den bebudede Indkvartering i Byen blev nu imidlertid ikke til noget i første Omgang. Derimod blev mange af Landsbyerne i

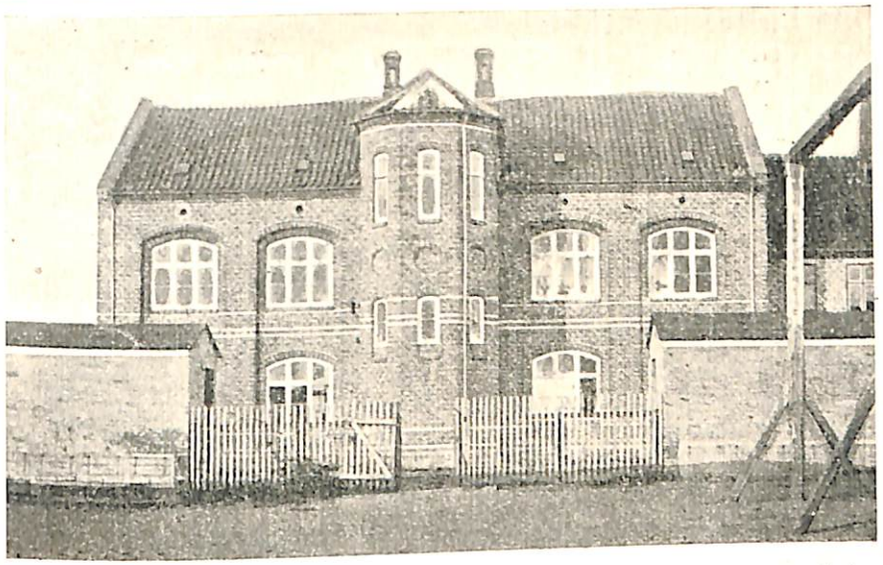

Gammelt Billede af Grenaa Skole paa Vestergade. Den ældste af de Bygninger, som endnu eksisterer, opført 1867. Billedet er taget faa Aar derefter.

Omegnen belagt. De nærmest ved Grenaa liggende Byer, som havde Indkvartering, var Skærvad og Mastrup. En større Styrke paa 3500 Mand laa i Nimtofte og omliggende Landsbyer.

I Begyndelsen af August laa de 2 danske Orlogsskibe „Dannebrog" og „Niels Juel" for Anker uden for Grenaa Havn. Beboerne fik Lov til at bese Skibene, og de gæstedes af ikke saa faa. Helt uden Indkvartering var Grenaa ikke i denne Periode, men det var dog forholdsvis mindre Afdelinger, der var her. 11. Septbr. skriver Avisen: „Det 18de Regiments 5te Comp., der i længere Tid har ligget i Cantonnement her, afrejste omsider i Gaar Morges sydpaa, forhaabentlig for aldrig mere at vende tilbage hertil". Den anden Vaabenhvile udløb 31. Juli. Allerede to Dage efter sluttedes Aftale om en ny tredie Vaabenhvile, som planmæssig skulde vare i 6 Uger, men hvis stiltiende Forudsætning var, at den skulde slutte med en endelig Fred. Forhandlingerne derom foregik i Wien. Der var til en Begyndelse 6 Repræsentanter, nemlig 2 for Prøjsen, 2 for Østrig og 2 for Danmark. Tallet halveredes senere til 1 for hvert Land. Paa Danmarks Vegne forhandlede Minister Quaade og Oberst Kauffmann.

I August og September var det som Helhed kun mindre Styrker, som var indkvarteret i Grenaa. Da nu altsaa det fjendtlige Tryk foltes mindre stærkt, gik det saaledes, som det saa ofte gaar, at

adskillig sammensparet Misfornøjelse kom til Orde

i Anledning af de Foranstaltnin-

ger, som var foretaget i den værste Tid. Ved Indkvarteringernes Begyndelse var der blevet sammensat en Indkvarteringskomité. Den var vist egentlig ikke valgt af nogen, men havde nærmest valgt sig selv. Derpaa tyder i hvert Fald en Bemærkning i „Flyvebladet“ for 16. Septbr. Medlemmer af den var bl. a. Byfoged Nyeborg, Prokurator Lunoe og Brandkaptajn Starck. Baade i „Flyvebladet“ og Mand og Mand imellem rettedes der nu en ret giftig Kritik mod denne Komité. Man skumlede mindre over, at Medlemmerne syntes at have favoriseret sig selv ved Indkvarteringerne, end over, at de tilsyneladende havde taget Hensyn til at skaane deres Venner, Bekendte og Kunder. Og da Komiteen nu hen i September averterede om, at dens Medlemmer vilde være til Stede paa Raadhuset hver Onsdag og Løverdag fra Kl. 9—10 Fmd. for at modtage Besværinger og andre Meddelelser, saa kom Kritikken aabenlyst til Orde i „Flyvebladet“, tit i en meget giftig Form. En Indsender skriver f. Eks.: „Har det nu i 4 Maaneder været frugtesløst at tale om Eder og til Eder om Eders Gerninger, saa vil vistnok ingen nu for i den forhaabentlig korte Tid, der er tilbage, at opnaa en Lempelse nedlade sig til at møde for Eders i den 11te Time selvlavede Tribunal. Ingen forstandig Mand blandt Eders Medborgere kan læse Eders Bekendtgørelse uden at rødme paa Eders Vegne“.

I et senere Nummer skriver en anden Indsender: „... Jeg tror næppe, at Comiteen kun skulde have til Hensigt at modtage og redressere Besværinger, som at f. Eks. Claus havde for lidet Carl for megen Indkvartering... Hvorledes skulde vel saadanne Besværinger komme frem, naar man ikke foran sig har en samlet Liste, hvoraf man kan se Fordelingen?“ Men jovrigt mener Indsenderen, at man med Tak burde erindre, at det Hverv, som Indkvarteringskomiteen paatog sig, var baade vanskeligt og byrdefuldt og ingenlunde misundelsesværdigt.

Den, som man navnlig havde et „godt“ (eller snarere ondt) Øje til, var Brandkaptajn Starck. Det siges meget giftigt om ham, at det ikke er at undres over, at han ikke kan have Tid tilovers til en samvittighedsfuld Besørgelse af Indkvarteringen, „naar man betænker, at Hr. Capitainen foruden at skulle regere Brandvæsenet og Brandfolkene — og det skal være nogle farlige Folk, disse Brandfolk — tillige er Borgerrepræsentant, Manufacturhandler etc. Og om end Hr. Capitainen besidder en nok saa usædvanlig Arbejdsdygtighed, saa er det dog for meget forlangt selv af en Brandcapitain, at han skal kunne være baade her og der og Straalemester tillige“. (27. Sept.).

I et af de sidste Indlæg, som fremkom, efter at der i September var indtraadt en ny Vending med Hensyn til den militære Belægning, staar: „Indkvarteringskomiteen hviler nu efter sit Hædersværk og hensidder forventningsfuld og venter paa, hvad Publikum vil sige... Det kan siges i følgende Ord: Komiteen + Nyeborg ler, og hele Byen græder“.

R. W. Starck,
Manufakturhandler, Brandkaptajn.

Ja, det kan i Sandhed ofte være en ulaknemlig Rolle at bestride offentlige Hverv.

Det lader sig formode, at en og anden af Byens unge Piger kan have vist sig mere venlig imod de indkvarterede fjendtlige Soldater, end passende var, og at onde Tunger med eller uden Aarsag har skumlet derover. I hvert Fald finder man i „Flyvebladet“ følgende Avertissement: „Da jeg har bragt i Erfaring, at det Rygte er udspredt om mig, at jeg skulde have spadseret flere Aftener og Nætter i Møller Rødkiers Lund med den tyske Lieutnant, som laa i Quarter hos ham, saa udloves en Ducoat af 5 Rdl. til den, som kan oplyse mig om, hvem der først har fremført foranførte løgnagtige Rygte. Da min Bestilling udfordrer, at jeg skal fortjene mit Erhverv i saavel den Riges som den Fattiges Huus, saa er det saa meget mere ærekrænkende for mig at være udsat for saadanne slette Beskyldninger.

Marie Sørensen Dam,
Sypige,
boende hos Møller Jensen.“

Alle Beretninger gaar ud paa, at de indkvarterede menige fjendtlige Soldater var meget omgængelige og hensynsfulde. Og man fik Indtryk af, at de var lige saa kede af Krigen som vi. Der herskede derfor næsten alle Vegne et meget godt Forhold mellem Kvarterværterne og de indkvarterede. I de ganske faa Tilfælde, hvor der skete alvorlige Brud paa Disciplinen, straffedes disse med haard Haand. Prøjsernes Hovedkvarter(?) var i Kobmandsgaarden paa Lillegade (nu Kobmand Nørgaards), der paa den Tid stod ledig. Og gamle Grenaaensere har fortalt, at Spidsrodsstraffen endnu dengang eksekveredes som militær Straf hos Prøjserne, og at de har set Soldater blive pisket nede i den gamle Kobmandsgaard.

Men var Stemningen over for de menige Soldater gennemgaaende velvillig, saa var Hadet mod de overordnede og da navnlig mod den almægtige von Falckenstein desto stærkere. At han har været en typisk Repræsentant for Prøjseraandens mindst tiltalende Sider, er vel ogsaa temmelig sikkert. Som nævnt havde han oprindelig sit Hoved-

Prokurator L. J. Lunøe.
Byraadsmedlem. Medlem af Ligningskommissionen. En af Byens mest indflydelsesrige Borgere i 60 og 70erne.

kvarter i Randers. I Begyndelsen af August flyttede han imidlertid til Aarhus, og „Aarhuus Stiftstidende" blev officiel Tidende for Jylland, saaledes som „Randers Amts Avis" først havde været. Samtidig med Flytningen lavede von Falckenstein den Genistreg at sprænge Jernbanebroen ved Langaa i Luften. Det var den, hvorover den nye midtjydske Bane førtes. Denne „Bedrift" var vistnok fuldstændig formaalsløs. Og han synes i hvert Fald at være gaaet for vidt i sin Iver. Broen var nemlig engelsk Ejendom, og Englænderne anlagde Sag mod ham og mod hans Regering. De fordrede en Erstatning paa 160,000 Thaler, hvoraf de 14,000 af ham personlig, Resten af den prøjsiske Stat.

Efter en Rejse til Tyskland, som muligvis har været i den Anledning, vendte General von Falckenstein — ret uformodet — tilbage til Aarhus i Slutningen af August. Aviserne beretter, at han gjorde sit Indtog i en Vogn forspændt med 4 Skjmler, og at han fejrede sin Ankomst ved at dømme en stakkels Ægtvognskusk til 7 Dages Vand og Brod, fordi han ikke paa Kommando havde kørt hurtigt nok op ad en Bakke.

Straks efter Ankomsten rejste Generalen ud paa Inspektion i de nærliggende Amter og kom d. 6. Sept. til Grenaa. „Flyvebladet" bragte næste Dag en lille Notits derom. Dens isnende Tone rober tydeligt nok Stemningen. Der staar bl. a.: „I Aftes blev der vist vor ringe By en Opmærksomhed af en egen Slags, idet Jydernes mægtige Beherskers, Hr. Falckenstein, indtraf hertil fra Ebeltoft, ledsaget af et Par preussiske og østrigske Officerer, og tog ind paa Gæstgivergaarden. I Morges blev Havnen besigtiget, hvorefter Rejsen gik videre til Randers." Bladet tilføjer: „Her ligger vedvarende en lille Styrke af 18de Regiment. Magasinet er i Tirstrup, og Staben ligger nu paa Nørup-lund". Faa Dage efter afrejste Fjenderne dog for en Tid herfra.

Allerede ved Krigens Begyndelse havde von Falckenstein ladet forespørge Byens Postmester, Skjerbæk, om han vilde fortsætte under den fjendtlige Besættelse. Da han svarede Nej dertil, suspenderedes han, og Prøjserne overtog selv Postvæsenet. Dette varede ved indtil 2. Sept., da Skjerbæk averterede, at Postkontoret nu atter var aabnet.

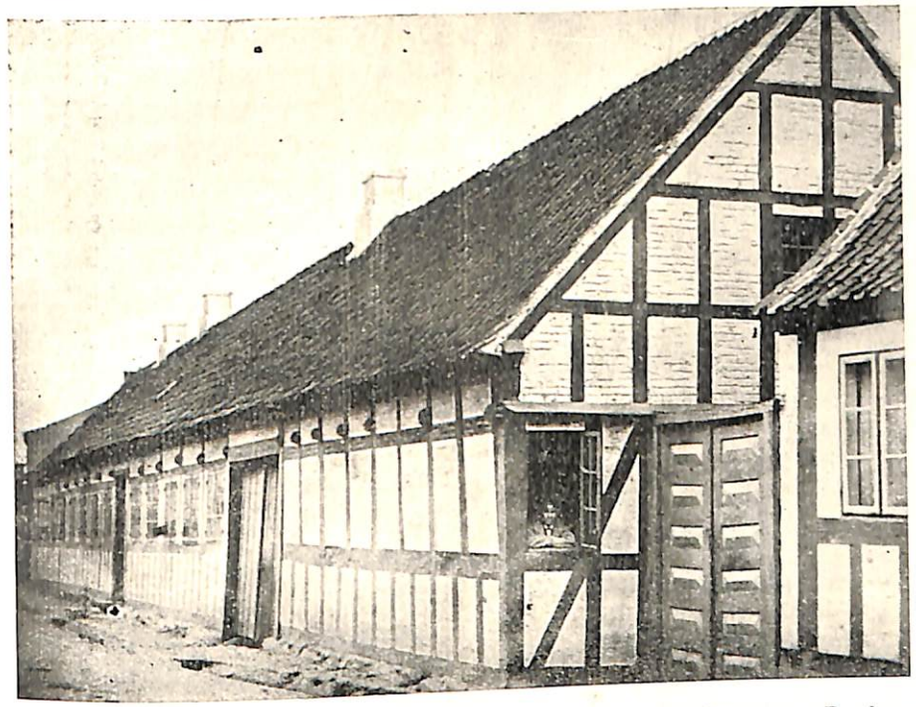

Prokurator Lunoes Gaard paa Storegade (nuværende Isenkræmmer Poulsens, Fru Dahlins og Snedker Olsens Ejendomme).

Kort efter at den 3dje Vaabenstilstand var sluttet, begyndte i Overstemmelse med en af Paragrafferne i denne

Hjemsendelsen af de danske Fanger.

Der var ialt ca. 6250. Deraf havde de 4750 ligget i prøjsiske Fæstninger, Resten i østrigske. Alene paa „Hohe Salzburg" var interneret over 500 danske Fanger. Det er den samme Fæstning, som i Nazismens første Dage blev navnkundig ved at være Fængsel for de for Oprørsforsøget fængslede Nazister, og hvor „Føreren" nu i Sommer opholdt sig i de for Polen skæbnesvangre Krisedage. De danske Fanger hjemsendtes ret hurtigt, som Regel i Tog med 1000 ad Gangen. De sidste 1000 kom til København 23. August. Straks, da Hjemsendelsen rygtedes, dannedes der her i Grenaa som andre Steder en Komité, som skulde tage sig af de hjemvendende, naar de kom til Grenaa, beværte dem og gøre det lidt festligt for dem. Samtidig hjemsendtes Størsteparten af de indkaldte danske Soldater. Modtagelseskomitéen bestod af Garver Carl E. Petersen, Skrædderm. A. J. Lyngbye, Købmand Adolph Lyng-

Postmester Skjerbek.
Veteran fra 1848. Fremtrædende Borger og meget benyttet Taler i 1860erne

byc og „Grenaa Avis“ Redaktør C. Lemmich. Det indsamlede Beløb var saamænd meget beskedent, nemlig knap 90 Rdl. For denne Sum bespistes ialt 191 Mand, alle fra Grenaa og Oplandet, og saa var der endda nogle Rdl. tilovers, som overdroges til en anden af Krigstidens Komitéer, „Fireskillingssubskriptionen“.

Denne var dannet allerede ved de første Tegn til Krigens Udbrud, nemlig i December 1863, og dens Opgave var økonomisk at støtte de indkaldte Soldaters Familier. Det var den paa Initiativ rige Veteran fra den forrige Krig, Postmester Skjerbæk, som ved en Artikel i „Grenaa Avis“ havde slaaet til Lyd for Sagen. Han skriver: „Da mørke og luvejrssvangre Skyer hæve sig over vort Fædrelands Horisont, og der kun er svag Sandsynlighed for, at de ville fordele sig, men alt taler for, at den nærmeste Fremtid vil bære en Krig i sit Skød ... saa opfordres den offentlige Godgjørenhed til ved en Subskription at bidrage til, at de indkaldtes Familier ikke skal lide Savn af det daglige Brød ...“ Ved et Møde i Haandværkerforeningen udpegedes 6 af dennes Medlemmer, som sammen med 2 Borgerrepræsentanter og 4 andre Borgere, nemlig Sognepræsten, C. U. Dantzer, Kordegn R. Johannsen, Købmand C. F. Lund og Postmester Skjerbæk, traadte sammen i en Komité og foretog en saakaldt „Fireskillingssubskription“ for at tilvejebringe de fornødne Midler til nævnte Brug. Det var Meningen, at hver Bidragyder skulde give mindst 4 Skilling om Ugen. Men adskillige lagde for med meget større Beløb, saaledes Apoteker Dahl, som tegnede sig for 100 Rdl.

En anden Komité dannedes i Februar med det Formaal at sende Levnedsmidler, Tobak eller Penge til de indkaldte fra Grenaa. Nogle af dens Medelemmer er de samme, som gaar igen fra „Fireskillingssubskriptionen“. Og selv Byens Tjenestepiger foranstaltede en Indsamling, hvorved indkom 22

Rdl. 4 Mark. Derfor købtes 5 Uldtrøjer, 1 Par Underbenklæder, 9 Mavebælter, 10 Par Strømper, 7 Par Muffedisser og 1 strikket Tørklæde, som tilsendtes de her fra Byen udkommanderede Soldater. Af disse forskellige Komitéer var „Fireskillingssubskriptionen“ den, som fik langt den største Betydning og længste Levetid. Den virkede hele Krigstiden igennem og fordelte gjennem ugentlige Bidrag ialt 1247 Rdl., som kom 28 Familier til gode. Den højeste Understøttelse var $2^2/_3$ Rdl., den mindste $^2/_3$ Rdl., alt pr. Uge. Det fremgaar heraf, at der fra Grenaa By altsaa maa have været mindst 28 Familiefædre med i Krigen. Dieres Navne er mig kun delvis bekendt. Men i Avisen ses dog, at en Del Haandværkere eller Forretningsdrivende averterer om, at de i Anledning af Indkaldelse har antaget en dygtig Svend eller paa anden Maade sørget for Forretningens Fortsættelse.

Nolge af disse Grenaas Sønner ofrede Livet for deres Land. Et Par saaredes og døde i Fangenskab, andre døde paa Valpladserne. Den første, som faldt, og den eneste, som det har været mig muligt at faa et Fotografi af, var Kommis Johan Frederik Møller, Søn af Købmand J. A. Møller paa Hjørnet af Torvet og Søndergade (Edv. Hansens Gaard). Han faldt ved Bustrup 3. Februar og blev begravet

Skræddermester A. J. Lyngbye.
Veteran fra 48. Vaabenbrødrenes mangeaarige Formand. Medlem af Grenaa Byraad i 27 Aar ($^1/_1$ 1864—$^{23}/_1$ 1891). Taler ved nationale Festligheder.

som ukendt Soldat. Hans Fader rejste senere rundt dernede for om muligt at finde Sønnens Grav, men forgæves.

Forhandlingerne i Wien

angaaende Fredsbetingelserne trak i Langdrag. Man var enig om, at Fred maatte sluttes for enhver Pris. Ligeledes var de danske Forhandlere klar over, at der ingen Hjælp var at vente fra England eller Frankrig, og at Slesvig var tabt. Men om Enkelthederne ved Grænselinjen og om Erstatningsbeløbets Størrelse m. m. var der megen Uenighed. For at gøre Danmark mere villigt til at bøje sig

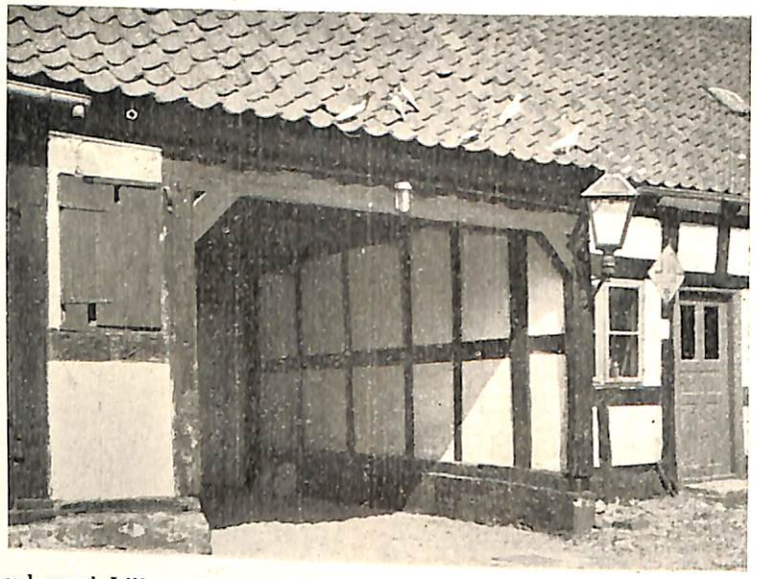

Port ud mod Lillegade i Købmand Nørgaards Gaard. Her havde Prøjserne i 1864 deres Hovedkvarter og Magasiner.

for de haarde Fredsvilkaar, blev det bestemt at øge det Tryk, som hvilede paa Nørrejylland. De fjendtlige Troppers daglige Naturalforplejning skulde hæves, Hesterationernie ligesaa, Købstæderne skulde have større Indkvartering, og alt skulde indrettes paa Vinterkvarter.

Tanken om en Rømning af Jylland var helt forkastet. Og i Slutningen af September skete der da ogsaa herhjemme et fuldstændigt Omslag i Troen paa, at en Udmarsch af Fjendernie var forestaaende. Fra Militærguvernementet kom 23. September en Bekendtgørelse angaaende de prøjsiske Troppers Vinterkvarter. Af Købstæderne skulde Ebeltoft og Grenaa hver have 1 Bataillon, Randers 3 Bataillioner samt desuden 5 Eskadroner Rytteri og 2 Batterier.

Det vil altsaa sige, at Grenaa, der dengang havde ca. 1600 Indbyggere, skulde have 700 fjendtlige Soldater i Indkvartering. Det var selvsagt en næsten umulig Opgave at skaffe Sengetøj til et saadant Antal. Det sles da ogsaa, og det er virkelig rørende at læse det, at flere af Landsbyerne i den nærmeste Omegn uopfordret meldte sig med Tilbud dels om Levering af Halm til Underlag, dels med Udlaan af Sengetøj. Byens Borgere indvarsledes til et Møde paa Raadhuset for at træffe Aftale om Indkvarteringen. Denne Gang skulde man altsaa ikke have noget af at udsætte sig for Kritikken.

Raadhuset blev taget i Brug til Lazaret og Vagtlokale.

Man ventede almindeligt, at

Fjenderne vilde indtræffe her Søndag den 2. Oktober,

eftersom de den 28. September var afmarscheret fra Horsens. Det slog ogsaa til. Nævnte Søndag var der Konfirmation i Grenaa. Pastor Dantzer stod netop paa Prædikestolen, da Prøjserne med fuld Musik rykkede ind i Byen. De fleste af Kirkegængerne gik selvfølgelig straks hjem, da omtrent alle Husstande i Byen skulde have Indkvartering. Pastor Dantzer maatte saa se at fremskynde Konfirmationen det mest mulige, saa ogsaa Konfirmanderne og deres paarørende kunde komme hjem.

De ankomne var 1. Batt. af 4de Garderregiment under Oberst Esbeck. Tyskerne havde anlagt en Felttelegraf fra Aarhus til Grenaa, saaledes at Byen nu for første Gang stod i telegrafisk Forbindelse med Omverdenen. I Avisen meddeles, at ogsaa private kunde faa Lejlighed til at afsende Telegrammer mod alm. tarifmæssig Betaling. Denne „Fjernskrift" vakte selvfølgelig stor Opmærksomhed i den lille Stad. Der udstedes Forbud mod al Færdsel med Skydevaaben af civile, ogsaa Jagt blev forbudt. Alle danske Aviser uden for Jylland blev forbudt med Undtagelse af „Berlingske Tidende", „Ill. Tidende" og „Flyvepostén".

C. U. Dantzer.
Sognepræst i Grenaa 1857—1877, Kateket sammesteds fra 1851.

I Oktober Maaned havde saa Grenaa den største Indkvartering under hele Occupationsperioden. De først ankomne Bataillioner afmarscherede efter en Uges Forløb til Randers med Undtagelse af et mindre Vagthold. Men samme Dag ankom et Par Kompagnier, ligeledes af et Garderregiment, og de blev liggende til Fredens Slutning. Forskellige af Byens større Næringsdrivende overtog Leverancen af Fødevarer til det prøjsiske Depot. Men Kvarterværterne var ikke altid tilfreds med det leverede. I „Flyvebladet" er der flere Gange rettet Kritik. Forholdet var dette, at enten skulde Tyskerne have Adgang til Køkkenet og selv tilberede de udleverede Fødevarer, eller ogsaa skulde Kvarterværterne mod-

Johan Frederik Møller.
Den første Grenaaenser, som faldt i Krigen 1864.

tage det leverede og tillave det for Soldaterne. Det sidste var vistnok det almindeligste. De fleste Husmødre holdt ikke af at have disse fremmede Folk til at rumstere i deres Køkkener. Og Soldaterne paa deres Side vilde hellere end gerne have Maden leveret tilberedt, men var for Resten meget villige til at yde en Haandsrækning ved alt, hvad de kunde.

Endelig undertegnedes saa Freden den 30. Oktober.

„Grenaa Avis" udkom atter som egentlig Avis og ikke Flyveblad d. 1. Novbr. 1864. Der var nu ny Redaktør, idet Lemmich havde overdraget Bladets Redaktion til C. V. Færch. I det første Nummer havde Bladet en Meddelelse om Fredsslutningen. Der staar bl. a.: „Freden har ganske vist kostet store Ofre, men med Guds Hjælp ville ogsaa disse kunne bæres, saaledes at Danmark, om det end er blevet betydeligt beskaaret, atter kan se en lykkelig Fremtid i Møde. Efter den uheldige Krig, der kun kan betragtes som en Følge af vore Fjenders store Overlegenhed, vore „Venner"s Troløshed samt maaske en mindre heldig Krigsbestyrelse, og som det næppe vilde have nyttet os synderligt at fortsætte, kunde Danmark ikke vente at komme til at diktere Fredsbetingelserne. Jylland vil vel endnu i nogen Tid forblive besat af de østrigske og prøjsiske Tropper, men vi ville destuagtet haabe, at Gen. Falckenstein nu har udspillet sin Rolle som øverste Myndighed i denne Provins".

Det skete ogsaa. 5. November afmarscherede de prøjsiske Tropper, nemlig 2 Kompagnier af 3dje Garderregiment, fra Grenaa mod Aarhus. Avisen udtrykker ved Afskeden Haabet om, at Byen ikke paany skulde blive besat af fjendtligt Militær og blev endelig denne Gang ikke skuffet.

I Slutningen af Maaneden bortsolgtes ved Auktion, som holdtes i C. Vogels Gaard ud mod Lillegade, Restbeholdningen af Rekvisitionsmagasinets Proviant. Ligeledes solgtes en Del Sengesteder med Skraamadrasser og Hovedpuder, som var anskaffet af Kommunen.

Snart faldt Byen atter ind i de gamle Folder. Men Krigens Følger

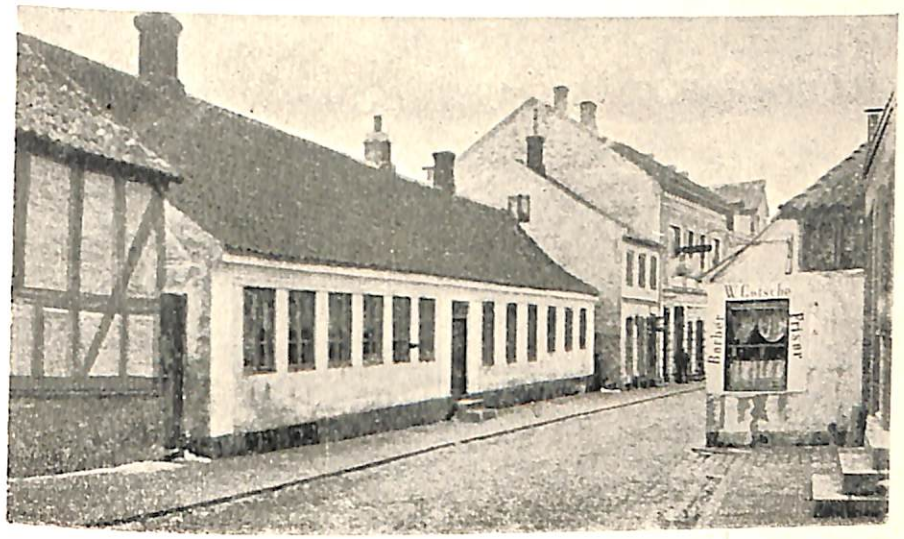

Lillegade. Købmand Brokmanns Gaard og (til venstre) et lille Stykke af gl. Apoteks Materialbygning. Her ligger nu bl. a. Købmand Meldgaard Nielsens Ejendom.

og de mangehaande Begivenheder, man havde haft saa tæt ind paa Livet i det forløbne Aar, vedblev længe, længe efter at være Samtaleemne, naar Folk kom sammen.

Medens Komitéen i Grenaa, som skulde tage imod de hjemvendende Soldater, havde indskrænket sig til at tage imod dem og bespise dem, afholdtes der i Begyndelsen af det nye Aar i Omegnens Landsbyer en Række festlige Sammenkomster, hvor der gjordes lidt Stads af de Soldater, der havde været i Felten, og hvor man mindedes dem, der var blevet derude. Den første af disse var i Enslev. Den holdtes d. 24. Februar i Sognefoged L. Mathiasens Gaard. Samtlige Sognets Mænd og Karle, som havde været indkaldt under Felttoget, var indbudt hver med sin Dame. Dyrlæge Beyer indledede med en Skaal for Kongen, for hvem han ønskede, „at han snart paa en for Folket forstaaelig Maade maatte faa Lejlighed til at vise sit danske Sindelag". Pastor Fiersom talte for Landsoldaten, som, selv om han ikke havde vundet, „havde kæmpet med Ære og vundet alle dannede Nationers Beundring for sin Udholdenhed og sit Mod".

Senere udbragtes der Skaaler for „den trofaste Hustru, som værger Reden, medens Manden var borte" og for „den trofaste Mø, som maatte sin lille Jensemands Billede frem for sit Blik og blev ham tro". Og endelig for Nordslesvigerne, „der fik Broderparten af Sorgen og Smerten". Der herskede ifølge Re-

Gammelt Billede fra Østergades østlige Del ved Jernbanetorvet. Hvor Haven til venstre ligger, befinder nu Købmd. Kanstrups Ejendom sig.

feraaet „en smuk, ja næsten højtidelig Stemning". I de følgende Uger fulgte flere af Omegnens Landsbyer i det givne Fodspor.

Medens Stemningen ved Festen i i Enslev beskrives som „næsten højtidelig", benævnes den ved nogle af de senere som „gemytlig". Saaledes i Hammelev, hvorom der staar: „den gemytlige Stemning, der herskede under hele Festen, vil gøre denne Dag uforglemmelig for os (Veteranerne), da det hele saa sandt og inderligt afspejlede det danske Folks Hjertelag, der tager den gode Vilje i Gjerningens Sted".

Endnu langt hen i Aaret 1865 træffer man i Avisen Dødsannoncer fra Hustruer eller Forældre angaaende paarørende, der som haardt saarede havde ligget paa Lazaretter i Fjendeland og først da var døde, eller om Soldater, der havde været savnet, og hvis Død først da var konstateret. Ligeledes træffes paa Indsamlinger til Fordel for Krigsenker, hvis Familier led Nød.

Krigens Skygger hvilede længe over Landet.

Lidt *Hjemstavnslære* til Skolebrug

af *Carl Svenstrup.*

Byens Segl fra 14. Aarhundrede.

Djursland.

Yderst mod Øst paa Halvøen Djursland, der strækker sig fra Nørrejylland ud i Kattegat, ligger Grenaa, vor lille, vor gamle By.

Djursland har været beboet af Mennesker i mange Tusinde Aar, langt længere tilbage i Tiden end f. Eks. til Gorm den Gamles eller Regnar Lodbrogs Dage, ja endog Aartusinder før Kristi Fødsel.

Man har fundet Spor af disse Oldtidsfolk rundt omkring paa Djursland navnlig i Form af Redskaber, som har tilhørt disse Mennesker og er tildannet af dem. De smukt formede Flinteredskaber og Vaaben, som man i stor Mængde kan se nede paa Museet paa Søndergade, er flere Tusinde Aar gamle og stammer fra disse Folk.

Men ved andre Udgravninger har man fundet Redskaber, som ikke er nær saa godt lavet, og som man bestemt mener er mindst 5000 Aar gamle, ja der er endogsaa fundet Økser af Ben og Hjortetakker, som er endnu ældre end de ældste Stenøkser. Endelig har man f. Eks. ved Mejlgaard og ved Kolind fundet

Storegade op imod Kirken omkring 1860.

store Dynger af Østersskaller, hvori laa Rester af Dyreknogler og Stenredskaber. De stammer fra Oldtidens Bopladser. Og alt dette viser, at Djursland i mange Aartusinder har været beboet af Mennesker. De mange smaa Høje, som findes rundt omkring, f. Eks. Thorsø Højene, har været Begravelsespladser for Høvdinger eller andre mægtigere Folk, og vi har altsaa synlige Minder nok fra disse gamle Tider.

Djursland var dengang gennemskaaret af et bredt Sund, der gik helt igennem Halvøen fra Øst til Nordvest, altsaa fra Djursaaens Munding og ud i Randers Fjord. Kolindsund var en Rest af denne Gennemskæring. Landet Nord derfor var yderligere ved et Sund delt i to mindre Øer, og den Dag i Dag kaldes endnu den ene af disse for Rougsø-Herred. Men disse Sunde er forlængst svundet ind, og Djursland er en sammenhængende Halvø.

Oldtidens Mennesker har gerne villet bosætte sig ved disse Sunde, saaledes at de altsaa boede et lille Stykke borte fra det aabne Hav, men dog stod i sejlbar Forbindelse dermed.

En Mængde Udgravninger i de senere Aar har da ogsaa vist, at de allerfleste Begravelses- og Bopladser paa Djursland har ligget just der, hvor Kolindsunds Kyst gik i gamle Dage.

Gammel Bindingsværksgaard Lillegade 39, „Aftenstjernen", opført 1751.

Grenaa By.

Ingen ved noget bestemt om, hvornaar de første Mennesker bosatte sig paa det Sted, hvor nu Grenaa By ligger. Men saa meget ved man sikkert, at allerede for 1000 Aar siden har her været bebygget. Og vi tager næppe fejl i at antage, at dengang Harald Haarderaade og Svend Estridsen i Aaret 1060 holdt Søslag i Djursaa eller Kolindsund, og dengang Svend Grathe og hans Mænd efter Blodgildet i Roskilde gik i Land ved Djursaaens Bredder, saa har denne lille Bys Beboere set til. Og med ængstelige Øjne har de nok fra Aastrup- og Bavnhøjbakken stirret ud over Vandet.

Grenaa nævnes første Gang i Kong Valdemar Sejers Jordebog (omkr. 1231) som „Konunglev", d. v. s. Jordegods, som hørte ind under Kronen. Men om den da har været Købstad eller ej, er uvist.

Der har paa den Tid ligget en Kongsgaard i Byen, og Grundene Syd for Storegades øverste Del hed endnu for et Par Aarhundreder siden Kongsgaards Tofter.

Et Minde, vistnok fra denne Kongsgaard, fremkom i 1910, da man ved Nedlægning af Vandrør i Aagade fandt en Lerkrukke et lille Stykke nede i Jorden. Den indeholdt ca. 12,000 Sølvmønter fra Valdemar Sejr og hans Sønners Tid. Det er det største Møntfund fra de Tider, der nogensinde er gjort i Dan-

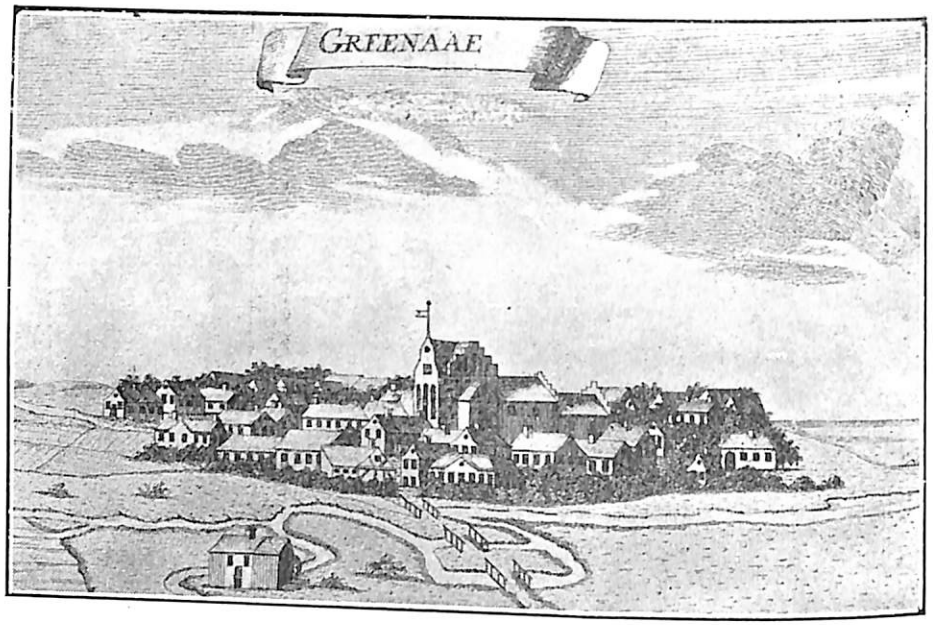

Grenaa set fra Sydsiden. — Billedet taget efter Pontoppidans danske Atlas 1768.
Man ser i Forgrunden de 3 Grene af Aaen og Broerne derover, samt Vandmøllen.

mark. Pengene maa dengang have udgjort en uhyre Formue og er sikkert i Krigstider nedgravet i Jorden, og Ejeren er saa omkommen uden at have kunnet betro andre, hvor Gemmestedet var.

Byens Navn stavedes i de ældste Tider paa mange forskellige Maader f. Eks. Grindøugh, Grindoe, Grinde, Greenaae. Da Ordet Grind i gammel dansk Sprog kan betyde en Bro, og da Byen fra den ældste Tid har haft en Bro i sit Bysegl og i sit Byvaaben, er det rimeligt at antage, at Byens Navn er afledet af Bro.

Hvornaar den blev Købstad, ved man ikke, da dens ældste Rettigheder er gaaet til ved Ildebrande. Det første Kongebrev til Grenaa med Bekræftelse af Købstadrettigheder er fra Kong Kristoffer af Bayern og stammer fra Aar 1440.

Hvis vi kunde se Grenaa for os, som den saa ud for nogle Aarhundreder siden, saa vilde vi finde, at den lignede en rigtig gammeldags Landsby. Vejen til den fra Syd gik ligesom nu over Sønderbro, men Aaen delte sig tæt ved Byen i tre Dele. Man skulde altsaa over tre Broer for at komme ind i Byen, og ved den inderste af disse, tæt ved det Sted, hvor nu Vogterhuset ligger, laa et Bomhus. Enhver der kom gaaende, ridende eller kørende over Broerne, maatte standse ved Bomhuset og betale nogle Øre til Broernes Vedligeholdelse. Pengene opkrævedes af Bommanden, som boede i Bomhuset.

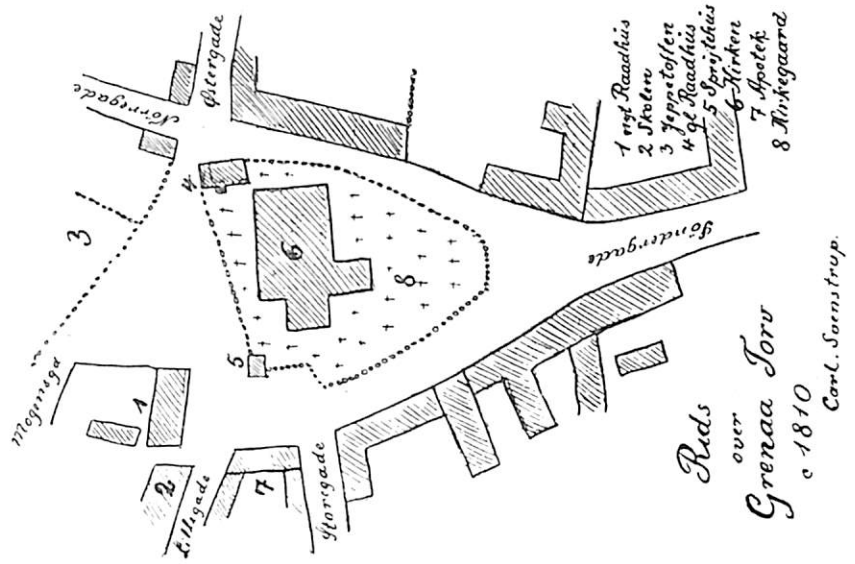

Rids over Grenaa Torv ca. 1810.

Gader og Bygninger.

Adelgade førte ind i Byen. Det er omtrent, hvad vi nu kalder Søndergade. Pladsen oppe ved Torvet var meget lille, thi omkring Kirken laa Kirkegaarden, der strakte sig helt fra Kastanietræerne og uden om Kirken paa alle Sider, saaledes at der kun var en ganske smal Gade paa hver Side. **Lillegade** og **Storegade** havde omtrent samme Forløb som nu, men deres Huse laa uregelmæssigt ud og ind, og Gadernes Navn var Lille og Store Kongensgade.

Nørregade laa ligeledes omtrent, hvor den nu ligger, men hvordan **Østergade** har set ud, derom vides intet bestemt. Der er noget, der taler for, at den oprindelig slet ikke har eksisteret. Vejen til Stranden har saa gaaet gennem **Kannikegade,** der da ogsaa i meget gamle Papirer kaldes Strandstræde. Senere blev det til Tajgyden og endnu senere til Kannikestræde.

For godt 100 Aar siden boede der ikke mere end omtrent 760 Mennesker i Grenaa, og der var kun de faa Gader, som før er nævnt. Rundt i Byen laa Haver ud til Gaderne. Huse og Gaarde laa ikke som nu i lige Rækker, og de lignede omtrent de Gaarde, som vi nu ser paa Landet. Kun 7 Gaarde var to Etager høje. Af dem er nu de to tilbage, nemlig Købmand Skovs og „Aftenstjernen“, Resten var kun i een Etage. De fleste Bygninger havde Straatag. Kongerne havde ganske vist ofte befalet, at Købstadshuse skulde tækkes med Tagsten, men Kongen var saa langt borte, og næsten alle Folk i Byen havde selv Marker og avlede Korn. Derfor havde de let ved at faa Straa og blev ved at bruge dette i Stedet for at købe de dyre Tagsten.

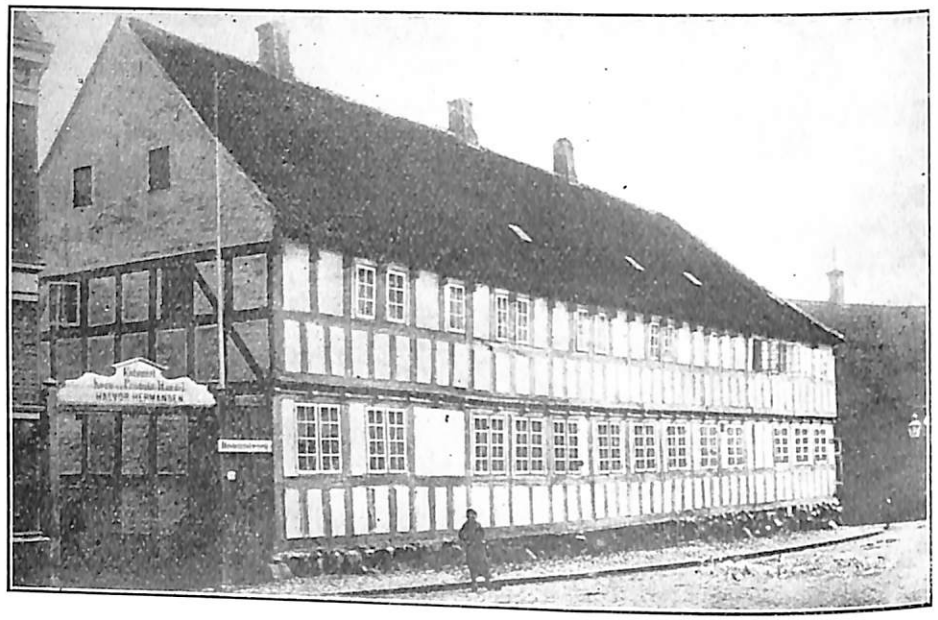

Købmand Skovs Gaard paa Søndergade, Byens smukkeste og ældste Bindingsværksbygning.

Alle Bygninger var af Bindingsværk, saaledes som vi nu ser det ved de smaa Huse vestligst i Byen eller ved de to førnævnte, Købmand Skovs Gaard og „Aftenstjernen".

Paa Grund af Straataget var disse Bygninger meget brandfarlige, og flere Gange afbrændte store Dele af Byen. Under Svenskekrigen afbrændte saaledes i 1626 (eller 27) hele den østlige Del, og i 1750 og 51 gik det paa samme Maade med hele den midterste Del af Storegade og Lillegade. Dengang var det dog ikke Krigen, der var Skyld i Branden.

En Ildebrand var i gamle Dage en meget større Ulykke for Folk end nu. Der var ikke noget, der hed, at man kunde assurere sit Hus eller sine Ting og faa en Del Erstatning, hvis det brændte. Saa Folk, hos hvem der kom Ild, mistede som Regel alt, hvad de ejede, og maatte være glade, hvis Naboerne kunde yde dem lidt Hjælp. Ellers var de henvist til at gaa rundt og tigge.

Gaderne var oprindelig slet ikke brolagte. Senere blev det Skik, at Folk selv skulde sørge for Brolægning uden for deres Huse. Og derfor kan vi forstaa, at det varede længe, inden alle Gader brolagdes.

Folk havde ikke anden Belysning end Tællelys. Det var en daarlig Belysning, og derfor gik man tidligt i Seng. Dengang kaldte man det Nat, naar Klokken var 9 eller 10. Saa gik Vægteren paa Vagt i Gaderne. I sin Haand havde han en Tranlygte, thi der var ingen Gadelygter i Grenaa før 1860. Paa Skulderen bar Vægteren sin „Morgenstjerne". Det var en rund

Den venstre Halvdel af dette lille Hus var Byens Accisebod ved Nørreport.

Trækugle, der overalt var besat med spidse Jærnpigge, og som sad paa Enden af en lang Stang. Med den maatte han forsvare sig, hvis det kneb. Vægteren skulde passe paa, at Folk ikke gjorde Ufred i Gaderne. Og hvis der opstod Ild, skulde han straks gøre Alarm. Det var Skik, at Vægteren skulde synge, naar han ved Nattetid gik gennem Gaderne. Hver Time havde sit Vers, som begyndte med at angive, hvad Klokken var slaaet.

Told og Accise.

Ved de fire Indkørseler til Grenaa, nemlig ved Sønderbro, ved Enden af Lillegade, ved Enden af Nørregade og ved Østergade, hvor den støder sammen med Kannikegade, altsaa ved Købmand Kanstrups Hjørne, laa fire smaa Huse, et ved hver. Der sad Toldbetjentene og passede paa, at ingen kom ind fra Landet uden at betale Afgift af deres Varer, og ligeledes at Byens Borgere ikke førte noget ind fra deres Marker uden at svare Konsumtion deraf. Og for at ingen skulde komme uden om, var der over Gaden rejst en Port eller et Led, saa Folk var nødt til at vente, til Toldbetjenten kom og lukkede op. Uden om Byen i Nord og Øst gik et Dige. Resten deraf har vi endnu. Det er Stien langs med Grønland ned til Vestbanegaarden. Det fortsattes dengang hen langs nuværende Bredgade og drejede saa ind over Østergade og ned til Aaen. Det var rejst, for at Folk ikke skulde liste bag ind i Byen, uden om Toldbetjentene.

De smaa Huse kaldte man Acciseboderne ved Nørreport, Østerport o. s. v. Folk kunde ikke lide at betale Told og Accise, og de gjorde alt muligt for at narre og drille de stakkels Toldbetjente.

I 1851 kom der omsider en Lov, der ophævede disse Afgifter, og de smaa Acciseboder blev nedbrudt. Den sidste laa ved Nørreport. Muligvis er Halvdelen af det lille Hus nede ved

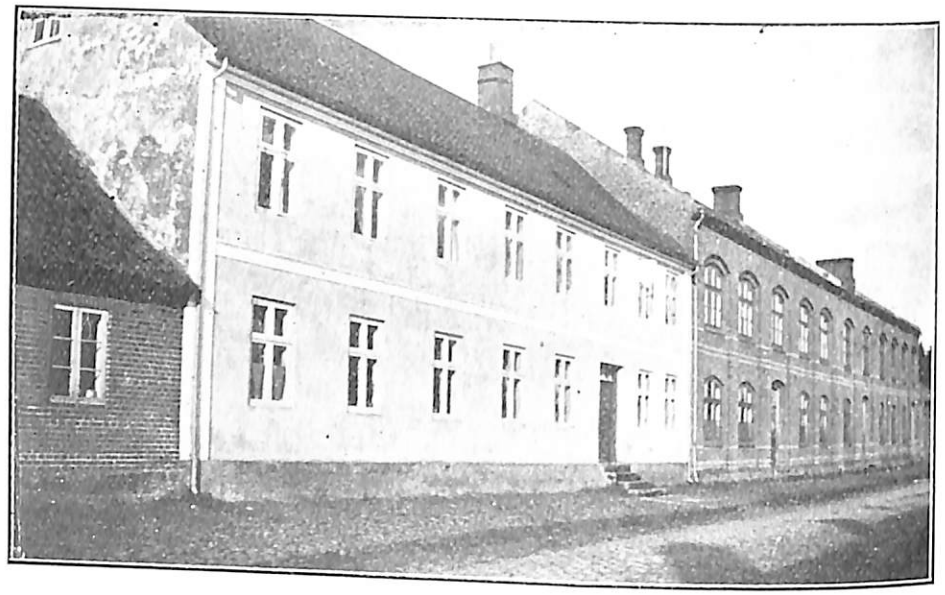

Grenaa ældste Skoler paa Vestergade, opført henholdsvis 1848, —67 og —87.

den gamle Tennisbane, der hvor nu Chr. Christensen bor, en Rest af Vesterports Bod, men det er ret usikkert.

Skolevæsenet.

I gamle Dage var der ingen Lov om, at alle Børn skulde undervises. Men der var dog i alle Købstæder en Skole. Efter Reformationen, da Kongen inddrog en Del af det tidligere Kirke- og Klostergods, bestemtes nemlig samtidig, at i enhver Købstad skulde oprettes en Latinskole, og at en anden Del af Kirkegodset skulde anvendes til denne. Og anden Skole maatte saa ikke holdes. Det var nu ikke nær alle Børn, som gik i disse Latinskoler, og mange Folk kunde da heller ikke skrive eller læse.

I Grenaa oprettedes ogsaa en saadan Latinskole. Den har ligget paa den nordlige Side — enten af Kannikegade eller Østergade — men Bygningen gik til Grunde ved Branden 1627. Skolen flyttedes saa til Lillegade, omtrent hvor nu Bager Hartmanns Hus ligger.

Den latinske Skoles Rektor var Hjælpepræst i Byen. Da der kun var meget faa Børn, som søgte Latinskolen, ophævedes den i 1739, og der oprettedes en „dansk Skole", hvor Byens Kordegn blev Lærer.

Den ældste Skole, som vi kender noget videre til, laa tæt ved Torvet, paa det Sted, hvor nu Købmand Ehrenreichs Hus ligger. Den var ikke stor, havde kun 2 Lærere, og dog undervistes i den ikke blot Byens Børn, men ogsaa Børnene fra Bredstrup, Dolmer og Aastrup. Bygningen blev i Tidens Løb gammel og forfalden og desuden for lille, og i 1849 opførtes en ny

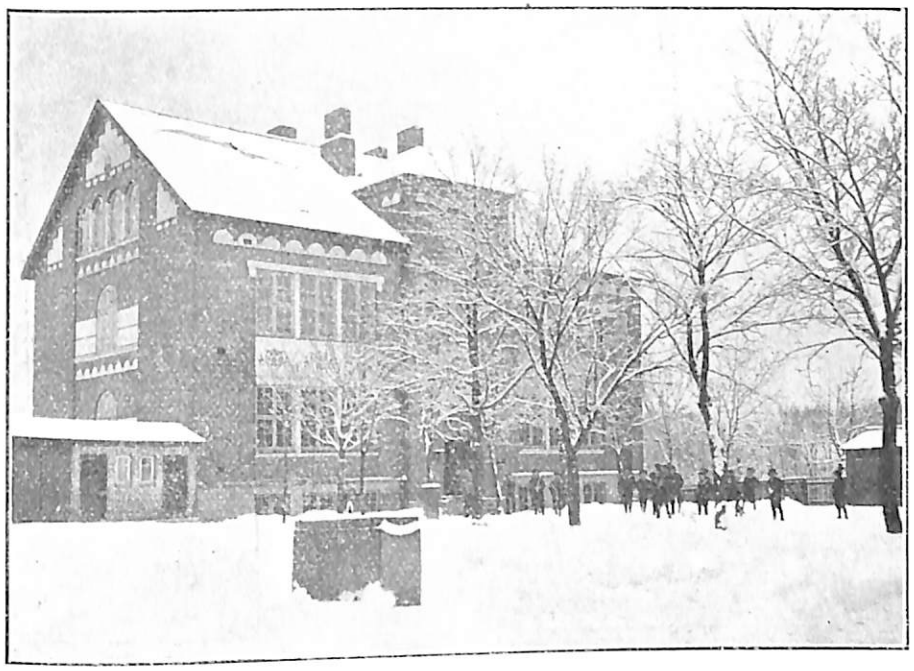

Grenaa Mellem- og Realskole opført 1912.

Skole. Det er den gule Bygning Vestergade 7. I den indrettedes 3 Skolelokaler og paa 1ste Sal Lærerbolig. I de tre Skolestuer var der henholdsvis **Friskole,** hvor ethvert Barn kunde gaa uden Betaling, **Borgerskole,** hvor der betaltes nogle Rdl. aarlig i Skolepenge, og endelig **Realskolen,** hvor Skolepengene var noget højere, og hvor der undervistes i Sprog og Matematik. Det regnedes dengang for en god og moderne Skole. En Snes Aar senere var Bygningen imidlertid for lille, og en ny opførtes vestligere i Gaden. Atter en Snes Aar efter byggedes endnu en Skole til, længere mod Vest. Det er den Del af Skolen, hvor nu Pigeklasserne har Lokaler. Endelig opførtes i 1912 Bygningen til Mellem- og Realskolen.

Postvæsenet.

Indtil 1876 kom alle Pakker og Breve til Grenaa med Postvogn eller Fragtvogn, enten fra Aarhus eller Randers. For 150 Aar siden fik vi kun Post een Gang om Ugen, for 100 Aar siden to Gange hver Uge, og lidt senere blev det ordnet saaledes, at der hver Aften kørte Postvogn fra Grenaa og til Aarhus og hver Nat ankom Postvogn her til Byen fra Aarhus. Det syntes Folk var et voldsomt Fremskridt.

Paa Postvognens forreste Sæde sad Postillonen og blæste i sit Horn, saa Folk vidste, at nu kørte Posten. Grenaa Posthus var fra 1852 ude paa Østergade i det Hus, som nu tilhører Læge

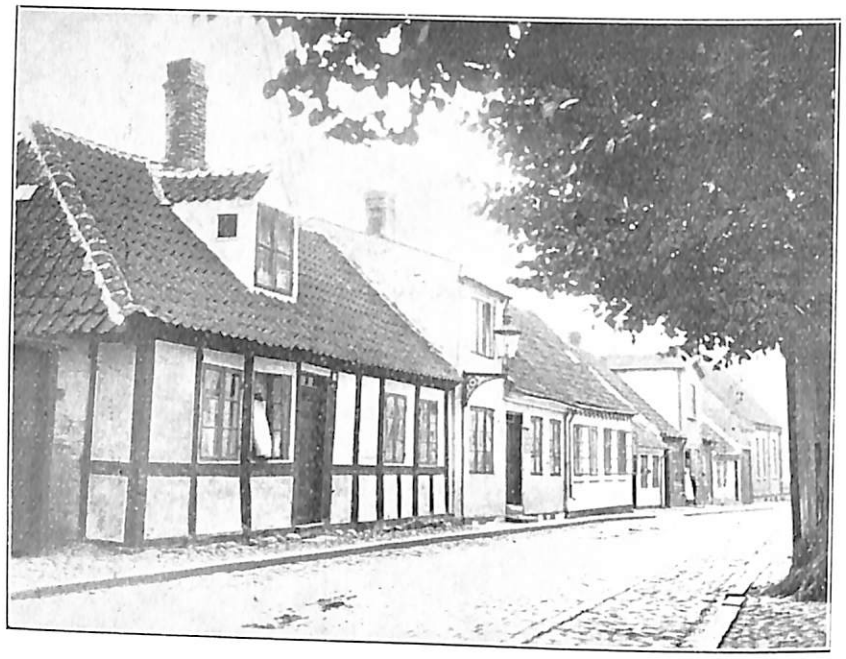

Gamle Huse i Kannikegade.

Madsen. I 1876 fik vi Bane til Grenaa. Fra den Tid kom selvfølgelig alle Pakker og Breve med Toget, og Posthuset flyttedes ned til de to østligste Værelser i Banegaardsbygningen. Først mange Aar efter byggedes et selvstændigt Posthus.

Grenaa Havn

var i gamle Dage egentlig ikke andet end Aaens Munding. Den har nok været lidt dybere end nu til Dags, men dog ikke dybere, end at kun mindre Skibe kunde sejle ind. Det var jo endnu i Sejlskibenes Tid, og Fartøjerne var i det hele taget ikke store dengang.

En Del af de lidt større Skibe maatte dog ligge for Anker et Stykke ude, og saa blev Lasten, der især bestod af Korn, sejlet ud til dem i Smaabaade. Derfor havde Købmændene liggende nogle smaa Pakhuse ved Havnen, hvor Korn og andre Varer opbevaredes, til de skulde udskibes, og andre Bygninger fandtes ikke ved Havnen før hen imod 1850.

Men Sand, som af Strømmen førtes langs Strandbredden, og Dynd fra Kolindsund samt Flyvesand fra Brohede (nuværende Hesselhede) fyldte efterhaanden Aamundingen op, og der har tit og mange Gange været klaget til Kongen over de daarlige Indsejlingsforhold. Først i Aarene omkring 1850 byggedes en rigtig Havn. Det er den inderste, lille Havn, hvor Fiskerbaadene nu ligger. En god Snes Aar senere anlagdes den store, yderste Handelshavn. Nu er den ogsaa ved at være for lille, og det er vedtaget at bygge en endnu større Havn lige Nord for denne.

Gamle Huse i Nederstræde.

Byens Fælleskær.

Vest og Sydvest for Grenaa, der hvor nu Plantagen ligger og langt hen ad Enslevgaarden til, laa i gamle Dage Byens Fælleskær. Det gik i Bredden langt Syd for den nuværende Kanal og mod Nord tæt op til Randers Landevej.

Derude græssede Byens Køer og Faar. Hver Mand, der ejede et Hus i Byen, havde Ret til frit at lade en eller flere Køer græsse i Kæret, alt efter Ejendommens Størrelse. Ejerne af meget smaa Huse havde kun Ret til ½ Ko og maatte altsaa slaa sig sammen med en anden ligestillet for i Forening med ham at holde en Ko. Ellers maatte de nøjes med i Stedet for ½ Ko at holde et Faar. Alle disse Kreaturer gik løse ude i Kæret, og til at passe dem holdtes en Byhyrde, der fik en lille aarlig Afgift af hver Koholder.

Om Morgenen ved 4-Tiden gik Byhyrden gennem Gaderne og blæste i sit store Kohorn, som endnu er at se nede paa Museet. Saa maatte Folk sørge for at være oppe og have Køerne malket og at faa dem drevet ud ad Porten. Køerne gik løse og kunde selv finde Vejen ned gennem Vestergade. Lidt længere henne, halvvejs ude mod Kobroen ventede de saa, til hele Flokken var samlet, og saa drev Hyrden og hans Drenge dem ud i Kæret, hvor de græssede Dagen lang, kun afbrudt af en Tur hjem om Middagen for at malkes.

Ved Aftenstid kom Køerne atter hjem og stod i Stald om Natten.

I Aarene efter 1870 købte Kommunen efterhaanden Græsningsretten af alle Husejerne. En Del af det gamle Kær be-

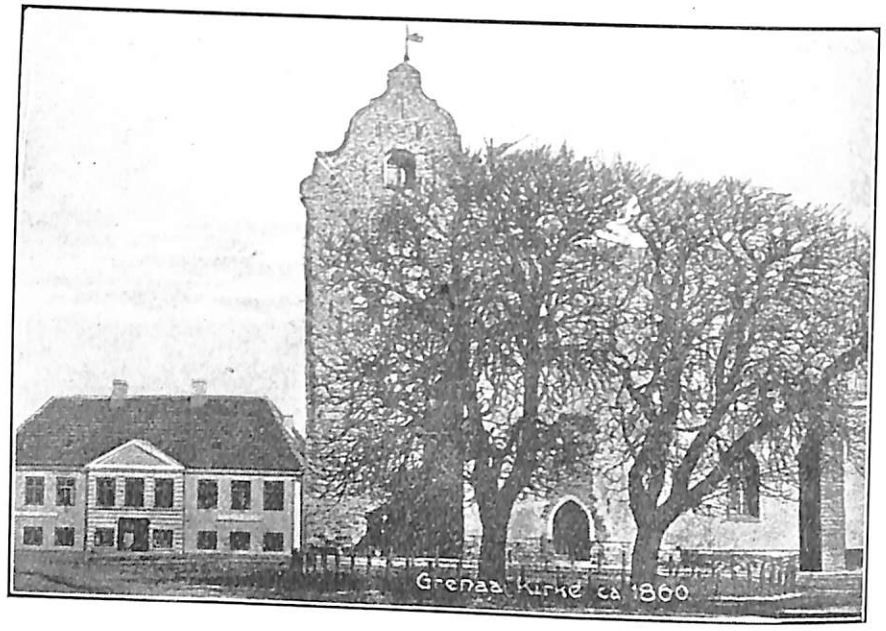

Grenaa Kirke før Ombygningen

plantedes og blev til vort smukke Anlæg. Resten udlejedes i større eller mindre Stykker for en bestemt aarlig Leje til forskellige Borgere, ganske som det sker den Dag i Dag.

Kirken.

Grenaa ældste Kirke laa et lille Stykke oppe ad Bavnhøjbakken, lidt Nord for det gamle Anlæg. Den har været opført i Valdemar Sejrs Tid og har været en af Landets ældste Stenkirker. Den benyttedes ikke efter 1627 og blev et Aarhundrede senere nedbrudt.

Ved Gravninger i Jorden har man for en Del Aar siden afdækket Fundamenterne til denne gamle Kirkes Mure og Taarn. Den laa ganske lidt Nord for det nye Sygehus.

Kirken paa Torvet er noget nyere, men dog omkring 600 Aar gammel. Vi kender ikke noget videre til dens Historie forinden den store Brand i 1627 under Svenskekrigen. Da blev Kirken delvis ødelagt, men kort efter atter istandsat.

Kirken havde oprindelig kun et Taarn, men intet Spir, saaledes som man kan se det paa gamle Billeder.

I 1875 ombyggedes Kirkens Ydre, og det nuværende Spir sattes paa. Nogle faa Aar før var der lavet meget om inden i Kirken.

Kirkegaarden

laa oprindelig uden omkring Kirken paa alle Sider. Pladsen var

Byens gamle Vægter med Morgenstjernen.

Generalkrigskommissær Fischers Monument fra Kirkegaardens Indvielse 1822.

jo meget kneben, og som Gravninger i Jorden har vist, har Ligene ofte ligget i flere Lag oven over hinanden.

Fornemmere Folk begravedes inde i Kirken under Gulvet, men der maatte betales mange Penge til Kirken for at man kunde faa Lov til at blive begravet der.

I Kirkegaardens ene Hjørne laa Byens ældste Sprøjtehus og i det andet Hjørne det gamle Raadhus. Ved Kirkegaardens søndre Indgang stod de to store Kastanietræer, som endnu ses paa Torvet.

Omsider var der slet ikke mere Plads at skaffe paa den gamle Kirkegaard, og der indrettedes derfor en ny uden for Nørreport. Den første Begravelse fandt Sted i 1822. Det var en af Byens mest kendte Mænd, som begravedes, og hans smukke Gravsten findes endnu paa Kirkegaarden. I de mange Aar, som er gaaet siden den Tid, er Kirkegaarden selvfølgelig bleven udvidet mange Gange, og et Ligkapel er bygget.

Raadhuset.

Som lige omtalt laa Grenaa ældste Raadhus Nord for Kirken, lidt skraat ud mod Østergade. Ved Gravning paa Torvet for et Par Aar siden fandt man dets tykke Kældermure.

Det var i tidligere Tid Byens eneste Bygning i 2 Etager og den eneste, der ikke var af Bindingsværk, naar lige undtages Kirken.

I 1805 opførtes det nuværende Raadhus, den smukke lille Bygning paa Torvet, der var mere end dobbelt saa stor som den

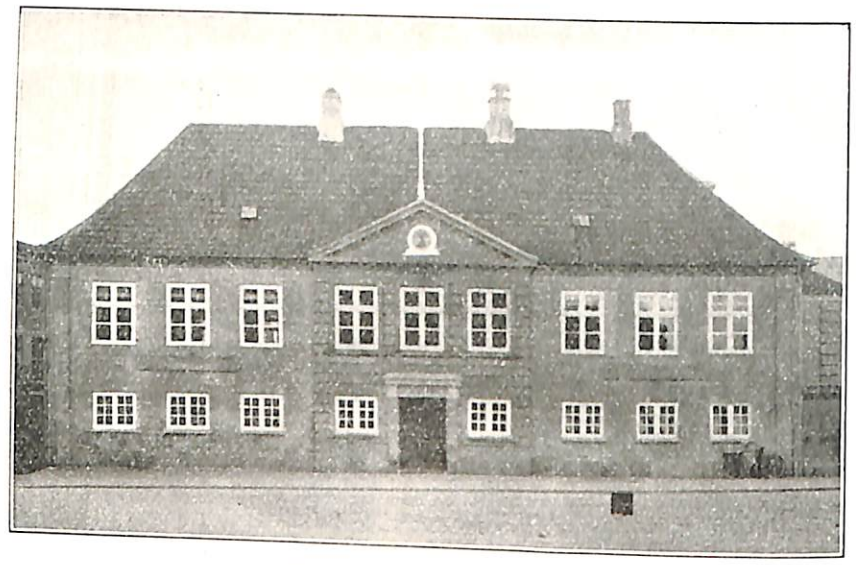

Grenaa Raadhus, opført 1805.

forrige. Det gamle Raadhus blev liggende en Del Aar derefter, og da det blev nedbrudt, anvendtes Stenene til Opførelse af et Sprøjtehus, Øst for Raadhuset, en Bygning, som forlængst er forsvundet.

Amtssygehuset.

Byens ældste Sygehus fra 1860 var den Bygning, som endnu ligger paa „Grønland", og som ejes af Murer Koppel. I den var et Par Værelser indrettet til Sygestuer, og en Skomager Mejlstrup og hans Hustru havde Bolig i Huset og passede de faa syge Mennesker, som lod sig indlægge.

Senere opførtes et Sygehus paa Havnevejen. Bygningen tilhører nu Direktør Rosenvinge og bruges som Lager og Kontorer.

Og endelig opførtes omkring 1920 det nye, store Sygehus ved Bavnhøjbakkens Fod, lige Nord for det gamle Anlæg. Det er Byens dyreste Bygning og har kostet omtrent 1½ Mill. Kr. Men det er da ogsaa i alle Maader et godt og moderne Sygehus og har en udmærket Beliggenhed.

Banegaarden.

Al Samfærdsel med Grenaa foregik tidligere ad Landevejene. I 1876 aabnedes en privat Bane hertil fra Randers, og Aaret efter fik den Forbindelse fra Ryom til Aarhus. Noget senere overtog Staten begge disse Baner. I mange Aar gik der kun Tog til og fra Grenaa 3 Gange om Dagen, efterhaanden voksede det til 6 á 7 Tog daglig i hver Retning. I Banegaardens østre Ende var i lang Tid Byens Posthus, indtil Postbygningen opførtes.

Gerrildbanen, der er en Privatbane, førtes frem til Grenaa i 1917.

Det gamle Apotek, som laa paa Torvet, hvor nu Købmand Vogels Hus ligger.

Apoteket.

For 200 Aar siden var der intet Apotek i Grenaa og ingen Læger. En Barber hjalp Folk, naar de kom til Skade og fik Saar eller deslige, og engang imellem kom en omrejsende Kræmmer til Byen og solgte enkelte Apotekervarer til Folk, der vilde købe.

Saa indrettedes et Apotek i Gaarden Nr. 5 paa Søndergade. Det flyttedes senere op paa Torvet, hvor det havde til Huse i omtrent et Aarhundrede i en lav, enetages Bygning, som laa, hvor nu Købmand Vogels Hus ligger. Og endelig flyttedes det omkring 1900 ud paa Østergade i den nyopførte, røde Bygning, som vi alle kender.

Møllerne.

For Aarhundreder tilbage var der kun een Mølle ved Grenaa, og det var ikke en Vindmølle, men en Vandmølle. Den laa et Stykke Vest for Søndermølle Vejen, noget ud efter Kragsø. Vi maa huske, at dengang strakte Kolindsund sig fra Grenaa og til Kolind i en Længde af næsten 20 km og med en Bredde af 3 km paa nogle Steder.

Det var Vandet derfra, som drev Møllen. Men for et Par Aarhundreder siden brændte denne Mølle, og i Stedet anlagdes den Vindmølle, som kaldtes Søndermølle. Den nedbrændte for nogle Aar siden og blev ikke genopført som Vindmølle.

Kolindsund, som leverede Vand til den ældste Mølle, udtørredes allerede i Aarene omkring 1876, saaledes at der paa Søbunden nu er frugtbare Enge og Marker. Men Jorden er endnu saa fugtig, at der stadig maa være Grøfter og Kanaler til at

Bavnhøj Mølle med Højen, set fra Øst.

afvande den, og to mægtige Pumpestationer, Østermaskine og en lignende ved Fannerup, arbejder Dag og Nat med at føre Vandet ud til Havet.

Bavnhøj Mølle er meget nyere end Søndermølle. Den er ikke 100 Aar gammel, men dog af Alder som de ældste Mennesker i Grenaa By.

Fordi den ligger saa højt, har den i mange Aar langvejs fra vist Folk Vejen ind til Grenaa og altsaa været, hvad man kalder Byens Vartegn, det vil sige det Punkt i Byen, som man først bliver var fra det fjerne. Baade af den Grund, og fordi den i sig selv ser saa smuk ud paa Bavnhøj Bakkens Top, holder vi af den og er glade for, at der nu er taget Bestemmelse om, at den skal bevares, saaledes at ogsaa I Børn, naar I engang bliver ældre, kan have den for Øje som et smukt Barndomsminde fra den gamle By, som vi alle holder af og ønsker alt godt.

Bavnhøj Mølle, hist paa Bakkens Top,
Hvor du højt mod Himlen rager op,
Spreder Vingerne mod Vinden frem,
Viser langvejs fra os Vejen hjem.

Vævet ind i Barndomsminders Krans
Saa vi dig i Tanker udenlands,
Drømte om, hvordan vi her har talt
Valborgblussene, mens Mørket faldt.
— — — —

Byens Vartegn! Gid det aldrig ske,
At vi ej paa Bakken skal dig se,
Naar vi fra det fremmede, det ny
Vender hjemad til den gamle By.

FRA RANDERS AMT

XXXIII

AARBOG

UDGIVET AF

RANDERS AMTS HISTORISKE SAMFUND

1939

RANDERS
C. J. RYE'S BOGTRYKKERI
1939

Redaktionsudvalg:

Redaktør *Engelbert Dröhse.*

Godsejer, cand. theol. *J. Estrup.*

Er Grenaa By og Kirke afbrændt under Krigen i 1627?

Af Viceskoleinspektør Carl Svenstrup, Grenaa.

De fleste topografiske Værker om Danmark, hvori Grenaa findes omtalt, nævner, at i 1627 afbrændte den østlige Del af Byen, deri indbefattet Kirken.

Det gælder Hofmans Fundationer III Bind fra 1758, hvori staar „Byens Kirke afbrændte med den største Del af Byen Aar 1627, da de kejserlige Krigsfolk paa flere Steder i Jylland gjorde stor Skade". Det gælder Pontoppidans „Danske Atlas" IV Bind fra 1768, der skriver „I Aaret 1627 afbrændte de kejserlige denne By saa vel som andre flere". Udtrykket „Aaret 1627" er en staaende Vending, som formentlig fra disse gamle Skrifter uden nøjere Undersøgelse af Kilderne er gledet over i nyere Værker saaledes navnlig „Trap", i hvis sidste Udgave fra 1925 der staar: „I 1627 brændte under Krigen Byens østlige Del med Kirken" [Bind VI, Side 422].

Kilden til Hofmans Fundationer kender jeg ikke. Derimod støtter Pontoppidans Beskrivelse sig ganske sikkert til en Indberetning af 20. September 1766 fra

Byens daværende Sognepræst, J. Risom. Den originale Indberetning eksisterer endnu og findes indlagt i et Haandskrift paa det Kgl. Bibliotek, „Dauw Annotationer henhørende til Kiøbstæden Greenaa“ fra 1738. Store Stykker af denne Indberetning genfindes ganske ordret hos Pontoppidan, hvad jo øjensynlig taler for, at det er denne, hvorpaa Pontoppidan bygger.

Ordlyden af det paagældende Stykke i Pastor Risoms Beretning lyder saaledes: „ . . . Anno 1627 afbrændte de Kejserlige Krigsfolk denne Bye med flere, og tillige dend ietzige St. Peders Kirche, men nogen Tid efter at St. Peders Kirche igien var opbygget, blev en anden Kirche, som laae Vester for Byen, Gammel Sogns Kirche kaldet, nedbrudt og opbygget ved dend Nordre Side af St. Peders Kirche, da Gammel Sogns Beboere, som er 3 byer, Aastrup, Brestrup og Dolmer, der ligger tæt omkring Byen, blev lagt til Kirchen . . . “.

Det er den Oplysning, som man fra den lokale Sagkundskabs Side har kunnet give i Aaret 1766. Imidlertid synes det, at Aarstallet 1627 ikke kan være det rigtige, hverken som Tidspunkt for Byens eller for Kirkens Brand.

Først Byens Brand.

En stærk Støtte vil Aarstallet 1627 ganske vist have i Kancelliets Brevbøger, eftersom Byen Grenaa ved kgl. aabent Brev af 28. Marts nævnte Aar, udstedt i Stade, altsaa fra Felten, „i 5 Aar fritages for Told, Skat og anden kgl. Tynge og Besværing“ paa Grund af, at Byen nylig har lidt Skade ved en Ildebrand. Dette Ord nylig maa imidlertid være at forstaa som hentydende til en stor Brand, som ramte Grenaa By Aaret før.

I Grenaa Tingbog for 23. (?) April 1627 anføres nemlig, at Söffren Söffrensen Lycke, Borger i Byen, erhverver et 24 Mands Vidne angaaende, „at Natten mellem 13. og 14. November sidst forleden blev det brændt her i Grendou for disse [25] efterskrevne Mænd [hvis Navne nævnes], som yder Tiende og Landgilde her til Grendou Kirke . . . Og haver den gode Mand, velbyrdige Hr. Jørgen Skeel, paa Kongl. Maystæts gode Behov forundt forne Mænd at være forskaanet for at yde . . . . . forne Korn for det Aar 1626, formedelst den Skade de af Ildebrand lidt haver, som forne staar".

Da det jo er ganske usandsynligt, at der foruden den Ildebrand, som altsaa vidnefast fandt Sted „Natten mellem 13. og 14. November forrige Aar", hvilket jo altsaa maa være *1626*, yderligere skulde have været en Kæmpebrand lige først i 1627, uden at noget som helst Vidnesbyrd omtaler denne, saa mener jeg, at det maa være utvivlsomt, at Aaret for den første store Brand i 16. Hundredetallet er 1626 og ikke 1627.

Det vilde vel ogsaa være ganske urimeligt at antage, at Kongen, selv om Branden ogsaa var sket i de allerførste Dage af 1627, allerede i Slutningen af Marts skulde have tilendebragt alle de Undersøgelser og Overvejelser, som nødvendigvis maa forudsættes gaaende forud for en saa vigtig Ting som en 5 aarig Skattefritagelse.

Saa Kirkens Brand.

Det er almindelig antaget og ses bl. a. baade hos Hofman, Pontoppidan og Trap, at ved ovennævnte Brand blev ogsaa Kirken Ildens Bytte. Men adskillige Optegnelser og Vidnesbyrd i Grenaa Tingbøger fra

Aarene mellem 1626 og 1635 taler ganske bestemt derimod.

1) Samme Dag som det tidligere omtalte Tingsvidne angaaende de brandlidte Borgere anføres, afgiver 4 Synsmænd et Vidne angaaende Kirkespiret. Det fremgaar deraf, at de var udtaget til at syne dette. De erklærede, at det var helt forraadnet, saa at det ikke var tjenligt til at staa uden Skade for selve Kirken. Det nederste af Spiret var helt forraadnet, de 8 øverste Bjælker under Klokkeværket ligesaa paa Grund af det Vand, som var kommet ind. Paa samme Maade med 2 Bjælker i „den anden Undergang samt Klokkeværket, som Klokken hænger i".

Det maa jo være indlysende, at hvis Kirken havde været nedbrændt umiddelbart forinden, saa kunde der ikke godt være Tale om at optage Synsvidne over Spiret, hvis Bjælker er raadne fra øverst til nederst, uden at hentyde til, at Resten af Kirken var ødelagt af Ildsvaade.

2) 27. Febr. 1632 et Synsvidne fra Grenaa Tingbog angaaende, „hvad Grenaa Kirke og den latinske Skole var brøstfældige for". „Synsmændene saa, at Kirken var brøstfældig for følgende: „i den nye Kirke 3 Bjælker hver 10 Alen 1 Kvarter lange og nyt Loft at lægge over 4 Gulv [d. v. s. Fag]. Over forne Bjælker et Fodstykke 14 Alen langt. I den nye Kirke en Rømstik [øverste Bjælke?] ogsaa under Refningen [Tagrummet(?)] ligeledes 14 Alen lang. 3 nye Døre skal gøres over (?) forne nye Kirke, desuden 20 Stole at gøre af ny, som Fjenderne nedtog og brændte. I forne nye Kirke nok 7 Skippund Bly, som Kirken er brøstfældig for . . . . ".

Ved den nye Kirke, som her omtales flere Gange,

kan der ikke være tænkt paa en Kirke, der var nyopført efter en Brand ganske faa Aar før. Hvorledes skulde dens Bjælker kunne raadne i Løbet af et Par Aar? Nej, det maa være Sideskibet, jfr. Pastor Risoms foran citerede Udtalelse om, at Gammel Sogns Kirke var nedbrudt og opbygget ved den nordre Side af Kirken, dengang Gammel Sogns Beboere blev lagt til Grenaa Kirke. Bjælkernes Længde, $10^1/_4$ Alen, gør det ogsaa usandsynligt, at de skulde anvendes til Hovedskibet, hvorimod Sideskibets Bredde, der er 6,1 m [Trap IV Udg.] netop synes at passe.

Derimod er det altsaa vidnefast, at „Fjenderne har *nedtaget* og *brændt* Kirkens Stole og muligvis ogsaa nogle Døre", og at det har været før 1632. Der kan da kun være Tale om, at det er sket i 1627, d. v. s. under den Del af 30 Aarskrigen, som benævnes Kejserkrigen.

3) Tingbogen 11. Maj 1635. Et Synsvidne for Søffren Mortensen Kirkeværge paa Kirkens Vegne. 4 Synsmænd var udtaget og havde 8 Dage før [altsaa 4. Maj 1635] synet, hvad Grenaa Kirke var brøstfældig for. „ . . . Paa østre Side af Kirketaarnet af 3 Fag var en hel Del Tagsten blæst ned og havde gjordt Skade paa Blyet paa Kirken . . . Paa Taarnet paa den sydvestre Side over Vaabenhuset er Træet meget forraadnet i Renderne, saa der behøves 2 Spændtræer hver 18 Alen lang, desligeste Egetræer at lægge paa Muren over Renderne . . . Kirkens Vinduer er brøstfældig for hundrede Ruder Glar . . . . Loftet over den ny Kirke „vil forbedres" med nye Saffuedieller [Fjæl] desuden behøver ogsaa den Stol ved Alteret, „hvor de unge Personer staar og synger i", at gøres færdig. Endelig behøver Kirken en ny

Bibel, en ny Gradual [Koralbog] og en ny Alterdug". Til Oplysning om Stolen oppe ved Alteret skal jeg bemærke, at Korsangerne, som var Latinskolens Elever, oprindelig havde deres Plads i Koret. Det var jo mange Aar, forinden der kom et Orgel.

Dette Vidnesbyrd viser ligesom foregaaende, at Kirken i 1630erne har været meget forfalden, dels som Følge af Utæthed i Taget, hvorved Regnvandet kunde sive ind og fremkalde Forraadnelse i Tømmeret, dels fordi Fjenderne havde plyndret Kirken under Kejserkrigen. Der er en vis Sandsynlighed for, at Kirken saa i 1640 har faaet en større Reparation. Det er en Formodning, som jeg støtter paa, at der over Sakristidøren ud mod Torvet indtil 1874 sad en Sandsten, som bar Aarstallet 1640. I dette Aar har saa, hvis Formodningen er rigtig, Kirken været saa godt restaureret, som Tidens Fattigdom tillod.

4) Endelig skal saa anføres Uddrag af et Synsvidne fra Tiden *før* 1626. 18. Oktober 1624 for Michel Søffrensen Burgaard, Borger og Kirkeværge. „4 Synsmænd kundgjorde, at Grendou Kirke var brøstfalden for 20 Skippund Bly, som skulde lægges mellem den ny og den gamle Kirke . . . 4 Tylt Egebor til at lægge under Blyet . . . Tredje Klok at fløy i Bøsningen, som hun udi hænger o. s. v.".

Af dette Tingsvidne, som altsaa er 2 Aar ældre end Byens første Brand, fremgaar med al ønskelig Tydelighed, at man ved Udtrykket „den nye Kirke" ikke tænker paa nogen genopført Kirke, men derimod paa den Tilbygning, som vi nu kalder Sideskibet. Og dens Tilstand paa daværende Tidspunkt viser, at den allerede dengang maa have været adskillige Aartier gammel og altsaa opført før Aar 1600. I Hen-

hold til disse 4 Vidnesbyrd kan det altsaa siges med Vished, at Kirkens Brand ikke kan have fundet Sted før *efter* 1635.

I 1644—45 under Torstensonskrigen var Fjenderne atter i Grenaa og plyndrede og brandskattede. Denne Gang var det Svenskerne. Men nogen Ildebrand synes der ikke at have været i det Aar. Efter Krigen blev der nemlig nedsat en Kommission til at opgøre, hvad Ødelæggelser og Udgifter der var sket under denne. Og paa Grenaa Bys Vegne afgav da 15 gode Borgere en højtidelig Erklæring, som findes i Byarkivet [nu i Viborg Landsarkiv]. De fremhæver deri de store Beløb, som Byen har maattet udrede til „Brandskat" til Fjenderne, til Mad og Øl, til store Indkvarteringer, Gaver til Officerer for at forskaane Byen for Udplyndring, Afbrænding af en Skude, som laa i Havnen m. m. Men der findes intet Ord om en egentlig Ildebrand. Derimod staar der som Slutning, at „ . . denne fattige By *tilforn* var geraaden udi stor Armod og havde lidt stor Skade af Ildebrand, saa af Byen ej nu den halve Part er bebygget, som den haver været i forrige Tider . . . tilmed er Havnen meget fordærvet af Sandflugt". Da Ordet Ildebrand staar i Enkelttal, og da der staar tilforn, kan dermed formentlig kun tænkes paa Branden i 1626.

Af en Del spredte Bemærkninger i Tingbøgerne fra Tiden mellem $^{5}/_{2}$ 1627 og $^{12}/_{9}$ 1636 fremgaar, at heller ikke *Præstegaarden* eller *Latinskolen*, som begge laa i Østergade, hvis Navn dog ikke direkte nævnes, har været udsat for Ildsvaade. De er derimod i Følge et Synsvidne meget forfaldne formedelst Alder.

Men en klar og direkte Oplysning om disse Bygningers og Kirkens Brand findes i „*Nørre Herreds*

Bog" fra 1660. I denne har de forskellige Sognes Præster efter et bestemt af Biskoppen angivet Skema anført en Række Oplysninger om Kirkernes Tilstand

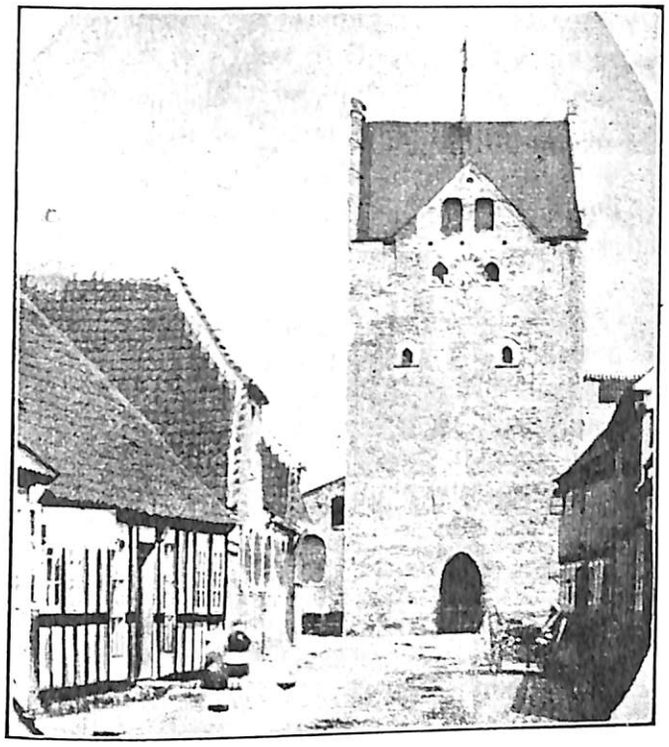

Gammelt Billede af Grenaa Kirke med det øverste af Storegade, efter Fotografi fra ca. 1865.

og Kaldenes Beskaffenhed. Sognepræsten i Grenaa, Jørgen Sørensen Bagge, skriver i sin Besvarelse bl. a. følgende: . . . . „Breve, Dokumenter og Privilegier, som hører til Kaldet eller Kirken item Inventarium er alt sammen fortæret af Ildebrand, som Anno 1649 den 29. Juni fortærede og opbrændte den største og

bedste Part af Byen, saa og Kirken, Skolen og Præstegaarden, som endnu [det vil altsaa sige i 1661] ligger ubygget og ganske øde . . . . ".

Aaret efter Branden indsendte Grenaas Sognepræst, Seier Rasmussen, et Andragende til Kancelliet om Hjælp fra andre Kirker til Opførelse af den afbrændte Kirke i Grenaa, [Skrivelse af $^{24}/_{5}$ 1650 i Rigsarkivet. Danske Kancelli. Indkomne Breve]. Formodentlig maa dette Andragende have baaret Frugt til Trods for, at det ganske Land som Helhed var forarmet efter Krigen. I Løbet af et Par Aar blev Kirken i hvert Fald genopført.

I Korhvælvingen fandtes ved Restaureringen i 1865 under det gamle Pudslag nogle Kalkmalerier, fornemmelig Blomster og Stjerner. Desuden Kong Frederik III.s Navnetræk med en Guierlande, som bar denne Konges Valgsprog: DOMINUS PROVIDEBIT [Herren er mit Forsyn] samt Aarstallet 1653, hvilket maaske betegner Aaret for Kirkens Fuldførelse. Prædikestolen, som er i Barok, bærer Aarstallet 1650 og er skaaret af Nicolaus Kock. De ældste af de gamle Kirkestole var fra 1651 og skænket af Peder Michelsen. De næstældste var fra 1653 og skænket af Rasmus Pedersen og Hustru. Alteret, som bærer Chr. IV.s Navnetræk og Bogstaverne R. F. P. [REGNUM FIRMAT PIETAS d. v. s. „Gudsfrygt styrker Rigerne", som var Kongens Valgsprog] er fra Renæssancens Slutning. Det maa efter sagkyndiges Mening være skaaret i første Tredjedel af Aarhundredet. Hvordan det saa er gaaet til, at det først efter 1650 er kommet til Grenaa Kirke, er i Øjeblikket et aabent Spørgsmaal.

En anden Mærkværdighed er, at Kirkens 3 Klokker, der alle bærer Indskriften: „Durch das feuer bin

ich geflossen, Claus van Dam hat mich gegossen" [gennem Ilden er jeg flydt, Claus van Dam har støbt mig] er støbt eller maaske omstøbt i Aaret 1648. Det vil sige netop Aaret før Branden. Det vilde unægtelig være mærkværdigt, om de virkelig skulde have gennemgaaet denne Ildprøve uden Fortræd. Men muligvis er Forklaringen en anden. Claus van Dam, der var Hamburger af Fødsel, var kongelig Klokkestøber fra 1637 til 1655. I hans Løn var bl. a. beregnet fri Bolig og frit Støbehus (kaldet Giethuus). Det laa i København. Der er næppe Tvivl om, at Klokkerne er støbt i Giethuset i København og ikke i Klokkestøberhullet paa Dolmer Mark, hvortil Sagnet har henlagt Begivenheden. Rimeligvis har saa Klokkerne ligget og ventet paa en passende Skibslejlighed til Grenaa. Imidlertid har Kirkens Brand fundet Sted, og Klokkerne er saa først blevet ophængt i den nye Kirke.

Endelig har man endnu et fuldgyldigt Bevis for de 2 Brandes virkelige Forekomst, nemlig i en Bemærkning i en Taksationsforretning af $^{20}/_{2}$ 1661 i Anledning af Skatteansættelse. Deri staar bl. a. at „ . . . denne fattige By er nu paa 36 Aars Tid tvende Gange afbrændt af ulykkelig Tilfælde, saa at hvad som befriet af Ilden den første Gang, blev den anden Gang slet opbrændt". 36 fra 1661 er 1625. Altsaa i Tiden mellem 1625—61 to Brande.

Eller som der staar i Kommissionsakten fra samme Aar [Rigsarkivet $^{7}/_{12}$] 1661, hvor der tales om Byens ringe Næring og Brug baade fordi Havnen er øde og „ . . . for den ulykkelige Ildsvaade, at Byen er paa 23 Aars Tid tvende Gange afbrændt . . . ". 2

Gange i Løbet af 23 Aar passer ganske nøje med Aarstallene 1649 og 1626.

Som *Hovedresultat* af foregaaende Undersøgelse fremgaar da følgende: Der har ikke været een, men to store Brande i Grenaa i første Halvdel af 16 Hundredtallet, altsaa i Tiden omkring ved Trediveaarskrigen. Men ingen af dem har været i 1627. Den første fandt Sted Natten mellem 13. og 14. November 1626 og den anden 29. Juni 1649. Den første af Brandene kan ikke skyldes Fjenderne, eftersom de kejserlige Feltherrer Wallenstein og Tilly først i September 1627 rykkede op i Jylland. Branden i 1649 kan næppe heller staa i Forbindelse med Krigsbegivenheder, eftersom Torstensonskrigen afsluttede med Freden i Brømsebro 8. Februar 1645, og Grenaa og Nørreherred beviselig samme Aar rømmedes af Fjenderne.

Den første Brand har ikke berørt Kirken, Præstegaarden eller Skolen. Med Vished kan man ikke paapege, hvilke Gader den har ramt. Den anden Brand, der altsaa bl. a. ødelagde alle de foran nævnte 3 Bygninger, har fortrinsvis ramt Østergade og gjort det saa grundigt, at Gaden i et Par Menneskealdre derefter omtrent var ubeboet. Resens Beskrivelse fra ca. 1680 nævner overhovedet ikke Østergade, og den er ikke engang aftegnet paa hans Kort.

Gjertrud Marie Hansdatters Henrettelse paa Hessel Hede

19. Juni 1856.

Af Viceskoleinspektør CARL SVENSTRUP, Grenaa.

Den sidste Henrettelse i Grenaa var en Halshugning, som fandt Sted $^{19}/_{6}$ 1856. Det var en „Kærlighedstragede", som her fandt sin Afslutning, og den henrettede var en yngre Kvinde fra den nærliggende Landsby Aalsø.

Sagens Enkeltheder vil fremgaa af nedenstaaende Afskrift af Grenaa- og Nørreherreds Domsprotokol, hvori kun er foretaget en Del smaa Omskrivninger af de uhyre langstrakte Sætningsperioder, der tilhører Datidens Skriftsprog, og som besværliggør Læsningen for Nutidsmennesker.

Om selve Sagen kun et Par Linier til foreløbig Orientering:

Skolelærer Morten Nielsen i Aalsø benyttede en Husmand samme Steds, Jens Andersen Møller, som Tærsker. Til dennes Hustru, Gjertrud Marie Hansdatter, var Nielsen traadt i intimt Forhold, efter at han engang havde truffet hende ene i hendes Hjem. Da Forholdet fortsattes, havde hun for Nielsen udtalt Ønsket om at faa Manden ryddet af Vejen. Han havde da skaffet hende Arsenik, som hun gav Manden i Pandekager den 2. December 1854, da han om Aftenen kom hjem fra Grenaa. Da han saa blev syg, fik han Lærer Nielsen til at gaa til Læge Richter i Grenaa. Men af gode Grunde forklarede Nielsen ikke Lægen

noget om Sygdommens Farlighed eller egentlige Symptomer, saa Richter nøjedes med at foreskrive et Spanskflueplaster, der dengang ligesom Aareladning og Kopsætning anvendtes mod alle lettere Sygdomstilfælde.

Den 10. Decbr. døde Jens Møller, og der opstod straks efter Begravelsen Mistanke om, at han ikke var død en naturlig Død. Liget blev saa gravet op igen d. 3. Januar 1855, og baade Lærer Nielsen og Gjertrud lagde Haanden paa den dødes Hjerte og erklærede sig uskyldige. Imidlertid viste den kemiske Undersøgelse, at der var en Arsenikforgiftning, og begge Forbryderne gik saa til Bekendelse.

Gjertrud tilstod, at det udelukkende var Lidenskab for Nielsen, der havde forblindet hende, da hendes Mand baade var god og stræbsom. Da Giftmaaltidet var tilberedt, var hun vel bleven bange, men hun tog sig sammen og erklærede siden, at om nogen under hans Sygdom havde tilbudt hende et Helbredelsesmiddel, havde hun ikke modtaget det. Nu efter Gerningens Opdagelse angrede hun sin Synd og var rede til at lide sin Straf efter Lovens fulde Strenghed. Pastor la Cour i Aalsø skildrer hende vel som løs og letfærdig, men dog godmodig, saa ingen kunde have tænkt sig hende som Forbryder. Hun havde været gift med Jens Møller i 11 Aar. Børn havde de ikke, derimod havde de taget en Brodersøn af hende, Hans Adam Sørensen, til sig som Plejebarn.

Efter disse indledende Bemærkninger, der dels er uddraget af Domspræmisserne, dels gengivet efter ældre Folks Beretning, gaar vi over til Domsafsigelsen:

Denne fandt Sted ved Grenaa By- og Nørre Herreds Ret i Grenaa den 26. Juli 1855. Den omfattede foruden de 2 Hovedpersoner, Gjertrud Marie Hansdatter og Skolelærer Morten Nielsen, tillige sidstnævntes Hustru og Dyrlæge N. Nielsen i Horsens.

Aktor i Sagen var Prokurator L. J. Lunøe og Dommer Herredsfoged G. Nyeborg, begge af Grenaa. Desuden medvirkede 4 Domsmænd.

Domsprotokollen indeholder følgende: „Under nær-

værende iflg. Randers Amts Ordre af 5. Maj d. A. anlagte Sag tiltales:

1) Arrestantinden *Giertrud Marie Hansdatter* for Hoer og for ved Forgiftning at have ombragt sin Ægtefælle,
2) Arrestanten *Morten Nielsen*, ligeledes for Hoer og for Delagtighed i det omhandlede Mord,
3) Dyrlæge *Niels Nielsen* af Horsens for den Understøttelse, der fra hans Side er ydet det udførte Mord ved den af ham udviste Tilsidesættelse af de om Udlevering af Gift og navnlig om Arseniks Anvendelse til Kreaturvask, gjældende Bestemmelser,
4) bemeldte Morten Nielsens Hustru, *Else Margrethe Pedersdatter* for falsk Forklaring for Retten.

For Arrestanten og Arrestantindens Vedkommende forholder Sagen sig iflg. deres afgivne Tilstaaelser og de øvrige fremkomne Oplysninger sig paa følgende Maade:

Ikke længe efter, at Arrestanten var kommen til at bo i Aalsø, hvilket fandt Sted 1. Maj 1853 i Anledning af hans Kaldelse til Sognet som Skolelærer og Organist, i hvilken Egenskab han forinden havde været ansat i Østbirk, opstod en utilladelig Forbindelse mellem ham og Arrestantinden, hvis Ægtefælle, Husmand Jens Andersen Møller, boede i Aalsø. Efter Høsten i nævnte Aar kom Jens Andersen Møller til at tærske for Arrestanten, ligesom Arrestantinden, [Giertrud Hansdatter], omtrent fra samme Tid af og til var behjælpelig hos Arrestanten [Morten Nielsen], med indvendig Husgerning.

Forbindelsen var af en højst utilladelig Beskaffenhed, thi ej alene havde Arrestanten og Arrestantinden jævnlig legemlig Omgang med hinanden, men dette utugtige Forhold blev endogsaa forøvet i Overværelse af den førstes Hustru, hvilket maa antages i det mindste to Gange at have været Tilfældet. Medens Arrestantens Hustru i Sommeren 1854 foretog en Rejse til Sjælland, paa hvilken hun var fraværende fra omtrent midt i Juli til noget hen i August, bestyredes hans Hus af Arrestantinden. Derved kom det

første Gang paa Tale at bringe Jens Andersen Møller af Dage. Anledningen var, at Arrestanten, der fandt sig tilfreds med hendes Bestyrelse af Huset, nogle Dage før sin Hustrus Hjemkomst udtalte sig derom for Arrestantinden med Ønske om at kunne beholde hende.

Hertil ytrede Arrestantinden, at dette ikke kunde ske uden at hendes Mand ryddedes af Vejen. Hun tilføjede derhos, at Arrestanten nok kunde give hende noget, hvormed dette Maal kunde opnaas. Hvad han svarede dertil, erindrer Arrestantinden ikke, ifald hun ellers har hørt Svaret, hvilket hun ej er vis paa. Ifølge Arrestantens Erklæring gik det ud paa, at han ikke var i Besiddelse af et saadant Middel og heller ikke kunde skaffe det.

Da Arrestantens Hustru var kommen tilbage, ophørte Arrestantinden at komme i hans Hus. Forholdet mellem dem havde vakt Omtale, ligesom det var bleven Genstand for Uvilje hos Arrestantens Hustru.

Derimod havde de Sammenkomster paa afsides Steder paa Marken, til hvilke de satte hinanden Stævne, dels ved Bud gennem et 9-aarigt Barn, som Arrestantinden og hendes Mand, hvis Ægteskab var barnløst, havde taget til sig, og som gik i Skole i Aalsø, dels ved et aftalt Tegn. Det bestod i, at Arrestantinden, naar hun passerede Arrestantens Bopæl, bar en bestemt Hovedbeklædning.

Ved en af disse Sammenkomster blev der atter Tale om et Middel til Opnaaelse af hint forbryderiske Øjemed, da Arrestantinden gentog sit Ønske om at erholde et saadant. Dette Ønske var Arrestanten nu villig til at opfylde, idet han lovede at forskaffe hende noget Rottekrudt til Forbrydelsens Udførelse. Arrestanten forskrev derpaa fra tiltalte Dyrlæge Nielsen i Horsens 2 Lod ren Arsenik, som han opgav at ville bruge til Vaskning af sine Kreaturer. Han paastaar ogsaa at have forbundet dette Fortsæt med Forskrivningen ved Siden af den Plan, hvorom der var truffet Aftale mellem ham og Arrestantinden.

Den af Dyrlæge Nielsen sendte Arsenik maa an-

tages at være kommet Arrestanten i Hænde midt i November Maaned. Han udtog deraf omtrent en Teskefuld, som han leverede Arrestantinden ved en Sammenkomst i Aalsrode Skov d. 1. December. Dagen før havde han gennem førnævnte Plejebarn ladet hende anmode om at indfinde sig med Tilkendegivelse af, at han til dette Møde skulde medbringe det, som hun selv vidste. Hermed havde Arrestanten sigtet til Giften, ligesom disse Ord ogsaa af Arrestantinden blev forstaaet i samme Betydning.

Da Arrestanten leverede hende Giften, aabnede han Papiret, hvori den befandt sig, for at hun, der ikke kendte Arsenik, kunde se, at den lod sig strø paa Pandekager. Han tilraadede hende at indgive hendes Mand Giften paa denne Maade, men hun bemærkede, at det var bedre at komme den i Pandekagerne. Dette forbryderiske Møde sluttede med, at de havde legemlig Omgang med hinanden.

Medens Jens Andersen Møller den 2. December var i nogle Ærinder i Grenaa, lavede Arrestantinden Pandekager, som hun havde lovet ham, der yndede denne Spise, naar han kom tilbage. I 2 af Pandekagerne indbagte hun den af Arrestanten modtagne Arsenik, idet hun strøede den oven paa Dejgen, ligesom denne var bragt i Panden. Da Manden om Aftenen var kommen hjem, gav hun ham disse forgiftede Pandekager at spise. Han fortærede dem tillige med et Par af de øvrige tillavede Pandekager, som Arrestantinden dog først satte for ham, efter at han havde nydt de forgiftede.

Samme Aften, kort efter Maaltidet, fik Jens Andersen Møller ondt og kastede op. Sygdommen tiltog med Opkastning samt Smerter i Maven og Brystet, hvilket vedvarede, indtil han den 10. December om Eftermiddagen afgik ved Døden, efter at han om Morgenen havde haft lidt Diarrhe.

Under Sygdommen blev ingen Læge tilkaldt. Men da Arrestanten d. 8. December besøgte Jens Ander-

dersen Møller, der efter førstnævntes Forklaring selv havde sendt Bud efter ham, fortalte han Jens Møller, at han næste Dag agtede sig til Grenaa. Jens Møller anmodede ham saa om at henvende sig til en derværende Læge om Raad for ham. Den følgende Aften medbragte han saa fra Grenaa et Spanskflueplaster, som Lægen havde ordineret efter Arrestantens Beskrivelse af Sygdommen. Arrestanten kunde ikke med Bestemthed erindre, hvorvidt han paa dette Tidspunkt havde faaet direkte Besked af Gjertrud Hansdatter om, at hun havde indgivet Manden Giften. Men han indrømmede, at han dog paa Grund af den syges Tilstand var klar over, at Forbrydelsen allerede var udført. Han havde derfor ikke over for Lægen skildret Sygdommen paa en Maade, der kunde give denne Grund til at tro, at den var af farlig Art. Det medbragte Plaster blev samme Aften lagt i Hjertekulen paa Jens Andersen Møller, hvilket ligeledes besørgedes af Arrestanten. Han vedgik, at han ikke antog Plasteret som et Middel, der kunde hjælpe imod Sygdommen, ligesom det heller ikke var hans Hensigt eller Ønske at bringe nogen saadan Hjælp.

[Paa Grund af den i Indledningen nævnte Mistanke om, at den afdøde ikke var død en naturlig Død, beordredes der Politiundersøgelse i Sagen].

Liget af Jens Andersen Møller blev derfor den 3. Januar 1856 optaget af Graven og underkastet en legal Obduktion. Der blev senere foretaget en kemisk Undersøgelse af Indvoldene, og det afgivne lægevidenskabelige Skøn gik ud paa, at den direkte Dødsaarsag var en Mavebetændelse. Men da der ved bemeldte Undersøgelse fandtes Arsenik i Indvoldene, kunde der ikke være Tvivl om, at denne Gift havde været en foranledigende Aarsag til Betændelsen, og at altsaa Jens Andersen Møller var død som Følge af en Arsenikforgiftning. Denne Anskuelse er tiltraadt af det kongelige Sundhedscollegium, idet samme derhos bemærker, at den i Collegiet foretagne Undersøgelse af nogle tilsendte Dele af Liget har bekræftet

Resultatet af den kemiske Analyse, hvortil Obducenternes Erklæring slutter sig.

Arrestantinden maa antages at have været den første, der fattede det Forsæt at ombringe Manden. Ifølge hendes egen udtrykkelige Tilstaaelse vedblev hendes Beslutning at være uforandret under hans Sygdom. Hun indrømmede, at den afdøde, med hvem hun blev gift d. 5. November 1842, aldrig gav hende Føje til Besværing, men var kærlig, mild, ædruelig og stræbsom, hvilket Vidnesbyrd ogsaa er stadfæstet fra andre Sider. Hun erklærede, at hendes Forsæt om at ombringe Manden, fremkaldtes alene ved den omhandlede utilladelige Forbindelse. Arrestanten havde ikke egentlig givet hende Udsigt til Ægteskab, men dog omtalt som sin Hensigt at ville skilles fra sin Hustru. Hans egen Forklaring giver Grund til at antage, at han over for hende har udtalt sig som af hende anført. Hun er altsaa bleven fristet af Tanken paa en Fremtid, hvor hun og Arrestanten kunde leve med hinanden til deres sanselige Lidenskabers Tilfredstillelse, naar først hendes Mand var ryddet af Vejen.

Da Arrestantinden, der er født d. 11. August 1819 og ikke før har været under offentlig Forfølgning, efter forudgaaende Overlæg og i den bestemte Hensigt at skille sin Ægtefælle ved Livet har indgivet ham Gift, hvorved hans Død er foraarsaget, vil hun for denne Forbrydelse iflg. Forordn. af 4. Okt. 1833 § 10 samt Forordn. 16. Okt. 1697 være at anse med Straf efter Lovens 6—9—12 [„forbrudt sit Liv og lægges paa Stejle og Hjul"] jævnført med Forordn. 24. September 1824 § 1. Med Hensyn til det af hende begaaede Hoer vil følgelig intet Ansvar kunne blive at idømme.

Ved at forsyne Arrestantinden med Giften til hendes Ægtefælles Ombringelse har *Arrestanten* alene ladet sig lede af en sanselig Lidenskab for Arrestantinden, som han manglede Kraft til at modstaa. Han har ifølge sin egen Forklaring ikke derved haft noget egentligt Maal for Øje og har ikke været tilskyndet af fjendt-

ligt Sindelag mod den afdøde. Ved foranstaaende har Arrestanten gjort sig skyldig i Delagtighed i Mord, hvorfor han vil være at anse efter Forordn. 4. Okt. 1833 § 27 sammenholdt med § 10.

Naar Hensyn tages til Storheden i den Misgerning, hvis Udførelse Arrestanten har befordret, endvidere til den Beredvillighed, hvormed han imødekom og understøttede det forbryderiske Forsæt, ved straks 2den Gang, da Arrestantinden udtalte dette, at gaa ind derpaa uden at gøre Forestillinger der imod, samt endvidere til den Virksomhed, som han efter at være kommen i Besiddelse af Giften har udvist ved dens forbryderiske Anvendelse, og naar endelig Hensyn tages til det højere Trin af Oplysning, paa hvilket Arrestanten stod overfor Arrestantinden, paa hvis Vilje han derfor var i Stand til at udøve en saa meget desto større Indflydelse, saa maa Retten være af den Formening, at Arrestanten hensættes til Tugthusarbejde paa Livstid, hvorved den Straf, han tillige har forskyldt for Horsforbrydelse, vil være absorberet.

Med Hensyn dernæst til Sigtelsen mod *Dyrlæge Nielsen* af Horsens, da er det af ham vedgaaet, at han i sidst afvigte November Maaned har tilsendt Arrestanten 2 Lod ren Arsenik ifølge en Skrivelse fra sidstnævnte, hvori han begærer samme til Kreaturvask. Ved denne Handling har bemeldte Tiltalte, af hvem Arrestanten desuden paastaar tvende Gange tidligere, medens han boede i Østbirk, at have erholdt Arsenik til samme Brug — hvad dog tiltalte ikke ser sig i Stand til at erindre — gjort sig skyldig i Overtrædelse af Forordn. 1. April 1796 § 1. Og i Betragtning af de Følger Handlingen fik, idet Mordet er udført ved Hjælp af en Del af denne Arsenik, formener Retten, tilmed da Giften var saa skødesløst indpakket, at samme dryssede ud af det Brev, hvori den blev forsendt, at tiltalte bør anses med den højeste Grad af den i nævnte Lovbud fortsatte Mulkt, nemlig 100 Rdl, der, — da ingen Arvinger eksisterer, som Helhed tilfalder Skanderborg

Amts Fattigkasse, under hvilket Amt Lovbudets Overtrædelse maa anses at være foregaaet.

Hvad endelig angaar Arrestantens Hustru, *Else Margrethe Pedersdatter*, da er hun ligeledes overbevist om at have gjort sig skyldig i det af hende paasigtede ulovlige Forhold. I Forhøret d. 27. Decbr. f. A. aflagde hun nemlig en Forklaring, der bl. a. indeholder, at det var hende bekendt, at hendes Mand havde overladt Jens Andersen Møller noget af den modtagne Arsenik, hvilket sidstnævnte havde anmodet ham om til Fordrivelse af Utøj, idet hun derhos udsagde, at Arsenikken, da hendes Mand var kommen i Besiddelse af den, af hende var tagen i Forvaring. Og denne Forklaring fastholdt tiltalte i Forhøret d. 17. Januar d. A. med bestemt Erklæring om, at den var sandfærdig, indtil Forhørsdommeren havde gjort hende bekendt med Giftforbrydelsens Oplysning. Hun tilstod saa, at det af hende i saa Henseende anførte var Usandhed, som hun imod bedre Viden havde udsagt. Hun var forledet til denne Handling af Arrestanten, der under Forsikring om, at han selv havde udleveret noget af Arsenikken til Jens Andersen Møller i det omtalte Øjemed, havde anmodet hende om at give en dertil svarende Forklaring, saafremt hun blev kaldet i Forhør.

Paa Grund af dette Forhold vil tiltalte, der er født 1812 og ingensinde har været sigtet for nogen Ulovlighed, ikke kunne undgaa Ansvar efter Forordn. 13. April 1840 § 5. Men da den sidstnævnte Omstændighed, hvis Rigtighed er vedgaaet af Arrestanten, i Forbindelse med, at det maa antages, at tilalte troede paa Sandheden af hans Forklaring om Udleveringen af en Del af Arsenikken til den afdøde, er noget, der i betydelig Grad taler til Undskyldning for hendes Brøde, findes denne at kunne afsones med 2 Gange 5 Dages Fængsel paa Vand og Brød.

— — —

Thi kendes for Ret:

„Arrestantinden Gjertrud Marie Hansdatter bør have sit Liv forbrudt og lægges paa Stejle og Hjul.

Øjeblik en rolig Fatning. Efter at Dommen var bleven hende forkyndt, og hun havde modtaget sin Sjælesørgers [Pastor la Cour i Aalsø] sidste Trøstensord, bandt hun selv Tørklædet for Øjnene og lagde sit Hoved paa Blokken, hvorpaa Skarpretteren udførte sit Hverv, uden at nogen Bevægelse hos hende blev synlig. En stor Del Tilskuere havde indfundet sig for at overvære dette Syn. — I Gaar Morges blev hendes Medskyldige, Skolelærer Nielsen, ført til Tugthuset i Horsens for at udsone sin Straf: Tugthusarbejde paa Livstid".